

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ

**К. О. Чаплинський, М. П. Павлик,
В. В. Зарубей, Н. В. Павлова**

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ
ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ НАДАННЯ ПОСЛУГ
ІЗ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЗА КОРДОНОМ**

Монографія

Видавництво
«Юридика»
2024

УДК 343.98:343.131
Ч-82

Рецензенти:

І. А. Петрова — доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса Міністерства юстиції України;
О. В. Ковальова — доктор юридичних наук, декан факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ;
В. М. Коротаєв — кандидат юридичних наук, доцент, директор Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 10 від 22 квітня 2024 року)*

Чаплинський К.О.

Ч-82 Теоретичні та праксеологічні засади розслідування кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном : монографія / К. О. Чаплинський, М. П. Павлик, В. В. Зарубей, Н. В. Павлова. — Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. — 330 с.

ISBN 978-617-8182-22-9

Наукову розробку присвячено аналізу складного та багатоаспектного явища — розслідуванню кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном. Розглянуто нормативно-правове забезпечення діяльності у сфері працевлаштування за кордоном та окреслено статус суб'єктів, які мають відношення до такої діяльності. Визначено фактори як вітчизняного, так і міжнародного характеру, що впливають на рівень криміногенних проявів у сфері працевлаштування за кордоном. Вирізняє й охарактеризовано складові криміналістичної характеристики наведених протиправних дій. Розкрито особливості планування та організації розслідування.

Зосереджено увагу на організаційно-тактичних особливостях проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема допиту підозрюваного, потерпілого та свідка, обшуку, слідчого огляду та тимчасового доступу до речей і документів. Сформовано типові тактичні операції, спрямовані на вирішення завдань розслідування кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном.

Для науковців, викладачів, курсантів і студентів закладів вищої освіти зі спеціальними умовами навчання, аспірантів та ад'юнктів, докторантів, працівників органів прокуратури, оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, усіх тих, хто виявляє інтерес до юридичної науки та правозастосовної практики.

УДК 343.98:343.131

ISBN 978-617-8182-22-9

© К. О. Чаплинський, М. П. Павлик,
В. В. Зарубей, Н. В. Павлова, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
--	---

ПЕРЕДМОВА	7
------------------------	---

РОЗДІЛ 1

Теоретичне підґрунтя методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном	10
--	----

1.1 Правове регулювання діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном та чинники, що визначають рівень протиправних посягань	10
1.2 Основні елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном	28

РОЗДІЛ 2

Організаційні основи розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном	71
---	----

2.1 Особливості початку досудового розслідування	71
2.2 Взаємодія правоохоронних органів із органами, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері працевлаштування та зовнішньої трудової міграції	86
2.3 Міжнародне співробітництво у боротьбі з кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з працевлаштуванням за кордоном	99

РОЗДІЛ 3

Тактичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном	117
3.1 Організаційно-тактичні особливості проведення допиту	117
3.2 Проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на вилучення інформації з матеріальних джерел	136
3.3 Комплекс тактичних операцій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном	154
ВИСНОВКИ	184
БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ	191
ДОДАТКИ	217

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ГУНП** — Головне Управління Національної поліції
- ДМС** — Державна міграційна служба
- ЄСПЛ** — Європейський Суд з прав людини
- ЄС** — Європейський союз
- ЄРДР** — Єдиний реєстр досудових розслідувань
- ЗМІ** — Засоби масової інформації
- КзПП** — Кодекс законів про працю України
- КК** — Кримінальний кодекс України
- КПК** — Кримінальний процесуальний кодекс України
- МВС** — Міністерство внутрішніх справ України
- МЗС** — Міністерство закордонних справ України
- МОП** — Міжнародна Організація Праці
- МОМ** — Міжнародна організація з міграції
- НСРД** — Негласні слідчі (розшукові) дії
- НП** — Національна поліція України
- ОБСЕ** — Організація з безпеки та співробітництва у Європі
- ОЗУ** — Організоване злочинне угруповання
- ОГ** — Організована група
- ОЗГ** — Організована злочинна група
- ООН** — Організація об'єднаних націй
- ОРД** — Оперативно-розшукова діяльність
- ОРЗ** — Оперативно-розшукові заходи
- п.** — пункт
- р.** — рік
- с.** — сторінка (сторінки)
- СОГ** — Слідчо-оперативна група

- СРД** — Слідчі (розшукові) дії
ст. — стаття
ТОВ — Товариство з обмеженою відповідальністю
ЦК — Цивільний кодекс України
ЦНАП — Центр надання адміністративних послуг
ч. — частина

Робота, яку ми виконуємо охоче, зцілює болі.

В. Шекспір

Лінощі роблять будь-яку справу важкою, а працелюбність – легкою.

Б. Франклін

Щоб прийшло на землю сподіване щастя, треба великої праці.

М. Коцюбинський

Сродна праця – це найсолідша в світі річ.

Г. Сковорода

ПЕРЕДМОВА

Право на працю — одне з фундаментальних прав людини, яке гарантується Конституцією України. Це право дає людям можливість заробляти собі на життя, реалізовувати свої здібності та таланти, отримувати блага.

Натомість, через економічну кризу, що викликана повномасштабним вторгненням РФ на територію України, коли велика частина населення втратила свої домівки, а також стабільний дохід, на сьогодні в Україні рівень безробіття досяг свого найвищого рівня. За даними Державної статистики, у 2023 році безробітними були 2,5 мільйона людей. Унаслідок ракетних та артилерійських обстрілів, перебоїв з постачанням електроенергії та зв'язком ускладнилася діяльність малого та мікробізнесу, які пропонують робочі місця для значної частини працездатного населення. Це трагедія для мільйонів українців, які не можуть знайти роботу та забезпечити себе та свої сім'ї.

Держава вживає заходів для стимулювання створення нових робочих місць, але цього виявилось недостатньо. Не маючи

можливість знайти в Україні роботу, яка б відповідала кваліфікаційним характеристикам та забезпечувала достатню заробітну плату, велика частина населення постійно мігрує у пошуках кращого життя та високооплачуваної роботи за кордон і з кожним роком масштаби трудової міграції збільшуються. Серед найпопулярніших країн для трудових мігрантів стали Польща, Угорщина, Чехія, Італія, Іспанія, Фінляндія та Німеччина. Проте, як відомо, великий попит завжди зумовлює низку пропозицій, у тому числі з боку недобросовісних суб'єктів.

Трудова міграція — це складне явище, яке має як позитивні, так і негативні сторони. З одного боку, вона дає людям можливість покращити свої життєві умови. З іншого — може призвести до низки протиправних дій.

Зокрема, під приводом працевлаштування за кордоном вчиняється шахрайство, торгівля людьми у вигляді трудової та сексуальної експлуатації, примушування «обманутих заробітчан» до жебракування, втягнення їх у протиправну діяльність та інші злочинні дії. Потенційних робітників використовують й для нелегального переправлення ними через державний кордон матеріальних, історичних, культурних та інших цінностей, заборонених обігом предметів, речовин тощо.

Офіційної статистики щодо кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном не ведеться, що ускладнює оцінити справжні масштаби такої злочинної діяльності. Втім, аналіз матеріалів судово-слідчої практики та опитування працівників правоохоронних органів показали, що кількість таких кримінальних правопорушень є суттєвою.

Вказане не залишилося поза увагою кримінальні угруповання, які вчиняють протиправні дії у сфері працевлаштування за кордоном із застосуванням різноманітних новаторських схем, за підтримки корумпованих чиновників. Результати опитування працівників правоохоронних органів та дані вивчення матеріалів судово-слідчої практики свідчать, що кримінальні правопорушення, пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, у 54 %

випадків вчиняються саме у складі групи осіб або злочинного угруповання. Поряд із цим, рівень професійної підготовки осіб, які здійснюють розкриття і розслідування кримінальних правопорушень даної категорії залишається недостатнім, як і не достатньо розробленою є методика їх розслідування.

Підґрунтя становлять основоположні роботи вчених в галузі юриспруденції, зокрема: В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, С. В. Головіна, Є. В. Дехтярьова, В. Г. Дрозд, В. А. Журавля, А. В. Іценка, Л. Ю. Капітанчук, Н. Ю. Кириленко, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, К. С. Кравченко, В. С. Кузьмічова, М. П. Куцевич, В. К. Лисиченка, В. В. Лисенка, Є. Д. Лук'янчикова, О. Л. Мусієнка, Т. В. Охрімчук, Н. В. Павлової, Т. А. Пазинич, О. В. Пчеліної, В. В. Пясковського, М. В. Салтевського, О. П. Свінціцької, Р. Л. Степанюка, В. В. Тіщенко, В. В. Топчія, К. О. Чаплинського, Ю. М. Чорноус, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька та ін.

Водночас, наукові праці, присвячені методиці розслідування кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном, на сьогодні в Україні відсутні, що зумовлює суттєві труднощі у процесі доказування та організаційно-тактичному забезпеченні розслідування таких кримінальних правопорушень.

Зазначене характеризує актуальність дослідження, його наукове, теоретичне й практичне значення, а також визначають вибір напряму монографічного дослідження.

РОЗДІЛ 1

Теоретичне підґрунття методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном

1.1 Правове регулювання діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном та чинники, що визначають рівень протиправних посягань

Правові проблеми міжнародного ринку праці залишаються винятково актуальними питаннями сьогодення. Інтернаціоналізація життя, відкриття доступу до ринків праці інших держав, приведення національного законодавства про права людини у відповідність до міжнародних стандартів, розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств і організацій тягнуть за собою збільшення трудових відносин з так названим «іноземним елементом». Відповідно, сфера міжнародних трудових відносин значно розширюється. Господарська діяльність, що формує нові ринки праці інтенсивно розвивається по всьому світу. Це призводить до того, що працівники теж рухаються в пошуках більш вигідних умов праці за кордоном.¹

¹ Хімич В. О. Особливості регулювання трудових відносин у міжнародному приватному та трудовому праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 321.

За даними Г. С. Кабаченко, найбільш активна тенденція до поступового зменшення економічно активного населення в умовах підвищеного рівня міграції населення за кордон спостерігається за період з 2010–2016 рр., що обумовлено більш високим рівнем оплати праці та соціальної захищеності, а також воєнно-політичною ситуацією в країні.¹ Натомість, з моменту повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави, попит на роботу в інших державах серед осіб, які мають право виїзду за кордон, дедалі зростає.

Як влучно повідомляють І. С. Процик і Н. І. Кара, зростання трудової міграції з України було характерним протягом останнього десятиріччя та прогнозувалась до зростання і у наступні роки. Більш чисельною трудова міграція була для прикордонних з Україною країн. Але військові дії спровокували в країні шалені темпи міграції. У наш час зовнішньо переміщені особи реєструються не лише в прикордонних із Україною країнах, але й в інших країнах Європи. Частково рух вимушених мігрантів у Європі можна прослідкувати в певних країнах через офіційну реєстрацію на проживання і отримання соціальної допомоги, через користування пільговими квитками на транспорт з прикордонних країн у інші країни.²

Наголошує на жакливому впливі повномасштабної війни й А. С. Тутова, адже повномасштабне вторгнення росіян в Україну призвело до гуманітарної кризи та активного переміщення населення, у тому числі за кордон, що визначатиме демографічний розвиток і ситуацію на ринку праці впродовж багатьох років. Глибокий спад економіки зумовив стрімке скорочення доходів населення та зростання рівня безробіття. Війна вплинула на всі сфери

¹ Кабаченко Г. С. Регулювання ринку праці в умовах трансформації структури зайнятості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Донецький національний ун-т ім. Василя Стуса. Вінниця, 2017. С. 73.

² Процик І. С., Кара Н. І. Особливості процесів міграції населення України. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2022. № 1 (7). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jun/28342/procik-231-240.pdf> (дата звернення: 25.01.2023).

життя, зокрема і на ті, що пов'язані з роботою: когось звільнили, у когось були зруйновані кар'єрні плани, хтось змушений змінювати сферу діяльності.¹

Не маючи можливість знайти в Україні роботу, яка б відповідала кваліфікаційним характеристикам та забезпечувала достатню заробітну плату, велика частина населення постійно мігрує в пошуках кращого життя та високооплачуваної роботи за кордон і з кожним роком масштаби трудової міграції збільшуються.

Аналізуючи існуючі в юридичній літературі поняття «трудова міграція», можна зробити висновок, що автори по-різному підходять до визначення її ознак. Так, В. О. Капітан вважає трудову міграцію переміщенням працездатної особи на територію держави, громадянином якої вона не являється та в якій постійно не проживає, з метою зайняття оплачуваною трудовою діяльністю.²

На думку А. В. Смалійчук, трудова міграція — це процес територіального переміщення робочої сили з конкретною метою працевлаштування людей на визначений термін³. О. В. Журба вважає, що трудова міграція — міграція, пов'язана з перетинанням державного кордону з метою «продажу своєї праці», тобто працевлаштування та праці на тому чи іншому підприємстві і отриманні за це відповідної винагороди — заробітної плати.⁴

У Законі України «Про зовнішню трудову міграцію» зовнішня трудова міграція визначається як переміщення громадян України,

¹ Тутова А. С. Міграція населення під час війни та її вплив на ринок оплати праці. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/> (дата звернення: 12.12.2023).

² Капітан В. О. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 32. С. 474–481. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2012_32_59 (дата звернення: 14.03.2022).

³ Смалійчук А. В. Інтелектуальна міграція в контексті трансформації ринку праці України: підходи до регулювання. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2015. № 1. С. 260.

⁴ Журба О. В. Поняття та сутність праці за кордоном та сучасної української трудової міграції. *Форум права*. 2008. № 1. С. 130–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2008_1_24 (дата звернення: 12.05.2022).

пов'язане з перетинанням державного кордону, з метою здійснення оплачуваної діяльності в державі перебування.¹

Натомість, не дивлячись на різні, на перший погляд, визначення, можна виділити ознаки, які характеризують процес, як міжнародну трудову міграцію:

- по-перше, переміщення особи повинно відбуватися на територію іншої держави;
- по-друге, мета перебування в іншій країні — працевлаштування;
- по-третє, трудова діяльність повинна передбачати оплату праці;
- по-четверте, термін перебування в іншій країні з метою працевлаштування повинен бути чітко визначений.

Особливістю трудової міграції працездатного населення України в сучасних умовах є зміна вектору складних міграційних процесів на користь європейських країн, зумовлена геополітичними змінами, відкритістю національної економіки, лібералізацією візового контролю, посиленням євроінтеграційних процесів безробіття, недостатня соціальна захищеність, невпевненість у майбутньому, відсутність перспектив професійного зростання.²

Серед найпопулярніших країн стали Польща, Угорщина, Чехія, Італія, Іспанія, Фінляндія та Німеччина, що визначає географічне поширення кримінально каранних посягань в цих регіонах.³

Не останню роль в популярності деяких європейських країн, зокрема, Чехії та Німеччини, відіграє спрощення ними процедур працевлаштування іноземців.⁴

¹ Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 5 листопада 2015 року № 761-VIII. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 11.04.2023).

² Пітюлич М. І. Новітні тенденції розвитку міжнародної трудової міграції та їх наслідки для України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2014. № 1. С. 96.

³ Павлик М. П. Правовий режим діяльності з працевлаштування за кордоном та його вплив на обстановку вчинення злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1 (104). С. 282.

⁴ Ліцензія на посередництво у працевлаштуванні за кордоном. URL: <https://legalaid.ua/ua/> (дата звернення: 12.11.2022).

Наприклад, у Чехії з 2016 року діє програма «Режим Україна», в рамках якої запроваджена спрощена процедура працевлаштування робітників на чеських підприємствах. Ця програма передбачає можливість подання заяв на робочу карту до Генерального консульства ЧР у Львові у спрощеному режимі — без реєстрації в електронній системі Visapoint¹. З 1 березня 2020 року набули чинності нові правила імміграції кваліфікованих робітників й у Німеччині. Зокрема, при наймі на роботу громадяни Німеччини та інших країн ЄС втратять пріоритет перед іноземцями з країн, що не входять в ЄС. Тобто німецький роботодавець може найняти працівника з України і йому перед цим не треба подавати вакансію в ЄС та чекати, поки на неї не відгукнуться. Людина, що володіє визнаною у Німеччині кваліфікацією і німецькою мовою, зможе за робочою візою їхати в Німеччину і півроку шукати там роботу. Крім того, влада Німеччини, за новим законом, має намір полегшити процедуру визнання зарубіжних дипломів та інших документів про отримання вищої або професійно-технічної освіти.²

Слід зазначити, що з моменту повномасштабного вторгнення рф країни ЄС продовжують надавати прихисток українцям, які через війну були змушені покинути територію України. Так, у жовтні 2023 року Євросоюз офіційно продовжив термін дії механізму тимчасового захисту для українців до 4 березня 2025 року. Станом на кінець листопада 2023 року, у країнах ЄС такий статус мали 4,27 мільйони громадян із України. Основними країнами, які приймали бенефіціарів тимчасового захисту, були Німеччина, Польща і Чехія.³

Громадяни України, які мають тимчасовий захист у ЄС, можуть працювати як найняті або самозайняті працівники, мати доступ до професійного навчання та користуватись однаковим

¹ Працевлаштування в Чехії — програма «Режим Україна». URL: https://biz.ligazakon.net/Content/_pics/platformaHeaderImage/logo_liga_zakon.svg (дата звернення: 12.11.2022).

² Посольство Федеративної Республіки Німеччина. Вебсайт. URL: <https://kiew.diplo.de/ua-uk/service/05-VisaEinreise/-/2253078> (дата звернення: 12.01.2022).

³ Зміни для українців із тимчасовим захистом у Європі. URL: <https://iaa.org.ua/> (дата звернення: 12.11.2023).

ставленням на рівні з працівниками в державах-членах ЄС стосовно оплати праці та інших умов. При цьому, Європейська комісія допомагає людям, які прибувають з України, набуті необхідних навичок для виходу на ринок праці ЄС. Підтримка фінансується за рахунок фондів «Політики згуртованості» і нової програми «Заходи згуртованості для біженців у Європі» (CARE), а також Фонду притулку, міграції та інтеграції. Це включає таку допомогу, як мовні курси, консультування або базова підготовка.

Європейський фонд навчання допомагає ЄС, національним та українським органам влади порівняти українську та європейську системи кваліфікацій. Він створив ресурсний центр, щоб допомогти як українцям, котрі звертаються за сприянням у визнанні їхніх кваліфікацій, так й іншим особам, котрі потребують інтерпретації кваліфікацій. Разом з тим, державні служби зайнятості відіграють ключову роль у активній політиці на ринку праці, що спрямована на використання навичок новоприбулих, та виступатимуть у ролі посередників на ринку праці.¹

Щодо сезонності, то все залежить від попиту в певний проміжок часу на робітників для виконання певних видів робіт. Так, наприклад, в Фінляндії основним видом зайнятості є сезонний збір ягід та грибів, який розпочинається з липня і закінчується у вересні. Іспанія випереджає всі держави за рівнем імпортування фруктів, а попит на робітників для збору врожаю розпочинається з жовтня по травень. В пік туристичних сезонів у курортних державах зростає попит на кількість офіціантів і барменів, аніматорів та ін.²

Діяльність щодо виїзду за кордон із метою працевлаштування регулюється низкою нормативних актів як вітчизняного, так і міжнародного характеру.

¹ Робота за кордоном: Особливості працевлаштування українців з тимчасовим захистом. URL: <https://visitukraine.today/> (дата звернення: 12.12.2023).

² Павлик М. П. Обстановка й умови вчинення злочинів, пов'язаних із наданням послуг щодо працевлаштування за кордоном. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 листоп. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 311.

У Законі України «Про зовнішню трудову міграцію» 2015 року визначаються правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України за кордоном (трудових мігрантів) і членів їхніх сімей. Даним нормативним актом визначається державна політика у сфері зовнішньої трудової міграції, що здійснюється за такими напрямками:

- 1) здійснення ефективного державного регулювання зовнішньої трудової міграції;
- 2) забезпечення соціального та правового захисту трудових мігрантів і членів їхніх сімей;
- 3) здійснення співробітництва з державними органами іноземних держав, міжнародними та громадськими об'єднаннями, заінтересованими у вирішенні питань зовнішньої трудової міграції;
- 4) здійснення заходів із запобігання незаконній зовнішній трудовій міграції;
- 5) створення умов для повернення в Україну та реінтеграції в суспільство трудових мігрантів і членів їхніх сімей;
- 6) посилення інституційної спроможності закордонних дипломатичних установ України щодо надання правової, інформаційної та іншої допомоги трудовим мігрантам і членам їхніх сімей на території держави перебування;
- 7) провадження науково-дослідної та інформаційно-роз'яснювальної діяльності у сфері зовнішньої трудової міграції;
- 8) удосконалення системи збирання та оброблення статистичної інформації про трудових мігрантів і членів їхніх сімей, а також моніторингу стану зовнішньої трудової міграції;
- 9) сприяння задоволенню національно-культурних, освітніх та мовних потреб трудових мігрантів і членів їхніх сімей;
- 10) укладення міжнародних договорів з питань захисту прав трудових мігрантів і членів їхніх сімей у державі перебування.¹

¹ Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 5 листопада 2015 року № 761-VIII. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 13.02.2022).

Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» 2015 року визначені вимоги щодо отримання ліцензії на зайняття підприємницькою діяльністю, вказані органи, які компетентні видавати, анулювати та відновлювати ліцензію, місця, в яких повинен відбуватися процес ліцензування, основні документи, що для цього необхідні¹. Натомість, Постановою Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 р. № 1118 окремо визначені деякі питання провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном.²

Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» визначає правові та організаційні засади, основні принципи і порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб і права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю).³

Закон «Про зайнятість» 2013 року визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття.⁴

Безсумнівно, основні трудові права працівників як на території України, так і за її межами охороняються Законом України «Про працю», Конституцією України та іншими законодавчими актами.^{5:6}

¹ Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 12.02.2022).

² Про деякі питання провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 р. № 1118 URL: // <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 12.11.2023).

³ Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України 2007 року. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 12.02.2022).

⁴ Про зайнятість : Закон України від 2013 року. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 15.01.2022).

⁵ Про працю : Кодекс законів про працю України 1971 року. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 12.05.2022).

⁶ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Водночас, в сучасних складних соціально-економічних умовах, коли українці масово виїжджають за кордон для працевлаштування, міжнародні нормативно-правові акти з питань охорони та забезпечення інтересів українських працівників виходять ледь не на перший план. Міжнародно-правове регулювання праці становить собою регламентацію за допомогою міждержавних угод відносин з приводу застосування найманої праці, поліпшення її умов, охорони праці, захисту індивідуальних і колективних інтересів працівників.¹

Основними міжнародними актами, які врегульовують правовий статус трудящих мігрантів є: Конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав², Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів 1977 року³, Угода про співробітництво в галузі трудової міграції 1994 року⁴, Конвенція про працівників-мігрантів 1949 року⁵, Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей та ін.⁶

Важливими для України є й акти спеціалізованої установи ООН — МОП, членом якої Україна є від 1954 року. Основною діяльністю Міжнародної Організації Праці є правотворчість. Однією з визначних особливостей конвенцій МОП є їх універсальний

¹ Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник. 5-те вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 860 с. URL: http://pidruchniki.com/1566021258193/pravo/mizhnarodnopravove_regulyuvannya_pratsi (дата звернення: 12.01.2023).

² Про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав : Конвенція, ратифікована від 21.12.2011. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 10.04.2022).

³ Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів : Конвенція від 24.11.1977 р. № 93. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.10.2022).

⁴ Угода про співробітництво в сфері трудової міграції і соціального захисту трудових мігрантів : Багатостороння угода від 15.04.1994 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.05.2022).

⁵ Конвенція про працівників-мігрантів від 1 лип. 1949 р. № 97. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993159> (дата звернення: 12.10.2022).

⁶ Міжнародна конвенція про захист прав усіх працівників-мігрантів та членів їх сімей / Конвенція ООН 995_203 от 18 грудня 1990 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_j91 (дата звернення: 22.11.2022).

характер. Ставши членом МОП, Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватися статуту Організації.¹

Слід зауважити, що, згідно ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори», чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Натомість, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.²

В. Т. Васильєв і О. М. Петров, вивчаючи докладно зміст спеціальних конвенцій та протоколів міжнародних організацій, інших документів щодо міжнародної міграції та трудових мігрантів, зробив висновок, що процеси міжнародних трудових міграцій нерідко пов'язані з незаконною і злочинною діяльністю, яка завдає величезної шкоди не лише мігрантам, а й державам. Найбільш гострими проблемами міграційного руху працівників у світі є:

- поширення незаконного міграційного руху;
- недотримання законів і правил щодо в'їзду на територію країни;
- незаконне найняття працівників-мігрантів; розширення діяльності організованих злочинних груп стосовно незаконного ввезення мігрантів;
- негуманне ставлення до працівників, мігрантів;
- торгівля людьми, трудове рабство; загроза для життя або безпеки мігрантів;
- неналежний захист прав трудових мігрантів;
- перешкоджання єднанню сімей працівників-мігрантів, які проживають на його території на законних підставах, та ін.³

¹ Статут Міжнародної Організації Праці : Міжнародний документ від 28.06.1919. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_154 (дата звернення: 22.11.2022).

² Про міжнародні договори України : Закон України від 2004 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 22.11.2022).

³ Васильєв В. Т., Петров О. М. Міжнародна трудова міграція: аналіз ситуації та наслідків для України. *Вісник НАДУ*. 2015. № 4. С. 95.

З цього виходить, що правовий режим діяльності з працевлаштування за кордоном пропорційно може мати вплив на обстановку вчинення кримінальних правопорушень, оскільки злочинці швидко пристосовуються до змін у законодавстві та використовують законодавчі пробіли задля досягнення злочинної мети. Потреба у науковому вивченні об'єктивної обстановки, що склалася у сфері працевлаштування, враховуючи правовий режим функціонування правовідносин у цій сфері та його вплив на інші елементи криміналістичної характеристики є вкрай актуальною.

Великий попит на роботу за кордоном зумовлює низку пропозицій, у тому числі з боку недобросовісних суб'єктів, які вчиняють злочинні дії, починаючи з шахрайства, нелегальної міграції з метою працевлаштування, грубого порушення угоди про працю, і поступово підвищуючи рівень суспільної небезпеки незаконних дій.

Разом із тим, прогресивні зміни у структурі злочинності та поява нових сучасних способів дій, у тому числі і у сфері працевлаштування, ускладнили можливість держави повною мірою захищати вищевказані права громадян, внаслідок чого низка суб'єктів стають потерпілими від дій несумлінних посередників та роботодавців.

Певною проблемою на заваді захисту прав українців за кордоном стає прагнення громадян працевлаштуватися поза офіційним контролем. Загалом, існує два шляхи виїзду та працевлаштування українців за кордоном: легальний та нелегальний.

При цьому, В. Капітан у структурі трудової міграції громадян України за ступенем легальності виділяє чотири якісно відмінні рівні:

- офіційна трудова міграція, зокрема, переміщення українських громадян, які виїжджаючи за кордон, декларують участь у трудовій діяльності як мету виїзду і є легальними трудовими мігрантами в приймаючих країнах (саме їх і фіксує офіційна статистика);
- неофіційна легальна міграція, а саме поїздки за кордон з декларованою метою туризму, відвідування родичів

тощо, з подальшим працевлаштуванням та реєстрацією в країні реципієнті. Учасники таких поїздок не можуть бути відстежені вітчизняною статистикою, але при цьому стають цілком легальними трудовими мігрантами в країнах-реципієнтах;

- успішна нелегальна міграція, тобто поїздки за кордон, пов'язані з незареєстрованою зайнятістю видами діяльності, дозволеними законодавством відповідних країн;
- міграція жертв злочинних угруповань — торгівля людьми та інші випадки перебування громадян України в нелюдських умовах або зайнятість протиправною діяльністю за кордоном не з власної волі.¹

Однак, згідно статистичних даних не завжди українці працевлаштовані за кордоном на законних підставах, за сприяння суб'єктів господарювання. Більшість же українців боячись потрапити до рук аферистів з рекрутингових агенцій та бути ошуканими, досить часто обирають саме нелегальні схеми виїзду за кордон, в т.ч. під виглядом туристичних поїздок.²

Слід зазначити, що в основі будь якого факту, пов'язаного із працевлаштуванням, є трудові відносини, як врегульовані нормами трудового права суспільні відносини, що виникають на підставі укладення трудового договору, контракту чи іншого юридичного факту з приводу участі працівника (робітника або службовця) в праці на підприємстві, установі чи організації.

Це вольові суспільні відносини, врегульовані нормами трудового права³. Але ці правовідносини не входять у предмет механізму кримінально-правового регулювання. Вони не охороняються нормами кримінального права і за їх порушення не встановлена

¹ Капітан В. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні. *Ефективність державного управління*. Збірник наукових праць. 2012. Вип. 32. С. 476.

² Кучменко Н. Легальні та нелегальні канали трудової міграції українців: правові та етнологічні аспекти. *Етнічна історія народів Європи*. 2010. Вип. 31. С. 104.

³ Дмитренко Ю. П. Трудове право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2009. С. 121.

саме кримінальна відповідальність. Крім того, суспільні відносини з приводу реалізації конституційного права на працю приймають виключно вигляду правових відносин, вони не виникають стихійно між людьми, а чітко врегульовані численними законами і підзаконними нормативними актами як кодифікованими, так і не кодифікованими, які в своїй сукупності складають законодавство про працю¹. По іншому складається ситуація, коли на окреслені трудові відносини хтось посягає.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 р. № 1118 «Деякі питання провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном», послуги у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном може надавати суб'єкт господарювання, у якого в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань зазначений один із видів діяльності за кодом 78 «Діяльність із працевлаштування» згідно з КВЕД, який має укладений з іноземним роботодавцем зовнішньоекономічний договір (контракт) про надання послуг у сфері посередництва у працевлаштуванні, пошуку та добору працівників, реєстраційні документи іноземного суб'єкта господарювання — роботодавця у державі місцезнаходження.

Для провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном подається декларація особисто заявником або його уповноваженою особою до Міністерства економіки за формою згідно з додатком у паперовій формі поштовою відправленням з описом вкладення або через центр надання адміністративних послуг, або в електронній формі через відповідні інформаційно-комунікаційні системи (Портал електронних сервісів Мінекономіки, Єдиний державний web-портал електронних послуг (у разі технічної можливості).

У декларації, окрім відомостей про заявника, зазначається ще й інформація про укладений зовнішньоекономічний договір

¹ Лиськов М. О. Кримінально-правова характеристика складів злочину проти трудових прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2012. С. 70.

(контракт) про надання послуг у сфері посередництва у працевлаштуванні, пошуку та добору працівників і реєстраційні документи іноземного суб'єкта господарювання — роботодавця у державі місцезнаходження.¹

Натомість, слід сказати, що у разі порушення вимог щодо законодавства про працю країни працевлаштування буде діяти законодавство країни працевлаштування, а не законодавство України.

За таких обставин особа, яка влаштувалася на роботу за кордоном навіть офіційно, після влаштування на роботу не має підстав звернутися до органу — суб'єкта господарської діяльності, через який вона влаштувалася на роботу за кордоном. Але в даному випадку мова йде про легальну посередницьку діяльність. Якщо роботодавець за кордоном, з яким громадянин України уклав трудову угоду порушить її умови, наприклад, звільнить з роботи, змінить умови праці, не виплатить заробітну плату, то він має нести відповідальність, але відповідно до законодавства своєї країни.²

У кримінально-правовому законодавстві існує норма, що створена для захисту прав громадян, які працюють за межами України за трудовим договором або на підставі цивільно-правових угод.

Так, ч. 2 ст. 173 КК України передбачає кримінальну відповідальність за грубе порушення угоди про працю службовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, а також окремим громадянином або уповноваженого ними особою шляхом обману чи зловживання довірою або примусом до виконання роботи, не обумовленої угодою, вчинені стосовно громадянина, з яким укладена угода щодо його роботи за межами України. Між тим, кваліфікований склад цього злочину матиме місце тоді, коли українські працівники, що працюють за кордоном на підставі

¹ Про деякі питання провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 р. № 1118. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 12.11.2023).

² Лиськов М. О. Кримінально-правова характеристика складів злочину проти трудових прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2012. С. 140.

угод між організаціями різних держав, які укладаються на виконання міждержавних договорів про економічне, науково-технічне та інше співробітництво, залишаються у трудових відносинах з організацією, що відрядила їх за кордон, і на них поширюється вітчизняне законодавство про працю. Водночас розглядуваний склад злочину буде відсутнім у випадках, коли порушення угоди про працю вчинюється стосовно громадян України, які працюють у різних спільних підприємствах, філіях іноземних організацій на території України, і їхні трудові відносини регулюються законодавством відповідних іноземних держав.¹

Викликає дискусії також й термін «грубий», який не піддано легальному тлумаченню. Крім того, він не має правового змісту і в нормативних актах його значення не розкривається. Оскільки в кримінальному праві визначення змісту оціночних понять відноситься до компетенції правозастосовувача, складається ситуація, при якій не закон, а працівник правозастосовчого органу вирішує питання про те, чи відноситься дане діяння до злочинних, чи ні.

В. І. Павликівський, всебічно дослідивши проблеми оціночних ознак в злочинному порушенні угоди про працю, дійшов висновку, що порушення угоди про працю слід визнавати грубим лише у випадку його вчинення шляхом обману, зловживання довірою або ж примусом до виконання роботи, не обумовленої угодою.²

Між тим, можуть мати місце випадки, коли окремі особи або фіктивні фірми залучають громадян України до роботи за кордоном заздалегідь не маючи наміру забезпечити їхнє працевлаштування, застосовуючи обман і зловживання довірою.³

Якщо особа, яка виступає посередником у працевлаштуванні за кордоном, отримала гроші за надання неправдивої інформації

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюк. Київ : Каннон, А.С. Київ, 2002. 1104 с.

² Павликівський В. І. Проблеми оціночних ознак в злочинному порушенні угоди про працю (ст. 173 Кримінального кодексу України). *Наукові записки ХЕПУ*. 2014. № 1(16). С. 49.

³ Павлова Н. В. Обман: його сутність та взаємозв'язок із шахрайством. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 322.

про умови роботи і оплати праці за кордоном, заздалегідь про це розуміючи і не маючи наміру виконувати взяті на себе зобов'язання, з боку посередника має місце шахрайство.

Трудові угоди при цьому укладають у такий спосіб, що умови найму і характер професії, а також обов'язки роботодавця сформульовано дуже розпливчато, в результаті чого громадяни України отримують роботу, яка їх не влаштовує, обмежує їхні права, але при цьому умови угоди формально не порушено.¹

Як свідчить судова-слідча практика, громадяни дійсно мають підстави для побоювань з боку недобросовісних суб'єктів підприємницької діяльності.

Не дивлячись на те, що посередницька діяльність в працевлаштуванні за кордоном здійснюється виключно на підставі декларації, яка є єдиним документом дозвільного характеру, між тим, 15 % таких посередників здійснюють обман у відношенні потенційних «заробітчан».

Наведемо приклад. Гр-ка Ж., яка представилася керівником фірми із надання послуг щодо працевлаштування за кордоном, надала гр-ну М. інформацію щодо наявності вакансії будівника у Республіці Чехія. Після обговорення між посередником та потенційним «заробітчанином» умов праці (безкоштовне житло, нормований графік роботи, достойна заробітна платня тощо), було підписано договір, внаслідок чого сторони розраховалися. Але наступного дня виявилось, що в договорі було прописано мілким шрифтом, що фірма надає тільки інформацію і не несе відповідальність за її достовірність. Після звернення до фірми гр-ну М. пояснили, що його вперше бачать, ніяких договорів з ним не укладалися і грошей від нього ніхто отримував.²

Загалом, практика так званого «посередництва» на підставі договору про інформаційні послуги є достатньо поширеною

¹ Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2007. С. 354.

² Справа № 1201704000000715 / архів Дніпропетровської області.

в Україні. За таким договором компанія лише надає потенційному працівнику інформацію про існуючі в певній країні вакансії. Такі «посередники» насправді не мають «зобов'язань» перед працівниками, не надають жодних гарантій у працевлаштуванні, не звітують щодо кількості працевлаштованих, а їхня діяльність не достатньо контролюється Міністерством соціальної політики. Відповідно, низка громадян таким «посередникам» не довіряють. Натомість, за інформацією Міжнародної організації праці станом багато осіб у світі були залучені до примусової праці. Щоб не стати жертвою торгівлі людьми, потенційним трудовим мігрантам слід бути обережними та перевіряти посередника. Часткова дерегуляція у сфері ведення бізнесу, скасування кримінальної відповідальності за порушення порядку здійснення господарської діяльності дозволили частково розслабитись підприємцям.¹

У свою чергу, М. О. Лиськов, досліджуючи питання щодо дотримання трудових прав людини, у тому числі при працевлаштуванні за кордоном, вважає, що за надання неправдивої інформації особу-посередника можливо, за наявності підстав, притягти до відповідальності. Безумовно, в результаті непрофесійної діяльності такої фірми громадянину України може бути нанесена моральна та матеріальна, а інколи навіть фізична шкода. Він пропонує передбачити кримінальну відповідальність за посередницьку діяльність з працевлаштування за кордоном за умови, що така діяльність спричинила тяжкі наслідки.²

У цьому розрізі слід сказати, що найбільш небезпечними є ситуації, коли потенційні «заробітчани» перетинають кордон України і потрапляють до іншої країни, де їх примушують працювати без оплати, в жахливих умовах.

За даними Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми Національної поліції України, поліцейськими

¹ Ліцензія на посередництво у працевлаштуванні за кордоном. URL: <https://legalaid.ua/ua/> (дата звернення: 12.05.2020).

² Лиськов М. О. Кримінально-правова характеристика складів злочину проти трудових прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2012. С. 141.

постійно припиняється діяльність організованих груп. Трудова експлуатація стала однією з найпоширеніших форм торгівлі людьми.¹

За статистикою частіше громадяни України стають постраждалими від таких форм трудової експлуатації, як:

- експлуатація в сільському господарстві;
- експлуатація на будівництві;
- експлуатація моряків;
- експлуатація у сфері обслуговування (гувернантки, няні, офіціанти та ін.).

Водночас, основними країнами призначення для вивезення з України осіб, постраждалих від торгівлі людьми, є Туреччина, Чехія, Об'єднані Арабські Емірати, Польща, Італія, Ізраїль, Німеччина, Болгарія та Греція. Більшість українських постраждалих від торгівлі людьми з метою трудової експлуатації працюють переважно на виробництвах, будівництвах та у сільському господарстві.²

Головна роль в протидії такому явищу, як торгівля людьми, належить Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми Національної поліції України, а сектор боротьби зі злочинами у сфері працевлаштування за кордоном безпосередньо веде роботу щодо попередження, припинення та розкриття кримінальних правопорушень у цьому напрямі.

Проте, як свідчить практика, не дивлячись на постійне вживання заходів щодо запобігання торгівлі людьми, факти трудової експлуатації залишаються у чималій кількості. Не меншим за кількістю залишаються й факти шахрайства, хоча держава й намагається боротися із такими проявами, приймаючи законодавчі рішення.

У цьому розрізі слід вказати прийнятий 20 березня 2023 року Закон України № 2982-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав трудових мігрантів та боротьби

¹ Урядовий портал: Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення: 12.12.2023).

² Дубина В. І. Аналіз діяльності підрозділів боротьби з злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми МВС України у період з 2005 по 2014 роки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 34.

з шахрайством у працевлаштуванні за кордоном», спрямований на захист прав трудових мігрантів та боротьби з шахрайством у працевлаштуванні за кордоном. Закон запроваджує адміністративну відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері надання послуг з посередництва у працевлаштуванні, зокрема, за здійснення суб'єктом господарювання діяльності з надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном без включення до переліку суб'єктів господарювання, що надають такі послуги, за стягнення з громадян будь-яких гонорарів, комісійних, винагород, інших видів оплати послуг з посередництва у працевлаштуванні в Україні або за кордоном тощо. Також Закон замінює ліцензування діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном на декларативний принцип діяльності. Надавати послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном можна тільки після включення до переліку суб'єктів господарювання, що надають такі послуги.¹

Отже, на обстановку вчинення кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном впливає низка чинників, серед яких домінуюче місце замає правове регулювання діяльності з працевлаштування за кордоном. Водночас, просторово-часові, соціально-економічні, та соціально-психологічні фактори впливають на обрання суб'єктами часу, місця та певного механізму злочинних дій.

1.2 Основні елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, має важливе значення для організації досудового розслідування.

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав трудових мігрантів та боротьби з шахрайством у працевлаштуванні за кордоном : Закон України N 2982-IX від 20 березня 2023 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T232982?an=1> (дата звернення: 12.12.2023).

Ми розглянули фактори, що визначають обстановку та умови кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном. Натомість, діапазон думок вчених з приводу поняття та структури криміналістичної характеристики дуже широкий. Разом із тим, криміналістичну характеристику конкретного кримінального правопорушення можна скласти тільки після узагальнення великої кількості матеріалів судово-слідчої практики, а також внаслідок аналізу низки думок вчених в контексті розгляду даної проблематики у різних аспектах.

Аналіз криміналістичної характеристики певної групи дозволяє сформулювати криміналістичну характеристику конкретного виду кримінального правопорушення і саме цей рівень має значення для розробки методичних основ розслідування. Існує низка можливих, взаємопов'язаних елементів і груп елементів, різноманітні варіанти сумісності яких утворюють загальну структуру. Ця структура різнитиметься, залежно від змісту дій злочинців, їх мотивуючої складової та віктимної поведінки певних осіб¹. Теоретичні знання, у сукупності із практичним досвідом розслідування тих чи інших кримінальних проявів дозволяють побудувати певну модель, яка складається із методичних рекомендацій, що дозволяє оптимізувати діяльність слідчого з розслідування кримінальних правопорушень і допомагає алгоритмізувати його діяльність у певному напрямі.²

В контексті даної проблематики слід сказати, що розкриття кримінального правопорушення є неможливим без з'ясування способу його вчинення, що уявляє систему детермінованих дій, яка включає в себе злочинний результат. Саме спосіб вчинення кримінального правопорушення, як на наш погляд, є ключовим елементом криміналістичної характеристики.

¹ Сорочан А. В. Теоретичні та праксеологічні основи розслідування шахрайства на первинному ринку нерухомості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 239 с.

² Павлова Н. В. Наукові передумови формування окремих криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 135.

Спосіб скоєння кримінального правопорушення безперечно посідає одну з головних ланок серед системи елементів криміналістичної характеристики і надає найбільший обсяг криміналістичної інформації, який у подальшому дає змогу слідчому, прокурору, суду чи іншим посадовим особам правоохоронних органів визначити найбільш ефективні методи, спрямовані на розкриття та розслідування кримінального правопорушення, дасть змогу слідчому висунути необхідні версії та ініціювати проведення необхідних слідчих (розшукових) дій, НСРД, визначити правильний порядок та послідовність їх проведення.¹

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми свідчить, що спосіб вчинення кримінального правопорушення неодноразово розглядався у наукових працях. Між тим, проведений аналіз показав, що способам вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, дотепер не приділялося достатньої уваги. Цей факт можна пояснити тим, що через суттєві соціально-економічні зміни у нашій державі трудова міграція населення набула поширення саме в останні роки. Враховуючи потреби пересічних громадян, злочинці швидко адаптувалися до нових соціальних умов і віднайшли нові способи дій.

Це вказує на необхідність удосконалення правоохоронної діяльності з позиції висвітлення відомостей про сучасні способи шахрайства у вказаній сфері.²

Діапазон думок вчених із загальних питань визначення поняття та змістовної частини способу вчинення кримінального правопорушення дуже широкий. Так, О. М. Колесніченко і А. М. Савченко визначили спосіб вчинення кримінального правопорушення як усе те, що характеризує дії злочинця при підготовці (підшукування місця,

¹ Кривоупуск О. Г. Способи вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 370.

² Павлик М. П. Характеристика способів вчинення злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4 (101). С. 231.

вибір предмета посягання, готування знарядь і засобів, необхідних для здійснення злочинної цілі тощо), вчиненні протиправного діяння та приховуванні його слідів.¹

М. І. Панов розглядає спосіб кримінального правопорушення як усвідомлений, вольовий акт поведінки людини, спрямований зовні, що формується під впливом певних мотивів та покликаний досягнути конкретну мету.²

Натомість В. В. Пясковський наголошує, що спосіб учинення кримінального правопорушення — це не просто сукупність вольових дій, а закономірно визначена, структурована система поведінки суб'єкта, спрямована на його підготовку, вчинення та приховування кримінального правопорушення.³

Аналізуючи думки науковців, можна побачити, що більшість вчених визначає спосіб учинення кримінального правопорушення через призму психологічних та фізіологічних властивостей суб'єкта злочину, що уявляє собою динамічну систему взаємопов'язаних дій з підготовки, вчинення та приховування злочину, спрямованих на досягнення кінцевого результату.

Проте, не всі вчені одностайні у такому погляді. Зокрема, О. М. Колісниченко стверджує, що слід розрізняти «спосіб підготовки до вчинення злочину, спосіб самого вчинення, а також приховування злочину».⁴

Водночас, наголошуючи, що спосіб учинення кримінального правопорушення не завжди має повну структуру, В. Ю. Шепітько допускає й повноструктурний варіант.⁵

¹ Колісниченко О. Н., Савченко А. Н. До питання про спосіб вчинення злочину у криміналістиці. *Питання криміналістики та судової експертизи*. Душанбе, 1962. С. 62.

² Панов Н. И. Спосіб вчинення злочину та кримінальна відповідальність. Харків : Вища школа, 1982. С. 70.

³ Пясковський В. В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики умисного вбивства батьками, родичами або особами, на яких покладено обов'язки з її виховання. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 69.

⁴ Колісниченко О. Н., Коновалова В. О. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посіб. Харків : Юрид. ін-т, 1985. С. 92.

⁵ Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2010. С. 328.

У той же час, слід зазначити, що дискусії щодо структури способу вчинення злочину в основному ведуться у загальному вигляді, не прив'язуючись до певного виду злочину. Хоча, як на наш погляд, це є помилкою, оскільки у такий спосіб визначити повноструктурність способу складно. Якщо абстрактно підходити до структурування способу, то більш вдалою вважаємо позицію В. Ю. Шепітька, який допускає існування структури способу вчинення кримінального правопорушення у різних варіантах. Дійсно є такі склади злочинів, що не містять у собі дій із підготовки або приховування. В основному йдеться про злочини, в яких умисел виник раптово в силу певних обставин, або злочинець швидко зник з місця події, не передбачивши заздалегідь дії з приховування.

Водночас, аналіз наукової літератури, кримінальних проваджень та вивчення результатів анкетування правоохоронців дозволили зробити однозначний висновок, що спосіб учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, потрібно визначати як повноструктурний комплекс дій, спрямованих на підготовку, вчинення чи приховування злочину. При цьому, слід мати на увазі, що діяльність у сфері працевлаштування є у більшості випадків прихованою від сторонніх осіб та недосяжною для реагування правоохоронних органів, а способи дій злочинців постійно удосконалюються, залежно від змін у правовому полі та у соціально-економічному напрямку.

З огляду на це можна погодитися з думкою С. М. Зав'ялова, що спосіб вчинення злочину є найбільш динамічною і рухомою характеристикою, оскільки саме спосіб — безпосередня форма адаптації злочинців до соціальних умов, що змінюються. Особливий інтерес щодо їхньої новизни й актуальності мають способи вчинення нових для нашого кримінального законодавства злочинів, а також раніше відомих злочинів, але вчинених новими, більш кваліфікованими, малодослідженими з криміналістичних позицій способами.¹

¹ Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... на здобуття наук. степеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / НАВС. Київ, 2005. С. 12.

У загальному вигляді сучасні способи вчинення злочинів у сфері працевлаштування за кордоном можуть містити наступні підготовчі дії:

- визначення часу, місця та способу вчинення злочину;
- складання плану дій та забезпечення сприятливих умов для досягнення злочинного умислу (оренда приміщення, в якому знаходиться агентство з працевлаштування; відкриття рахунків у банку; створення атмосфери, що сприятиме прийняттю «правильного» рішення; отримання або підробка необхідних документів (ліцензії на надання посередницьких послуг з працевлаштування, контрактів з закордонними фірмами, що пропонують роботу тощо), що запевняють потенційного робітника у сумлінності дій; підготовка засобів вчинення злочину;
- знаходження співучасників та осіб, які сприятимуть вчиненню злочину;
- пошук безробітних на біржах праці, через мережу Інтернет з метою надання пропозиції допомогти у працевлаштуванні за кордоном, ведення з ними переписки щодо можливих місць роботи у різних державах;
- розміщення рекламних оголошень в друкованих та електронних ЗМІ про вигідні умови заробітку за кордоном;
- збирання необхідних відомостей про особу, у відношенні якої планується вчинити злочин, відносно осіб, які сприятимуть здійсненню злочинної операції;
- планування способів переправлення через державний кордон;
- підготовка засобів маскуванню.

Як приклад щодо ретельної підготовки можна навести діяльність ОЗГ, що вчиняли шахрайства, пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, на території Вінницької області.

Так, діючи з прямим умислом, з метою заволодіння шляхом шахрайства якомога більшою сумою коштів громадян, які мали намір знайти роботу та працевлаштуватись за кордоном, в загально

доступних місцях на території міста Вінниці та Вінницької області, у мережі Інтернет здійснювалось розміщення рекламних оголошень про надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, у тому числі і відповідний web-сайт агентства, з завідомо недостовірними розміщеними даними про тривалу, провідну і результативну роботу агентства на ринку праці України по наданню послуг з пошуку вакансій та подальшого легального працевлаштування громадян на території країн Близького Сходу та Європейського Союзу.

Як організатор і керівник організованої злочинної групи гр.-н А. здійснював загальне керівництво організованою ним злочинною групою, визначав ролі та функції її учасників, розподіляв отримані у наслідок протиправної діяльності кошти, фінансував витрати на оренду приміщень, що використовувались у якості офісу агенцій, організовував виготовлення рекламних матеріалів, розміщення рекламних оголошень на території м. Вінниці та Вінницької області, у тому числі розміщення веб-сайтів в мережі Інтернет, особисто приймав безпосередню участь у введени в оману потерпілих видаючи себе за директора ТОВ «Міжнародна агенція праці» представляючись гр.-м Б. та отримував грошові кошти у потерпілих, організовував виготовлення невстановленими на час слідства особами підроблених ID-карт країн членів Європейського Союзу та їх подальший збут. Гр-н С., діючи у складі ОЗГ, відповідно до визначеної ролі та функції, видавала себе за працівника ТОВ «Міжнародна агенція праці», приймала вхідні дзвінки від осіб, які мали намір знайти та працевлаштувавсь на легальну роботу на території країн Європейського Союзу, особисто телефонувала до таких осіб, імітувала перед потерпілими процес оформлення документів за укладеними угодами, вводила в оману потерпілих, шляхом повідомлення завідомо недостовірних даних.

Гр-н Д., діючи у складі ОЗГ, відповідно до визначеної ролі та функції, видавала себе за працівника ТОВ «Міжнародна агенція праці», приймала вхідні дзвінки від осіб, які мали намір знайти та працевлаштувавсь на легальну роботу на території країн

Європейського Союзу, особисто телефонувала до таких осіб, імітувала перед потерпілими процес оформлення документів за укладеними угодами, вводила в оману потерпілих, шляхом повідомлення завідомо недостовірних даних. ОСОБА_4, діючи у складі ОЗГ, відповідно до визначеної ролі та функції, фактично являючись відповідно реєстраційних документів засновником, контролером та кінцевим бенефіціарним власником ТОВ «Міжнародна агенція праці», вводив в оману потерпілих, шляхом повідомлення останнім завідомо недостовірних даних щодо себе, розігруючи перед ними роль задоволеного роботою та послугами агенції клієнта, з метою спонукання до укладення відповідних договорів та подальшого заволодіння грошовими коштами. Гр-н Е., діючи у складі ОЗГ, відповідно до визначеної ролі та функції, фактично будучи відповідно до реєстраційних документів засновником, контролером та кінцевим бенефіціарним власником ТОВ «Робота в Європі», являючись матір'ю ОСОБА_1, безпосередньо надала останньому для використання у здійсненні протиправної діяльності Ліцензію на провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном серії АЕ 460882 від 22.08.2014 (термін дії — безстроково, країна працевлаштування — Польща) оформлену на ТОВ «Робота в Європі» (код ЄДРПОУ 39025279), здійснювала облік, зберігання та видачу коштів здобутих злочинним шляхом.

Таким чином, досудовим розслідуванням встановлено, що гр-н А. створив та очолив стійку організовану злочинну групу до складу якої увійшло 5 осіб, метою якої було заволодіння грошовими коштами попередньо невизначеного кола осіб, шляхом обману та зловживання довірою, під приводом здійснення легального працевлаштування за кордоном.¹

Проте, мусимо зауважити, що більш докладно про способи підготовки можна вести мову тільки в рамках конкретного способу

¹ Справа № 127/22547/20 : Ухвала імені України Вінницького міського суду Вінницької області від 15 жовтня 2020 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2022).

злочинних дій у сфері працевлаштування за кордоном із відображенням його змістовної частини.

Слід зауважити, що деякими вченими було здійснено спроби класифікувати способи учинення шахрайств, пов'язаних із працевлаштуванням. Наприклад, М. В. Шкрибайло сформував наступні способи:

- «мережевий маркетинг» (обман через Інтернет);
- «підпільні кадрові агентства» (насправді компанії з надання інформаційних і консультаційних послуг);
- «майстерня вдома» (шахраї пропонують роботу на дому, обіцяючи при цьому нескладні завдання й хорошу оплату, проте спершу за працевлаштування необхідно заплатити);
- «медкомісії під час працевлаштування» (комісії зазвичай є або безкоштовними, або їх оплачує підприємство-роботодавець, тому шукачу роботи варто насторожитися, якщо від нього вимагають оплатити ці послуги);
- «робота на випробувальний термін» (без наміру подальшого працевлаштування);
- платне навчання перед початком роботи;
- працевлаштування за кордон (маючи на меті виманити кошти в шукача роботи, проте без наміру сприяти в працевлаштуванні);
- надання неправдивих довідок про працевлаштування з метою отримання соціальних виплат.¹

Проте, вказана класифікація стосується тільки шахрайств і не охоплює інші склади злочинів у сфері працевлаштування. До того ж, в ній лише фрагментарно згадується про злочинні дії при працевлаштуванні за кордоном.

Узагальнення даних судово-слідчої практики надало можливість дійти висновку, що злочинні дії можуть здійснюватися як особами, котрі виступають у ролі роботодавців, так і особами,

¹ Шкрибайло М. В. Поняття та криміналістична класифікація шахрайств у сфері працевлаштування. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Випуск 2(8). С. 188.

які мають намір працевлаштуватися за кордоном. У ряді випадків вчиненню злочину можуть сприяти інші особи, у тому числі діяльність яких пов'язана із супроводженням дій, необхідних для переправлення за кордон з метою працевлаштування.

Виходячи з цього, пропонуємо виділити наступні критерії для класифікації способів учинення кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном:

Залежно від суб'єкта, яким вчиняється злочин:

- комплекс злочинних дій, вчинених особою, яка має намір отримати роботу за кордоном;
- комплекс злочинних дій, вчинених особою, яка виступає в ролі роботодавця, співробітника компанії з працевлаштування (як справжнього, так і підставного);
- комплекс злочинних дій, вчинених особою, діяльність якої пов'язана із супроводженням дій, необхідних для переправлення за кордон з метою працевлаштування;
- комплекс злочинних дій, вчинених особами, які не мають ніякого відношення до діяльності, пов'язаною із працевлаштуванням за кордоном.

Залежно від рівня суспільної небезпеки:

- із звичайним рівнем суспільної небезпеки (шахрайство при працевлаштуванні за кордоном, нелегальна міграція, грубе порушення угоди про працю та ін.);
- із підвищеною суспільною небезпекою (торгівля людьми під виглядом працевлаштування за кордон тощо).

Залежно від тривалості протиправних дій:

- дії, що не розтягнуті істотно в часі (отримання грошей за псевдопосередницькі послуги та зникнення тощо);
- дії, пов'язані з тривалим перебуванням особи за кордоном (трудова, сексуальна експлуатація тощо).

Залежно від змісту дій існують такі способи:

- введення в оману стосовно умов праці особи, яка користується послугами посередницької фірми з працевлаштування за кордоном (за умов легального працевлаштування).

Так, укладаючи документи щодо працевлаштування за кордоном, посередник оговорює з клієнтом одні умови праці (безкоштовне житло, нормований графік роботи, достойна заробітна платня, конкретний вид праці тощо). Але на місці виявляється, що за житло необхідно платити, або підселяється велика кількість осіб, які спільно проживають в жахливих умовах. Поширеними є випадки ненормованого графіку із істотним заниженням заробітної плати, та пропозиція роботи, що за рівнем престижності є набагато гіршою, ніж обіцяна;

- *отримання грошей працівниками посередницьких фірм за надання послуг у працевлаштуванні за кордоном, з подальшим переправленням потенційних робітників за кордон і не виконанням умов договору щодо працевлаштування.*

Наприклад, посередники пропонують поїхати в певну країну, а документи, що надають право працевлаштуватися, начебто роботодавець оформить на місці. Приїхавши в країну, заробітчанин розуміє, що він став жертвою обману.

Не дивлячи на те, що у 2019 році було декриміналізовано фіктивне підприємництво і ст. 205 було виключено з Кримінального кодексу України¹, ряд шахраїв продовжують використовувати псевдо-фірми для вчинення подальших обманних дій щодо громадян. Так, С. Ю. Романов наводить приклади, коли деякі фірми пропонують заробити гроші на підприємствах за кордоном. Бажаючи підвищити свій майновий стан платили по 100 і більше доларів за оформлення візи і паспорта. Переправивши потенційну робочу силу за кордон, працівники фірми зникали, забравши із собою документи і не виконавши взяті на себе зобов'язання. Наші співвітчизники були змушені найматися на будь-яку роботу і в каторжних умовах заробляти гроші на повернення додому.²

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 40. Ст. 219. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 12.11.2022).

² Романов С. Ю. Обман як спосіб злочинної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 1998. С. 168.

Отже, наступним є такий спосіб — *створення фіктивної посередницької фірми з надання послуг щодо працевлаштування на роботу за кордоном без мети надання таких послуг, з подальшим зникненням*. За таких обставин представник фіктивної посередницької фірми створює видимість посередницької діяльності щодо надання послуг з працевлаштування за кордоном. За оформлення документів, що надають можливість виїхати за кордон та працевлаштуватися, вимагають гроші. Після одержання від клієнта грошей і підписання «фіктивних» документів шахраї зникають.

Як правило, у свідоцтві про реєстрацію такої фірми зазначаються відомості про осіб, які не є засновниками фірми і вказується вигадана її адреса. До того ж, використовуються підроблені печатки, штампи, устави та інші документи фірм, які дійсно існують на законних підставах, з метою створення враження про законну діяльність фірми, до якої звертаються громадяни за юридичною допомогою. Часто фірма може бути не зареєстрованою і взагалі не існувати.¹

Загалом, типове фіктивне підприємство розуміється як юридична особа, створена з використанням документів підставної особи та формально очолювану підставним керівником. Непоодинокими є випадки створення кілька фірм, у яких засновниками фігурують одна-дві ті самі особи, які насправді не вирішують жодного питання щодо цих підприємств. Причому більшість цих фірм зареєстрована за однаковою адресою, не здійснює ніякої діяльності, а ті, що здійснюють, то аж ніяк не ту діяльність, що зазначена в установчих документах.²

Переходячи до наступного способу, слід сказати, що, не завжди оплата послуг з працевлаштування за кордоном здійснюється

¹ Павлова Н. В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла : монографія / за заг. ред. канд. юрид. наук, проф. Є. І. Макаренка. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. С. 176.

² Проблеми та перспективи удосконалення протидії діяльності суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності : монографія / В. В. Лисенко, В. М. Попович, І. Є. Криницький, П. І. Заруба, С. І. Федчук, О. С. Задорожний, В. Г. Петросян. Київ : Алерта, 2012. С. 27.

безпосередньо під час зустрічі посередника та «потенційного» робітника. Невід'ємним атрибутом цивілізованої людини стали банківські картки, що набули поширення більш, як в 200 країнах світу.¹

Запроваджені останніми роками Національним банком України нормативно-правові акти сприяють міжнародній уніфікації застосовуваних банками процедури², а банківські картки є основним елементом електронних банківських систем і все більш активно витісняють готівку. Та особливість, що картка містить певну інформацію, яка потрібна для доступу до банківського рахунку, здійснення розрахунків за товари та послуги, а також зняття готівки, дозволяє їй слугувати простим і прогресивним засобом в організації безготівкових розрахунків і водночас бути привабливим об'єктом для шахрайських операцій з боку злочинців.³

Вказана позиція знайшла відображення й у монографії Г. С. Бідняк, яка цілком слушно підмітила, що перехід на безготівковий розрахунок призвів до заволодіння коштами держателів платіжних карток найрізноманітнішими способами.⁴

Відтак, наступний спосіб — *створення фіктивних web-сайтів агенцій щодо працевлаштування за кордоном з метою отримання «обов'язкового попереднього внеску» на вказані реквізити банківської картки за бронювання вакансії* (в той час, як ліцензовані агентства, які займаються посередництвом при працевлаштуванні за кордон, не мають право брати гроші за свої послуги наперед).

Так, гр-н А. створив фіктивний web-сайт агенції щодо працевлаштування за кордоном, на якому було висвітлено інформацію щодо наявності високооплачуваних вакансій в країнах ближнього

¹ Пиріг С. О. Платіжні системи : навч. посіб. для вузів. Київ : ЦУЛ, 2008. С. 43.

² Yana Kuznichenko, Mariia V. Dykha, NataliaPavlova, Serhiy Frolov, Olha Hryhorash. Defining the probability of bank debtors' default using financial solvency assessment models. *Banks and Bank Systems*. 2018. 13(2), 1–11. doi:10.21511/bbs.13(2).

³ Олійничук О. Банківські картки як об'єкт шахрайства: стан і протидія явищу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Випуск 1 (9). С. 91.

⁴ Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 152 с.

зарубіжжя. Громадянином А. пропонувалася допомога у підготовці та оформленні усіх необхідних дозвільних документів для отримання робочої візи, допомога у вивченні іноземної мови країни, в якій планується працевлаштування та ін. При цьому, за бронювання необхідної вакансії та передплату за оформлення документів пропонувався внесок у сумі 2000 гривень за вказаними реквізитами банківської картки. Таким чином, протягом місяця від довірливих «потенційних шукачів роботи» було перераховано гр-ну А. на загальну суму 20 000 грн.¹

Наступний спосіб — *пропозиція з боку посередницької фірми отримати роботу за візою, виданої для тієї держави, що має менше складнощів в оформленні (Польща тощо) і направлення робітника на працевлаштування до інших країн (Західної Європи, Норвегії, Фінляндії тощо)*. Звичайно посередники запевнюють, що ніяких складнощів не буде, і зовсім не принципово, за візою для якої країни працювати. Між тим, нерідко трапляється, що через деякий час таких «робітників» депортують з країни і забороняють в'їзд. Існують ситуації, коли працівники посередницьких фірм вклеюють в закордонні паспорти заробітчач підроблені візи. За таких обставин останні не можуть навіть пересікти кордон, оскільки обман виявляється прикордонною службою.

Наступний спосіб — *укладання «псевдо-угоди» із особами, які мають намір отримати роботу за кордоном, з подальшим відбиранням документів та вивозом за кордон з метою трудової чи сексуальної експлуатації*.

К. Д. Заяць у своєму дисертаційному дослідженні також звертає увагу на те, що під прикриттям діяльності з працевлаштування часто здійснюється й торгівля людьми, з вивезенням їх за кордон і подальшою експлуатацією.²

¹ Кримінальне провадження № 12015040780000774. Архів Дніпропетровської області.

² Заяць К. Д. Методика розслідування шахрайств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харківський нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 92.

Торгівля людьми є транснаціональним злочином, що становить особливу небезпеку для громадськості, ставить під значну загрозу міжнародну та національну систему правосуддя.¹

Цілком слід погодитися з думкою, що торгівля людьми не є одномоментною дією, а становить собою складний і багатоетапний процес, головною метою якого є експлуатація жертви. Механізм торгівлі людьми у класичному варіанті складається із таких стадій як вербування, переміщення, передача і експлуатація. Особливості віктимної поведінки жертви існують на кожному із зазначених етапів. Так, вербування як перший етап торгівлі людьми може здійснюватися через оголошення про працевлаштування у ЗМІ, в соціальних мережах, туристичних, шлюбних та модельних агенціях, фірмах з працевлаштування за кордоном тощо. Особливістю такого вербування є повний або частковий обман майбутньої жертви.²

Втім, випадки торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації нерідко пов'язані як з обманом щодо характеру діяльності, до якої особу залучають (наприклад, замість обіцяної роботи продавця наполягають на наданні сексуальних послуг), так і з обманом щодо умов надання сексуальних послуг, про які особу повідомляли заздалегідь.³

Водночас, у процесі трудової експлуатації на початку роботи постраждалим, як правило, обіцяють заробітну плату після виконання певного обсягу або наприкінці певного терміну роботи. Проте, коли через певний час вони починають наполягати на виплаті заробітної плати, їм пояснюють, що жодних коштів

¹ Uliia Chornous, Svitlana Pylypenko, Olga Vakulyk, Hanna Bidniak, Anatoliy Ostapchuk. Current challenges of international cooperation in the area of human trafficking countering. *International Journal of Advanced Science and Technology*. Vol. 29. No. 8s (2020). Vol. 29 No. 8s (2020) Special Issue.

² Сметаніна Н. В., Манагарова Є. С. Кримінологічна характеристика злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми в умовах гібридної війни. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 210.

³ Никифоряк Л. П., Орлеан А. М. Аналіз судової практики з питань застосування законодавства України щодо протидії торгівлі людьми. Київ : Видавництво «Фенікс», 2019. С. 19.

вони не отримують і мають працювати стільки, скільки хазяїн вважатиме за потрібне. Будь-який спротив жорстко карається побоями, обмеженням у пересуванні, голодом, залякуваннями. За результатами досліджень і розслідувань відомо багато випадків, коли постраждалих б'ють, з них знущаються, на їхньому тілі часто можна побачити опіки від цигарок та рубці від порізів. Експлуататори, завдаючи фізичної шкоди, намагаються морально «зламати» людину, підкорити та примусити виконувати все, що їй накажуть.¹

Наведемо приклад. Так, протягом 2018 року гр-н А. організував злочинне угруповання з метою вербування та трудової експлуатації громадян із складним життєвим становищем (безробітних; особи, які зловживають спиртними напоями; матерів-одиначок та ін.). Вербування здійснювалося шляхом обману під приводом офіційного працевлаштування, з використанням уразливого стану потерпілих. Гр-н А. надавав іншим членам угруповання вказівки щодо вербування певних осіб, їх необхідної кількості та організовував їх переправлення до місця трудової експлуатації (на сільгоспугідях, на виробництві тощо). Експлуатація потерпілих осіб забезпечувалася погрозами застосування та безпосереднім застосуванням насильства. За даним фактом розслідувалося кримінальне провадження за ч. 2 ст. 149 КК України.²

Слід зазначити, що практиці відомі випадки, коли потерпілі розуміють характер злочинних дій ще до того, як до них застосовуватиметься трудова або сексуальна експлуатація.

Наступний спосіб — укладання *«псевдо-угоди»* із особами, які мають намір отримати роботу за кордоном з подальшим відбиранням документів та вивозом за кордон з метою залучення до *жебраківання та використання у злочинних схемах* (може бути в обмін на повернення документів та переправлення знову до території України).

¹ Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.

² Справа № 12018040000000914. Архів Дніпропетровської області.

Так, у Дніпропетровській області у 2016 році гр-ка О. здійснила вербування, переміщення, переховування, передачу та одержання чотирьох жінок з метою зайняття жебрацтвом у рф. Потерпілі протягом тривалого часу таку діяльність здійснювали, щоб відпрацювати кошти, витрачені на їх перевезення. У разі незадовільного розміру зібраної пожертви потерпілих позбавляли їжі та «людських» умов проживання.¹

Наступний спосіб — *працевлаштування водіїв далеkobійників для міжнародних перевезень* із залученням до контрабанди (із повідомленням про характер «праці» або використання таких осіб як перевізників «товару» без розкриття мети таких перевезень).

Найчастіше перевізниками великих партій «важких» наркотиків є водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних та нерегулярних міжнародних перевезень — громадяни Туреччини, Румунії, Албанії, країн колишньої Югославії. Іншим фактором впливу на наркоситуацію в державі стала активізація намагань латиноамериканських «наркодільців» налагодити канали постачання кокаїну на ринок України, а також використати її територію для транзитного переміщення наркотика до країн Західної Європи та СНД через чорноморські порти України. Зазначена тенденція обумовлена, передусім, можливістю переміщувати великі партії наркотиків. Крім того, тут відносно легко приховувати контрабанду як у контейнерах з товаром, так і всередині об'ємних багатотоннажних вантажів або влаштовувати тайники в конструкціях самих засобів перевезення.^{2: 3}

¹ Статистичні дані розгляду кримінальних справ в судах України. URL: <https://court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2022).

² Тактика виявлення незаконного перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : методичні рекомендації. URL: https://arm.naiiu.kiev.ua/arm/bnon_2015/pages/imbl/imb/IMB_5.pdf (дата звернення: 20.11.2022).

³ Методичні рекомендації з питань боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів / І. С. Оверченко, О. І. Олійник, О. С. Стеблінська, А. В. Брітанов. Київ : Державна пенітенціарна служба України, 2015. 70 с.

Наступний спосіб — використання «потенційних» робітників для нелегального переправлення через державний кордон матеріальних, історичних, культурних та інших цінностей, заборонених обігом предметів, речовин тощо. Так, працівниками Національної поліції України встановлено учасників угруповання, які діяли через підставні фірми та пропонували громадянам України працевлаштування за кордоном, виконуючи обов'язки «кур'єра», після чого цих осіб втягували у наркотрафік.¹

Наступний спосіб — сприяння нелегальному перетинанню кордону України (завдяки використанню корупційних зв'язків, у зонах послабленого контролю прикордонних служб, надання допомоги у підробці документів) для подальшого нелегального працевлаштування тощо.

Так, ОСОБА_1 за попередньою змовою з невстановленою досудовим розслідуванням особою, умисно порушуючи ст.ст. 9, 12 Закону України «Про державний кордон України» сприяли незаконному переправленню особи через державний кордон України шляхом надання низки засобів: підробленого договору страхування, листів відрядження від польської юридичної особи до Швеції, виготовлення запрошень на роботу до польської юридичної особи тощо.²

Згідно статті 6 Закону України «Про прикордонну службу» визначено загальну процедуру перетинання особами, транспортними засобами державного кордону і переміщення через нього вантажів, що здійснюються лише за умови проходження прикордонного контролю та з дозволу уповноважених службових осіб Державної прикордонної служби України. Початком здійснення прикордонного контролю особи, транспортного засобу, вантажу є момент подання особою паспортного, інших визначених законодавством документів для перевірки уповноваженій службовій особі

¹ Офіційний сайт Національної поліції України. URL: www.npu.gov.ua/uk/publish/article/2189419 (дата звернення: 14.12.2022).

² Справа № 1-кп/759/1009/20 : Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 13 лютого 2020 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2022).

Державної прикордонної служби України. Прикордонний контроль вважається закінченим після надання уповноваженою службовою особою Державної прикордонної служби України дозволу на перетинання державного кордону особою, транспортним засобом, вантажем або після доведення до відома відповідної особи рішення про відмову у перетинанні державного кордону особою, транспортним засобом, вантажем.¹

Водночас, Постановою кабінету міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57 (із змінами станом на 2023 р.) затверджені Правила перетинання державного кордону громадянами України у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану, коли перетинати державний кордон мають право:

- особи з інвалідністю за наявності посвідчення, яке підтверджує відповідний статус, або пенсійного посвідчення чи посвідчення, що підтверджує призначення соціальної допомоги, в яких зазначено групу та причину інвалідності, або довідки для отримання пільг особами з інвалідністю, які не мають права на пенсію чи соціальну допомогу, за формою, затвердженою Міністерством соціальної політики;
- особи, які мають дружину (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю і супроводжують таких дружину (чоловіка) для виїзду за межі України, за наявності документів (їх нотаріально засвідчених копій), що підтверджують родинні зв'язки, інвалідність;
- особи, які мають одного із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи і супроводжують одного із таких батьків для виїзду за межі України, за наявності документів (їх нотаріально засвідчених копій), що підтверджують родинні зв'язки, інвалідність, а також документів, що підтверджують спільне проживання (їх задеклароване або зареєстроване місце проживання

¹ Про прикордонний контроль : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 6. Ст. 46. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 12.12.2023).

(перебування) збігається із задекларованим або зареєстрованим місцем проживання (перебування) їх батьків чи батьків дружини (чоловіка), або здійснення догляду за своїми батьками чи батьками дружини (чоловіка), що підтверджується актом встановлення факту здійснення догляду за одним із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка), або документів (посвідчення, довідки) про отримання компенсації (допомоги, надбавки) на догляд;

- особи, які здійснюють постійний догляд за особами з інвалідністю I чи II групи і супроводжують таких осіб для виїзду за межі України, за наявності документів (посвідчення, довідки) про отримання компенсації (допомоги, надбавки) на догляд або документів, що підтверджують інвалідність, та акта встановлення факту здійснення догляду;
- батьки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину з інвалідністю віком до 18 років, за наявності свідоцтва про народження дитини або документів, що підтверджують відповідні повноваження особи, що супроводжує дитину з інвалідністю;
- батьки, на утриманні яких перебуває повнолітня дитина, яка є особою з інвалідністю I чи II групи, за наявності свідоцтва про її народження та документів, що підтверджують інвалідність (їх нотаріально засвідчених копій);
- баби, діди, повнолітні брати, сестри, мачухи, вітчими, які супроводжують дітей з інвалідністю для виїзду за межі України, у разі їх приналежності до категорії осіб, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації, за наявності у них відповідних підтвердних документів та документів, що підтверджують родинні зв'язки (їх нотаріально засвідчених копій);
- особи, які потребують постійного догляду, у супроводі одного із членів сім'ї першого ступеня споріднення за наявності документів, що підтверджують родинні зв'язки, та висновку лікарсько-консультативної комісії закладу охорони

здоров'я про потребу у постійному сторонньому догляді або у супроводі особи, яка здійснює постійний догляд за зазначеними особами, за наявності документів (посвідчення, довідки) про отримання компенсації (допомоги, надбавки) на догляд або висновку лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я про потребу у постійному сторонньому догляді та акта встановлення факту здійснення догляду;

- опікуни осіб з інвалідністю, визнаних судом недієздатними, які супроводжують таких осіб для виїзду за межі України, за наявності рішення про призначення опікуна над такою особою, а у разі, коли опікуна такій особі не призначено, — один з повнолітніх членів сім'ї першого чи другого ступеня споріднення за наявності документів, що підтверджують родинні зв'язки, інвалідність (їх нотаріально засвідчених копій);
- особи з інвалідністю або інші особи, які потребують постійного догляду, які проживають (перебувають) у закладах/установах незалежно від форми власності та підпорядкування і отримують соціальні послуги із стаціонарного догляду, паліативного догляду, підтриманого проживання (далі — заклади догляду), — у супроводі працівників закладу догляду, уповноважених директором закладу догляду або особою, яка його заміщує (за наявності наказу директора закладу догляду або особи, яка його заміщує, про виїзд осіб з інвалідністю або інших осіб, які потребують постійного догляду, за межі України та документів, що підтверджують інвалідність).¹

Особливо суворим є дозвіл на перетинання державного кордону чоловіками призовного віку.

Між тим, на практиці трапляться випадки, коли службові особи Державної прикордонної служби України сприяють порушенню визначеної законом процедури та дозволяють незаконно

¹ Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : Постанова кабінету міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 23.10.2023).

перетинати кордон певним особам за винагородження. Так, посадовець прикордонної служби розробив та реалізовував схему незаконного переправлення осіб через державний кордон України. За перевезення через пункт пропуску «Ужгород» без проходження митного контролю він одержав від гр.-на К. неправомірну вигоду.¹

Той факт, що нелегальна міграція, як незаконне переміщення через державний кордон осіб відбувається під контролем організованих злочинних угруповань із корумпованими зв'язками в органах влади, підтвердила й Н. В. Бондаренко². Під їх контролем здійснюється й нелегальне влаштування на роботу в країні призначення.

Загалом, у структурі міграційних процесів більшість вчених виділяє таку схему нелегальної міграції з метою працевлаштування:

- залучення особи-посередника, що займається нелегальним переправленням за кордон;
- надійне укриття в пунктах пропуску; перетин кордону із супроводом;
- незаконний в'їзд або перебування;
- влаштування на роботу в країні призначення тощо.³

При цьому, слід зазначити, у разі, якщо особа викрадає або підробляє документи для перетинання державного кордону України і передає їх для використання іншим особам під час переправлення їх через державний кордон України, то має місце сукупність злочинів за ст. ст. 332 і 357 або 358 КК України.

На нашу думку, саме така класифікація найточніше відображає дії, які відносяться до способів учинення кримінальних

¹ На Львівщині судитимуть прикордонника за переправлення мігрантки. URL: <https://www.unn.com.ua/>(дата звернення: 14.01.2022).

² Бондаренко Н. В. Кримінологічна характеристика та запобігання нелегальній міграції в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ, 2018. С. 37.

³ Міжнародно-правові проблеми протидії нелегальній міграції та торгівлі жінками / відп. ред. Ю. Римаренко, Ю. Шемшученко, Я. Кондратьєва. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. С. 106.

правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном. Між тим, ця класифікація не є остаточною через те, що способи постійно удосконалюються та еволюціонують.

Переходячи до слідової картини, слід зазначити, що злочин є подією матеріального світу, про що свідчить наявність певної сукупності слідів, які виникають в результаті змін в органічній та неорганічній природі. У криміналістичній науці такі відображення поділяються на *матеріальні* (виникають як результат взаємодії різних об'єктів) та *ідеальні* (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини).¹

Як показав аналіз матеріалів судово-слідчої практики, матеріальні сліди у провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном в основному містяться у наступних документах:

- статuti, ліцензії, договори;
- бухгалтерські, банківські та інші документи, що відображають господарські операції;
- копії квитанцій на міжнародні поштові відправлення та переводи;
- паспорти громадян (підроблені або справжні);
- документи, що були використані для перетинання державного кордону з метою працевлаштування;
- документи, що підтверджують факт працевлаштування за кордоном, бронювання або оплати житла в країні працевлаштування тощо;
- контракт про посередництво у працевлаштуванні за кордоном із закордонним роботодавцем;
- проект трудового договору та ін.²

¹ Салтєвський М. В., Лукашевич В. Г., Глібко В. М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. Київ : ВІПОЛ, 1994. С. 180.

² Павлик М. П. Вилучення документів при розслідуванні злочинів, пов'язаних із наданням послуг щодо працевлаштування за кордоном. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. науково-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 362.

Сліди можуть міститися як у змістовній частині документів, так і на їх поверхні (сліди крові, сліди папілярних візерунків, сліди матеріальної підробки тощо).

У випадку злочинної діяльності (зокрема торгівлі людьми) під прикриттям працевлаштування на етапі вербування через агентства з працевлаштування за кордоном, як правило, використовуються оголошення у друкованих та електронних ЗМІ про пропозиції високооплачуваної роботи за кордоном, в яких запрошуюються на роботу відповідні категорії. Під час безпосереднього спілкування із потенційною жертвою їй можуть демонструватись підроблені або справжні установчі документи, що засвідчують легітимність діяльності вказаних агентств, знімаються копії громадянських та закордонних паспортів, укладаються фіктивні трудові угоди або угоди про надання послуг з працевлаштування, складаються анкети для оформлення виїзних документів тощо. Слідами такої злочинної діяльності є всі перераховані документи — ліцензії, договори, анкети, копії та оригінали паспортів, угоди на надання послуг, квитанції про оплату авіа-, залізничних квитків та інші.¹

Матеріальними слідами також можуть бути: сліди ніг, транспортних засобів, сліди знаряддя, сліди папілярних візерунків, залишки будь-яких предметів, речей або субстанції тощо.

Не слід оминати увагою й уявні сліди (сліди пам'яті). Злочинці спілкуються із потерпілими, свідками, іншими суб'єктами, які мають відношення до процесу працевлаштування, і ця інформація залишається у них в пам'яті.^{2: 3}

¹ Набруско М. С. Типова слідові картина як елемент криміналістичної характеристики торгівлі людьми. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. № 4 (51). С. 65.

² Павлик М. П. Слідова картина кримінальних правопорушень, пов'язаних із наданням послуг щодо працевлаштування за кордоном. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. Ч. 2. 116 с. С. 99.

³ Єфімов М. М., Павлова Н. В., Чучко С. В. *Методика розслідування шахрайств, пов'язаних із купівлею-продажем товарів через мережу Інтернет* : теоретичні та практичні засади : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 202 с.

Як зазначає В. В. Пясковський, способи вербування потерпілих та способи переміщення їх через державний кордон також обумовлюють найрізноманітніші зв'язки з діяльністю торгівців і відбивають сліди контакту з оточуючими їх об'єктами.¹

Втім, не можна не визнати той факт, що за останні десятиріччя у криміналістиці з'явився третій вид слідів — віртуальні, який не відноситься ані до матеріальних, ані до ідеальних слідів. Такі сліди займають умовно проміжну позицію між матеріальними та ідеальними слідами² і можуть бути виявлені при вивченні комп'ютерного обладнання, робочих записів програмістів, протоколів роботи антивірусних програм, програмного забезпечення тощо.³

Зокрема, такі сліди можуть міститися в електронній скриньці, у пам'яті телефону, за допомогою яких здійснювалася переписка між злочинцями та потерпілим (повідомлення, фотографії тощо); у голосових повідомленнях та і відеодзвінках; на сторінці вебсайту, аканту особи; у пам'яті комп'ютера тощо.

До того ж, за допомогою комп'ютерного обладнання, друкуючих та скануючих пристроїв шахраї часто здійснюють виготовлення або підробку документів, необхідних для здійснення кримінальних правопорушень. В електронному вигляді можуть зберігатися певні «облікові справи» вчинених незаконних дій, фотографії, нотатки, алгоритми дій, посилання на певні сайти, реєстри, інформацію про жертв тощо. Непоодинокими є випадки, коли за допомогою мережі Інтернет злочинці виставляють інформаційні оголошення і знаходять потенційних жертв. За таких обставин інформаційні сліди можуть відображатися у скриншоті сторінок профілю або

¹ Пясковський В. В. Методика розслідування торгівлі людьми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ Київ, 2004. С. 11.

² Мещеряков В. А. Сліди злочинів у сфері високих технологій. *Бібліотека криміналіста*. 2013. № 5 (10). С. 266.

³ Басай В. Д., Томин С. В. Дослідження віртуальних слідів – перспективний напрямок криміналістичного слідознавства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С. 221.

web-сайту (де відображається оголошення). Важливим є встановлення *IP-адреси точки доступу, з якого велася переписка.*^{1;2}

Ми вже зазначали, що способом розрахунків між злочинцями та потерпілими здебільшого є електронні банківські перекази та інші безготівкові розрахунки. У цьому контексті слід звернути увагу, що у телефоні, в комп'ютері може міститися програмне забезпечення, звідки можна отримати слідову інформацію про проведені банківські операції. За таких обставин банківська карта, рахунок власника картки або рахунок телефонного номера виступають об'єктом слідоутворення.³

Слідова інформація у провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном може також міститися у електронних журналах проведення фінансових операцій, електронних реєстрах та базах даних (наприклад на Порталі електронних сервісів Мінекономіки, Єдиному державному веб-порталі електронних послуг, де розміщено електронну декларацію про провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном; Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців; Єдиному реєстрі підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство; Реєстрі страхових агентів; Ліцензійному реєстрі міжнародних перевезень тощо).

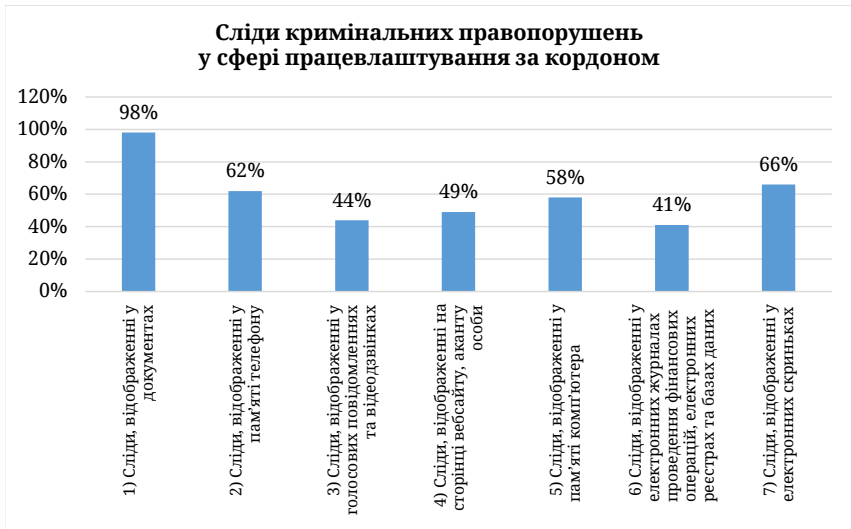
Слід сказати, що наступним вагомим елементом криміналістичної характеристики є *особа злочинця*, що є об'єктом постійної уваги абсолютно всіх робіт, присвячених криміналістичній методиці

¹ Чередник К. О., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства на ринку нерухомості : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 244 с.

² Павлова Н. В., Птушкін Д. А., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян : монографія. Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 38.

³ Чучко С. В. Віртуальні (комп'ютерні) сліди шахрайства, пов'язаного із торгівлею товарами через мережу Інтернет. *Сучасні інформаційні технології в діяльності національної поліції України* : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Дніпро, 26 лист. 2020 р.). Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 27.

розслідування кримінальних правопорушень. Не дивлячись, що вчені покладають різні складові у змістовну частину цього елементу криміналістичної характеристики, більшість із них одностайні в думці, що поняття «особа злочинця» охоплюється даними соціально-демографічного характеру, характеристикою моральних властивостей та психологічних особливостей, які відрізняють конкретну особу від усіх інших.¹

Ці характеристики і візьмемо за основу при розгляді криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із наданням послуг із працевлаштування за кордоном.

Як показав аналіз кримінальних проваджень, вироків судової практики, анкетування практичних працівників, злочинні дії у сфері працевлаштування за кордоном здебільшого вчиняються

¹ Панов І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. С. 182.

особами, котрі виступають у ролі роботодавців, співробітників компанії з працевлаштування за кордоном (як справжніх, так і підставних). В основному ці особи створюють фіктивну посередницьку фірму з надання послуг щодо працевлаштування на роботу за кордоном без мети надання таких послуг, з подальшим зникненням. Часто має місце введення в оману стосовно умов праці осіб, які користуються послугами посередницької фірми з працевлаштування за кордоном (за умов легального працевлаштування). У зв'язку з попитом Інтернету, низка злочинців створюють фіктивні сайти агенцій щодо працевлаштування за кордоном з метою отримання «обов'язкового попереднього внеску» на вказані реквізити банківської картки за бронювання вакансії тощо. Вказаних осіб віднесемо до першої групи.

До другої групи можна віднести осіб, які сприяють вчиненню кримінального правопорушення, у тому числі діяльність яких пов'язана із супроводженням дій, необхідних для переправлення за кордон з метою працевлаштування (представники консульських установ, страхових компаній, державної міграційної служби, туристичних підприємств, службові особи Державної прикордонної служби України та ін.). Ці особи сприяють видачі документів, необхідних для перетинання державного кордону України та працевлаштування в іншій країні.

Іноді протиправні дії можуть бути й з боку осіб, які мають намір працевлаштуватися за кордоном (підробляють або викрадають документи, незаконно перетинають державний кордон тощо). Таких осіб віднесемо до третьої групи.

До злочинних дій можуть мати відношення й особи, які використовують працевлаштування за кордоном як прикриття у здійсненні злочинних різноманітних дій. Як свідчить практика, сфера працевлаштування за кордоном все частіше привертає увагу членів кримінальних угруповань та їхніх лідерів, що підвищує суспільну небезпеку протиправних дій у вказаному сегменті. У більшості випадків мова йдеться про вчинення декількох

епізодів. Діяльність таких угруповань пов'язана із укладанням «псевдо угод» із особами, які мають намір отримати роботу за кордоном, з подальшим відбиранням документів та вивозом за кордон з метою трудової чи сексуальної експлуатації, жебракування та використання у злочинних схемах.

Слід зауважити, що безперешкодному здійсненню таких злочинних дій нерідко сприяють держслужбовці, правоохоронні органи, органи прикордонної служби. А той факт, що незаконне переміщення через державний кордон осіб відбувається під контролем організованих злочинних угруповань з корумпованими зв'язками в органах влади підтверджує ряд вчених.^{1; 2; 3}

¹ Бондаренко Н. В. Кримінологічна характеристика та запобігання нелегальній міграції в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ, 2018 С. 37.

² Корж В. П. Деякі проблеми розслідування злочинів організованих транснаціональних груп про торгівлю жінками. *Право України*. 2001. № 4. С. 78.

³ Юрченко О. М. Попередження шахрайства у сфері інвестування будівництва житла. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3 (31). С. 132.

А. І. Волкова також у своїх роботах наголошує про налагодження корумпованих зв'язків із посадовими особами державних органів, які займаються оформленням та видачею необхідних для виїзду за кордон документів, а також здійснюють безпосередній контроль за переміщенням громадян через державний кордон України.¹

Взагалі, коло осіб, які займаються торгівлею людьми, досить різноманітне. Це можуть бути і звичні злочинці, і прості шахраї, і люди з нормальним статком, яких тягне до «гострих відчуттів». Але останнім часом торговці «людським товаром» усе менше й менше беруть безпосередню участь у вербуванні людини, її переміщенні через державні кордони. Цим, як правило, займаються «посередники», у тому числі з інших країн. Функції деяких членів злочинних груп можуть розширюватися. Один член групи може виконувати одночасно декілька функцій, наприклад, в сфері торгівлі людьми організатор може діяти одночасно як «вербовщик», перевізник. У сфері організації сексуальної експлуатації — організатор може виконувати функції рядового сутенера, диспетчера та навіть короткочасно виконувати функції охоронця притону. Сукупність окремих особисто-ситуативних факторів на етапі формування злочинного замислу приводить до створення достатньо стійкої злочинної організації, яка залучає до сфери своєї діяльності велику кількість осіб. Розподіл ролей в подібній організації відповідає механізму даного виду злочинної діяльності.²

У цьому розрізі Г. П. Жаровська наводить достатньо широке коло суб'єктів, які здійснюють злочинну діяльність, пов'язану з торгівлею людьми³. Зокрема, до таких кримінальних угруповань належать:

¹ Волкова А. І. Структура криміналістичної характеристик торгівлі людьми. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. № 27. С. 178.

² Римарчук Р. М. Суб'єкти та криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми. *Боротьба із торгівлею людьми* : зб. матеріалів доп. учасн. міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2013. С. 168.

³ Жаровська Г. П. Торгівля людьми як форма організованої злочинної діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. Вип. 71. С. 376.

Організатори та керівники злочинних груп, які займаються торгівлею людьми

Особи, які використовують свої зв'язки із корумпованими працівниками паспортної та міграційної служби для оформлення необхідних для виїзду документів

Перевізники таких осіб

Вербувальники, які зваблюють брехливими обіцянками привабливого закордонного життя

Працівники фірм, які займаються нелегальним працевлаштуванням за кордоном

Особи, які використовують жертв у своєму нелегальному бізнесі

Особи, які переконують жертву, що у діях осіб, які пропонують працевлаштування за кордоном, не має обману

Щодо соціально-демографічної характеристики, слід сказати, що 90 % осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері працевлаштування за кордоном, є мешканцями великих міст. Більшість з них є громадянами України.

Водночас, специфіка кримінальних правопорушень даного напрямку полягає у тому, що вчиненню протиправних дій можуть сприяти іноземні громадяни, особливо у випадках торгівлі людьми під приводом працевлаштування, або, якщо під прикриттям працевлаштування здійснюється контрабанда заборонених об'єктів.

Причому продавцями, як правило, виступають громадяни України, а покупцями навпаки — іноземні громадяни.¹

Натомість, як зауважує М. В. Шкрибайло, при здійсненні шахрайства за співучасті або в складі групи осіб, учасники також

¹ Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми : навч. посіб. Нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2001. С. 59.

можуть бути особами з різних країн, особливо в тих випадках, коли використовується схема «працевлаштування за кордоном».¹

Освітній та інтелектуальний рівень осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері працевлаштування за кордоном, достатньо високий, особливо при вчиненні обманних дій щодо потенційних заробітчач. Окрім того, за даними узагальнення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що близько 75 % осіб мають вищу освіту, здебільшого юридичну або економічну.

Як показав аналіз юридичної літератури, до професійних характеристик осіб, які вчинили такі протиправні дії, слід включити й цифрову грамотність, адже більшість способів шахрайських дій включають елементи володіння навичками роботи із комп'ютерною технікою та програмними засобами і здійснюються через мережу Інтернет.²

Щодо вікових характеристик — кримінальні правопорушення у сфері працевлаштування за кордоном в основному вчиняються особами віком від 20 до 45 років. Натомість, серед злочинців зустрічаються й особи більш зрілого віку.

М. В. Шкрибайло зазначає, що, під час класифікації кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування, необхідно звернути увагу на вікову особливість, оскільки в осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, практично відсутня можливість вчинення такого виду злочину, адже рівень довіри до них невеликий і, як наслідок, у них відсутня можливість шляхом введення в оману чи зловживаючи довірою здійснити шахрайство у сфері працевлаштування.³

Торгівля людьми та інші злочинні дії у відношенні заробітчач в основному вчиняється чоловіками. Разом з тим, шахрайства,

¹ Шкрибайло М. В. Поняття та криміналістична класифікація шахрайств у сфері працевлаштування. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Випуск 2(8). С. 188.

² Павлова Н. В. Освітньо-професійні характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення шляхом шахрайства: криміналістичний аналіз. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словачької Республіки)*. 2023. № 2. С. 77.

³ Шкрибайло М. В. Поняття та криміналістична класифікація шахрайств у сфері працевлаштування. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Випуск 2 (8). С. 188.

пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, вчиняє велика кількість жінок.

Закономірності у позиціях щодо сімейного стану ми не виявили. Можна сказати, що відсоток сімейних і не сімейних осіб приблизно однаковий. Але, на нашу думку, ніяким чином ця характеристика не впливає на рівень злочинності.

Говорячи про судимість, слід сказати, що кількість раніше судимих осіб складає приблизно 16 %, тоді як за кримінальні правопорушення, пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, засуджені раніше були лише 1 %.

Оцінюючи морально-психологічні ознаки злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення, пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, можна сказати, що у ряді випадків такі особи цинічно переступають норми моралі, не мають співчуття, мають психологічну стійкість, самооцінку та самоконтроль. Заради досягнення мети такі особи не поступляться не перед чим. Особливу жорстокість до жертви злочинці проявляють у випадку використання механізму працевлаштування задля подальшої експлуатації людей, які не підозрюють справжніх намірів злочинців і вірять в працевлаштування та краще життя за кордоном.¹

Таким особам притаманні також підприємливість, енергійність, цілеспрямованість, організаторські здібності, вміння переконувати інших, у тому числі шляхом обману.²

Досить часто на жертву, окрім психологічного впливу та фізичного насильства, може чинитися й матеріальний вплив³. Підтвердженням цьому може стати приклад із судової практики.

¹ Павлик М. П. Криміналістична характеристика особи, яка вчиняє злочини у сфері працевлаштування за кордоном. *Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів Національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матер. Міжнар. наук.-практ. круглого столу. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 205.

² Андрушко А. В. Кримінологічна характеристика торгівлі людьми, вчиненої з метою примусового втягнення в зайняття жебрацтвом. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 4 (29). С. 106.

³ Коваленко В. В. Типові способи, сліди й обстановка вчинення злочину як елементи криміналістичної характеристики торгівлі людьми. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 2 (31). С. 183.

Так, у 2019 році гр-н А., діючи умисно, переслідуючи корисливий мотив, на території м. Чернігова здійснив вербування гр-ки Б. з метою її подальшої сексуальної експлуатації, з використанням уразливого стану потерпілої. Зокрема, гр-ка Б. отримала від гр-на В. номер мобільного телефону гр-н А., який, з її слів, пропонував працевлаштування за кордоном. гр-ка Б., перебуваючи в уразливому стані внаслідок складних життєвих обставин (відсутність роботи, коштів для існування, наявність боргів, кредитів) та бажаючи працевлаштуватись, подзвонила гр-н А. Під час зустрічі гр-н А. повідомив гр-ці Б. про можливість виїзду до країн Європи та Ізраїлю з метою працевлаштування за плату, обіцяючи при цьому високі заробітки, гідні умови проживання, роботи та дотримання її прав.

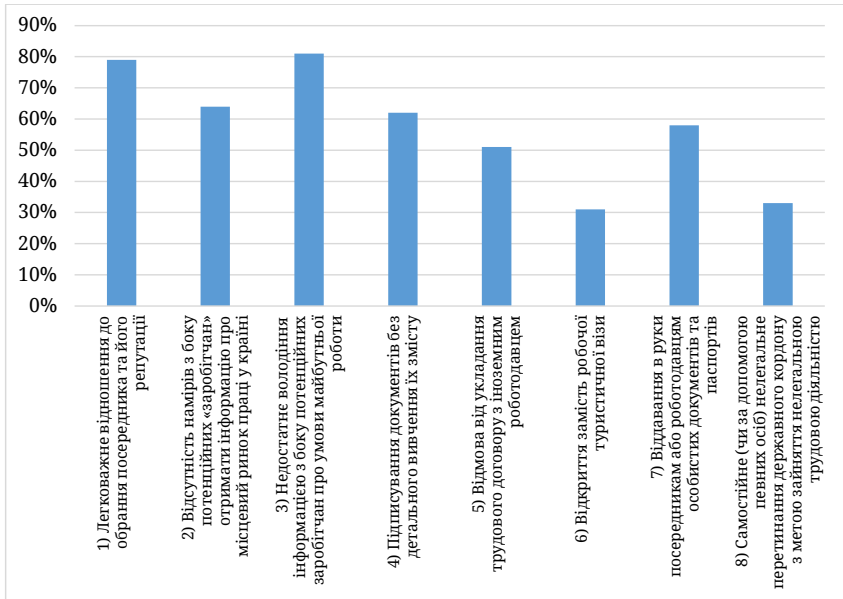
Усвідомлюючи, що гр-ка Б. перебуває в уразливому стані, гр-н А. повідомив, що їй буде сплачено вартість виготовлення документів для виїзду за кордон та перельоту, яку вона надалі повинна буде відшкодувати за рахунок зароблених коштів.¹

З цього виходить, що бажання отримати прибутки за незначний проміжок часу спонукає українців погоджуватися на достатньо «сумнівні» пропозиції від таких осіб, які намагаються ошукати заробітчанин.

Потерпілими від шахрайських дій насамперед стають особи, які не знають іноземної мови та звертаються у посередницькі фірми, не перевірявши їх ділової репутації та не вимагаючи документів, які засвідчують реальне існування підприємства, як юридичної особи. Зокрема, наші дослідження показали, що віктимна поведінка потерпілих в основному проявляється в наступному:

По-перше, громадяни, які бажають отримати роботу за кордоном, достатньо легковажно відносяться до обрання посередника, не перевіряють ліцензію, реєстраційні та інші документи, що підтверджують законну діяльність із надання послуг з працевлаштування за кордоном, не цікавляться репутацією такого суб'єкта підприємницької діяльності.

¹ Справа № 750/927/20 : Вирок імені України Деснянського районного суду м. Чернігова від 02 квітня 2020 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.02.2022).

По-друге, потенційні «заробітчачи», отримуючи пропозицію роботи у певній країні, не завжди цікавляться місцевим ринком праці у цій країні і вимогами до іноземних співробітників, особливостями культури та менталітету населення цієї країни.

По-третє, підписування документів без детального вивчення їх змісту, а також підписання порожніх аркушів, або документів із неповним змістом.

По-четверте, громадяни недостатньо докладно дізнаються про умови майбутньої роботи, розмір заробітної плати та систему штрафів, умови проживання, інформацією про роботодавця.

По-п'яте, відкриття замість робочої — туристичної візи. Слід сказати, що працевлаштування за туристичною або будь-якою іншою візою заборонене і робітник, який працює за такою візою вважається нелегалом. Саме робітники-нелегали стають залежними від іноземного роботодавця і можуть стати жертвою трудової експлуатації.

По-шосте, громадяни віддають в руки посередникам або роботодавцям особисті документи та паспорти, що стає причиною їх вилучення і безправності у країні працевлаштування тощо.

По-сьоме, громадяни в пошуках роботи змушені з тих або інших причин навмисно порушувати міграційне законодавство та самостійно чи за допомогою певних осіб нелегально перетинати державний кордон і на території іншої держави займатися нелегальною трудовою діяльністю, потрапивши тим самим у трудове рабство з використання для примусової праці, жебракування, сексуальної експлуатації, розповсюдження наркотиків тощо.

По-восьме, відмова від укладання трудового договору з іноземним роботодавцем, що ускладнює захист своїх прав в рамках законодавства про працю країни перебування.

Щодо вікових та освітніх характеристик, потерпілими від злочинних дій у сфері працевлаштування за кордоном стають в основному молоді, працездатні особи віком приблизно від 18 до 45 років. В основному такі особи обирають виробничу (пошив одягу та взуття, обробна промисловість, тощо) та сільськогосподарську сферу (збирання врожаю фруктів та овочів, виноградарство, м'ясо-молочне виробництво тощо). Чоловіки (під час війни тільки ті, хто має право на виїзд за кордон) здебільшого мають намір працювати у транспортній та будівельній сфері (монтажники, вантажники, водії, перевізники тощо).

Особи віком від 45 років в основному прагнуть працевлаштуватися в якості соціальних працівників та обслуговуючого персоналу.

Як зазначає П. Мельник, трудові мігранти у будь-якій країні — це найактивніша частина населення віком від 18 до 45 років. Люди саме цього віку приносять державі левову частину доходів у вигляді податків і загалом забезпечують економічне благополуччя країни.¹ При цьому, за даними К. Ніколаєць, протягом

¹ Мельник П. Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема. URL: <http://www.conferences.neasmo.org.ua/node/554> (дата звернення: 12.07.2022).

2014–2017 рр. абсолютну більшість мігрантів становили особи віком 30–40 років, які виїздили за кордон тимчасово в пошуках роботи для утримання сімей, і престиж роботи за кордоном їх цікавив менше, ніж розмір заробітку. Проте, поступово ситуація змінювалась. І у 2018 році стала помітною тенденція до зростання кількості молодих людей серед трудових мігрантів. Їх приваблює не лише перспектива більш високих заробітків, а й життя у правовій державі без засилля родинно-земляцьких угруповань чи великих фінансово-промислових груп.¹

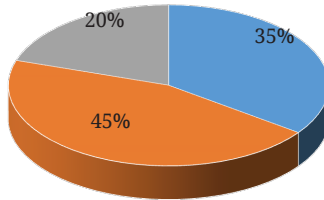
А вже за даними Міжнародної організації з міграції, трудові мігранти молодого віку, що від'їжджають до Австралії, Канади, Нової Зеландії та США, — переважно особи у віці до 30 років (64 %), жінки (64 %), які мають вищу освіту (56 %) та збиралися емігрувати для постійного проживання (25 %). Дослідження підтвердило, що виїзд у віддалені заокеанські країни з метою постійного проживання здійснюють передовсім молоді й освічені українці. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ) представництва в Україні, майбутні емігранти з України переважно були зайняті в сферах освіти, культури, науки, роздрібно́ї торгівлі та послуг, або були студентами.²

Близько 40 % осіб шукають роботу за кордоном відразу після закінчення навчальних закладів, не маючи трудового стажу в Україні. 35 % громадян мають вищу освіту, 45 % — мають середню, в основному технічну освіту. 20 % громадян взагалі не мають вищої освіти і сподіваються на отримання роботи за кордоном, пов'язану із виконанням виробничих завдань та обслуговуванням (столяри, штукатурки, газозварники, доглядальниці, домогосподарки, двірники, офіціанти та ін.).

¹ Ніколаєць К. Трудова міграція до країн Європейського союзу: фактори та наслідки. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 5. С. 102.

² Міграція в Україні: цифри і факти. Міжнародна організація з міграції (МОМ) Представництво в Україні. Друге видання. 2013. URL: <https://www.iom.org.ua/sites/all/themes/frontend/logo.png> (дата звернення: 14.01.2022).

Характеристики осіб, які стають потерпілими

- 1) Громадяни, що мають вищу освіту
- 2) Громадяни, що мають середню, в основному технічну освіту
- 3) Громадяни взагалі не мають вищої освіти і сподіваються на отримання роботи за кордоном

Втім, як справедливо підкреслює В. Капітан, найчастіше трудові мігранти — це кваліфіковані спеціалісти, які за кордоном зайняті здебільшого на некваліфікованих роботах.¹

Натомість, як повідомляють експерти Міграційної платформи EWL, до війни для українців, які не знають мови країни та не мають досвіду роботи, пропонували в основному просту фізичну роботу. Найбільше її на підприємствах харчової, переробної, автомобільної промисловості, у сфері логістики та догляду. Втім, з початком повномасштабного вторгнення портрет українського заробітчанина змінюється постійно. Якщо кілька років тому це був працівник на фізичну працю, до збору полуниці, то останнім часом за кордон їдуть кваліфіковані кадри — лікарі, вчителі, інженери, люди, які знають кілька мов. Цей портрет диктує ринкова ситуація, військова ситуація.²

¹ Капітан В. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні. *Ефективність державного управління*. Збірник наукових праць. 2012. Вип. 32. С. 476.

² Працевлаштування за кордоном: перспективи та шанси українських біженців. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/01/12/252252/> (дата звернення: 14.02.2023).

Окрім того, до повномасштабного вторгнення рф на територію України серед трудових мігрантів в основному переважали чоловіки, які становили майже 2/3 усіх мігрантів. Натомість, з моменту повномасштабного вторгнення рф на територію України, тенденція щодо статевої та вікової приналежності осіб, які стають потерпілими від дій злочинців на ринку міжнародної праці, змінилася.

Так, серед біженців за кордон переважають жінки з дітьми, здебільшого з вищою освітою. Абсолютна більшість біженців — жінки (83 %), а вік понад половини мігрантів — від 30 до 49 років, 3/4 — з вищою або незакінченою вищою освітою, 63 % біженців виїжджали за кордон із дітьми.¹

Не зупинилися й випадки вербовки начебто для роботи за кордоном молодих жінок. Спеціально для цього створюються штучні фірми з сфальсифікованими атрибутами. Фактично обмануті жертви опинялися в чужій країні без засобів для існування, без правової допомоги, в становищі рабинь і повій.²

У контексті даної проблематики не можна не відмітити той факт, що Україна залишається однією з основних країн походження постраждалих від торгівлі людьми. За даними соціологічних оцінок, приблизно 120 000 українських громадян, починаючи з 1991 року постраждали від сучасного рабства.

Міжнародна організація з міграції представництва в Україні виявила і надала допомогу понад 9 000 з них. І, якщо раніше в якості жертв трудової та сексуальної експлуатації переважали жінки віком 15–24 років, то наразі показник збільшився за рахунок жінок і чоловіків різного віку.³

¹ Тугова А. С. Міграція населення під час війни та її вплив на ринок оплати праці. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/> (дата звернення: 12.12.2023).

² Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2006. С. 530.

³ Міграція в Україні: цифри і факти. Міжнародна організація з міграції (МОМ) Представництво в Україні. Друге видання. 2013. URL: <https://www.iom.org.ua/sites/all/themes/frontend/logo.png> (дата звернення: 14.01.2022).

За даними узагальнення правоохоронної практики встановлено, що переважно українців вербують на сезонні роботи також до Чехії, Сербії, Хорватії та інших країн. Їх використовують як рабів для збирання врожаю, виснажливої праці на промислових підприємствах. Студентам пропонують короткострокову роботу за кордоном з оплатою праці, проживанням у сім'ї, з наданням можливості поглибленого вивчення мови. Як правило, студенти потрапляють у такі умови праці, за яких виконати встановлені норми, найчастіше у сільському господарстві, неможливо. У результаті вони не отримують обіцяних грошей і потрапляють у боргову кабалу, оскільки не відпрацьовують витрачених коштів на їхнє проживання та харчування. Виїхати з країни можна лише за умови виплати боргу або з порожніми кишенями. Надсилають запрошення дівчатам на «кастинг-перегляд» з наданням короткострокових віз. Коли віза закінчується, то через відсутність грошей дівчата не мають можливості повернутися додому.¹

В основному потерпілими стають працездатні, дієздатні особи. Рівень довіри таких осіб високий, що дозволяє злочинцям ошукувати та застосовувати відносно них злочинні схеми. Особливо довірливими є особи жіночої статі молодого віку, яких нерідко використовують у «секс-індустрії» та «ескорт-послугах» замість обіцяної роботи моделей, працівниць шоу-бізнесу та ін.²

За рівнем матеріального добробуту, більшість жертв мали середній достаток (35 %) і бажали покращити рівень життя. 35 % знаходилися «на грані виживання» і бачили працевлаштування за кордоном як єдиний спосіб вирішення складного матеріального становища.

¹ Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2007. С. 355.

² Павлик М. П. Віктимність поведінки осіб, які стають потерпілими від злочинів у сфері працевлаштування за кордоном. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С. 110.

Окрім того, близько 30 % громадян втратили в Україні все (домівку, роботу, родичів) і вирушили за кордон не тільки з метою отримання роботи, а й з перспективою не повертатися в Україну.

Як зазначає А. В. Андрушко, уразливий стан майже половини жертв торгівлі людьми був зумовлений винятково їхнім скрутним матеріальним становищем, збігом тяжких особистих або сімейних обставин. Використовуючи такий стан особи, вербувальники повідомляють їй неправдиві відомості, що стосуються вигідних умов праці, проживання, харчування тощо. Особам обіцяють роботу (зокрема, працювати продавцями, офіціантками, доглядальницями за людьми похилого віку чи інвалідами, збирачами гуманітарної допомоги для хворих людей, розповсюджувачами листівок тощо). При цьому, жертви часто не ставляться до зроблених їм пропозицій критично.¹

¹ Андрушко А. В. Кримінологічна характеристика торгівлі людьми, вчиненої з метою примусового втягнення в зайняття жебратством. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 4 (29). С. 107.

Засобом впливу шахраїв є правова неграмотність потерпілого, його неухважність та непоінформованість у деяких юридичних та фінансових питаннях.¹

Узагальнення матеріалів правоохоронної практики також підтверджують вказані характеристики. Так, бажаючи працевлаштуватися, потерпілі не завжди перевіряють документи, що засвідчують діяльність юридичної особи. Окрім того, не перевіряється наявність відповідної вакансії за кордоном.

Встановлено, що 55 % громадян шукали роботу через соціальні мережі, а 10 % взагалі використовувалися оголошення на стовпах та будинках. Низка громадян стали потерпілими, сплативши гроші за обіцяне «майбутнє» місце роботи до складання трудових договорів чи інших письмових підтверджень, але так і не отримали обіцяної роботи.

Окрім того, 14 % громадян віддають свої документи, у тому числі паспорти, наражаючи таким чином себе на небезпеку. Віктимність відображається й бажанні заробити, не замислюючись, чи легальною буде робота. Близько 78 % громадян працевлаштовуються неофіційно, що зумовлює величезні ризики. За таких обставин громадяни ризикують втратити зароблені гроші, не отримати низку послуг, у тому числі щодо лікування у випадку хвороби. Іноді наслідки неофіційного працевлаштування можуть бути набагато серйознішими — від трудової та сексуальної експлуатації до вбивства та торгівлі органами.

Водночас, для жертв від торгівлі людьми, використання рабської праці та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з сексуальною та трудовою експлуатацією, що здійснюються під прикриттям діяльності з працевлаштування, притаманні глибинні, приховувані емоції, які виражаються в почутті вини, зради, самотності, втрати сенсу життя та страху смерті. Психологічний

¹ Kuznichenko Y., Dykha M., Pavlova N., Frolov S., Hryhorash O. Defining the probability of bank debtors' default using financial solvency assessment models. *Banks and Bank Systems*. 13 (2). 1–11. DOI: 10.21511/bbs.13(2).2018.01.

вплив злочинців на жертву торгівлі та трудової експлуатації триває певний час та характеризується багатократністю. Періодичні погрози життю та здоров'ю, факти зґвалтування та тортур призводять до постійного психоемоційного напруження потерпілого. При цьому багатократність психологічного впливу на жертву супроводжується її звиканням (сенсibilізацією), що викликає своєрідну «імунізацію» по відношенню до психотравмуючого фактору. Потерпілий в такій ситуації призвичаїється до неї, а звідси впливає зниження гостроти сприйняття.¹

Отже, соціально-демографічні і морально-психологічні характеристики особи злочинця залежать від того, яке саме кримінальне правопорушення, пов'язане із працевлаштуванням за кордоном, вчиняється. Кримінальні правопорушення із високим рівнем суспільної небезпеки вчиняють особи із жорстким характером, стійкою антисоціальною позицією, для яких вчинення насильства стає за правило. Натомість, шахрайства, вчинювані у сфері працевлаштування за кордоном, вчиняють особи, які характеризуються високим рівнем інтелектуального розвитку. Вони винахідливі та кмітливі і легко входять у контакт з потерпілими, викликають в них довіру.

Потерпілими стають особи, які через скрутне матеріальне становище та вразливий стан погоджуються на сумнівні пропозиції з працевлаштування за кордоном, не перевіряючи репутації посередника та не ознайомлюючись зі змістом документів, що підписуються.

¹ Римарчук Р. М. Суб'єкти та криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми. *Боротьба із торгівлею людьми* : зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2013. С. 169.

РОЗДІЛ 2

Організаційні основи розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном

2.1 Особливості початку досудового розслідування

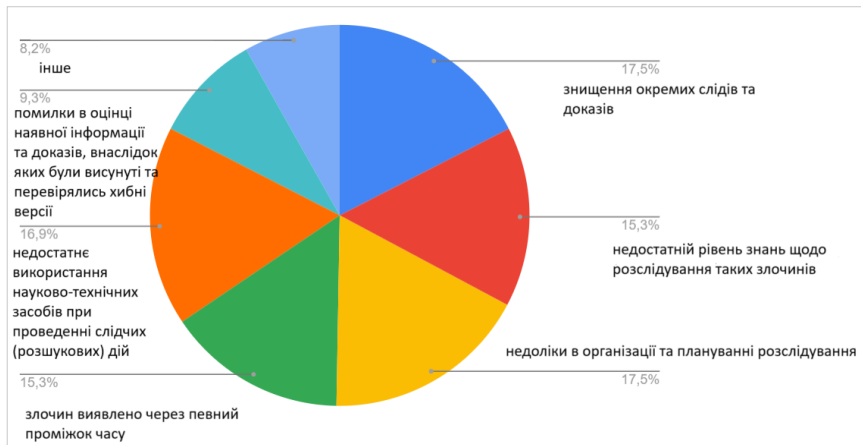
Закон зобов'язує слідчого, прокурора, дізнавача після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, в строк не більше 24 годин внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР (ст. 214 КПК України).

Однак необхідно зазначити, що потерпілі, звертаючись із заявою до правоохоронних органів, нерідко помиляються з приводу порушення їх законних прав, а поверхневий розгляд таких заяв призводить до необґрунтованого відкриття кримінального провадження. На початку досудового розслідування не завжди можливо встановити наявність достатніх даних для вирішення питання про відкриття кримінального провадження, тому цілком зрозуміло, що вся інформація про таке кримінальне правопорушення має бути прийнята та ретельно перевірена правоохоронними органами.¹

¹ Павлова Н. В. Особливості початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (Ювілейний). С. 467.

Отже, сам факт надходження до правоохоронного органу заяви (повідомлення) про вчинене кримінальне правопорушення не може бути беззаперечною підставою для початку досудового розслідування (внесення відомостей до ЄРДР). Інформація викладена в заявах та повідомленнях повинна бути піддана аналізу і тільки після встановлення слідчим приводів і достатніх підстав розпочинається досудове розслідування кримінального правопорушення.¹

Причини, які впливали на те, що при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування закордоном не встановлено злочинців:

Слід зазначити, що вся слідча діяльність має характер невизначеності через постійну зміну слідчих ситуацій та поведінки учасників кримінального процесу, через що виникає необхідність у передбаченні таких явищ та впливу на них.²

¹ Кривокурс О. Г. Особливості початку досудового розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 418.

² Павлова Н. В. Криміналістичне прогнозування у методиці розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 401.

Безсумнівно, кримінальні правопорушення, пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, містять у собі низку заздалегідь продуманих і спланованих дій, зміст яких залежить від обраних схем з організації «працевлаштування», наявності корупційних зв'язків, організації «прикриття» злочинної діяльності тощо. Вказане зумовлює визначення правильних напрямів розслідування, які, насамперед, тісно пов'язані з обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні згідно статті 91 КПК України. При цьому, під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, суттєве значення має не лише правильний, а і своєчасний аналіз первинної інформації.

Первинна інформація про вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, отримується органами правопорядку з джерел інформації про кримінальні правопорушення, якими на сьогодні, відповідно до Наказу МВС № 100 від 08.02.2019 р. є:

- а) заяви та повідомлення від осіб, які надійшли до особи, що уповноважена на здійснення досудового розслідування, або до службової особи, яка уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв або повідомлень;
- б) самостійно виявлені посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини про вчинення кримінального правопорушення;
- в) повідомлення від осіб, які затримали підозрювану особу під час учинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні.¹

Ми погоджуємося з думкою окремих науковців про те, що перелік цих джерел доцільно доповнити ще одним, а саме — самостійним

¹ Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС від 08.02.2019 № 100. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE33194.html (дата звернення: 10.02.2022).

виявленням уповноваженою службовою особою з будь/ якого джерела чи матеріалів оперативно-розшукової діяльності обставин кримінального правопорушення, оскільки оперативно-розшукові дії, відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» здійснюється на підставі інформації не про вчинені кримінальні правопорушення, а щодо злочинів, що готуються.¹

Про такий висновок свідчать і результати проведеного анкетування практичних працівників та вивчення слідчої та судової практики, відповідно до яких найчастіше первинна інформація про вчинення злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, отримується:

- а) з усної або письмової заяви або повідомлення про вчинений злочин (найчастіше — від самих потерпілих від злочинів пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном або їх близьких родичів) — 55 %;
- б) з рапорту поліцейського про самостійне виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинений злочин 25 %.

Таке виявлення може відбуватися як слідчим в межах здійснення досудового розслідування інших кримінальних правопорушень так і оперативним працівником під час проведення оперативно-розшукових заходів.

Далі, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України уповноваженні суб'єкти (прокурор, слідчий, дізнавач), зобов'язані невідкладно, але не пізніше 24 годин після отримання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.²

¹ Бойко О. П., Рогальська В. В. Взаємодія слідчих Національної поліції України з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні : монографія. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. С. 69.

² Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.12.2023).

Здійснення розслідування будь-яких кримінальних правопорушень, у тому числі і пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством, можливо лише в межах досудового розслідування, тобто — після внесення відповідних відомостей до ЄРДР, втім найчастіше представники органів правопорядку намагаються максимально повно зібрати інформацію про вчинений злочин ще до внесення відомостей до ЄРДР, щоб пересвідчитися в тому, що дійсно є підстави для початку досудового розслідування.

До того ж, законодавець в КПК передбачив можливість до внесення відомостей до ЄРДР проведення певних процесуальних дій, зокрема — проведення огляду місця події; здійснення тимчасового вилучення майна; відібрання пояснень; проведення медичного освідування; отримання висновку спеціаліста і зняття показання з технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; вилучення знаряддя і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей — для з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення.¹

Окрім того, законодавець не забороняє під час вивчення та оцінки первинної інформації про вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, звертатися не лише до процесуальних джерел отримання інформації, а і до позапроцесуальних, що в результаті не лише сприяє з'ясуванню того, що відбулося насправді, а й допомагає виявити існуючі суперечності та неточності.

Такими позапроцесуальними діями, можуть бути зокрема дії оперативних підрозділів, що передбачені у статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а саме:

- опитування осіб;

¹ Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.12.2023).

- використання їх добровільної допомоги;
- отримання від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформації про злочини, що готуються або вчинені;
- ознайомлення з документами та даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, вивчення їх, виготовлення копії з таких документів, застосування автоматизованих інформаційних систем та ін.¹

Додаткові відомості щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, на стадії реєстрації в ЄРДР отримуються залежно від виду протиправних дій та способу їх вчинення. Опитування практичних працівників а також вивчення матеріалів кримінальних проваджень дозволило зробити висновок про те, що найчастіше це відбувається завдяки наступним заходам збирання первинної інформації:

- 1) отримання пояснень від потерпілого та очевидців вчиненого кримінального правопорушення (65 %);
- 2) встановлення осіб злочинців, та осіб, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, зокрема тих, діяльність яких була пов'язана із супроводженням дій, необхідних для переправлення потерпілих за кордон з метою працевлаштування та відібрання пояснень від них (45 %);
- 3) отримання від фізичних та юридичних осіб наступних документів: щодо умов працевлаштування за кордоном (угоди, договори, контракти, тощо); які визначають організаційно-правовий статус фірми із працевлаштування за межами України та свідчать про її діяльність (статути, декларації тощо); які підтверджують передання грошових коштів, за надання послуг по працевлаштуванню (договори, розписки, чеки, квитанції, тощо); тих, що були використані як засіб учинення злочину (підроблені або справжні) (35 %);

¹ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 10.12.2023).

- 4) тимчасове вилучення речей і документів, зокрема і тих, що перераховані вище під час проведення огляду місця подій, та ін. (25 %).

Оскільки на початковому етапі розслідування основним і значущим фактором є час, то дії слідчого та оперативних співробітників на цьому етапі повинні характеризуватися максимальною мобільністю. Значна кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, розкривається завдяки оперативному реагуванню на протиправну подію саме на початковому етапі.

Раптовість виступає в таких випадках найважливішим засобом подолання протидії, тому, ефективність розслідування вищезазначених злочинів значно підвищується при внесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР за матеріалами, зібраними в процесі здійснення оперативно-розшукових заходів. У таких випадках часто складається ситуація, при якій слідчий і оперативний співробітник задалегідь можуть вивчити наявну інформацію і визначити час, порядок і послідовність її використання з метою досягнення бажаного результату. Їх дії, таким чином, приймають цілеспрямований, плановий характер, в той час, коли заінтересовані у протидії розслідуванню особи їх не очікують. Це дозволяє навіть своєчасно здійснити затримання всіх підозрюваних та їх співучасників і виключити можливість узгодження ними своїх дій.¹

Підстави та порядок такої взаємодії між слідчим та оперативними працівниками Національної поліції на сьогодні визначено Наказом МВС № 575 від 07.07.2017 року.²

Анкетування респондентів, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням

¹ Бегалов Є. П. Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України : дис. ... докт. філ. : 081. Київ, 2020. С. 97.

² Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 10.02.2023).

за кордоном, засвідчило існування певних ускладнень у практичних працівників при визначенні попередньої правової кваліфікації кримінального правопорушення під час оцінки первинної інформації. Найбільші ускладнення у зазначених осіб виникають під час розмежування ст. ст. 149, 173, 190, 332 Кримінального кодексу України та ін.

Це питання на сьогодні є дійсно актуальним, адже правильна кваліфікація в подальшому впливає і на порядок проведення досудового розслідування і на вибір слідчих (розшукових) дій які представники сторони обвинувачення будуть здійснювати в межах розслідування.

З метою спрощення розмежування кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, авторами науково-практичного посібника «Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці» були надані наступні роз'яснення та рекомендації: при відмежуванні торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини (ст. 149 КК України) від грубого порушення угоди про працю українського громадянина за межами України (ч. 2 ст. 173 КК України) необхідно враховувати, що конкуренція між зазначеними нормами виникає в ситуаціях, коли йдеться про примусову працю.

При цьому грубе порушення угоди про працю матиме місце лише за наявності трудового договору, який було укладено без застосування передбачених у ст. 149 КК України способів і умови якого грубо порушуються вже в процесі його виконання. У ст. 173 КК України йдеться про вихід за межі домовленості роботодавця, який шляхом обману, зловживання довірою або примушування вимагає від працівника виконання роботи, не обумовленої угодою.¹

Насамперед, при застосуванні такої ознаки, як «грубе порушення угоди про працю службовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, а також окремим

¹ Орлеан А. М., Пустова О. В. Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці : науково-практичний посібник. Київ : Фенікс, 2013. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/protidiya_torgivli_lyudmi-print.pdf (дата звернення: 10.02.2022).

громадянином або уповноваженою ними особою шляхом обману чи зловживання довірою або примусом до виконання роботи, не обумовленої угодою» (ст. 173 КК України), слід виходити з наступного.

Так, відповідно до вітчизняного законодавства трудові відносини громадян, які працюють за межами України, регулюються законодавством сторони працевлаштування та міжнародними договорами України. Якщо міжнародним договором, в якому бере участь Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що їх містить законодавство України про працю, то застосовуються правила міжнародного договору. При цьому слід виходити з того, що умови договорів про працю, які погіршують становище працівників порівняно із законодавством України про працю, є недійсними.

Отже, кваліфікований склад цього кримінального правопорушення матиме місце тоді, коли українські працівники, що працюють за кордоном на підставі угод між організаціями різних держав, які укладаються на виконання міждержавних договорів про економічне, науково-технічне та інше співробітництво, залишаються у трудових відносинах з організацією, що відрядила їх за кордон, і на них поширюється вітчизняне законодавство про працю. Водночас розглядуваний склад кримінального правопорушення буде відсутнім у випадках, коли порушення угоди про працю вчинюється стосовно громадян України, які працюють у різних спільних підприємствах, філіях іноземних організацій на території України, і їхні трудові відносини регулюються законодавством відповідних іноземних держав.¹

Торгівля людьми відрізняється від цього кримінального правопорушення тим, що торговець використовує обман, шантаж, уразливий стан, насильство або інші передбачені ст. 149 КК України способи вже під час вербування, усвідомлюючи при цьому подальшу мету експлуатації людини.²

¹ Народний правовий портал «Юрисконсульт» : вебсайт. URL: <https://legalexpert.in.ua/> (дата звернення: 23.02.2022).

² Орлеан А. М., Пустова О. В. Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці : науково-практичний посібник. Київ : Фенікс, 2013. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/protidiya_torgivli_lyudmi-print.pdf (дата звернення: 10.02.2021).

Про те, що праця є примусовою, може свідчити сукупність різних обставин: застосування до особи психічного чи фізичного насильства; відсутність трудової угоди; обмеження свободи пересування особи у вільний від роботи час; відібрання в особи паспорта на період її роботи; утримання частини заробітної плати або невилплата її взагалі; погроза видати працівника-нелегала органам влади та інші обставини тощо. Наявність трудової угоди не обов'язково свідчить про відсутність примусової праці або торгівлі людьми. Те, що особа дала згоду на працевлаштування за кордоном, не означає, що вона погодилася на безоплатну працю, на побіт та мордування, на інші умови, наближені до рабства.¹

Дії, які полягають у використанні трудової міграції для обманного заволодіння грошима під приводом надання послуг із працевлаштування за кордоном (за відсутності ознак злочину, передбаченого ст. 149 КК України), охоплюються складом злочину — шахрайство (ст. 190 КК України). У разі ж, якщо торгівля людьми пов'язана з організацією їх незаконного переправлення через державний кордон України, керівництвом такими діями або сприянням їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів чи усуненням перешкод, наявна сукупність злочинів, передбачених ст. ст. 149 та 332 КК України.

Необхідність додаткової кваліфікації зумовлена тим, що чинна редакція ст. 149 КК України не охоплює незаконне переміщення людини через державний кордон України. Викрадення чи підроблення документів, які надають право на перетинання державного кордону України, з подальшим їх використанням для переміщення людини через кордон, не охоплюються ст. 149 та ст. 332 КК України і потребують самостійної кваліфікації за ст. 357 або ст. 358 КК України.²

¹ Никифоряк Л. П., Орлеан А. М. Аналіз судової практики з питань застосування законодавства України щодо протидії торгівлі людьми. Київ : Видавництво «Фенікс», 2019. С. 19.

² Орлеан А. М., Пустова О. В. Протидія торгівлі людьми, вчиненій з метою експлуатації праці : науково-практичний посібник. Київ : Фенікс, 2013. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/protidia_torgivli_lyudmi-print.pdf (дата звернення: 10.02.2021).

Саме після визначення первинної кваліфікації та внесення відповідних відомостей до ЄРДР, органи досудового розслідування уповноваженні на проведення та застосування усього арсеналу процесуальних дій та засобів, що передбачений чинним кримінальним процесуальним законодавством, а саме — проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі й негласних, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема і запобіжних заходів, а також здійснення інших процесуальних дій.¹

Вибір та черговість проведення конкретних процесуальних дій під час розслідування будь-яких кримінальних правопорушень, у тому числі і тих, що пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, перш за все тісно пов'язано із обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та які регламентовано в ст. 91 КПК України, а саме:

- 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- 2) винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- 3) вид і розмір шкоди, завданої злочином, а також розмір процесуальних витрат;
- 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу підозрюваного (обвинуваченого), обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані

¹ Павлик М. П. Оцінка первинної інформації та коло обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном: окремі аспекти. *Вісник Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 251.

внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.¹

Проте, як вірно зазначає К. Ю. Назаренко у своїй монографії, для підрозділів Національної поліції визначені у КПК обставини мають загальноорієнтуєчий характер, адже стосуються розслідування усіх видів кримінальних правопорушень та недостатньо конкретизовані щодо певних їх категорій. З іншого боку, переліки таких обставин для окремих видів злочинів є специфічними й залежать від ознак складу правопорушення. Саме тому дослідження обставин, що підлягають встановленню та доказуванню у кримінальних провадженнях стосовно злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, необхідно визнати невід'ємним елементом цієї методики розслідування.²

Системний аналіз кримінального процесуального законодавства, дослідження наукових праць, результатів вивчення слідчої та судової практики а також опитування практичних працівників, дозволили зробити висновок щодо обставин, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, які можна поділити на три групи:

1) ті, що передбачені в КПК, а саме у ст. 91;

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 08.01.2023).

² Назаренко К. Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусу і звідництвом : монографія. Дніпро : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 172 с.

- 2) ті, що встановлені в диспозиціях статей КК України, які регламентують кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з працевлаштуванням за кордоном;
- 3) решта обставин (які не входять до предмета доказування, але мають важливе значення для розгляду кримінального провадження по суті).

Зокрема, на етапі проведення початкової перевірки ряд авторів визначають встановлення та документування наступних обставин:

- 1) ознак фіктивності підприємства, статус якого використовувався злочинцями для введення в оману потерпілих;
- 2) наявності у засновників та інших представників підприємства наміру не виконувати умов угоди з «клієнтами» на момент їх укладення;
- 3) наявності нелегальних (отриманих від шахрайства) доходів у засновників та інших представників підприємства;
- 4) розміру завданої шахрайством шкоди.¹

Виходячи з цього, основними завданнями на стадії відкриття кримінального провадження, пов'язаного із вчиненням злочинних дій у сфері працевлаштування, є встановлення наступних обставин, які мають значення для кримінального провадження:

- наявності факту кримінального правопорушення (чи дійсно дії, пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, є злочинними, чи мав місце цивільно-правовий делікт);
- до якого складу кримінального правопорушення відноситься діяння (шахрайство, грубе порушення угоди про працю, торгівля людьми під прикриттям діяльності з працевлаштування за кордоном, контрабанда, незаконне переправлення осіб через державний кордон України тощо);
- у чому полягали підготовчі дії, дії з безпосереднього вчинення та приховування кримінального правопорушення, яка їх тривалість, де вони відбувалися;

¹ Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 159.

- кількість та характер участі кожного із злочинців у вчиненні кримінального правопорушення, яка характеристика цих осіб;
- наявність ознак фіктивності фірми, що надає послуги з працевлаштування;
- наявності у представників фірми наміру не виконувати умов угоди з «клієнтами» на момент їх укладення;
- наявність злочинних зв'язків з представниками влади та особами, які супроводжують діяльність з працевлаштування тощо.¹

Як показали результати проведеного анкетування практичних працівників та вивчення слідчої та судової практики, серед основних дій, спрямованих на з'ясування вказаних обставин у даній категорії справ, можна віднести:

- допит потерпілого з детальним викладенням обставин вчинення щодо нього протиправних дій, з'ясування, яким чином особа отримувала дозвіл на працевлаштування, які при цьому документи надавала (47 %);
- допити свідків щодо володіння інформацією про умови, за яких укладалася угода щодо працевлаштування за кордоном, а також отримання інформації, що характеризує особу потерпілого та осіб, які причетні до вчинення кримінального правопорушення (36 %);
- вилучення документів, що визначають організаційно-правовий статус фірми із працевлаштування та свідчать про її діяльність (статути, декларації, договори) (43 %);
- вилучення бухгалтерських, банківських та інших документів, що відображають господарські операції (42 %);
- вилучення документів, що були використані як засіб вчинення протиправних дій (підроблені або справжні) (34 %);

¹ Павлик М. П. Визначення основних напрямів розслідування злочинів, пов'язаних із наданням послуг щодо працевлаштування за кордоном. *Актуальні питання досудового розслідування* : матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. Кривий Ріг : Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 140.

- вилучення документів, що були використані для перетинання державного кордону з метою працевлаштування (22 %);

При цьому, А. М. Шульга і Н. Ю. Цвіркун зауважують, що документами, які необхідні для законного перетинання кордону є:

- а) паспортний документ — виданий уповноваженими державними органами України чи іншої держави або статутними організаціями ООН документ, що підтверджує громадянство, посвідчує особу пред'явника, дає право на в'їзд або виїзд з держави і визнаний Україною;
- б) віза — етикетка (відмітка чи позначка) в паспортному документі, що оформлена уповноваженими державними органами України та є дозволом на в'їзд особи на її територію на зазначений у ній строк або на транзитний проїзд через її територію протягом відповідного строку.¹

Під час воєнного стану до цього переліку додаються ще й інші види документів, які дають підстави особам чоловічої статті призовного віку перетинати державний кордон. Перелік цих документів визначений Постановою Кабінету міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57 (зі змінами, станом на 2023 рік);

- вилучення документів, що підтверджують факт працевлаштування за кордоном, бронювання або оплати житла в країні працевлаштування тощо (23 %);
- огляд предметів та документів, у тому числі електронних (текстових, графічних зображень, фотографій, відео- та звукозаписів тощо), веб-сайтів (сторінок), мультимедійних та голосових повідомлень тощо) (51 %);
- одержання відповіді з Державної прикордонної служби України про те, що особа у певний час перетинала державний кордон із визначенням типу візи;
- пред'явлення підозрюваного для впізнання (24 %);
- обшук житла або іншого приміщення підозрюваного з метою

¹ Шульга А. М., Цвіркун Н. Ю. Підстави кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1 (15). С. 170.

відшукання предметів і документів, що мають відношення до вчинення злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном (44 %);

- проведення допиту підозрюваних (61 %);
- призначення експертиз (79 %) та ін.

Втім, визначаючи напрями досудового розслідування на початковому його етапі, слід мати на увазі, що заявник може сприймати цивільно-правовий делікт як злочин чи навпаки. До того ж, як вже зазначалося, дії, пов'язані із працевлаштуванням, можуть містити у собі різні склади кримінального правопорушення.

Виходячи з цього, першочерговою задачею для працівників слідчих підрозділів Національної поліції є встановлення умислу та визначення правового характеру певних дій.

2.2 Взаємодія правоохоронних органів із органами, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері працевлаштування та зовнішньої трудової міграції

Протистояти протиправним діям у сфері працевлаштування за кордоном та захистити українських громадян можливо лише за умов чіткої, налагодженої взаємодії уповноважених на те суб'єктів між собою та органами, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері працевлаштування та зовнішньої трудової міграції.

Взаємодія співробітників правоохоронних органів України між собою та іншими державними структурами при розслідуванні кримінальних правопорушень дуже важлива¹. Адже недотримання

¹ Чаплинський К. О. Проблемні питання взаємодії слідчих та оперативних підрозділів національної поліції України під час розслідування кримінальних правопорушень. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка* : наук. журн. / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Івано-Франківськ : ЛДУВС, 2022. № 4 (100). С. 247–258.

такої вимоги може призвести до втрати фактів, що мають доказове значення, потягти необхідність проведення повторних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спричинити загалом низку проблемних ситуацій.

Зазначене пов'язано з низкою факторів, до яких слід віднести наявність значної кількості не лише законодавчих, а й відомчих та міжвідомчих нормативно-правових актів. До того ж, на складність розслідування кримінальних правопорушень даної категорії впливає наявність значної кількості фіктивних офісів з відповідними установчими, реєстраційними та організаційно-управлінськими документами; банківських установ, у яких відкрито рахунки зазначених фірм; розгалуженість схем тощо. Виходячи з цього, успішність розслідування залежить і від того, наскільки ефективно та якісно реалізується взаємодія між державними органами та працівниками правоохоронної системи.¹

При цьому, протидія транснаціональній злочинності має бути предметом спільних міждержавних зусиль, і на практиці дійсно досить активно впроваджуються механізми міжнародної, міжвідомчої взаємодії. Ці механізми, серед іншого, включають прикордонне співробітництво, узгодження політики щодо протидії організованій злочинності (гармонізація матеріальних і процесуальних норм), оперативне співробітництво (наприклад, обмін інформацією між представниками органів кримінального переслідування різних країн).²

До суб'єктів такої взаємодії слід віднести відповідні органи Національної поліції, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері працевлаштування та трудової міграції, громадські об'єднання трудових мігрантів, що утворені

¹ Князев С. В. Виявлення та перевірка оперативної інформації при протидії злочинам, що вчиняються на ринку житла. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 25.

² Філішов С. О. Кримінологічні засади протидії транскордонній злочинності : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Національна Академія державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2019. С. 92.

за кордоном. Останні, відповідно до п. 2 ст. 11 Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» мають право під час співробітництва взаємодіяти не лише з центральними та місцевими органами виконавчої влади, але й з відповідними міжнародними неурядовими організаціями згідно законодавства.¹

Також, до суб'єктів, уповноважених захистити українських громадян з питань трудової міграції у сфері працевлаштування за кордоном, слід віднести й інші уповноважені державні та неурядові організації, представництво Міжнародної організації з міграції в Україні.²

Державну міграційну, прикордонну службу, закордонні дипломатичні установи України тощо. Для останніх, саме захист прав та інтересів громадян України за кордоном є одним з пріоритетних завдань (стаття 6 Закону України).³

¹ Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 5 лист. 2015 р. № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-VIII#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

² Агентство ООН з питань міграції: Міжнародна організація з міграції. URL: <https://iom.org.ua/ua/mom-v-ukrayini> (дата звернення: 14.07.2022).

³ Про дипломатичну службу : Закон України від 7 червня 2018 р. № 2449-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text> (дата звернення: 14.07.2022).

Наша держава, як гарант у сприянні працевлаштування трудових мігрантів, не лише наділяє їх правом отримати певні відповіді від місцевих, центральних органів виконавчої влади з питань трудової міграції та всю необхідну інформацію щодо умов виїзду, працевлаштування за кордоном, і існуючих ризиків бути ошуканими чи потрапити у тенета злочинців, або недобросовісних роботодавців під примусову експлуатацію, працю або надання послуг. Але, й зобов'язує українські консульства за кордоном, надавати консультативно-правову допомогу на безоплатній основі, а також, інформувати трудових мігрантів щодо міжнародного права та національного права держави їх перебування (ст. ст. 10, 13 Закону України).¹

Крім того, суттєву роль щодо інформування та захисту наших громадян в питаннях трудової міграції відіграє офіс Координатора проектів ОБСЄ в Україні (розташований у місті Києві), який з 2018 року очолює посол Данії Генрік Вілладсен. Річний бюджет вказаної організації складає більше трьох з половиною мільйонів євро. До складу офісу входять як іноземні так і вітчизняні фахівці у кількості 87 осіб.²

Ключовим моментом в діяльності офісу є також напрацювання відповідного механізму співпраці між державними та недержавними установами в питаннях щодо організації надання належної допомоги постраждалим, які в пошуках свого працевлаштування за кордоном потрапили у підневільний стан з використанням в різних видах примусової праці.³

Враховуючи специфіку злочинів, що вчиняються з питань трудової міграції у сфері працевлаштування за кордоном, і кількість передбачених законом суб'єктів, які уповноважені протистояти

¹ Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 5 лист. 2015 р. № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-VIII#Text> (дата звернення: 14.07.2022).

² Координатор проектів ОБСЄ в Україні. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/107311> (дата звернення: 20.07.2022).

³ Протидія торгівлі людьми. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/107307> (дата звернення: 20.07.2022).

вказаним явищам, надавати консультативну допомогу та захистити українських громадян у цій сфері, доцільно під час кримінального провадження здійснювати взаємодію не лише з оперативними підрозділами, але й з відповідними уповноваженими органами, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у вказаній сфері.

У питаннях виїзду громадян України за межі нашої держави в пошуках роботи, можна виділити декілька його напрямків:

- 1) коли пошук країни та безпосереднє місце роботи у ній, громадянин здійснює самостійно не порушуючи вимог міграційного законодавства (41 %);
- 2) коли в пошуках роботи громадянин порушуючи міграційне законодавство та законодавство про державну прикордонну службу самостійно чи за допомогою певних осіб нелегально перетинає державний кордон і потрапляючи на територію іншої держави займається там нелегальною трудовою діяльністю (44 %);
- 3) коли для пошуку роботи за межами нашої держави, громадянин використовує сферу туристичних послуг, і завдяки туристичній візі потрапляючи легально, як турист до такої країни, починає переховуватися на її території перебуваючи вже в нелегальному становищі та займатися там нелегальною трудовою діяльністю (34 %);
- 4) коли для пошуку роботи громадянин використовує послуги особи, яка видає себе за посередника, що має право на надання посередницьких послуг з працевлаштування за кордоном (68 %);
- 5) коли для пошуку роботи громадянин використовує послуги особи, яка дійсно має дозвіл, ліцензію на надання таких послуг у питаннях працевлаштування за кордоном (22 %);
- 6) коли громадянин потрапляє на територію іншої держави і займається там трудовою діяльністю через отримане від представників іноземної держави офіційного запрошення на роботу, як відповідного фахівця в тій чи іншій галузі.

У зв'язку з великим попитом на працю за кордоном, в Україні існує багато посередницьких фірм, які надають певні послуги з питань такого працевлаштування, і пропонують швидко вирішити всі питання з оформлення відповідного договору чи візи. Умовно таких посередників можна поділити на:

- 1) тих, хто має відповідні реєстраційні документи та угоди з іноземними роботодавцями певних країн на здійснення посередницької діяльності у працевлаштуванні;
- 2) тих, хто не має таких дозвільних документів. Саме останні, за свої послуги з працевлаштування, вимагають оплату з особи, яка шукає роботу за кордоном продаючи їй начебто відповідні запрошення та інші документи, без яких неможливо оформити трудові візи чи певні дозволи з працевлаштування.

Окрім цього, такі посередники дуже часто не надають правдиву інформацію майбутньому робітнику щодо його можливого заробітку, умов праці, проживання тощо. Та переконують у безпечності здійснення трудової міграції нелегально і без зайвих витрат.¹

Як правило кримінальні правопорушення, що вчиняються з питань зовнішньої трудової міграції, в переважній більшості пов'язані з обманом чи зловживанням довірою особи, яка має намір виїхати за кордон на заробітки. Особливо це стосується всіляких оголошень в Інтернеті щодо існуючих вакансій, надання посередницьких послуг, особливо, якщо за такі вакансії та послуги необхідно переслати певну суму грошей на відповідний рахунок та надання інших послуг з питань працевлаштування за кордоном. Завершуються такі дії нелегальною міграцією, або як наслідок трудовою, сексуальною експлуатацією тощо.

Обмежити ризики потрапляння в тенета недобросовісних зарубіжних роботодавців та стати жертвою кримінального

¹ Подорожуй відповідально: Працевлаштування в ЄС. URL: https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/EwB_Brochure4_2017-1.pdf (дата звернення: 25.07.2023).

правопорушення з питань працевлаштування за кордоном, можливо за умов дотримання певних правил, а саме:

- 1) перед виїздом за кордон необхідно обов'язково особисто в консульстві чи посольстві, або від посередника отримати дозвіл на роботу від держави де планується працювати, або так званий «намір роботодавця надати роботу іноземцю»¹. До того ж, як намір, так і дозвіл не повинні бути прострочені в часі, а також, отримати проект контракту чи договору та робочу візу;
- 2) важливо також отримати і страховий поліс, оскільки без нього не пропустять і можуть анулювати трудову візу, дозвіл на роботу. До того ж, страховий поліс повинен бути виданий лише у відповідних акредитованих страхових компаніях України, завірений підписом і печаткою страхового агента. Список таких компаній є на сайті Центру візової підтримки;²
- 3) працевлаштування вважається легальним за наявності трудової угоди, або договору, що складені мовою роботодавця та мовою, якою володіє робітник, і підписаних обома сторонами із зазначенням у них інформації щодо умов праці, робочого часу, порядку оплати, соціального захисту, медичної допомоги, відшкодування шкоди внаслідок нещасного випадку на виробництві, умов та адреси проживання, підстав звільнення робітника тощо;
- 4) особисті документи, такі як паспорт слід передавати тільки уповноваженим посадовим особам (працівникам посольства, консульства, прикордонникам) або іншим уповноваженим державним органам;
- 5) перед виїздом за кордон бажано зробити декілька копій паспорту, візи, страхового полісу одну залишити родичам, а інші зберігати при собі, окремо від оригіналів;

¹ Центр візової підтримки : Інформаційно-консультативний єдиний центр. URL: <https://visacenter-ukraine.com/> (дата звернення: 25.07.2023).

² Центр візової підтримки : Інформаційно-консультативний єдиний центр. URL: <https://visacenter-ukraine.com/insurance-requirements.shtml> (дата звернення: 25.07.2023).

- 6) також необхідно домовитися з родичами про кодове «секретне» слово, наявність якого у розмові чи переписці з рідними буде свідчити, про існуючу небезпечну ситуацію та необхідність надання термінової допомоги;
- 7) перед виїздом за кордон бажано зареєструватися на сайті Міністерства закордонних справ України в системі «Друг», що за потреби допоможе розшукати за кордоном та надати допомогу в разі непередбачених, надзвичайних подій;¹
- 8) слід також з'ясувати (в Міністерстві закордонних справ України) номер телефону посольства України в державі, де передбачається працевлаштування, номер телефону цілодобової «гарячої лінії» Департаменту консульської служби Міністерства закордонних справ України. Не буде зайвим в загальних рисах ознайомитися і зі звичаями народу та релігією держави працевлаштування;
- 9) особі варто взяти з собою гроші (не менше 200 євро) чи кредитні картки.

Успішність розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються під час вирішення питань щодо працевлаштування громадян України за кордоном, так само як і повнота та всебічність розслідування із встановленням усіх обставин, що підлягають доказуванню, багато у чому залежить від ефективності здійснення взаємодії слідчого Національної поліції України з оперативними підрозділами.

Враховуючи специфіку кримінальних правопорушень, що вчиняються з питань працевлаштування за кордоном і кількості вище зазначених відомств, організацій та уповноважених посадових осіб, що забезпечують реалізацію питань трудової міграції, доцільно органам досудового розслідування та оперативним підрозділам в питаннях розкриття та розслідування вказаної категорії

¹ Міністерство закордонних справ України. Добровільна реєстрація українських громадян при подорожах за кордон. URL: <https://friend.mfa.gov.ua/#/> (дата звернення: 22.07.2023).

кримінальних правопорушень взаємодіяти не лише особисто між собою, але й з відповідними уповноваженими органами, що здійснюють контроль і нагляд у цій сфері дотримуючись відповідного співвідношення з питань повноважень, методів і засобів, визначених законом та відомчими нормативними актами для кожного суб'єкта такої взаємодії, з метою запобігання та викриття кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном.

Крім цього, ефективність діяльності правоохоронних органів в цілому з питань посилення боротьби із кримінальними правопорушеннями, що вчиняються у сфері працевлаштування за кордоном, напряму залежить не лише від вдосконалення їх організаційних структур, чи належної модернізації, підвищення мобільності у реагуванні на зміни в динаміці вказаної злочинності, але й від покращення рівня взаємодії самих правоохоронних органів з органами, які уповноважені не лише дотримуватися вимог з реалізації державної політики України у вказаній сфері, але й здійснювати координацію міграційної трудової діяльності, а також проводити планові (позапланові) заходи з контролю та нагляду за додержанням передбачених законом стандартів та правил, і ліцензійних умов у цілому, а також, з питань здійснення та дотримання уповноваженими суб'єктами визначених законом правил щодо зовнішньої трудової міграції.

Водночас, слід враховувати особливості вчинення таких кримінальних правопорушень, які напряму пов'язані, як з певною кількістю нормативно-правових актів, що в тій чи іншій мірі регулюють діяльність відповідних суб'єктів з надання послуг з питань працевлаштування за кордоном, так і з розгалуженістю напрямків пошуку особою роботи за межами України.

Важливим аспектом успішного та результативного здійснення кримінального провадження з досягненням бажаної мети, у тому числі, зі встановлення та притягнення до кримінальної відповідальності всіх учасників кримінального правопорушення вчиненого з питань працевлаштування за кордоном, є своєчасне та вдале застосування органами, які здійснюють вказане розслідування відповідних процесуальних та організаційних заходів, направлених

на взаємодію з іншими органами, які уповноважені дотримуватися вимог з реалізації державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції. А також, координувати цей напрямок та проводити відповідні заходи з державного нагляду, контролю з питань дотримання відповідними суб'єктами передбачених законом правил, стандартів та правил.

Між тим, успішна реалізація вище зазначених аспектів взаємодії з розслідування кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном, напряму залежить від правильного розуміння системи, структури цих органів, їх функцій та повноважень, а також наявності фахівців з багатим досвідом роботи в цьому напрямку, яких доцільно залучати до кримінального провадження під час такої співпраці.

Повнота та всебічність розслідування із встановленням усіх обставин, що підлягають доказуванню, багато в чому залежить і від з'ясування низки обставин:

- наявність реєстраційних та документів та декларації про провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном;
- відповідність в документах всіх реквізитів фірми, що зареєстрована в базі Міністерства соціальної політики України та на сайті Державного центру зайнятості;
- характер використання запрошень на роботу;
- зміст контрактів, договорів з працевлаштування та строк їхньої дії;
- факт легалізації трудових договорів у відповідному консульстві чи посольстві;
- наявність копій ліцензій від уповноваженого іноземного органу держави на послуги з підбору робітничого персоналу в Україні, що надані іноземним трудовим агенціям, з якими співпрацює фірма, чи особа посередник тощо.

Питаннями боротьби з кримінальними правопорушеннями, що вчиняються у сфері працевлаштування за кордоном в Україні, напряму займається Департамент боротьби зі злочинами

пов'язаними з торгівлею людьми, який функціонує у складі кримінальної поліції, і до структури якого наряду з іншими підрозділами відноситься сектор боротьби зі злочинами у сфері працевлаштування за кордоном.

Згідно Положення про Департамент, яке розміщене на сайті Національної поліції, до основних його завдань наряду з іншими відноситься і протидія злочинам, пов'язаним як з торгівлею людьми, так і працевлаштування за кордоном, а також вжиття заходів щодо виявлення організаторів, вербувальників, перевізників та посібників учинення злочинів вказаної категорії. Відповідно до покладених завдань Департамент зобов'язаний здійснювати взаємодію не лише зі структурними підрозділами управління, міжрегіональними та територіальними органами Національної поліції, яким надає практичну, методичну та консультативну допомогу в організації діяльності із запобігання вчиненню, припинення і розкриття злочинів вказаної категорії, організовує та особисто здійснює оперативно-розшукову діяльність, спрямовану щодо виявлення та припинення вказаних злочинів, але й взаємодіяти з іншими державними органами виконавчої влади, установами, громадськими організаціями, а також правоохоронними органами зарубіжних країн і міжнародними організаціями з вище зазначених питань.¹

Питання протидії незаконній трудовій міграції та участь у боротьбі з незаконною міграцією на кордоні України є однією з основних функцій і Державної прикордонної служби України (ст. 2 Закону). В рамках визначеної функції вказаний орган має право як створювати, так і використовувати відповідні інформаційні системи та бази даних. А також, взаємодіяти з міжнародними організаціями та компетентними органами іноземних держав в порядку передбаченому законом (п. п. 10; 43; ст. 20 Закону).²

¹ Національна поліція : Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми. URL: <https://www.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/dbzptl.html> (дата звернення: 22.07.2022).

² Про державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 року № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 23.07.2022).

Реалізовувати державну політику з питань протидії незаконній міграції, а також, вносити свої пропозиції МВС України з вказаних питань, є одним з основних завдань ДМС України згідно Положення «Про Державну міграційну службу України», яка поряд з іншими повноваженнями зобов'язана здійснювати відповідно до закону заходи щодо запобігання та протидії незаконній міграції, здійснювати міжнародне співробітництво, та брати участь в укладанні міжнародних договорів з питань міграції, а також, здійснювати державний контроль за дотриманням законодавства у сфері протидії незаконній міграції (ст. 3; п.п. 31–33 ст. 4 Положення).¹

Як вже зазначалося раніше, до суб'єктів, що займаються питаннями зовнішньої трудової міграції відносяться й місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері працевлаштування та трудової міграції. А також, інші уповноважені державні та неурядові організації, представництво Міжнародної організації з міграції в Україні тощо.

На сьогодні, відомчим нормативним документом в системі МВС з питань організації взаємодії слідчих органів з іншими підрозділами Національної поліції є Наказ № 575 від 07.07.2017 року, але в його положеннях не прописано необхідного алгоритму дій щодо запобігання, розкриття та розслідування злочинів в сфері трудової міграції, і навіть взагалі не згадується про вказані кримінальні правопорушення.²

З усього вище вказаного випливає, що на сьогодні відсутня чітка законодавча чи відомча регламентація щодо взаємодії у попередженні, розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері зовнішньої трудової міграції між уповноваженими

¹ Про затвердження положення про державну міграційну службу : Постанова Кабінету Міністрів України № 360 від 20.08.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.07.2023).

² Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 26.07.2023).

правоохоронними органами, у тому числі й з питань їх взаємодії з органами місцевих державних адміністрацій, місцевого самоврядування, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері працевлаштування та зовнішньої трудової міграції. Як і відсутні теоретичні і науково обґрунтовані та практично апробовані методичні розробки з методики розслідування злочинів вчинених з питань працевлаштування за кордоном та зовнішньої трудової міграції.

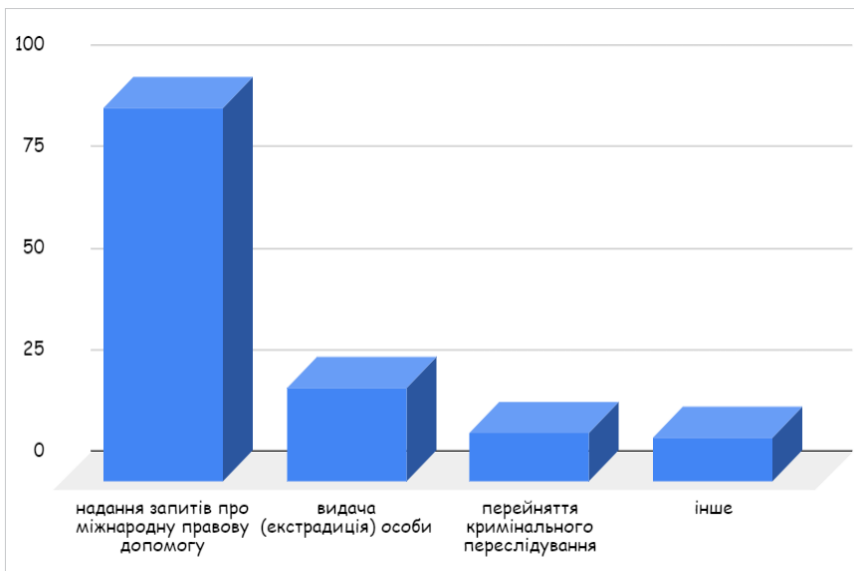
Між тим, лише з січня по квітень 2019 року в Україні було зареєстровано 163 злочинів щодо торгівлі людьми, і жертвами у цих злочинах визнано 184 особи. Підозру у вчиненні вказаних було оголошено 55 особам.¹

Враховуючи динаміку та специфіку вчинення кримінальних правопорушень вказаної категорії, існуючу розгалуженість уповноважених суб'єктів, що займаються питаннями зовнішньої трудової міграції та здійснюють контроль, нагляд у цій сфері, та з метою покращення криміногенної ситуації, що склалася у сфері зовнішнього працевлаштування громадян України за кордоном, а також, з метою ефективності вжитих правоохоронними органами заходів боротьби із кримінальними правопорушеннями у цій сфері, доцільно дотримуватись відповідного співвідношення в питаннях повноважень, методів і засобів, визначених законом. Також необхідно розробити та затвердити узгоджений міжвідомчий нормативно-правовий акт, який би чітко регламентував питання взаємодії вище вказаних державних органів та структур для кожного суб'єкта такої взаємодії, з метою запобігання, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном.

¹ З початку року поліція виявила понад 160 фактів торгівлі людьми – Артем Крищенко : Єдиний портал органів системи МВС України. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/19880_Z_pochatku_roku_policiya_viyavila_ponad_160_faktiv_torgivli_lyudmi_Artem_Krishchenko.htm (дата звернення: 26.07.2022).

2.3 Міжнародне співробітництво у боротьбі з кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з працевлаштуванням за кордоном

Міжнародне співробітництво при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, відіграє велику роль і має місце у формі:

Для підтримки міжнародного співробітництва, у тому числі з питань зменшення соціальної несправедливості за рахунок поліпшення умов праці, починаючи, ще з 1919 року урядами різних країн було засновано Міжнародну організацію праці (МОП). Головним органом якої виступає Міжнародна конференція праці. А членами МОП є 185 держав, серед них і Україна. Саме МОП розробляє відповідні міжнародні трудові норми у формі конвенцій і рекомендацій, що встановлюють певні стандарти основних прав людини з трудових відносин. І на сьогодні, 17 таких Конвенцій Україна

ратифікувала та керується їх положеннями у своїй законотворчій діяльності.¹

Відповідно до Статуту цієї міжнародної організації кожна держава-член МОП формуючи свою національну політику щодо зовнішньої трудової міграції повинна враховувати вимоги міжнародних Конвенцій.²

Серед країн Європи центральним міжнародним правовим актом, який окрім інших положень регламентує правовий статус громадян, що легально працюють за межами своєї держави на території інших країн, виступає Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів, яка нашою державою була ратифікована 16 березня 2007 року.^{3; 4}

Саме Конвенція регламентує правові питання щодо процедури видачі дозволів на в'їзд, проживання та працевлаштування, а також найму робітників мігрантів, їх медичного огляду, умов життя та праці, розірвання трудового контракту тощо. Вказаним міжнародним правовим актом визначена й обов'язковість для компетентних органів, установ держави працевлаштування проводити відповідні перевірки, інспектування з питань дотримання роботодавцями умов праці робітників-мігрантів (ст. 21 Конвенції).

Згідно переліку міжнародних договорів України з іншими державами, який розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства соціальної політики України на сьогодні міжнародних багатосторонніх, двосторонніх, міжурядових правових актів, які ратифіковані, складені, підписані та використовуються нашою державою

¹ Міжнародна організація праці. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 06.08.2022).

² Статут Міжнародної Організації Праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_154#Text (дата звернення: 14.07.2023).

³ Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_307#Text (дата звернення: 06.08.2023).

⁴ Yefimov Mykola, Pavlova Natalia, Fedchenko Volodymyr, Pletenets Viktor, Kryvopusk Oleksandr. Foreign experience in legal regulation of fraud investigation. *Journal of University of Zulia (Revistadela UniversidadelZulia)*. 2022. Number 38. P. 159–168.

з питань праці, зайнятості та соціального забезпечення громадян нараховується понад шістдесят із 47 державами.¹

На збільшення міграційного трудового потоку громадян України до інших країн в пошуках більш оплачуваної роботи вплинуло рішення Європейського Союзу про затвердження безвізового режиму в 2017 році. Так, на початку 2019 року кількість таких країн становила уже 130 держав.²

Свобода пересування країнами Європи, які підтримали безвізовий режим створила для громадян України нові можливості, однак й породила нові ризики. Вказане зумовило ситуацію, за якою у кожного громадянина розширилися можливості з реалізації права на пошуки кращої, більш оплачуваної роботи. При цьому більшість шукачів роботи за кордоном ще недостатньо є обізнані у багатьох аспектах з питань такого працевлаштування. До того ж, перетнути державний кордон та в'їхати до іншої країни для роботи і тимчасового проживання громадяни можуть тільки за відповідної письмової згоди влади такої країни. Хоча, для суспільства приймаючої сторони вони все рівно є чужинцями, оскільки не володіють мовою іншої держави, не знають законів, звичаїв тощо.

Все вказане звичайно ж, послаблює можливість відстоювати трудовим мігрантам свої права. А з іншого боку, підвищеним попитом та недостатньою обізнаністю громадян з правових, організаційних, фінансових та інших питань щодо працевлаштування за кордоном скористалися, з метою вчинення злочинів у цій сфері, як на території України, так і за її межами недобросовісні роботодавці, посередники та інші кримінальні елементи. Особливо, коли в країні призначення трудовий мігрант з тих, або інших причин перебуває у нелегальному становищі, яке посилює ризики зловживання та трудової експлуатації з боку роботодавців, агентів

¹ Міністерство соціальної політики України. Міжнародне співробітництво. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Mizhnarodne-spivrobotnictvo.html> (дата звернення: 06.08.2023).

² Безвізові країни для Українців в 2019 році. URL: <https://www.momondo.ua/kudy-pohaty/stattya/bezvizovi-krayiny-dlya-ukraintsiv> (дата звернення: 24.08.2022).

міграційних служб, корумпованих чиновників і злочинних угруповань, що спеціалізуються на контрабанді та торгівлі людьми.¹

З прийняттям у листопаді 2015 року Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» наша держава визначила не лише правові й організаційні засади її діяльності, але й окреслила державне регулювання цих взаємовідносин та питання соціального захисту таких громадян. Саме з цього моменту, Україна на законодавчому рівні започаткувала створення сприятливих умов щодо зовнішньої трудової міграції. Окрім цього, згідно статті 5 вказаного Закону одним з напрямків державної політики в зазначеній сфері визначено і здійснення співробітництва з уповноваженими державними органами інших країн, міжнародними організаціями, а також заінтересованими у вирішенні питань щодо зовнішньої трудової міграції громадськими об'єднаннями.²

Зовнішня трудова міграція пов'язана з аспектами міждержавного співробітництва, оскільки оформлення переважної більшості дозвільних документів з питань працевлаштування громадян за кордоном відбувається через відповідні закордонні дипломатичні установи. Саме тому, велике значення в питаннях успішного розслідування кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном має і взаємодія та міжнародне співробітництво уповноважених компетентних органів іноземних держав у таких кримінальних провадженнях. Успішність розслідування яких, залежить від ефективності взаємодії компетентних органів держав учасниць щодо реалізації положень міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном.³

¹ Компас : посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. Міграція та права людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/migration#Migration%20and%20Human> (дата звернення: 11.09.2022).

² Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 5 лист. 2015 р. № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-VIII#Text> (дата звернення: 14.07.2022).

³ Павлик М. П. Міжнародна співпраця під час розслідування злочинів у сфері працевлаштування за кордоном. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : Науковий журнал. 2020. № 3 (106). С. 281.

Часто так трапляється, коли під час кримінального провадження у справах про кримінальні правопорушення, які вчиняються з питань зовнішньої трудової міграції, суб'єкти цього кримінального правопорушення перебувають на території декількох держав. А тому, низка важливих аспектів з питань їх розслідування можливо з'ясувати, реалізувати лише за сприяння уповноважених посадових осіб компетентних органів держав-учасниць у сфері працевлаштування громадян за кордоном.

Вказане співробітництво, як правило ґрунтується на відповідних міжнародних актах з питань надання правової допомоги у кримінальних провадженнях ратифікованих державами-учасницями. А за відсутності таких правових актів здійснюється на засадах взаємності, за якою одна держава, в рамках необхідності отримання правової допомоги у кримінальному провадженні, звертаючись до іншої держави та направляючи відповідний запит про це, письмово гарантує запитуваній стороні, що якщо у неї в майбутньому виникне така ж потреба розглянути її запит з надання правової допомоги.

Згідно з нормами чинного КПК України вирішувати питання щодо надання дозволу з ініціювання, чи дозволу з виконання запиту про міжнародну правову допомогу на засадах взаємності може лише Уповноважений (центральний) орган України, якого законодавець поділяє на трьох уповноважених суб'єктів, офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України, і Національне антикорупційне бюро України (ст. 545 КПК).¹

Поняття міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні вітчизняним законодавцем визначається як проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою (п. 1 ст. 542 КПК).²

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 14.08.2023).

² Там само.

Серед ратифікованих міжнародних договорів України у сфері правової допомоги у кримінальних провадженнях у практичній діяльності правоохоронних та судових органів найчастіше використовуються:

- 1) Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року, ще її називають Мінська Конвенція, оскільки була підписана всіма бувшими радянським республіками в Мінську, та Протокол до цієї Конвенції 1997 року¹;
- 2) Європейська конвенція про видачу правопорушників, 1957 р., Додатковий протокол 1975 р., та Другий додатковий протокол 1978 р., до цієї Конвенції². Вказана конвенція була ратифікована Законом України № 43/98-ВР від 16.01.1998 року³;
- 3) Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року, а також Додатковий протокол 1978 року та Другий Додатковий протокол 2001 року до цієї Конвенції⁴;
- 4) Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року⁵.

Але, здійснюючи кримінальне провадження завжди доцільно звертатися до сайту Верховної Ради України, Офісу Генерального прокурора та Міністерства юстиції України, з метою перевірки

¹ Про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах : Конвенція. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009 (дата звернення: 07.09.2023).

² Про видачу правопорушників : Європейська конвенція. Париж, 13 грудня 1957 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033 (дата звернення: 07.09.2023).

³ Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1957 рік, Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції : Закон України від 16 січня 1998 р. № 43/98-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 07.09.2023).

⁴ Про взаємну допомогу у кримінальних справах : Європейська конвенція, Страсбург, 20 квітня 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036 (дата звернення: 07.09.2023).

⁵ Про передачу провадження у кримінальних справах : Європейська конвенція (ETS N 73). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008 (дата звернення: 07.09.2023).

чинності тих чи інших Конвенцій, міжнародних договорів, угод та з'ясування їх змісту з питань надання правової допомоги.

Відповідно до Закону України № 1906-V від 29.06.2004 року «Про міжнародні договори України», згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, міжнародні договори є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (ст. 19 Закону).¹

До основних міжнародних актів, що ратифіковані Україною та регулюють діяльність в сфері зовнішньої трудової міграції, можна віднести:

1. Європейська соціальна хартія, від 3 травня 1996 року, в положеннях якої, з питань права трудящих-мігрантів на захист і допомогу на території іншої держави визначається ряд обов'язків такої держави, зокрема: надавати інформаційну допомогу, сприяти в'їзду, переїзду, прийому таких робітників, забезпечувати відповідні медичні та санітарні послуги; забезпечувати відповідний сприятливий режим щодо умов прийняття на роботу та працю, винагороди за неї, оподаткування, отримання зборів чи внесків, пов'язаних з роботою, членства в профспілці, користування пільгами та житлом, а також забезпечувати сприятливий режим з питань судочинства. Регламентується також і міждержавне співробітництво, але лише з питань діяльності соціальних служб таких держав (ст. 19 Хартії).²

2. Європейська конвенція про правовий статус трудівників-мігрантів від 24.11.1977 року, положення якої також не регламентують необхідність міждержавного співробітництва з питань

¹ Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення: 16.11.2022).

² Європейська соціальна хартія, від 3 травня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 16.11.2022).

протистояння злочинним проявам в сфері трудової міграції, а лише вимагають від держави, що прийняла робітника-мігранта інспектувати або забезпечувати належне інспектування умов його праці (ст. 21 Конвенції).¹

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, від 16 грудня 1966 року, у своїх положеннях визначив право кожного громадянина на справедливі і сприятливі умови праці щодо: зарплатні, винагороди за працю, задовільне існування, просування по роботі, умов відпочинку, дозвілля, оплачуваної відпустки тощо (ст. 7 Пакту).²

4. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 року, положення якої торгівлю людьми визначає порушенням прав людини, її гідності та недоторканості, з наслідками рабства. А головними цілями визначає запобігання таким явищам, як боротьба з ними з одночасним гарантуванням гендерної рівності; захист прав жертв торгівлі людини, забезпечення ефективного слідства й кримінального переслідування злочинців; сприяння міжнародному співробітництву в боротьбі з торгівлею людьми. Рада Європи закликає держав-учасниць цієї Конвенції якомога ширше співробітничати між собою з питань запобігання та боротьби з торгівлею людьми шляхом застосування відповідних міжнародних, регіональних документів, домовленостей під час здійснення розслідування або проведення процесуальних дій у таких справах (ст. ст. 1, 32 Конвенції).³

Кримінальні правопорушення, що вчиняються відносно громадян в сфері працевлаштування за кордоном, часто мають групові ознаки злочинної діяльності, навіть транснаціонального

¹ Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_307#Text (дата звернення: 06.08.2023).

² Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 16.11.2022).

³ Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2530-17> (дата звернення: 16.11.2022).

характеру та в переважній більшості пов'язані з торгівлею людьми у таких її різновидах як: втягнення у злочину діяльність, у жебрацтво; трудова, сексуальна експлуатація, вилучення органів.¹

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року є основним міжнародним багатостороннім правовим актом, що призиває держав-учасниць сприяти співробітництву в питаннях більш ефективного попередження транснаціональної організованої злочинності та боротьби з нею. Але положення Конвенції стосуються лише з питань щодо:

- а) відмивання злочинних доходів та коштів (ст. ст. 6, 7);
- б) боротьби з корупцією (ст. 8);
- в) вжиття заходів щодо можливого арешту та конфіскації майна, у тому числі й міжнародного співробітництва з цих питань (ст. ст. 12, 13, 27).

Поза увагою залишені злочини, що вчиняються злочинними групами у сфері трудової міграції, у тому числі і різні прояви торгівлі людьми.²

Слід зазначити, що у системі ООН функціонує низка установ, що спеціалізовано займаються питаннями боротьби зі злочинністю. До них слід віднести:

- а) Центр з міжнародного попередження злочинності;
- б) Міжрегіональний римський науково-дослідний інститут ООН з питань злочинності і правосуддя; Азіатський і Далекосхідний інститути ООН у Токіо з попередження злочинності і поведження з правопорушниками; Гельсінський інститут

¹ Крищенко А. МВС: у 2017 році від торгівлі людьми в Україні постраждали 184 жінки, 161 чоловік і 22 дитини. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/localnews/mvs-u-2017-rotsi-vid-torgivli-ljudmi-v-ukrajini-postrazhdali-161-cholovik-184-zhinki-i-22-ditini-236146.html> (дата звернення: 06.09.2022).

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 06.09.2022).

з попередження злочинності і боротьби з нею та Міжнародний кримінальний суд.¹

В Україні основним нормативно-правовим актом, що регулює діяльність трудових мігрантів є Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» від 05.11.2015 року. Положення закону визначають органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері зовнішньої трудової міграції.

Вказаними органами в межах своїх повноважень є: Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, а також місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Крім цього, центральні та місцеві органи виконавчої влади в межах таких повноважень забезпечують розвиток співробітництва у сфері зовнішньої трудової міграції з органами держави перебування та міжнародними організаціями (ст. ст. 6, 7). А також, на центральні органи виконавчої влади покладено і обов'язок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо трудової міграції та запобігати разом з місцевими органами виконавчої влади незаконній зовнішній трудовій міграції (стаття 20).²

Водночас, в положеннях закону немає навіть і згадки про необхідність здійснення взаємодії органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері зовнішньої трудової міграції з правоохоронними органами, з метою протидії незаконній трудовій міграції та іншим злочинам, що вчиняються в сфері працевлаштування за кордоном, і їх своєчасного викриття.

На сьогодні забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції Міністерство соціальної політики України, в структурі якого діє:

- Директорат розвитку соціальних послуг та захисту прав дітей;

¹ Черноус Ю. М. Завдання міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/boz_2011_25-26_17.pdf (дата звернення: 06.06.2022).

² Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 5 лист. 2015 р. № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-VIII#Text> (дата звернення: 14.07.2022).

- Управління реалізації європейських стандартів рівності, у складі якого є відділ з питань запобігання та протидії торгівлі людьми.¹

У положенні «Про Директорат соціальних послуг та інтеграції» затвердженому Наказом Міністерства соціальної політики України № 1460 від 14.09.2017 року серед основних завдань Департаменту також визначено запобігання та протидії торгівлі людьми, а на виконання покладених завдань він взаємодіє в установленому порядку з іншими директоратами та іншими структурними підрозділами апарату Міністерства, відповідними структурними підрозділами апарату інших міністерств, Секретаріату Кабінету Міністрів України, консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, тимчасовими консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами, утвореними Кабінетом Міністрів України, центральними та місцевими органами виконавчої влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, а також об'єднаннями громадян, громадськими спілками, всеукраїнськими профспілками, їх об'єднаннями, всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців, представниками іноземних держав, неурядових організацій інших держав і міжнародних неурядових організацій, а також підприємствами, установами і організаціями.

А на місцях в цьому напрямку працюють відповідні Департаменти облдержадміністрацій та райдержадміністрацій з питань соціальної політики та протидії торгівлі людьми і домашньому насильству.²

Водночас, обов'язок Директорату також взаємодіяти з відповідними органами Національної поліції та іншими правоохоронними

¹ Міністерство соціальної політики України: структура міністерства. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/struktura-centralnogo-aparatu-ministerstva.html> (дата звернення: 06.06.2022).

² Заклади допомоги особам постраждалим від торгівлі людьми. URL: http://tsm.if.gov.ua/content/content&content_id=16480 (дата звернення: 09.09.2023).

органами у випадках визначених законом, з питань запобігання та протидії торгівлі людьми вказаний документ не містить.¹

Серед міжнародних організацій, що уповноважені проводити боротьбу зі злочинністю слід відмітити Європейську поліцейську організацію (Європол) та Міжнародну організацію кримінальної поліції (Інтерпол), до основних завдань останнього також відноситься боротьба з організованими злочинними угрупованнями, а також, злочинами у сфері економіки і координація здійснення міжнародного розшуку.²

Між тим, вказані міжнародні поліцейські організації хоча і мають відповідне технічне оснащення та обладнання, але позбавлені права самостійно здійснювати розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі й тих, що вчиняються у сфері трудової міграції. Відповідно до наданих функцій Інтерпол лише виробляє спільну поліцейську стратегію, тактику боротьби з організованою злочинністю та сприяє і координує проведення одночасних міжнародних поліцейських операцій в кількох країнах світу, а також має право приймати участь в їх проведенні та оголошувати у міжнародний розшук осіб, які вчинили злочини.³

Щодо Європолу, то це передусім, інформаційний центр, банк даних, що надається у спільне користування усіх держав-членів Європейського Союзу, а за наявності спеціальних домовленостей — третім країнам. Європол, як зазначає Ю. В. Оніщик, працює виключно у напрямі налагодження ефективної системи міжнародного обміну поліцейською інформацією та здійсненням аналізу криміногенної ситуації. Він позбавлений будь-яких виконавчих

¹ Про затвердження Положень Міністерства соціальної політики України : Наказ № 1460, від 14.09.2017 року. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/2908.html?PrintVersion> (дата звернення: 09.09.2022).

² Інтерпол. *Wikipedia*. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 09.09.2022).

³ Оніщик Ю. В. Міжнародне співробітництво у боротьбі з фінансовими правопорушеннями : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2016. С. 196.

функцій, а його персонал не має права здійснювати кримінального переслідування, затримувати злочинців чи проводити слідчі (розшукові) дії.¹

Інтереси України, як члена Міжнародної організації кримінальної поліції представляють Департамент Інтерполу та Європолу Національної поліції України. Останні, в межах наданих їм повноважень реалізують державну політику України по боротьбі зі злочинністю, яка має транснаціональні ознаки. Крім того, в своїй діяльності Департаменти здійснюють координацію, організацію та забезпечення співробітництва правоохоронних та інших органів державної влади України з компетентними органами іноземних держав у сфері боротьби зі злочинністю з використанням можливостей Інтерполу та Європолу.²

Інструкція «Про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів» затверджена спільним Наказом № 3/1/2/5/2/2 від 09 січня 1997 року, щодо особливостей здійснення взаємодії правоохоронних органів України з правоохоронними органами зарубіжних країн каналами Інтерполу при виконанні кримінально-процесуальних дій по розкриттю та розслідуванню злочинів наголошує, що виконання окремих процесуальних дій таких як: допит, впізнання, арешт тощо, а також екстрадиції та отримання відомостей про рух коштів на банківських рахунках на території зарубіжних держав, вирішується в порядку надання правової допомоги за відповідним клопотанням, і належать до компетенції Генеральної прокуратури України.³

¹ Оніщик Ю. В Міжнародне співробітництво у боротьбі з фінансовими правопорушеннями : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2016. С. 240.

² Єдиний портал органів системи МВС України. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/9190_Pracivniki_Departamentu_Interpolu_ta_vropolu_Nacpolicii_Ukraini_rozshukuyut_svidkiv_podii_v_Londoni.htm (дата звернення: 09.09.2023).

³ Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : Наказ Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державного Комітету у справах державного кордону

Виходячи з особливостей кримінальних правопорушень, що вчиняються з питань зовнішньої трудової міграції в сфері працевлаштування за кордоном, в запиті про правову допомогу з розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень доцільно зазначати:

назва компетентного органу іноземної держави та установи, до якої направляється клопотання

кваліфікація злочинного діяння з даними про розмір заподіяних збитків

усі встановлені дані щодо підозрюваних, а також причетних осіб

інформація, з якого часу особа перебувала чи перебуває у нелегальному становищі

дані про родинні й інші зв'язки злочинців та рід заняття на території іншої держави, з метою їх ідентифікації та подальшої перевірки

імена та прізвища свідків, потерпілих, місце та дата народження, їх громадянство, адреси, ймовірне місце перебування, проживання та вид заняття

інформація про можливих
роботодавців, їх адреси,
місце перебування та існуючі обліки
щодо трудових мігрантів

назви трудових агенцій,
представництв, що займаються
працевлаштуванням,
їх місцезнаходження, адреси

підстави необхідності вилучення
відповідних контрактів, договорів,
дозволів на працю, з вказівкою
їх основних положень та реквізитів

підстави необхідності додаткового
встановлення фактів зловживання
та трудової експлуатації особи з боку
роботодавців, агентів міграційних
служб, корумпованих чиновників;
підстави необхідності отримання
інформації щодо дійсних умов праці,
проживання чи трудової
експлуатації мігранта

Ініціюючи доручення з надання міжнародної правової допомоги та формуючи про це відповідний запит слід враховувати на лише положення чинного КПК України, але й керуватися відповідними міжнародними актами (Конвенціями, угодами, договорами) з питань надання правової допомоги у кримінальному провадженні. До того ж, слід враховувати й положення ч. 2 ст. 553 КПК України, за яким відомості, що містяться в матеріалах, отриманих у результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, не можуть визнаватися судом допустимими, якщо запит компетентного органу України був переданий запитуваній стороні з порушенням передбаченого порядку, встановленого КПК або міжнародним договором України.

А тому, направляючи доручення з питань надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні з розслідування кримінальних правопорушень у сфері зовнішньої трудової міграції з проханням щодо здійснення компетентним органом такої держави тих процесуальних дій, для проведення

яких за законодавством України необхідно отримання згоди прокурора, дозвіл слідчого судді, слід обов'язково разом із дорученням надавати і відповідні погоджені прокурором процесуальні документи та ухвали судді про дозвіл на проведення таких слідчих чи інших процесуальних дій.

Крім того, необхідно і надавати витяги з КК України тих статей, за якими здійснюється розслідування, а також витяги з КПК України тих статей, які роз'яснюють не лише права та обов'язки відповідного учасника кримінального процесу, а й процесуальний порядок, який необхідно дотримуватися під час проведення відповідної слідчої дії. До того ж, як запит, у вигляді доручення чи клопотання про надання міжнародної правової допомоги, так і долучені до нього документи повинні засвідчуватися підписом уповноваженої особи та печаткою відповідного органу. Супроводжуватись засвідченим у встановленому порядку переказом мовою визначеною відповідним міжнародним договором України, а за відсутності такого договору — офіційною мовою запитуваної сторони або іншою прийнятною для цієї сторони мовою (ч. 2, 3 ст. 548 КПК України).

Як вже зазначалося раніше, до органів, які уповноважені вирішувати питання з міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні віднесено Офіс Генерального прокуратора, Міністерство юстиції України та Національне антикорупційне бюро України (стаття 545 КПК). До того ж, Офіс Генерального прокуратора України має право звертатися до іншої держави за правовою допомогою та розглядати відповідні запити компетентних органів іноземних держав — лише під час досудового розслідування. Так само, має право діяти і Міністерство Юстиції України, але в рамках судового провадження звертатися із запитом про міжнародну правову допомогу до судів та розглядати відповідні запити судів іноземних держав. Водночас, якщо у матеріалах містяться дані про фінансові та корупційні правопорушення, то в межах трьох діб вони зобов'язані відповідною довідкою про зміст таких матеріалів повідомити Національне антикорупційне бюро письмово.

У свою чергу, НАБУ має право самостійно звертатися із запитами про правову допомогу у кримінальних провадженнях, що віднесені до його підслідності, а також, розглядати відповідні запити іноземних компетентних органів віднесених до його підслідності.

Необхідно зазначити, що відповідно до міжнародних договорів і положень КПК України міжнародна правова допомога здійснюється шляхом направлення запиту про проведення допиту особи як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого (ч. 3 ст. 552 КПК України), про проведення обшуку, огляду місця події, вилучення, арешту чи конфіскації майна або інших процесуальних дій (ч. 4 ст. 552 КПК України), що є однією з найбільш поширених дій у межах міжнародної правової допомоги в кримінальному провадженні.

Водночас, згідно ст. 12 Європейської Конвенції Про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 року, яка була ратифікована нашою державою і набула чинності в Україні з 09.06.1998 року щодо особи, яка викликається як свідок або експерт на територію іншої держави зазначено, що, незалежно від громадянства, така особа не може притягуватися до відповідальності, утримуватися під вартою, підлягати будь-якому іншому обмеженню його особистої свободи на території цієї Сторони за діяння або обвинувальні вироки, які передували його від'їзду з території запитуваної Сторони і які не зазначені у повістці про виклик.

Між тим, передбачений у цій статті імунітет закінчується, якщо свідок або експерт, протягом послідовних п'ятнадцяти днів від дати, з якої її присутність більше не була необхідною судовим органам, маючи можливість залишити територію запитуючої Сторони, все ж таки залишилися на цій території або, виїхавши з неї, знову туди повернулися.¹

Дотримуючись вимог Конвенції, наша держава майже ідентичний текст виклала в положеннях ст. 566 КПК України.

¹ Про взаємну допомогу у кримінальних справах : Європейська конвенція, Страсбург, 20 квітня 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036 (дата звернення: 16.11.2022).

Враховуючи всі вище зазначені організаційні та правові аспекти з основних напрямів міжнародного співробітництва у сфері працевлаштування за кордоном слід зазначити, що суттєве зростання зовнішньої трудової міграції з боку громадян України до країн Європи, особливо з початку запровадження воєнного стану на території України, створило не лише нові можливості отримання трудовими мігрантами кращої та більш оплачуваної роботи, але й зумовило багато ризиків, викликаних недостатньою їх обізнаністю у багатьох аспектах з питань працевлаштування за кордоном. Що, як наслідок, призводить до вчинення відносно трудових мігрантів кримінальних правопорушень у цій сфері не лише на території України, але і за її межами з боку недобросовісних посередників, роботодавців та інших кримінальних елементів.

Отже, на сьогодні відсутня чітка законодавча чи відомча регламентація щодо взаємодії у попередженні, розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері зовнішньої трудової міграції між уповноваженими правоохоронними органами, у тому числі й з питань їх взаємодії з органами місцевих державних адміністрацій, місцевого самоврядування, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері працевлаштування та зовнішньої трудової міграції. Як і відсутні теоретичні і науково обґрунтовані та практично апробовані методичні розробки з методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених з питань працевлаштування за кордоном.

РОЗДІЛ 3

Тактичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном

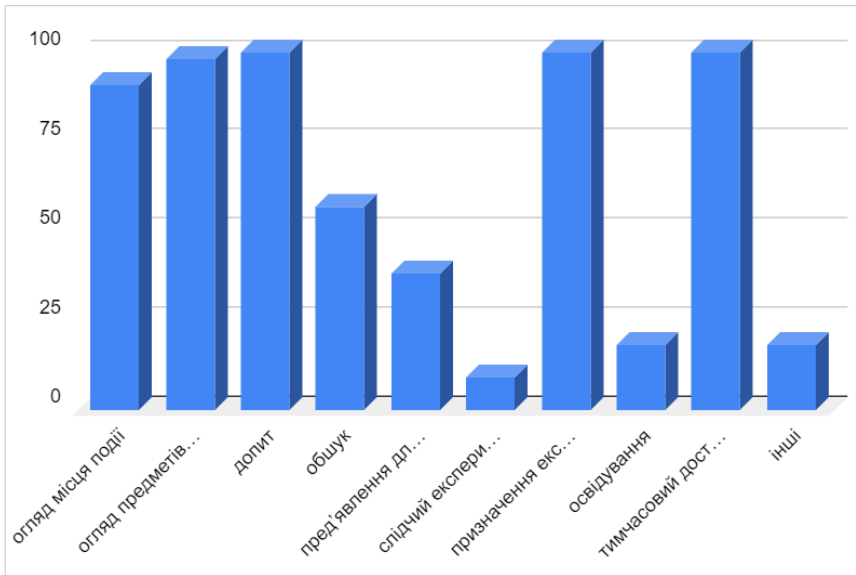

3.1 Організаційно-тактичні особливості проведення допиту

Якісне розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, залежить від вчасного проведення слідчих (розшукових) дій, особливо тих, що проводяться на початковому етапі досудового розслідування. В цілому організаційно-тактичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень досить повно висвітлено у юридичній літературі. Проте, розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, має свою специфіку та складнощі. Це зумовлено прихованим характером злочинних дій, специфікою підготовки, вчинення й приховування протиправних дій, особою організатора злочинної групи та ін.

Так, як вже раніше зазначалося, кримінальні правопорушення, пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, містять у собі низку заздалегідь продуманих і спланованих дій, зміст яких залежить від обраних схем з організації «працевлаштування», наявності корупційних зв'язків, організації «прикриття» злочинної діяльності тощо. Тому дуже важливо заздалегідь обрати правильну лінію

поведінки осіб, які проводять досудове розслідування та визначити низку обставин, які мають значення для кримінального провадження, для чого слід провести низку слідчих (розшукових) дій, серед яких домінуюче місце займає допит.

Перед тим, як розпочати допит, слід ретельно вивчити матеріали кримінального провадження, ознайомитися зі змістом різноманітних документів, що наявні в ньому, та визначити коло учасників, які підлягають допиту, виявити розбіжності у фактах та подіях та з'ясувати інші обставини, які впливатимуть на подальшу тактику його проведення.

На необхідність ознайомлення з нормативно-правовим забезпеченням, що регламентує правовідносини у сфері працевлаштування, наполягає І. А. Антонюк, на думку якої на підготовчому етапі до допиту слідчий повинен з'ясувати низку фактів, які мають значення для слідства та визначити специфіку провадження, особливо, що стосується правовідносин на ринку праці, а також

особливостей реалізації злочинних замислів. Для цього слідчому необхідно:

- ознайомитися з низкою законодавчих норм, які регламентують правовідносини у сфері працевлаштування;
- визначитися з порядком і процедурою виникнення трудових відносин між роботодавцем, найманим працівником, посередником та іншими суб'єктами, які діють у зазначеному сегменті;
- зрозуміти, які порушення містять ознаки складу кримінального правопорушення, а за яких обставин можна вести мову про цивільно-правовий делікт.

Для цього слідчий повинен докладно вивчити юридичну літературу у цьому напрямі, а краще звернутися по допомогу до спеціаліста. Якщо на момент допиту є результати експертиз, доцільно проаналізувати висновки експертів та продумати, яким чином можна їх використати на допиті.¹

Погоджуючись з такими рекомендаціями, вважаємо за необхідне також додати, що, у випадку вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, окрім вітчизняного законодавства, слід ознайомитися ще й з законодавством тієї країни, куди потрапила особа, яка мала намір отримати роботу. Адже у випадках потрапляння заробітчанина в тенета злочинців, які знаходяться за кордоном, нерідко вельми складно притягнути таких осіб до кримінальної відповідальності.

При цьому, Р. В. Смалюк звертає увагу на специфіку іноземного законодавства, що може стати на зваді захисту прав громадян України, які потрапили до «рук» несумлінних роботодавців.

Так, Європейською конвенцією і ч. 3 ст. 6 Угоди 1994 р. передбачено право громадян-заробітчан звертатися до судів

¹ Антонюк І. А. Особливості допиту в кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері надання послуг із посередництва у працевлаштуванні. *Науково-практичний господарсько-правовий журнал «Підприємництво, господарство і право»*. 2020. № 9 (295). 260 с. С. 220.

та адміністративних органів в державі працевлаштування. Проте, таке звернення має низку своїх особливостей, зокрема:

- а) трудові відносини громадян України, які працевлаштовані за кордоном, врегульовуються відповідними нормами національного законодавства країни-працевлаштування, а також положеннями міжнародних договорів у сфері працевлаштування;
- б) на основі примату міжнародного права положення таких договорів застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства, у тому числі і в частині визначення права тієї чи іншої держави як регулятора відповідних відносин.

При цьому, при укладенні трудових угод, положеннями міжнародних договорів не врегульовується питання щодо захисту працівниками своїх прав, і в роботодавця немає обов'язку щодо роз'яснення можливостей щодо захисту прав працівника в його країні. Натомість, у ст. ст. 21, 24 Конвенції від 14.11.2008 р. передбачається обов'язок сторін даної Конвенції обмінюватися між собою про зміни у трудовому законодавстві, але про обов'язок роботодавця, чи відповідного спеціалізованого органу повідомити працівника про способи захисту його прав, нічого не зазначено. Міститься тільки положення, яке передбачає право трудових мігрантів безоплатно отримувати інформацію про порядок реалізації їхніх прав за даною Конвенцією у Спеціалізованому органі (ст. 11). Проте, хто має здійснювати повідомлення трудових мігрантів про місце розташування або назву такого спеціалізованого органу, в тексті Конвенції не визначено. Особи, які потрапили до рук злочинців, можуть звернутися до омбудсмана, який відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 13 і ст. 15 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини», має право направити подання до відповідних органів для усунення порушення прав людини. Проте, серйозною прогалиною українського законодавства є те, що в його нормах, з одного боку — не передбачено відповідних важелів впливу у розпорядженні Уповноваженого на суб'єктів,

що порушили права людини, а з другого — немає адекватних засобів реагування парламенту за результатами його діяльності.¹

Виходячи з цього, готуючись до допиту, всі особливості іноземного законодавства необхідно враховувати.

Таким чином, при підготовці до допиту, одночасного допиту двох або більше осіб, слідчий повинен попередньо дізнатися про такі факти:

- які нормативні акти регулюють порядок здійснення правочинів на ринку праці;
- в чому звичайно полягає порушення прав;
- які дії є законними, а які не законними;
- який характер незаконних дій, місце та час їх вчинення, особи, які можуть бути причетні до цього;
- характеристика особи допитуваного, його позиція та процесуальний статус, зв'язок з іншими учасниками кримінального провадження;
- наявність доказів у провадженні та можливість їх використання;
- наявність протиріч та можливості їх усунення у ході допитів (одночасних допитів) тощо.²

Враховуючи отриману інформацію, слідчий повинен тактично правильно визначити послідовність допитів, якщо кримінальні правопорушення, пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, вчинялися у складі групи (такий факт є переважним у справах даної категорії).³

¹ Смалюк Р. В. Захист трудових прав громадян України за кордоном. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2013. № 1(7). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13srvuzk.pdf> (дата звернення: 28.03.2022).

² Гукова І. А. Підготовка до проведення вербальних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні шахрайства у сфері надання послуг із посередництва у працевлаштуванні. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 121.

³ Павлик М. П. Організаційно-підготовчі заходи до проведення допиту при розслідуванні злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 241.

Для цього слід максимально бути поінформованим відносно вікових, морально-психологічних характеристик, ролі та характеру участі кожного з учасників, враховувати їх зацікавленість у кінцевому результаті кримінального провадження. Як показує практика, більш ефективним є отримання в першу чергу показань від особи, яка, на думку слідчого, мала другорядну роль у вчиненні кримінального правопорушення та вчинила його вперше. Більш схильні до надання показань також особи, у відношенні яких є велика кількість доказів.

З метою тактичного впливу на учасника допиту, необхідно підготувати докази, які почергово пред'являтимуться під час допиту. При розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, найбільш часто з цією метою використовуються висновки експертиз та різноманітні документи, в яких відображається доказова інформація або документи, що були засобом вчинення кримінальних правопорушень. Це можуть бути установчі та ліцензійні документи, трудові договори або їх копії, боргові розписки, підроблені паспорти потерпілих та інших осіб тощо, а також інші предмети, що можуть бути речовими доказами.

На думку К. О. Чаплинського, слідчий повідомляє підозрюваному про докази та інші матеріали, які викривають злочинців або спростовують їх показання, і демонструє їх у певній послідовності, визначаючи надалі позицію допитуваних як на допиті, так і під час усього розслідування.¹

Місце та час проведення допиту визначаються, виходячи з особливостей допитуваного, характеру та обставин кримінального правопорушення та доказової бази, що є на момент допиту.

Слід погодитися із вченими, які вважають, що серед організаційно-підготовчих заходів допиту, одним із найважливіших етапів є визначення предмету допиту. Це є необхідним для забезпечення

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. С. 244.

повноти і всебічності дослідження усіх обставин кримінального провадження.¹

В основному предмет допиту ґрунтується на обставинах, що підлягають доказуванню, відповідно до ст. 91 КПК України. Абсолютно в усіх кримінальних провадженнях виникає необхідність встановлення:

- події кримінального правопорушення (часу, місця, способу тощо);
- винуватості, форми вини, мотиву та мети;
- виду і розміру завданої шкоди;
- обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення;
- обставин, які характеризують особу, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність, є підставою для закриття кримінального провадження, звільнення від кримінальної відповідальності або покарання та ін.

Натомість, окрім обставин, які підлягають доказуванню, у кожній справі існує перелік обставин, які підлягають встановленню, і саме вони визначають специфіку розслідуваного кримінального правопорушення.

При розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, до предмету допиту можна віднести встановлення таких обставин:

- відомості про виникнення злочинного задуму, зміст підготовчих дій та особливості безпосереднього вчинення кримінального правопорушення (56 %). Слід з'ясувати: скільки часу пройшло з моменту виникнення злочинного задуму до моменту його реалізації; хто сприяв вчиненню кримінального правопорушення, чи не мають відношення до цього

¹ Патрелюк Д. А. Предмет допиту у кримінальних провадженнях про незаконні заволодіння транспортними засобами, що вчинені неповнолітніми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Випуск 26. С. 260.

- службові особи, які дії здійснювалися щодо приховування злочинних дій і хто цьому сприяв; які документи використовувалися задля досягнення злочинної мети тощо;
- відомості про кримінально-правову кваліфікацію дій і чи не було сукупності (72 %);
 - відомості про умови та обстановку, в яких вчинялося кримінальне правопорушення (51 %). Слід з'ясувати, чи не було пристосовано обстановку під конкретні умови, чи не було використано існуючу обстановку без змін, чи не було змінено обстановку та умови за певних обставин тощо. Важливим є отримання інформації про: особливості місця, в якому укладалася угода про майбутнє працевлаштування за кордоном; зовнішність осіб, які в цей час знаходилися поруч; документи, що пред'являлися на підтвердження сумлінності дій;
 - відомості про психологічний та фізичний стан особи на момент вчинення кримінального правопорушення (42 %). Слід з'ясувати, який вплив був на потерпілого і яким чином було досягнуто мети (у відношенні потерпілого застосовувався тільки обман, чи мало місце насильство і, якщо так, то яке саме і як потерпілий це сприймав);
 - відомості про домовленості між потерпілим та злочинцями (38 %). Слід з'ясувати, чи звернувся потерпілий самостійно до злочинців, чи таке звернення вмотивоване порадою певних осіб, чи не звернулися злочинці особисто до потерпілого із пропозицією працевлаштування за кордоном і які аргументи висували на користь прийняття потерпілим рішення.

К. О. Чаплинський зазначає, що перед допитом слід враховувати, що на потерпілих і свідків доволі часто здійснюється негативний вплив з боку злочинців, що нерідко тягне до зміни їхніх показань.¹

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. С. 198.

Л. М. Максимишин при цьому відмічає, що, не дивлячись на те, що потерпілий є зацікавленим у результаті кримінального провадження, проте унаслідок дії багатьох чинників потерпілі можуть надавати неправдиві показання або свідомо спотворювати відомості про фактичні обставини вчинення злочину. Це може бути наслідком помилкового сприйняття ним подій та фактів, що обумовлюють, зокрема, особливий фізичний стан потерпілого.¹

Тому, готуючись до допиту, слідчий повинен отримати інформацію про загальну здатність допитуваного до певного сприйняття, запам'ятовування та відтворення подій, з'ясувати, чи не має місце тиск на потерпілого з боку підозрюваних осіб.

Зважаючи на це, успішне проведення допиту і отримання позитивних його результатів залежить від якості володіння слідчим знаннями про закони мислення, логічні методи і прийоми, закономірності психології та тактичні прийоми, що розроблені у криміналістиці.²

У зв'язку з цим слід продумати, яким чином слід встановити психологічний контакт з допитуваним, що забезпечить розвиток спілкування в потрібному напрямі протягом всього розслідування³, а також продумати максимальний перелік тактичних прийомів.

Загалом, криміналістикою визнано великий перелік тактичних прийомів допиту, серед яких:

- постановка тих чи інших запитань;
- використання різного темпу допиту;
- пред'явлення речових та письмових доказів;
- оголошення показань інших осіб;
- актуалізація забутого у пам'яті допитуваного;

¹ Максимишин Л. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львів, 2016. С. 141.

² Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

³ Лук'янчиков С. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. С. 198.

- приховування меж поінформованості слідчого про обставини справи (створення інформаційного «вакууму»);
- допит на місці події;
- роз'яснення суті наслідків вчиненого кримінального правопорушення;
- використання конфліктів та протиріч (серед членів кримінального угруповання);
- переконання у необхідності надання допомоги органам досудового розслідування та ін.

Окрім того, використовуються також прийоми, що мають на меті: усунення конфліктних ситуацій і спрямовані на встановлення психологічного контакту з допитуваним, спонукання до давання правдивих показань, уточнення показань і усунення в них суперечностей, актуалізацію забутого в пам'яті допитуваного, викриття неправди, усунення перекручень при добросовісній помилці допитуваного.¹

Обрання того чи іншого тактичного прийому, який застосовуватиметься до допитуваної особи, залежить від того, який у цієї особи процесуальний статус, яку позицію вона займає та який характер ситуації (сприятлива, несприятлива).

Найбільш детально пояснити інформацію про подію кримінального правопорушення, пов'язаного із працевлаштуванням за кордоном, та осіб, які його вчинили, зможе потерпілий. Специфіка допиту даної категорії суб'єктів визначається, насамперед, його предметом, до якого входить встановлення наступних обставин:

- з яких джерел, коли, як потерпілий дізнався про фірму із працевлаштування за кордоном;
- чи були попередні телефонні розмови, електронне листування (якими саме засобами зв'язку) з особами, які пропонували послуги із працевлаштування за кордоном;
- до якої країни фірма пропонувала направляти заробітчан;

¹ Белан С. В., Луценко Т. О. Психологічні проблеми подолання протидії слідству при проведенні окремих слідчих дій. *Проблеми екстремальної та кризисної психології*. 2009. Вип. 6. С. 11.

- адреса, описання обстановки місця, де відбулася зустріч із особами, які пропонували роботу за кордоном, чи співпадає це місце із місцем укладання трудового договору;
- зовнішній вигляд осіб, які пропонували роботу за кордоном, як вони спілкувалися між собою;
- чи запрошувалися у потерпілого копії, оригінали особистих та інших документів, яких саме, як пояснили злочинці таку необхідність;
- чи були присутні інші особи (свідки) під час спілкування з особами, які пропонували роботу, чи бачили ці особи факт підписання документів;
- які послуги з працевлаштування, і в якому обсязі обіцяли надати злочинці, та в якому обсязі насправді послуги були надані;
- чи не вимагали посередники грошових внесків за надання інформації щодо вигідних пропозицій з працевлаштування за кордоном, якщо так, то на яку суму;
- яка була форма розрахунку, і за якими реквізитами здійснювався перерахунок коштів, де саме;
- чи укладався з потерпілим трудовий контракт;
- яка шкода була завдана потерпілому та на яку суму;
- чи не мало місце примушування потерпілого перевозити наркотичні засоби, зброю, культурні цінності тощо під виглядом заробітчанина, хто саме змушував виконувати такі дії і чому потерпілий погодився (під впливом погроз, шантажу тощо);
- чи не мало місце вчинення щодо потерпілого дій, пов'язаних із трудовою та сексуальною експлуатацією, якщо так, то за яких обставин потерпілий став жертвою торгівлі людьми, скільки продовжувалися знущання, хто саме має до цього відношення, де він утримувався, чи не було підозри на момент укладання трудового контракту щодо хибності угоди щодо працевлаштування за кордоном та ін.

Показання потерпілого повинні бути ретельно оцінені, адже, як ми вже зазначали, під прикриттям працевлаштування нерідко

чиниться торгівля людьми, доказом чого є наступний приклад із судової практики.

Так, підсудний гр-н А. в кінці серпня 2011 року, в м. Львові, за попередньою змовою з іншими та невстановленими досудовим слідством особами, з метою отримання доходів від незаконних угод, об'єктом якої є людина, запропонував потерпілій гр-ці Б. роботу за кодоном, при цьому використовуючи її складне матеріальне становище та уразливий стан, з метою введення потерпілої в матеріальну залежність, за власні кошти виготовив останній проїзні документи та Польську візу для виїзду за кордон, втягнув потерпілу гр-ку Б. в матеріальну залежність від себе. Після цього маючи на руках виготовленні ним проїзні документи з Польською візою на потерпілу гр-ку Б. та отримавши від неї згоду про переміщення її через державний кордон України, 20.10.2011 року перевіз її в пункті пропуску «Краківець» Львівської митниці через державний кордон України та в подальшому доставив до Республіки Чехія в м. Прага, де разом з іншою особою їй повідомив, що її робота буде полягати в наданні оплатних сексуальних послуг особам чоловічої статі в салоні що в м. Хомутов Республіки Чехія, з оплатою у розмірі 40 Євро з одного клієнта за 1 годину роботи. Гр-ка Б., перебуваючи в матеріальній залежності від гр-на А., за виготовлення проїзних документів та переміщення її через державний кордон України в розмірі 500 Євро, перебуваючи в складному матеріальному становищі, та не маючи змоги повернути названу гр-ну А. та іншою особою вищевказану суму, була змушена погодитись на їхню пропозицію. Після цього інша особа доставила гр-ку Б. в кафе-бар, де на протязі з жовтня 2011 р. по червень 2012 року надавала оплатні сексуальні послуги клієнтам, за визначену учасниками злочину плату у розмірі 80 євро за годину розваг, з яких 40 євро отримувала від учасників злочину за надання сексуальних послуг.¹

¹ Справа № 466/476/15-к : Вирок імені України Шевченківського районного суду м. Львова від 05 березня 2015 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2022).

Іноді потерпілі взагалі можуть змінити показання, що автоматично впливає на кваліфікацію. Так, у кримінальному провадженні, відкритому за ст. 149 КК України (торгівля людьми (із метою трудової експлуатації)) потерпілий під час судового розгляду змінив свої раніше надані показання, внаслідок чого дії підсудного було перекваліфіковано на ст. 190 КК України.¹

Як справедливо зауважують А. М. Орлеан і О. В. Пустова, у таких випадках саме неякісні допити потерпілих (зокрема незастосування технічних засобів під час допитів) призводять до зміни кваліфікації дій підсудного.²

Свідками у провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування здебільшого виступають:

- особи, які знаходилися у приміщенні фірми з працевлаштування за кордоном (64 %);
- банківські працівники (14 %);
- родичі та знайомі потерпілого, підозрюваного (32 %);
- працівники страхових агентств, консульств, державної міграційної служби, через яких оформлювалися документи (візи, страховки для виїзду за кордон з метою працевлаштування) (19 %) тощо.

Підлягають допиту й працівники державних органів, організацій та установ, які причетні до оформлення закордонних паспортів, інших необхідних для виїзду за кордон документів та можуть у зв'язку з цим вказати на осіб, які зверталися до них з цього приводу чи просили їх про прискорення такого оформлення або у разі використання підроблених документів — про їх підробку і т. ін.

Якщо при цьому йдеться про рядових працівників указаних установ та організацій (які виконували обов'язки суто технічного характеру), під час їх допитів необхідно також з'ясувати: вказівки

¹ Справа № 07100007 // СУ УМВС України у Вінницькій області.

² Орлеан А. М., Пустова О. В. Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці : науково-практичний посібник. Київ : Фенікс, 2013. 152 с.

яких саме посадових осіб щодо видачі завідомо неправдивих документів вони виконували, а також роль кожної з таких осіб, які були причетні до цих подій.¹

Як слушно зазначає К. В. Аріт, значущість повідомлюваних свідками відомостей залежить від низки чинників, серед яких переважає бажання, продиктоване обов'язками громадянина припинити злочинну діяльність певних осіб. Саме ця обставина зумовлює важливість визначення груп свідків, їхньої спрямованості, потенційних можливостей для одержання даних, що сприяють розслідуванню злочинів. Повідомлювана свідками інформація в загальному вигляді залежить від ступенів поінформованості останніх, однак, у більш докладній градації й від інших характеристик.²

У цьому розрізі слід зазначити, що нерідко інформацію про подію злочину можуть надати особи, яких намагалися залучити до вчинення злочинних дій на ринку праці і які завчасно зупинилися.

Так, ОСОБА_4 в судовому засіданні показала, що він вирішив зайнятися працевлаштуванням осіб за кордоном та почав підготовку до такої діяльності. Він познайомився з ОСОБА_2, який пропонував послуги перекладача з фінської мови. ОСОБА_36 підписали з ОСОБА_2 договір про надання послуг. З метою налагодження робочих стосунків та підписання договору з роботодавцем вони з ОСОБА_2 їздили у Фінляндію, але роботодавець на зустріч не з'явився. Після чого вони повернулись в Україну і, домовившись про зустріч ОСОБА_2 (шахрай) більше з ним не зв'язувався. Приблизно протягом 2 тижнів він намагався знайти ОСОБА_2 через його матір. Пізніше він дізнався, що ОСОБА_2 підписав декілька підроблених договорів на посередництво у працевлаштуванні, оскільки до нього почали звертатися ошукані люди, адже

¹ Черечукіна Л. В., Яковенко М. О. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми : метод. рекомендації для практ. працівників. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. С. 62.

² Аріт К. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів у сфері економічної діяльності. *Право і Безпека*. 2013. № 2. С. 107.

на бланках вказаних договорів стояла печать СПД «Пономарьов», ОСОБА_2 знав, де лежать його документи, печатка.¹

Найбільш зацікавленим у негативному для слідства результаті є підозрюваний, який у 90 % випадків чинить протидію слідству. Тому, при підготовці до допиту підозрюваного необхідно ретельно продумати заходи щодо подолання такої протидії та обрати арсенал найбільш ефективних тактичних прийомів.

Як вже зазначалося, кримінальні правопорушення розглядуваної категорії здебільшого вчиняються у складі групи. У цьому контексті важливого значення набувають відомості про функціонування злочинної групи, кількість її учасників, послідовність та зміст вчинених кримінальних правопорушень, характер участі кожного з членів групи у вчиненні злочинних дій, а також наявність корумпованих зв'язків в органах державної влади.

Слід погодитися із Л. Ф. Гула, що тактика допиту підозрюваних у розслідуванні злочинів, що вчиняють ОЗУ, відрізняється і особливостями, і використанням специфічних тактичних прийомів. Важливим тактичним прийомом є пошук у ланцюзі підозрюваних «слабкої ланки».

У криміналістичній літературі зазначено, що це можуть бути особи, які мають у групі незначне, підпорядковане становище, потрапили в групу через безвольність, матеріальну залежність від лідера, компромат. Цих осіб необхідно допитувати якнайперше, бо від них можна одержати «найправдивіші» показання. Якщо на цих осіб мають вплив лідери групи або вони бояться, потрібно спробувати роз'яснити непорядну роль лідера щодо втягування допитуваного у групу, прагненням лідера уникнути покарання через перекладення вини, використовувати наявні внутрішньогрупові конфлікти.²

¹ Справа № 1-664/2009 року : Вирок імені України Оболонського районного суду м. Києва від 16 вересня 2009 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2020).

² Гула Л. Ф. Особливості розслідування злочинів, учинених організованими злочинними групами. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 178.

Серед ряду тактичних прийомів допиту підозрюваного найефективнішим є «використання фактору раптовості», який містить в собі такі складові, як: несподіване повідомлення про намір провести певну слідчу (розшукову) дію (пред'явлення для впізнання, обшук, допит співучасника, свідка тощо); оголошення показань інших співучасників, що підтверджують провину допитуваного; постановка несподіваних для допитуваного запитань та ін.

Цей тактичний прийом можна комбінувати з такими тактичними прийомами, як «форсування темпу допиту» та «інерція». Останній застосовують для того, щоб допит непомітно перевести з однієї сфери в іншу сподіваючись, що допитуваний за інерцією обмовиться.¹

Ефективним тактичним прийомом при допиті є й пред'явлення речових доказів. Адже вплив, який вони здійснюють на підозрюваного, дозволяє вийти з раніше визначених конфліктних ситуацій.²

У випадку, коли підозрюваний надає неправдиві, на погляд слідчого, показання, слід застосувати такий тактичний прийом, як допущення легенди та стимулювати допитуваного до якомога докладнішого викладення свого алібі та версій щодо події. Задачі слідства спрощуються, якщо підозрювані не заперечують своєї провини і дають правдиві показання. За таких обставин основний напрям роботи полягає в отриманні максимально повної інформації про всіх співучасників та їх роль у вчиненні кожного епізоду, що досягається шляхом детальної постановки питань.³

Втім, при допиті підозрюваного слід враховувати той факт, що переважна кількість злочинного елемента прагне свідомо

¹ Слідчі (розшукові) дії : навч. посібник / О. В. Авраменко, Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк та ін. ; за заг. ред. Р. І. Благуті та Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2013. С. 267.

² Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 125.

³ Чередник К. О., Чередник Т. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства на ринку нерухомості : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 131.

приховати мотивацію своїх вчинків, здійснюючи виправдання, облагороджування своїх дій.¹

Як показав аналіз матеріалів кримінальних проваджень, до предмету допиту підозрюваного входить таке коло питань:

- коли і за яких обставин виник умисел на вчинення злочинних дій;
- у чому полягала злочинна поведінка і чи не було співучасників, хто цьому сприяв;
- тривалість злочинної діяльності, скільки епізодів і чи у всіх епізодах підозрюваний брав участь;
- яка роль кожного співучасника у вчиненні кожного епізоду (якщо їх декілька): хто фінансував витрати на оренду приміщення фірми з працевлаштування за кордоном, хто відповідав за виготовлення та розміщення рекламних матеріалів, хто приймав безпосередню участь у введенні в оману потерпілих, хто займався підробкою документів, хто займався переправлянням потерпілих за кордон, хто домовлявся із іноземними роботодавцями, у тому числі з приводу торгівлі людьми тощо;
- яким чином підшукувалися громадяни, котрі бажали отримати роботу за кордоном, хто надавав про них інформацію, чи не було змови із держслужбовцями;
- які обставини знайомства з потерпілим;
- чи мав право підозрюваний на зайняття працевлаштуванням за межами України та оформлення документів, необхідних для виїзду за кордон;
- чи була у підозрюваного в наявності ліцензія Управління політики зайнятості та трудової міграції на працевлаштування за кордоном, яким чином вона була отримана;
- чи не було змови із державними службовцями, чи не були задіяні підставні особи тощо;
- який характер зв'язків з іноземними працедавцями, з представниками державної міграційної служби, прикордонної служби, представниками консульських установ;

¹ Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія. Київ : Атіка, 2002. 144 с.

- які перед потерпілим були заявлені зобов'язання, чи підозрюваний мав намір виконати покладені на нього зобов'язання на момент укладання угоди з потерпілим;
- на погляд підозрюваного, чи викликав він у потерпілих впевненість щодо правомірності дій;
- чи була з боку потерпілих передача грошових коштів за надання послуг з працевлаштування та на оформлення документів, в якій сумі, яка форма оплати;
- в яких державах обіцялося працевлаштування, які оговорювалися умови праці, проживання, оплати тощо;
- які документи вимагалися від потерпілого, і які документи він підписував;
- чи було з потерпілим укладено трудовий контракт, у якій формі;
- чи не було складено акт наданих послуг, якщо так, то чи підписувався він обома сторонами після укладення трудового договору (контракту) з іноземним роботодавцем;
- чи не мало місце здійснення торгівлі людьми під виглядом працевлаштування тощо.

У разі допиту підозрюваного при з'ясування ознак торгівлі людьми (у тому числі під виглядом працевлаштування), необхідно детально з'ясувати усі обставини по кожному з відомих епізодів торгівлі людьми, зокрема:

- коли, де, з ким, за чиєю ініціативою та за яких обставин була досягнута домовленість про продаж людей іноземним «партнерам», які умови з цього приводу були узгоджені та яким чином вони виконувалися, яким чином підтримувався зв'язок з останніми;
- як здійснювалася оплата за вивезених за кордон людей;
- коли, де, ким та яким чином здійснювалося «вербування» потерпілих, які саме способи при цьому ним використовувалися;
- як здійснювалося вивезення людей за кордон, починаючи з оформлення необхідних для цього документів (хто

їх оформлював, за яких обставин, якщо при цьому вказані документи підроблялися — то ким саме та за яких умов) та закінчуючи переміщенням через державний кордон України (час, місце, спосіб, якщо мало місце незаконне перетинання кордону — то за яких обставин, з чією допомогою і т. ін.);

- яким чином здійснювалося «працевлаштування» потерпілих за кордоном (хто, коли і де їх зустрічав, де саме та в якості кого вони «працювали», що їм відомо про обставини їх подальшого перебування за кордоном і т. ін.);
- хто входив до складу злочинної групи та як здійснювався розподіл ролей між її учасниками.¹

За справедливим зауваженням Є. В. Дехтярьова, у силу неоднозначності трактування певних термінів та висловлювань, підсудний в суді нерідко посилається на те, що слідчий невірно зрозумів його під час проведення допиту, та відмовляється від них. Це вимагає від слідчого ретельної уваги до особливостей фіксації показань допитуваного в протоколі слідчої дії.²

Погоджуючись з даною думкою, хотілось би ще наголосити на доцільності фіксації показань підозрюваного за допомогою відеозапису. Адже за таких обставин підсудному в суді складніше буде посилатися на викривлення його показань.

Отже, допит є складною і важливою слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на отримання інформації про факти і події, що мають значення для кримінального провадження. Успіх розслідування кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном залежить від того, наскільки ретельно слідчий здійснить підготовку до допиту та врахує всі особливості його безпосереднього проведення.

¹ Черечукіна Л. В., Яковенко М. О. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми : метод. рек. для практ. працівників. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. С. 55.

² Дехтярьов Є. В. Особливості тактики допиту особи, яка підозрюється у вчиненні шахрайства в сфері господарсько-договірних зобов'язань. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2011. № 3. С. 292.

3.2 Проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на вилучення інформації з матеріальних джерел

Серед слідчих (розшукових) дій, спрямованих на вилучення інформації від матеріальних джерел, найпоширенішими є обшук і огляд. Хоча на перший погляд ці СРД мають схожі риси, вони суттєво відрізняються. Схожість обумовлюється спільністю низки завдань цих слідчих (розшукових) дій — це пошук і вилучення об'єктів, які мають значення для кримінального провадження (речових доказів, документів). Разом із тим обшук, на відміну від огляду, має примусовий характер, який проявляється в тому, що обстеження житла чи іншого володіння особи, а також особистий обшук можуть проводитися без згоди обшуканої особи, всупереч її волі та з втручанням у сферу її особистих інтересів.¹

Втім, ознайомитися з речами та документами, зробити з них копії та вилучити їх можна й у ході тимчасового доступу до речей та документів. Не дивлячись на те, що цей процесуальний захід не є слідчою (розшуковою) дією, він має спільні риси з оглядом та обшуком, адже ціллію вказаних процесуальних дій є отримання матеріальних доказів.²

Аналогічної думки й Д. В. Лісніченко, який відстоює позицію, що тимчасовий доступ до речей та документів за своєю суттю є засобом збирання доказів, що вказує на приналежність цієї процесуальної дії до слідчих (розшукових) дій. Єдиним елементом при здійсненні процедури тимчасового доступу до речей та документів, який можна віднести до забезпечення дієвості кримінального провадження, може слугувати отримання судового дозволу на тимчасовий доступ до таких речей та документів. Однак отримання

¹ Литвинчук О. І., Сорока М. С., Колесников І. В. Електронні докази. Обшук. Частина 1 / О. І. Литвинчук та ін. Харків : Фактор, 2020. 80 с.

² Павлик Н. П. Проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних джерел при розслідуванні злочинів у сфері працевлаштування за кордоном. *KELM*. 2020. № 4 (32). С. 100.

такого судового дозволу на доступ притаманне і такій процесуальній дії, як обшук, яку законодавець беззаперечно відніс до слідчих (розшукових) дій.¹

На відміну від обшуку та тимчасового доступу до речей та документів, огляд предметів, документів тощо проводиться без ухвали слідчого судді (суду). Виключенням є тільки огляд житла чи іншого володіння особи, який проводиться також на підставі ухвали слідчого судді (суду).

Втім, і для такого роду об'єктів законодавець застосовує альтернативні варіанти. Згідно ст. 233 КПК України, проникнути до житла чи іншого володіння особи, у тому числі й під час його огляду, можна на підставі ухвали слідчого судді (суду) або за добровільної згоди особи, яка ним володіє.²

При цьому, слід звернути увагу на положення ст. 397 ЦК України, згідно якого володільцем є особа, яка фактично користується майном на підставі договору з власником або особою, якій майно було передане власником.³

Виходячи з цього, перед тим, як проводити огляд місця події (приміщення офісу фірми з працевлаштування, житла тощо) необхідно визначитися, хто є власником приміщення, а хто його орендує. У випадках, коли власник і володільць є однією особою, проблем звичайно не виникає.

Якщо ж власником є одна особа, а приміщення орендує інша особа, для того, щоб її вважати володільцем, вона повинна пред'явити документ, що підтверджує право на володіння (наприклад договір-оренди).

Верховний Суд також зробив висновок, що проведення слідчих (розшукових) дій з дозволу власника приміщення в тій частині

¹ Лісніченко Д. В. Тимчасовий доступ до речей та документів: аналіз і проблемні аспекти. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 158.

² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 08.01.2023).

³ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

помешкання, яку винаймає особа, порушує недоторканність житла останньої.¹

Схожість обшуку та огляду, як вже було зазначено, полягає у здійсненні пошукових дій. Разом із тим, тимчасовий доступ до речей та документів здійснюється у випадку наявності точної інформації про місцезнаходження предметів та речей і не передбачає їх пошуку. При цьому, в ухвалі повинен бути чітко зазначений перелік об'єктів, до яких планується здійснити тимчасовий доступ.

Проте, вивчення судово-слідчої практики свідчить, що нерідко у клопотанні до слідчого судді, суду слідчий досить розпливчасто вказує предмети та документи, до яких необхідно отримати доступ. Внаслідок — судові тяжби та неприйняття низки доказів у кримінальному провадженні.

Так, у 2019 році до Верховного Суду України звернувся адвокат із розглядом касаційної скарги на ухвалу апеляційного суду про тимчасовий доступ до речей та документів, що не містила вичерпний перелік документів, до яких надано доступ із можливістю вилучення, в ній вказувався не конкретний і досить широкий спектр документації, яку міг вилучити слідчий. До того ж, в ухвалі вживалися нечіткі формулювання, що дозволили слідчому вилучити такі документи в такому обсязі, що це могло позбавити юридичну особу можливості здійснювати свою діяльність.²

Тому на момент звернення до слідчого судді, суду слід розуміти повний перелік об'єктів, до яких планується здійснити тимчасовий доступ, місця їх знаходження, та осіб, у володінні яких вони знаходяться.

¹ Постанова від 31.10.2019 № 346/7477/13-к Верховного Суду. *Касаційний кримінальний суд*. URL: https://liga360.ligazakon.net/?_ga=2.88246235.1387064368.1604009422-959032568.1578245818 (дата звернення: 25.03.2022).

² Огляд судової практики Верховного Суду щодо перегляду ухвал слідчих суддів. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 01.01.2018 по 01.06.2020 / Упоряд.: правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної і правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2020. 77 с.

При розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, слідчі частіше за все стикаються із необхідністю звернення до:

- державної міграційної служби України — про видачу інформації про отримання певними громадянами паспорта українця для виїзду за кордон, у тому числі і біометричного, інших документів для перетинання через державний кордон, отримання їх копій;
- центру надання адміністративних послуг (ЦНАП) — про отримання документів для виїзду за кордон;
- страхових фірм та компаній — про видачу документів, їх копій, які надавалися громадянами для отримання страховки для виїзду за кордон з метою працевлаштування;
- закладів вищої освіти — про видачу документів, що підтверджують проходження навчання певними особами та отримання відповідної кваліфікації;
- медичних закладів — про видачу документів, отримання інформації про здоров'я осіб, які мали намір працевлаштуватися або вже вважаються працевлаштованими за кордоном;
- консульських установ — про видачу копій документів, які надавалися громадянами для отримання робочої візи (заповнена візова анкета; паспорти (закордонний та громадянина України); копія ідентифікаційного коду; фотокартки; оригінал запрошення від роботодавця; страховий поліс тощо;
- до прикордонних пунктів пропуску з приводу перетинання державного кордону певними особами та підстав для перетину кордону особами призовного віку тощо.

У деяких випадках, органи досудового розслідування змушені навіть звертатися до Міністерства соціальної політики із метою отримання певної інформації, що має значення для кримінального провадження.

Так, за матеріалами кримінального провадження слідчий суддя Голосіївського районного суду м. Києва зобов'язав надати групі слідчих, які здійснюють досудове розслідування щодо проведення незаконної діяльності з працевлаштування за кордоном, тимчасовий доступ до документів, які перебувають у володінні Міністерства соціальної політики України, на підставі яких ТОВ «ППЛ ТУМОРОУ» та фізичній особі-підприємцю ОСОБА_1 були видані дозвільні документи на провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном та які були надані ТОВ «ППЛ ТУМОРОУ» та фізичній особі-підприємцю ОСОБА_1. За інформацією оперативних працівників, з метою отримання дозволу на посередництво із працевлаштування за кордоном громадянами України, працівниками ТОВ «ППЛ ТУМОРОУ» було підготовлено низку документів та печаток, якими ніби то підтверджується укладення зовнішньоекономічних договорів із суб`єктами

господарювання Республіки Польща щодо готовності працевлаштування громадян України.¹

Слід зауважити, що здійснення тимчасового доступу до речей та документів передбачає добровільність видачі матеріалів особою, у володінні якої ці речі та документи знаходяться. До того ж, сторона кримінального провадження повинна довести, що речі або документи, до яких запитується тимчасовий доступ:

- а) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;
- б) самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;
- в) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

Крім того, у випадку клопотання щодо вилучення (виїмки) речей і документів сторона кримінального провадження повинна довести, що:

- а) без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей і документів;
- б) таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів.²

За наявності підстав, слідчий суддя, суд видає ухвалу про тимчасовий доступ до речей та документів, що є обов'язковою для виконання.

Слід зазначити, що, у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів, слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів, має право постановити ухвалу про дозвіл

¹ Справа № 752/15996/19 : Ухвала Голосіївського районного суду міста Києва від 11 вересня 2019 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2022).

² Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження) / Н. О. Марчук, В. В. Касько, Р. О. Куйбіда, М. І. Хавронюк та ін. ; за ред. Н. О. Марчук. Київ : Арт-Дизайн, 2015. 248 с.

на проведення обшуку з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів. Така ухвала повинна відповідати вимогам, встановленим ст. 235 КПК.¹

Аналізуючи дану норму КПК України, Н. В. Павлова, Д. А. Птушкін і К. О. Чаплинський слушно підмічають, що у випадку відмови особи, у володінні якої знаходяться речі та документи, видати останні, слідчий змушений переривати процес і звертатися знову до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. За таких обставин втрачається час, і поки слідчий отримає нову ухвалу, докази можуть бути знищені. Тому вони рекомендують прописати у положеннях КПК України норму, яка б дозволяла у випадках, коли особа, у володінні якої знаходяться речі та документи, відмовилася виконувати ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до таких, відразу проводити обшук.²

На нашу думку, така пропозиція має певні підстави для реалізації. Зокрема, анкетування практичних працівників, які розслідували кримінальні провадження, пов'язані із кримінальними правопорушеннями у сфері працевлаштування, показало, що доволі часто особа, у володінні якої знаходяться речі та документи, здійснює перешкоди або взагалі відмовляється видати такі документи, ігноруючи норми Закону.

Разом із тим, Д. В. Лісніченко навпаки зауважує, що законодавець з метою унеможливлення здійснення порушень прав та законних інтересів осіб занадто ускладнив процедуру тимчасового доступу до речей та документів та зробив її однаковою для усіх випадків. Хоча це не завжди доцільно. В ході досудового розслідування слідчому може знадобитись лише ознайомитись чи зробити копії певних речей та документів, які знаходяться у володінні

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 08.01.2023).

² Павлова Н. В., Птушкін Д. А., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян : монографія / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 112.

особи, і остання не заперечує проти таких дій. На його думку, коли мова йде не про вилучення речей та документів, і власник цих речей та документів не заперечує, то здійснювати передбачену законом процедуру отримання доступу не є виправданим. Тому з метою оптимізації досудового розслідування в наведених вище випадках вчений пропонує спростити процедуру та запровадити можливість здійснення тимчасового доступу до речей та документів без ухвали слідчого судді.¹

А вже А. П. Запотоцький пояснює, що під час цієї процесуальної дії слідчий може ознайомитись із певними документами, які мають значення для встановлення обставин злочину, і виготовити їх копії. Якщо наявна реальна загроза зміни або знищення документів, то слід здійснити їх виїмку. Інакше доцільно провести огляд чи обшук, під час яких за потреби вилучити оригінали документів.²

Натомість, слід зауважити, що не завжди можна передбачити, чи достатньо буде тільки ознайомитися з речами та документами, чи виникне необхідність їх вилучити. Тому вважаємо, що дозвіл слідчого судді, суду запобігатиме оскарженню у подальшому рішень щодо незаконного вилучення.

У свою чергу, О. Ю. Салманова зазначає, що під час досудового розслідування слідчий, прокурор звертається до органів державної влади, установ та організацій з вимогою надати не тільки документи чи речі, а й відомості (інформацію), якими вони володіють. Наприклад, досить часто слідчий, прокурор звертається до установ Міністерства охорони здоров'я з вимогою надати відомості щодо наявності чи відсутності перебування особи на диспансерному обліку в лікаря-нарколога та лікаря-психіатра. Відповідь на таку

¹ Лісніченко Д. В. Тимчасовий доступ до речей та документів: аналіз і проблемні аспекти. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 159.

² Запотоцький А. П. Особливості тимчасового доступу до речей і документів під час досудового розслідування злочинів у сфері будівництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (103). С. 133.

вимогу оформлюється у вигляді офіційного документа з підписом посадової особи органу державної влади, установи, організації, що дає змогу в подальшому використовувати надану інформацію у формі документа.

Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України, документ є процесуальним джерелом доказів¹. Втім, згідно КПК України, для здійснення таких дій не обов'язково проводити тимчасовий доступ до речей та документів, оскільки в кодексі передбачена норма (ст. 93), за якою сторона обвинувачення здійснює збирання доказів ще й шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей тощо. А це можна здійснити через запит, звернення та інші форми отримання інформації.

Зокрема, О. В. Капліна наголошує на низці форм звернення з вимогою про надання речей, документів або відомостей — для слідчого та прокурора це може бути постанова (яка є обов'язковою для виконання — ч. 5 ст. 40 КПК), звернення, доручення, клопотання, запит; для сторони захисту — заява або клопотання, а для захисника також й адвокатський запит.²

У 66 % випадків при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, вилучення матеріальних джерел, що мали відношення до справи, проводилося у примусовому порядку — шляхом обшуку. Більш за все обшуків фігурує при розслідуванні фактів злочинних дій під прикриттям працевлаштування (трудова експлуатація, незаконне перетинання кордону, переміщення заборонених в обігу речей під виглядом заробітчанина, втягування заробітчанин у інші злочинні схеми). При

¹ Салманова О. Ю. Проблемні питання правозастосування тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному провадженні. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 7. Ч. 2. С. 320.

² Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження за КПК України. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Одеса, 2013. С. 227.

розслідуванні кримінальних проваджень даної категорії, вчинених ОЗУ, обшуки проводяться у 98 % випадків.

Наведемо вирок суду за 18 епізодами шахрайських дій, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном. Так, шахрай звертався до громадян з приводу працевлаштування у Фінляндії. Він запевняв жертв у своїх можливостях працевлаштування за кордоном та отримував від них переказ через банк «Райфайзен Банк Аваль» гроші як оплату послуг посередництва у працевлаштуванні, після чого домовлявся з ними про зустріч у громадських місцях. Створюючи уявлення про реальну можливість працевлаштування у Фінляндії, отримував у громадян їхні закордонні паспорти громадянина України для отримання візи, гроші в сумі 35 євро, для оформлення візи та медичну страхову. Того ж дня шахрай підписував підроблений договір про посередництво у працевлаштуванні, завірений печаткою СПД ОСОБА_4, на використання якої він не мав права. Через певний час шахрай переставав виходити на зв'язок, а закордонними паспортами та отриманими грошима розпоряджався на власний розсуд. У ході розслідування було проведено обшук, в результаті якого у шахрая виявлено та вилучено паспорти громадян України для виїзду за кордон, анкети, ідентифікаційні коди та копії паспортів громадян на ім'я потерпілих, фотокартки, товарний чек за оплату послуг з працевлаштування з сумою 2900 гривень, підписаний ОСОБА_2, договір № 000140 про надання послуг із працевлаштування за кордоном, оригінал та копія медичної страховки серії 012 № 27705 тощо.¹

Виходячи з прикладу можна судити про важливість обшуку та значимість об'єктів, які вилучаються під час його проведення, адже серед низки доказів саме вилучені під час обшуку предмети та документи складали основну доказову базу і поклалися в основу вироку.

¹ Справа № 1-664/2009 року : Вирок імені України Оболонського районного суду м. Києва від 16 вересня 2009 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2022 р.).

Втім, запорукою успіху є ретельна підготовка до проведення обшуку із продумуванням всіх деталей¹. Насамперед, необхідно визначитися із об'єктами, в яких проводитимуться обшук (обшуки). Якщо об'єктів декілька, необхідно визначитися із можливістю проведення одночасних обшуків з метою запобігання витоку інформації. Для цього слід обрати найбільш зручний та доцільний час, коли поява пошукової групи вважатиметься раптовою.

Для уникнення наслідків у вигляді незаконного проведення обшуку, слід заздалегідь перевірити адресу, за якою проводитиметься дана слідча (розшукова) дія, з'ясувати, чи не було змінено назву вулиці, провулка тощо. Як вже зазначали раніше, перед тим, як планувати проведення слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із проникненням у житло чи інше приміщення, слід визначити фактичне та юридичне відношення всіх осіб до цих об'єктів (власників, орендарів та ін.).

Згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» вступили в дію зміни до КПК України, що встановлюють обов'язкову відеофіксацію проведення обшуку². До того ж, така фіксація повинна бути безперервною. У цьому розрізі хотілось би наголосити на важливості перевірки справності та налагодженості технічних засобів, які використовуватимуться під час проведення обшуку. Йдеться не тільки про відеокамери, але й і про засоби фото-фіксації, техніко-криміналістичні засоби, призначені для виявлення об'єктів, їх фіксації та безперешкодного вилучення.

¹ Павлик М. П. Вилучення документів при розслідуванні злочинів, пов'язаних із наданням послуг щодо працевлаштування за кордоном. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 361.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування : Закон України № 2213-VIII від 16.11.2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 03.12.2023).

У випадку перспективи проведення обшуку у членів ОЗУ, які озброєні та можуть чинити опір, необхідно заздалегідь продумати участь у обшуку додаткових сил та засобів. Необхідно розуміти всі підходи і виходи із об'єкта обшуку з метою запобігання втечі злочинців. Для цього слід скласти тактичний план проведення обшуку із врахуванням всіх обставин, у тому числі й непередбачуваних. Але перед складанням плану доцільно ретельно вивчити всю інформацію, що стосується особи, в якій плануватиметься обшук, місця його проведення та об'єктів пошуку.

Як слушно наголошує К. О. Чаплинський, оцінка інформації та слідчої ситуації має суттєве значення для правильної організації та планування обшуків. Аналіз слідчої практики свідчить, що відомості орієнтуючого характеру озброюють слідчих знаннями, які дозволяють припустити де знаходяться розшукувані предмети, обрати способи пошуку, підготувати необхідне спорядження, визначити необхідний склад учасників обшуку (пошукової групи), розподілити обов'язки між ними, правильно обрати тактичні прийоми проведення та розробити план операції, що дає можливість провести обшуки із мінімальною затратою засобів, часу, сил та енергії.¹

Не менш важливим є визначення переліку об'єктів пошуку. Згідно наших досліджень, найбільш поширеними об'єктами вилучення під час обшуку у кримінальних провадженнях даної категорії, є:

- фотографії, надані потерпілою особою для складання документів, необхідних для працевлаштування;
- заповнені анкети;
- паспорти громадянина України на ім'я різних осіб та їх копії;
- закордонні паспорти та їх копії;
- оригінал та копія медичної страховки на ім'я різних осіб;
- товарні чеки за оплату послуг з працевлаштування;

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Д. : Ліра, 2010. С. 130.

- банківські рахунки;
- договори на посередництво у працевлаштуванні;
- трудові контракти;
- свідоцтва про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця;
- різноманітні печатки та штампи фізичних осіб-підприємців, держустанов, підроблені штампи про перетин кордону тощо;
- копії або оригінали ліцензії про надання послуг з працевлаштування;
- розписки;
- документи про освіту громадян, які надавалися для працевлаштування;
- комп'ютерна оргтехніка та мобільні телефони, в яких збереглася інформація про злочинну діяльність;
- флешносії, на яких зберігаються електронні варіанти підроблених документів, інформація про злочинні схеми;
- довідки про присвоєння ідентифікаційного коду;
- оригінали та копії довідок із банків та підприємств про працевлаштування;
- заяви на отримання візи тощо.

При цьому, у випадку торгівлі людьми у вигляді трудової експлуатації, що здійснюється під прикриттям діяльності з працевлаштування за кордоном, предметами пошуку можуть бути: трудові договори (контракти) з потерпілими та іншими особами, боргові розписки, закордонні та громадянські паспорти потерпілих та інших осіб тощо, а також інші предмети, що можуть бути речовими доказами.

Це, зокрема, будь-які документи, пов'язані з процесом вербування, такі як: копії рекламних оголошень, ділові щоденники із записами про призначені зустрічі, листи до курсів іноземних мов, до візових відділів посольств тощо; готівка, кредитні картки, чекові книжки та інші документи, пов'язані з будь-якими фінансовими операціями, незалежно від того, наскільки незначними можуть бути ці операції; документи у будь-якій формі,

пов'язані з виплатами, які роблять жертви торгівцям людьми, такі як журнали щоденних виплат, квитанції грошових переказів тощо; проїзні документи: квитки, квитанції, талони на посадку, багажні бирки тощо; документи у будь-якій формі, пов'язані з оформленням паспортів та віз, включаючи будь-які запрошення, трудові контракти, форми шлюбних агенцій тощо; будь-яке обладнання зв'язку та комп'ютерна техніка, а зокрема, номери телефонів чи інша контактна інформація співучасників та потерпілих, прізвиська співучасників та/або потерпілих, факти спілкування підозрюваних (обвинувачених) між собою тощо.¹

Окрім того, п. 7 ч. 3 статті 234 КПК України вимагає від слідчого зазначення відомостей про індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням.²

Втім, слід погодитися із Д. А. Птушкіним, що дане положення достатньо обмежує дії слідчого, оскільки на початку розслідування не завжди очевидно, які документи і предмети можуть мати значення для розслідування і якими є їх детальні ознаки³. Загалом, навіть якщо під час вилучення слідчий доходить висновку, що об'єкти не вказані в ухвалі, але мають відношення до кримінального провадження, він за законом може їх вилучити як тимчасово вилучене майно.⁴

Місцем проведення обшуку можуть бути як приватні приміщення (квартири, кімнати у гуртожитку, підсобні приміщення тощо), так і офіси, підприємства, установи та організації. Згідно

¹ Щербаківська К. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування торгівлі людьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. С.135.

² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 08.01.2023).

³ Птушкін Д. А. Розслідування шахрайства, вчиненого щодо об'єктів нерухомого майна громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / МВС України, Дніпр. держ. ун-т. внутр. справ. Д., 2018. С. 127.

⁴ Павлик Н. П. Павлик Н. П. Проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних джерел при розслідуванні злочинів у сфері працевлаштування за кордоном. *KELM*. 2020. № 4 (32). С. 100.

з даними наших досліджень, у 76 % випадків об'єктами обшуку були місця проживання та роботи підозрюваних осіб. Натомість, близькі особи та знайомі також можуть зберігати при собі речі та документи, що мають значення для провадження, а також приховувати злочинців. Тому місце проживання та роботи таких осіб у провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном, також можуть підлягати обшуку.

Незалежно від того, що саме являється є об'єктом обшуку, безпосередньо під час проведення цієї слідчої (розшукової) доцільно здійснити загальну орієнтацію в приміщенні і визначити, який метод обшуку буде застосовуватися такі методи:

- вузловий (по конкретним вузлам — шафа, стіл);
- суцільний (декілька слідчих оглядають усе, не вибирають конкретно);
- секторний (кімната ділиться на частини).

Безпосереднє проведення обшуку складається з двох стадій:

- 1) *оглядової (встановлюється, які саме приміщення слід обшукати в першу чергу, можливість приховання конкретного предмета в конкретних умовах тощо);*
- 2) *детальної (відбувається умовний поділ приміщення на ділянки і проводиться детальне обстеження).¹*

Враховуючи примусовий характер обшуку, слідчий під час його здійснення має право відкривати замкнені приміщення і сховища, якщо власник відмовляється їх відкрити, але при цьому слідчий повинен уникати не викликаних необхідністю пошкоджень замків, дверей та інших предметів.²

Загалом, запорукою успішного проведення обшуку є застосування арсеналу тактичних прийомів, рекомендованих криміналістикою.

¹ Кравченко К. Тактика проведення обшуків під час розслідування торгівлі людьми з метою трудової експлуатації. *Лідприємство, господарство і право*. 2019. № 2. С. 252.

² Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2007. С. 77.

До найбільш затребуваних тактичних прийомів обшуку М. В. Салтевський відносить:

- суцільний або вибіркового пошук;
- одиничний або груповий пошук;
- сумісний або роздільний пошук;
- облік негативних обставин;
- порівняння однорідних об'єктів;
- мікрообшук з використанням оптичних приборів;
- спостереження за поведінкою обшукуваного;
- методичність пошуку.¹

У криміналістиці можна зустріти й пропозиції щодо рекомендованих тактичних прийомів обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею людьми під прикриттям діяльності з працевлаштування за кордоном, зокрема:

- аналіз обстановки місця обшуку;
- аналіз окремих ділянок місця обшуку з метою виявлення невідповідностей в окремих елементах обстановки, що можуть вказувати на обладнання в них схованок;
- використання можливостей типових аналогів, тобто типових випадків виявлення тих чи інших об'єктів у певних місцях (документи виявляють у книжках, музичних інструментах, предметах одягу тощо);
- тактичні прийоми, спрямовані на подолання відмови обшукуваного від спілкування (наприклад, метод «словесної розвідки»), проведення тактичної операції «груповий обшук», тобто одночасне проведення серії обшуків за місцем проживання підозрюваного, у гаражах, на дачах, у підсобних приміщеннях, складах та офісах тощо.²

¹ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. С. 30.

² Кравченко К. Тактика проведення обшуків під час розслідування торгівлі людьми з метою трудової експлуатації. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 2. С. 252.

Як на наш погляд, найбільш широко розглянув тактичні прийоми обшуку К. О. Чаплинський, серед яких вчений називає:

- роз'яснення неправильно зайнятої обшукуваним позиції та необхідності надання допомоги органам досудового розслідування;
- зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного;
- залучення підозрюваного, свідка, потерпілого до участі в обшуку;
- раптове (несподіване) пред'явлення обшукуваному предмета, виявленого під час обшуку;
- видалення підозрюваних з місця проведення обшуку;
- відволікаючі прийоми;
- словесна розвідка;
- застосування науково-технічних засобів;
- порівняння однорідних об'єктів;
- постановка запитань обшукуваному;
- спостереження за поведінкою осіб, у яких проводять обшук, та тих, хто опинився в цьому місці та використання рефлексії обшукуваних осіб.¹

Усі вилучені під час обшуку предмети необхідно зосереджувати в одному місці і залишати під постійним наглядом. Особливо уважно слід відноситися до вилучення комп'ютерної техніки, що має свою специфіку і потребує залучення спеціаліста. При цьому, значну увагу необхідно приділяти ретельному огляду документів. У записних книжках, блокнотах, щоденниках, листах можна знайти записи, копії чи оригінали окремих документів, фотознімки, в яких може міститися інформація про зв'язки та знайомства злочинців, а також спосіб їх життя та ін.²

¹ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Д. : Ліра, 2010. 304 с

² Там само.

Відсутність обов'язкових реквізитів може підтверджувати злочинність дій.¹ До того ж, інформація, що є в документі, може надати можливість з'ясувати низку обставин вчинення злочину. Наприклад, у трудовому договорі (контракті) повинна міститися найбільш повна інформація про:

- умови роботи (у тому числі щодо забезпечення безпечних та нешкідливих умов праці);
- оплата праці (у тому числі щодо розміру гарантованої заробітної плати), відрахувань із заробітної плати;
- тривалість робочого часу і часу відпочинку, строк дії трудового договору (контракту) та умови його розірвання;
- надання соціальної та медичної допомоги, здійснення соціального страхування;
- відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю в наслідок нещасного випадку на виробництві або тимчасової непрацездатності, умови проживання тощо.²

Наприклад, при підозрі на торгівлю людьми під прикриттям діяльності з працевлаштування, під час проведення огляду, обшуку можна виявити документи, які підтверджують такий факт: записи з номерами телефонів осіб, яких вербували, рекламні оголошення, паспорти, проїзні документи, митні декларації, виїзні форми, талони на посадку, квитанції про оплату на проживання в готелі, імміграційні картки, квитанції про міжнародні банківські перекази, трудові контракти, боргові розписки тощо.³

Огляд, дослідження та перевірка змісту таких документів сприятиме встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Втім, механізм вчинення даних злочинів має специфіку,

¹ Pyrih Ihor, Sezonov Viktor, Yefimov Mykola, Oderiy Oleksiy, Novikov Vitaliy. Forensic Examination of Plastic Identification Documents. *Pakistan Journal of Criminology*. Vol. 15, No. 02, April–June 2023 (17–32).

² Працевлаштування громадян України за кордоном. Пенсійне забезпечення. <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/> (дата звернення: 04.01.2022).

³ Кравченко К. С. Тактика огляду місця події під час розслідування торгівлі людьми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 2 (45). С. 102.

що потребує участі у вилученні та огляді документів обізнаних осіб, які володіють фаховими знаннями та навичками у певних галузях науки, техніки та ремесла та зможуть органам досудового надати фахову допомогу як у процесуальній формі, так і в не процесуальній.¹

Отже, найбільш поширеними слідчими (розшуковими) діями, спрямованими на отримання інформації з матеріальних джерел, є огляд і обшук, у ході яких можна отримати і досліджувати інформацію, що має доказове значення. У той же час, не дивлячись на те, що тимчасовий доступ до речей і документів не є слідчою (розшуковою) дією, він має спільні риси з оглядом і обшуком, адже метою зазначених процесуальних дій є отримання матеріальних доказів. Різниця полягає в процедурі проведення та наявності підстав для цього.

Спосіб отримання об'єктів (предметів, документів тощо), що мають значення для кримінального провадження, залежить від того, яке процесуальна дія проводиться і який порядок його проведення.

3.3 Комплекс тактичних операцій при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном вирішити низку важливих завдань неможливо без системного підходу, що полягає у створенні ефективно діючого в складних слідчих ситуаціях комплексу слідчих (розшукових) дій, НСРД, розшукових заходів, організаційних дій, а також використання спеціальних знань у різних галузях.

¹ Павлик М. П. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути* : тези доп. I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Дніпро, 2020. Т. 2. С. 513.

Цей комплекс у криміналістиці низка науковців називають «тактична операція»^{1; 2; 3; 4}.

Незважаючи на те, що у криміналістичній науці розроблено теоретичні засади побудови й використання тактичних операцій, сьогодні немає єдиної думки щодо їх визначення.

На думку М. В. Салтевського, тактична операція є засобом діяльності слідчого, що використовується для вирішення тактичних завдань, які виникають при розкритті, розслідуванні і попередженні кримінальних правопорушень.⁵

В. Ю. Шепітько вказує, що тактичні операції є алгоритмами, програмами дій слідчого, працівника оперативного підрозділу, інших осіб щодо завдань, які виникають, і слідчих ситуацій.⁶

На думку Р. Л. Степанюка, типові тактичні операції — визначені на підставі узагальнення й аналізу слідчої практики комплекси слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів, спрямованих на вирішення типових проміжних завдань, що виникають на певних етапах розслідування у типових слідчих ситуаціях⁷. А вже В. О. Коновалова обов'язковим критерієм тактичної операції вбачає різноманітність дій як процесуального, так і не процесуального характеру, тобто тактична операція повинна складатися зі слідчо-оперативних дій.⁸

¹ Матусовский Г. А. Методика розслідування розкрадань. Київ : УМК ВО, 1988. С. 33.

² Пчеліна О. В. *Криміналістичний вісник*. 2012. № 2 (18). С. 50.

³ Татарин Н. М., Пряхін Є. В. Методика розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 150.

⁴ Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Київ, 2010. 610 с.

⁵ Салтевський М. В. *Криміналістика : підручник*. У 2 ч. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. С. 69.

⁶ Шепітько В. Ю. *Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія*. Харків : ХНУВС, 2007. С. 179.

⁷ Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2012. С. 193.

⁸ Коновалова В. О. Початкові слідчі дії та тактичні операції при розслідуванні злочинів у сфері економіки. *Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15–16 грудня 1998 р.). Харків : Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, 1999. С. 72.

У той же час С. Ф. Здоровко припускає альтернативний варіант, зокрема допускає присутність у змісті тактичної операції системи як різнойменних, так і однойменних дій і заходів, аби вони були спрямовані на вирішення проміжного завдання розслідування, об'єднані єдиним планом і єдиним задумом та характеризувалися вибірковістю і ситуаційною обумовленістю та виконувалися під керівництвом слідчого.¹

Достатньо змістовне поняття тактичної операції надав В. М. Шевчук, який цю наукову категорію визначає як поєднання (комплекс, систему) взаємопогоджених однойменних і різнойменних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних і превентивних заходів, спрямованих на виконання окремого тактичного завдання розслідування в цій слідчій ситуації.²

При цьому, у функціональному відношенні об'єднання слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та інших заходів у тактичну операцію відбувається на підставі можливості вирішення у результаті такого об'єднання певного завдання розслідування, яке через об'єм або зміст неможна вирішити шляхом застосування окремих тактичних прийомів, слідчих дій і т. д.³

На відміну від тактичної комбінації як комплексу тактичних прийомів у рамках однієї слідчої (розшукової) дії, тактична операція може охопити кілька взаємопов'язаних слідчих (розшукових) дій та інших заходів. Втім, проведення тактичної операції не запобігає застосуванню тактичних прийомів.

Н. В. Павлова з цього приводу зауважує, що хоча такі комплекси містять сукупність окремих дій (слідчих (розшукових) дій,

¹ Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / НЮА ім. Я. Мудрого. Харків, 2002. С. 6.

² Шевчук В. М. Поняття тактичної операції: наукові погляди та теоретичні підходи. *Митна справа*. 2004. № 5. С. 57.

³ Шевчук В. М. Тактична операція як різновид тактико-криміналістичних комплексів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 251.

оперативно-розшукових, організаційних, контрольно-ревізійних заходів тощо), в рамках кожної такої дії можуть застосовуватися тактичні прийоми, властиві саме для неї. Однак, тактичні прийоми, у тому числі їх комбінації, повинні застосовуватися для кожної такої дії окремо.¹

Виходячи з різноманіття визначень тактичної операції можна побачити, що єдиним для всіх підходів є наявність тактичних завдань, які необхідно вирішити через проведення комплексу різноманітних заходів.

Як наголошує А. Ф. Волобуєв, тактичне завдання розслідування визначається у криміналістиці як окреме завдання на шляху вирішення загального завдання кримінального судочинства, пов'язане з застосуванням криміналістичних засобів, прийомів та методів.²

Таку думку підтримує й М. С. Казаренко і додає, що у кожній окремій методиці розслідування тактичним операціям повинен передувати перелік тактичних завдань, на вирішення яких вони мають бути спрямовані. Перелік таких тактичних завдань формується, виходячи із вивчення практики розслідування певних злочинів, які мають суттєві особливості, що накладають відбиток на процес їх розслідування. Урахування цих особливостей дає підстави для виділення основних типових тактичних завдань розслідування і відповідних їм тактичних операцій.³

У цьому розрізі В. М. Шевчук підкреслює, що типові тактичні операції мають розроблятися не тільки відповідно до специфіки розслідування окремих видів (підвидів) кримінальних правопорушень, а й розглядатись як невід'ємні складові

¹ Павлова Н. В. Тактична операція та її співвідношення з іншими категоріями криміналістичної тактики. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. Дніпро : Дніпропет. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 137.

² Волобуєв А. Ф. Тактичні задачі розслідування розкрадань майна в сфері підприємницької діяльності. *Вісник Запорізьк. юрид. інституту*. 1999. № 3. С. 84.

³ Казаренко М. С. Про тактичні операції у структурі розслідування економічних злочинів. *Право і безпека*. 2005. С. 73.

видових чи підвидових криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень.¹

Прихильником тактичних операцій в рамках методики розслідування є й О. В. Пчеліна. На її думку для вирішення тактичного завдання в окремих випадках доцільно проводити комплекс слідчих, організаційних і оперативно-розшукових заходів, тобто тактичну операцію. До того ж, вчена виділяє тактичні завдання початкового етапу розслідування та подальшого, що за своїм змістом істотно різняться.

Так, на думку вченої, до тактичних завдань початкового етапу розслідування належить:

- встановлення місця, часу та обстановки злочину;
- виявлення, фіксація та вилучення слідів злочину та інших речових доказів;
- встановлення, розшук і затримання підозрюваної особи;
- встановлення розмірів заподіяної шкоди та пошук викраденого майна чи майна, на яке можна накласти арешт для забезпечення відшкодування завданих збитків;
- збирання достатньої доказової бази для притягнення особи як обвинуваченої;
- встановлення можливих свідків тощо.

На наступному етапі досудового розслідування вирішують такі завдання:

- встановлення всіх можливих співучасників злочину і збирання доказової бази, достатньої для їх притягнення як обвинувачених;
- забезпечення відшкодування заподіяної злочином шкоди;
- встановлення та усунення криміногенних факторів;
- встановлення обставин, що характеризують особистість обвинуваченого тощо.²

¹ Шевчук В. М. Можливості застосування типових тактичних операцій у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2014. С. 138.

² Пчеліна О. В. Тактичні завдання злочинів і криміналістична методика. *Криміналістичний вісник*. 2012. № 2 (18). С. 51.

Аналіз криміналістичної літератури показав, що низка учених більшість вказаних тактичних завдань покладають у назву тактичної операції^{1; 2; 3; 4}.

Співвідносячи тактичні операції із вказаними тактичними завданнями, поряд з цим В. Ю. Шепітько наголошує й на можливості використання таких специфічних тактичних операцій, як: «Документ», «Атрибуція трупа», «Встановлення фіктивності правочину», «Нейтралізація протидії розслідуванню злочинів», «Захист свідків» тощо.⁵

Деякі вчені вважають за доцільне застосування тактичних операцій з такими умовними назвами, як: «Збирання інформації», «Фіксація», «Пошук»⁶. Тобто, такий підхід містить в основі процес отримання та дослідження доказів у кримінальному провадженні.

У випадку вчинення злочинів організованими злочинними угрупованнями, в нагоді стає позиція К. О. Чередник про те, що, залежно від тактичних (проміжних) завдань розслідування можна виділити тактичні операції, спрямовані на встановлення ознак організованості: «склад групи», «стійкість зв'язків», «епізод», «корумповані зв'язки», «об'єднаність задуму», «сфера інтересів». На її думку, до вказаних тактичних операцій може входити достатньо широкий спектр дій та заходів, який може змінюватися, залежно від зміни слідчої ситуації та проміжних завдань.⁷

¹ Булулуков О. Ю. Тактична операція «Особа злочинця у розслідуванні вбивств за відсутністю трупа». *Проблеми законності* : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2001. Вип. 49. С. 166.

² Шепітько В. Ю. *Криміналістика* : підруч для студ. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2010. С. 184.

³ Білоус В. В. *Проблеми методики розслідування фіктивного підприємництва* : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 20 с.

⁴ Матусовский Г. А. *Економічні злочини: криміналістичний аналіз*. Харків : Консум, 1999. С.149.

⁵ Шепітько В. Ю. *Криміналістика* : підруч для студ. вищ. навч. закл. / В. Ю. Шепітько. Київ : Ін Юре, 2010. С. 184.

⁶ Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. *Криміналістика* : навч. посіб. ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. Київ : Юрінком Інтер, 2001. С. 198.

⁷ Чередник К. О. *Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2019. С. 140.

На думку С. С. Кузьменко, якщо у вчиненні злочину брали участь кілька осіб, має плануватись і проводитись тактична операція «Співучасники», що здебільшого проводиться разом із тактичною операцією «Корумповані зв'язки».¹

Ще більш широкий спектр тактичних операцій у разі вчинення кримінальних правопорушень ОЗУ запропонував В. Ю. Шепітько, до яких вчений відносить: «Встановлення поширеності злочинної групи»; «Виявлення зв'язків організованої групи»; «Затримання злочинної групи на місці злочину»; «Нейтралізація протидії розслідуванню злочину»; «Виявлення найслабкішої ланки в групі»; «Стратегічна розвідка»; «Створення і використання юридичних осіб»; «Підтримання в злочинному співтоваристві режиму напруженості»; «Використання суперечностей між учасниками злочинної групи» та ін.²

Як показав аналіз матеріалів судово-слідчої практики та анкетування практичних працівників, які розслідували кримінальні правопорушення, пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, в низці проваджень дійсно просліджувалися ознаки ОЗУ. Між тим, довести таку ознаку, як вчинення злочину ОЗУ, вельми складно. Труднощі пов'язані із встановленням усіх співучасників злочину та доведенням їх ролі у вчиненні кожного епізоду, виявленні лідера. Важко встановити під час розслідування й корумповані зв'язки, без яких не здійснюється більшість злочинів даної категорії.

У 46 % випадків про нові епізоди злочинного угруповання у сфері працевлаштування за кордоном стає відомо лише згодом, здебільшого за матеріалами розшукової справи. Згідно Наказу МВС України № 575 від 07.07.2017 року «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних

¹ Кузьменко С. С. Розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2019. С. 128.

² Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. С. 294.

правопорушень», у разі виявлення під час проведення оперативно-розшукових заходів ознак злочину керівник оперативного підрозділу невідкладно направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України.¹

Водночас, плануючи тактичні операції за матеріалами ОРД, слідчий безумовно повинен урахувати рекомендації оперативних працівників, спрямовані на недопущення розголошення джерела оперативно-розшукової інформації та забезпечення таємниці слідства. В окремих випадках можуть розроблятися спеціальні тактичні операції, які дезорієнтують злочинців. Насамперед це затримання злочинця на місці злочину, його допит, проведення обшуку, накладення арешту на майно, вилучення бухгалтерських та інших документів, проведення інвентаризації цінностей, продукції тощо.²

Аналіз наукової літератури, вивчення матеріалів судово-слідчої практики, анкетування практичних працівників показали, що тактична операція «Співучасники» є однією з затребуваних у разі вчинення злочинів групою осіб або ОЗУ, і до її змісту вчені покладають різні складові.

Так, О. В. Приходько для виявлення всіх співучасників пропонує такі дії та заходи:

- а) розшукові заходи щодо встановлення співучасників злочину, їх контактів (спілкування) між собою, додаткових свідків злочину;
- б) затримання співучасників (за необхідності);

¹ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення 26.01.2023 р.).

² Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2007. С. 34.

- в) обшуки за місцем їх роботи, проживання, транспортних засобів;
- г) допити підозрюваних;
- д) допити свідків;
- е) огляд і залучення до справи речових доказів (мобільних телефонів, комп'ютерної техніки та носіїв електронної інформації, записок та особистих записів, інших документів);
- ж) огляди, вивчення документів (наприклад, про службовий статус, професійні обов'язки співучасників);
- з) одночасні допити між співучасниками, свідками, якщо в їх показаннях є розбіжності;
- і) пред'явлення осіб для впізнання;
- к) відібрання зразків для експертного дослідження та призначення судових експертиз.¹

К. О. Чередник до тактичних операцій, спрямованих на встановлення ознак організованості та співучасників, пропонує такі комплекси:

- допити свідків, потерпілих, співучасників;
- пред'явлення для впізнання предметів, документів, осіб;
- проведення НСРД, спрямованих на спостереження за особою, річчю або місцем, зняття інформації з комунікаційних мереж та електронних інформаційних систем (спостереження за членами групи, які знаходяться на волі та прослуховування їхніх розмов);
- виконання спеціального завдання щодо участі в злочинному угрупованні особи, яка на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування (впровадження в групу);
- контроль за вчиненням злочину;
- тимчасовий доступ до речей та документів та провадження одночасних обшуків; огляд вилучених предметів та документів;

¹ Приходько О. В. Тактичні операції при розслідуванні хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 190.

- призначення судових експертиз (почеркознавчої, технічної експертизи документів, комп'ютерної техніки та програмних продуктів, економічної, судово-психологічної тощо);
- проведення ОРЗ, спрямованих на отримання інформації про співучасників та осіб, які могли сприяти вчиненню злочину;
- ОРЗ, спрямовані на встановлення місцезнаходження осіб, які переховуються від слідства та суду;
- проведення СРД, розшукових заходів, спрямованих на розшук активів та накладення на них арешту тощо.¹

На переконання В. Д. Пчолкіна і О. В. Федосової, типова тактична операція «Співучасники» передбачає комплекс слідчих (розшукових) дій та негласних (слідчих) розшукових дій, спрямованих на пошук інформації про всіх співучасників і роль кожного у вчиненні злочину. Зазначена тактична операція може визначатись залежно від конкретизованих тактичних завдань: встановлення виконавців (співвиконавців) певних діянь, наприклад, осіб, котрі підробляли документи, виготовляли підроблені бланки, печатки і штампи; займалися реалізацією викраденого; створювали фіктивні підприємства, переводили кошти в готівку; встановлення всіх учасників організованої групи, злочинної організації; встановлення організатора; визначення ролі кожного співучасника у вчиненні злочину і т. ін.²

Під час досудового розслідування нерідко чиниться протидія розслідуванню³. Якщо з боку учасників злочину чиниться протидія, А. Ф. Волобуєв пропонує проводити тактичні операції «Слідча таємниця» або «Антикорупція»⁴.

¹ Чередник К. О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, 2019. С. 141.

² Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів економічної спрямованості. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/187223465.pdf> (дата звернення: 17.01.2022 р.).

³ Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню : монографія / Віктор Миколайович Плетенець. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 364 с.

⁴ Волобуєв А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємства : навч. посібник. За ред. О. М. Бандурки. Харків : Ун-т внутр. справ, 1999. С. 117.

Аналіз наукової літератури, вивчення матеріалів судово-слідчої практики, анкетування практичних працівників показали, що при розслідуванні злочинів у сфері працевлаштування за кордоном, вельми необхідною є тактична операція «Виявлення епізодів». Адже у 92 % випадків дії злочинців мають повторність.

Реалізується згадана тактична операція залежно від етапу розслідування та криміналістичної ситуації шляхом проведення таких заходів:

- оперативна перевірка підозрюваного на причетність до вчинення інших злочинів;
- здійснення перевірки за Інтегрованими ІПС Національної поліції України, Єдиними та Державними реєстрами, іншими пошуковими системами в електронних мережах загального користування з метою отримання довідково-аналітичної та оперативно-пошукової інформації, у тому числі про аналогічні нерозкриті злочини;
- отримання консультаційної допомоги від фахівців;
- вилучення документації, пов'язаної зі службовою діяльністю підозрюваного, шляхом проведення відповідних обшуків, тимчасового вилучення чи отримання тимчасового доступу до неї;
- огляд вилученої документації, аналіз її змісту та виявлення слідів імовірної фальсифікації;
- призначення технічних і почеркознавчих експертиз документів;
- проведення ревізій, зустрічних та інших перевірок;
- огляд приміщень, земельних ділянок, споруд, устаткування тощо;
- отримання зразків для експертизи (за необхідності);
- призначення судових експертиз;
- допит підозрюваного та свідків;
- здійснення аудіо-, відеоконтролю особи злочинця та місця;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, отримання розшифрування телефонних розмов і проведення їх аналізу;

– зняття інформації з електронних інформаційних систем тощо.¹

Тактичне завдання з пошуку та затримання підозрюваних осіб розв'язується тактичною операцією «Розшук», складовими якої є:

- складання плану спільних ОРЗ та СРД;
- заповнення та відправлення облікових матеріалів для оголошення особи в розшук як організаційні заходи;
- допити знайомих та рідних підозрюваної особи;
- співпраця з оперативно-розшуковими підрозділами щодо спостереження за помешканням такої особи;
- здійснення запитів до облікових державних установ;
- зняття інформації з каналів зв'язку, тимчасовий доступ та слідчий огляд знятої інформації та кореспонденції.²

Продовжуючи, слід зазначити, що у криміналістиці також можна зустріти поділ тактичних операцій на складні та прості.³

Між тим, В. М. Шевчук категорично проти цього, мотивуючи, що поділ тактичних операцій на прості і складні не можна абсолютизувати, оскільки він базується на суто суб'єктивній оцінці як самої слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, так і того проміжного завдання, на розв'язання якого спрямована ця операція. Дійсно, для одного слідчого завдання, що виникло у ході розслідування, видається нерозв'язним, інший сприймає його як складне, але повною мірою розв'язне, третій убаचाє його як звичайне типове завдання, вирішення якого цілком охоплюється напрацьованими стандартами слідчої роботи, а тому не відносить це завдання до розряду складних.⁴

¹ Пчеліна О. В. Тактичні операції під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 3. С. 291.

² Завидняк І. О. Тактичні операції, спрямовані на подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. № 19. С. 162.

³ Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : автореф. автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / НЮА ім. Я. Мудрого. Харків, 2002. С. 7.

⁴ Шевчук В. М. Проблеми криміналістичної класифікації тактичних операцій. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2012. № 24. С. 185.

Враховуючи розмаїття пропозицій щодо класифікації тактичних операцій, вчений наголошує на потребі у розробленні універсальних класифікаційних підстав, які б мали наскрізний характер, могли успішно використовуватися до будь-яких злочинних проявів, ситуацій, тактичних завдань. Вчений вважає за доцільне запропонувати такі класифікаційні підстави розподілу тактичних операцій за змістом:

- а) базові (універсальні);
- б) специфічні.

Останні розробляються до особливостей розслідування злочинів більш вузької групи для вирішення завдань, властивих лише процесу розслідування певної категорії злочинних проявів.¹

Ми підтримуємо таку думку і вважаємо, що при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, можуть застосуватися як базові («Розшук і затримання злочинця», «Вивчення особи», «Нейтралізація протидії», «Співучасники», «Збирання доказів» тощо), так і специфічні тактичні операції.

Зокрема, виходячи зі специфіки кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, можна допустити застосування таких тактичних операцій, як: «Фіктивний роботодавець або посередник», «Виявлення факту вчинення злочинних дій під прикриттям працевлаштування за кордоном», «Пошук зниклого заробітчанина».²

Важливість таких тактичних операцій зумовлена тим, що під прикриттям діяльності з працевлаштування часто здійснюється й торгівля людьми, з вивезенням їх за кордон і подальшою експлуатацією, а також залучення «потенційних» робітників до жебракування, використання їх у різноманітних злочинних схемах

¹ Шевчук В. М. Проблеми криміналістичної класифікації тактичних операцій. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2012. № 24. С. 185.

² Павлик М. П. Комплекси тактичних операцій у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном. *Науково-практичний господарсько-правовий журнал «Підприємництво, господарство і право»*. 2021. № 3 (301). С. 300.

(залучення їх до контрабанди, сприяння нелегальному перетинанню кордону тощо).¹

Зокрема, як раніше вже було зазначено, під виглядом роботодавців або посередників з працевлаштування за кордоном, постраждалим обіцяють заробітну плату після виконання певного обсягу або наприкінці певного терміну роботи. Проте, коли через певний час вони починають наполягати на виплаті заробітної плати, їм пояснюють, що жодних коштів вони не отримують і мають працювати стільки, скільки власник вважатиме за потрібне. Будь-який спротив жорстоко карається побоями, обмеженням у пересуванні, голодом, залякуваннями². Як свідчить статистика, нерідко потерпілих тримають у неволі, не дозволяючи повернутись додому, а рідним і близьким може бути не відомо місце їх знаходження.

Підтвердженням цьому є приклад. Так, гр-н А. запропонував потерпілим працювати в Чехії на будівництві на внутрішніх роботах та отримувати високі заробітки. Проте, прибувши до Чехії, потерпілі працювали на будівництві під відкритим небом, до 12 годин на добу, їх перекидали з об'єкта на об'єкт без їх згоди, давали гроші раз на тиждень, яких вистачало лише на проїзд та харчування. Гроші за проживання утримували із зароблених грошей. Коли вони вирішили повернутися в Україну і хотіли отримати гроші за свою роботу, то гр-н Б. сказав, що вони повинні відпрацювати у гр-на Д. до кінця терміну візи і тримали їх у ґуртожитку. Фактично вони в Чехії нічого не заробили і не мали навіть грошей на дорогу для повернення в Україну.³

¹ Павлик М. П. Трудова та сексуальна експлуатація під прикриттям діяльності щодо працевлаштування за кордоном: окремі аспекти. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 29–30 січ. 2021 р.) Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. Ч. 2. С. 101.

² Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. С. 237.

³ Справа №11-107/07 : Ухвала іменем України Колегії суддів судової палати в кримінальних справах апеляційного суду Волинської області від 02 березня 2007 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2022 р.).

За таких обставин в нагоді стає тактична операція «Пошук зниклого заробітчанина», до змісту якої можна віднести такі заходи:

- проведення допитів свідків (родичів, знайомих осіб зниклого) щодо встановлення характеру домовленостей між особою, яка мала намір отримати роботу та особою, яка таку роботу пропонувала; чи укладався трудовий контракт і чи не залишилося його копії; в якій країні опинився зниклий; коли останній час відбувалося спілкування, через який зв'язок і яка була тема спілкування; чи не було переказів з боку постраждалого, у який спосіб;
- надання запиту до провайдера (оператора) комунікацій з метою встановлення IP-адреси, з якої здійснювалося спілкування «заробітчанина» з його родичами. У разі місцезнаходження провайдера за межами юрисдикції України, необхідно діяти через Національне бюро Інтерпол;
- запити до посольства країни перебування потерпілого з метою: з'ясування інформації щодо реального існування роботодавця, який вказаний у трудовому контракті (за умов наявності такого контракту); щодо наявності даних потерпілого в базі даних іноземців, яким видано дозвіл на працевлаштування;
- запити або здійснення тимчасового доступу до речей та документів до банку, через який здійснювався грошовий переказ родичам від потерпілого та огляд платіжних доручень та квитанцій;
- проведення пред'явлення для впізнання особи (у тому числі за фотознімками), яка запропонувала роботу потерпілому та сприяла його виїзду (у випадку, якщо свідок володіє такою інформацією);
- одночасні допити двох або більше осіб між особами, які сприяли виїзду потерпілого за кордон (посередник) та свідками, яким відома інформація про таке сприяння;
- проведення обшуків у осіб, відносно яких є інформація про їх причетність до ОЗУ, що переправляє людей за кордон

з метою трудової або сексуальної експлуатації під виглядом працевлаштування;

- проведення оперативно-технічних заходів, спрямованих на отримання інформації про телефонне та електронне спілкування потерпілого з його родичами та іншими особами в Україні, за необхідності через сприяння Національного бюро Інтерпол тощо.

Окрім того, в нагоді може стати взаємодія з Державною прикордонною службою України, що володіє інформацією про дані осіб, які перетинають кордон, у якому саме прикордонному пункті, у який час і хто перевіряє підстави для перетину кордону¹. Така інформація допоможе конкретизувати місце дислокації особи та може полегшити пошуки.

Якщо буде встановлено, що угода про працю мала місце, але укладена відповідно до норм іноземного законодавства, притягнути громадян іншої країни вельми складно.

З цього приводу М. О. Лиськов зауважує, що, у випадку порушення трудових прав осіб-громадян України, які легально або нелегально працюють за її межами, але не є суб'єктами трудових правовідносин, які регулюються законодавством України, мова може йти про надання їм допомоги щодо повернення в Україну, про дипломатичне втручання у вирішення певних проблем, але про притягнення іноземного громадянина за грубе порушення угоди про працю, яка укладена відповідно до норм іноземного законодавства, мова йти не може.²

Натомість, особи, які потрапили до рук злочинців, можуть звернутися до омбудсмана, який відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 13 і ст. 15 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини», має право направити подання до відповідних органів для усунення

¹ Справа № 1-54/11 : Вирок імені України Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 11 квітня 2012 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2022).

² Лиськов М. О. Кримінально-правова характеристика складів злочину проти трудових прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2012. С. 148.

порушення прав людини. Наприклад, формами реагування Уповноваженого можуть бути: звернення до послів і дипломатичних представництв України у відповідній державі, до Департаменту консульської служби МЗС, до омбудсмена країни працевлаштування, та звернення до інших компетентних органів. Проте, серйозною прогалиною українського законодавства є те, що в його нормах, з одного боку — не передбачено відповідних важелів впливу у розпорядженні Уповноваженого на суб'єктів, що порушили права людини, а з другого — немає адекватних засобів реагування парламенту за результатами його діяльності. Зобов'язані приймати звернення громадян й відповідні дипломатичні представники і консули. Серед переваг даного способу захисту є оперативність, проте відповідно до національного законодавства і міжнародного права, консули чи дипломатичні представники не наділені правами на представництво інтересів громадян України в іноземних судах в цивільних справах (у тому числі і в трудових спорах), що в значній мірі звужує інструментарій захисту.¹

Переходячи до наступної тактичної операції «Виявлення факту вчинення злочинних дій під прикриттям працевлаштування за кордоном», слід зазначити, що до її змісту можуть входити такі заходи:

- допит потерпілого з метою з'ясування: обставин його працевлаштування; періоду часу, з якого він піддався трудовій, сексуальній експлуатації, примушуванню до вчинення злочинних дій (перевезення наркотичних засобів, культурних цінностей тощо); місця та умов утримання; характеру поведінки осіб, які його «вербували». При допиті потерпілого слід максимально конкретизувати всі обставини злочину: вербування, отримання документів, перевезення та передачу, одержання та експлуатацію, фізичне та психічне насильство²;

¹ Смалюк Р. В. Захист трудових прав громадян України за кордоном. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2013. № 1 (7). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13srvuzk.pdf> (дата звернення: 24.02.2020).

² Вієрс М., Хавеман Р. Рекомендації з питань протидії торгівлі людьми для системи кримінальної юстиції в Україні. Київ, 2006. С. 20.

- допити свідків, яким відома інформація про злочинну діяльність під прикриттям працевлаштування;
- пред'явлення особи для впізнання, у тому числі за фотознімками, з метою ототожнення осіб, які утримували потерпілого та примушували працювати, осіб, які виступали «посередниками з працевлаштування»;
- призначення судово-медичної експертизи з метою встановлення тілесних ушкоджень, нанесених заробітчанину; судово-почеркознавчої та технічної експертизи документів — для дослідження документів на предмет підробки, складання їх певними особами; трасологічної — для дослідження слідів (рук, ніг, транспортних засобів тощо), залишених на місці утримання потерпілого, місці схиляння до працевлаштування за кордоном; економічної — для визначення відповідності чинному законодавству фінансово-господарських операцій фірми з працевлаштування, аналізу показників фінансового стану (платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості) та ін.;
- зняття інформації з комунікаційних мереж для фіксації телефонних розмов між потерпілим та «роботодавцем», між членами ОЗУ тощо;
- запити до посольства країни перебування потерпілого з метою: з'ясування інформації щодо реального існування роботодавця, який вказаний у трудовому контракті (за умов наявності такого контракту);
- запити або здійснення тимчасового доступу до речей та документів до банку, через який здійснювався грошовий переказ родичам від потерпілого та огляд платіжних доручень та квитанцій;
- проведення пред'явлення для впізнання особи (у тому числі за фотознімками), яка запропонувала роботу потерпілому та сприяла його виїзду;
- огляд вилучених у потерпілих закордонних паспортів з метою встановлення відмітки про перетин кордону;

- одночасні допити між потерпілими та особами, які виступали посередниками, або безпосередньо брали участь у примушуванні до трудової, сексуальної експлуатації або виконання злочинних дій;
- затримання осіб, які виступали посередниками, або безпосередньо брали участь у примушуванні до трудової, сексуальної експлуатації або виконання злочинних дій;
- співпраця в рамках міжнародного співробітництва з метою притягнення винних, що переховуються на території іншої країни, до кримінальної відповідальності;
- проведення обшуків та ін.

У цьому розрізі К. О. Щербаковська наголошує, що особливості проведення обшуків під час розслідування торгівлі людьми з метою трудової експлуатації визначаються:

- а) предметами пошуку;
- б) місцем знаходження речей та документів;
- в) особою, у якої вони перебувають.

Предметами пошуку можуть бути: трудові договори (контракти) з потерпілими та іншими особами, боргові розписки, закордонні та громадянські паспорти потерпілих та інших осіб тощо, а також інші предмети, що можуть бути речовими доказами, це, зокрема, будь-які документи, пов'язані з процесом вербування, такі як: копії рекламних оголошень, ділові щоденники із записами про призначені зустрічі, листи до курсів іноземних мов, до візових відділів посольств тощо; готівка, кредитні картки, чекові книжки та інші документи, пов'язані з будь-якими фінансовими операціями, незалежно від того, наскільки незначними можуть бути ці операції; документи у будь-якій формі, пов'язані з виплатами, які роблять жертви торговцям людьми, такі як журнали щоденних виплат, квитанції грошових переказів тощо; проїзні документи: квитки, квитанції, талони на посадку, багажні бирки тощо; документи у будь-якій формі, пов'язані з оформленням паспортів та віз, включаючи будь-які запрошення, трудові контракти, форми шлюбних агенцій тощо; будь-яке

обладнання зв'язку та комп'ютерна техніка, а зокрема, номери телефонів чи інша контактна інформація співучасників та потерпілих, прізвиська співучасників та/або потерпілих, факти спілкування підозрюваних (обвинувачених) між собою тощо.¹

З цього виходить, що більшу частину вилучених об'єктів складають документи, які містять в собі доказову інформацію щодо події злочину та його суб'єктів. Ці дані підтверджуються й вивченням матеріалів кримінальних проваджень, судових рішень та анкетування практичних працівників, які брали участь у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном.

При цьому, В. К. Весельський і В. В. Пясковський зауважують, якщо під прикриттям діяльності з працевлаштування здійснюється торгівля людьми, до документів які підтверджують такий факт, можна віднести:

- документи, що підтверджують факт вербування (записи з номерами телефонів осіб, яких вербували, рекламні оголошення, паспорти, проїзні документи тощо);
- документи, що стосуються факту перевезення потерпілої особи до країни-призначення (митні декларації, виїзні форми, талони на посадку, квитанції про оплату на проживання в готелі тощо);
- документи, що стосуються факту перебування в країні-призначення та трудової експлуатації жертви (імміграційні картки, квитанції про міжнародні банківські перекази тощо);
- документи, що пов'язані з діяльністю організацій, причетних до трудової експлуатації особи (установчі документи, що підтверджують право на зайняття діяльністю з працевлаштування за кордоном, документи, що засвідчують оренду приміщень, відповідні банківські реквізити організацій тощо);

¹ Щербаківська К. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування торгівлі людьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2012. С. 135.

- інші документи, вилучені у потерпілих та підозрюваних (трудові контракти, боргові розписки, копії квитанцій на міжнародні поштові відправлення, банківські дозволи на вивіз валют, записні книжки, дані організацій, що надають послуги з телефонного зв'язку, про вхідні та вихідні дзвінки з телефонів осіб, які підозрюються до причетності до злочинної діяльності, мобільні телефони із пам'яттю (адреси, номери телефонів, альбоми з фотографіями), інформація, що міститься в мережі Інтернет і стосується розміщення рекламних оголошень про працевлаштування), страхові поліси тощо.¹

До того ж, слід зазначити, що страховий поліс повинен бути виданий лише у відповідних акредитованих страхових компаніях України, завірений підписом і печаткою страхового агента. Список таких компаній є на сайті Центру візової підтримки.²

Під прикриттям діяльності з працевлаштування за кордоном може здійснюватися й незаконне перетинання кордону, про що свідчить приклад із судової практики.

Так, ОСОБА_2 за вказівкою ОСОБА_3, не маючи сумнівів в законності дій ОСОБА_1, передала останньому грошові кошти, як аванс за виготовлення документів та надання послуг, необхідних для перетину ОСОБА_3 державного кордону України з Польщею, подальшим переміщенням до Швеції. У свою чергу, ОСОБА_1, достовірно знаючи умови та порядок перетину державного кордону України, не маючи дозволу на посередництво у працевлаштуванні на роботу за кордоном, не укладаючи належного договору з ОСОБА_3 порушив вимоги ст. 16 Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» від 05.11.2015 року. Крім цього, трудовому мігранту, перед виїздом до держави перебування стороною,

¹ Весельський В. К., Пясковський В. К. Торгівля людьми в Україні (проблеми розслідування) : навч. посіб. Київ : КНТ, 2007. С. 49.

² Центр візової підтримки : Інформаційно-консультативний єдиний центр. URL: <https://visacenter-ukraine.com/insurance-requirements.shtml> (дата звернення: 25.07.2023).

що сприяє працевлаштуванню, повинен видаватися проект трудового договору (контракту), завірений іноземним роботодавцем). Розуміючи, що виготовлення зазначених документів без дотримання вказаних умов або будь-які посередницькі дії щодо таких документів є незаконними, усвідомлюючи, що самостійно виготовити або отримати дані документи він не може, підшукував та домовився з невстановленою досудовим розслідуванням особою про виготовлення документів на ім'я ОСОБА_3 для отримання польської робочої візи, а саме запрошення на роботу від польської юридичної особи та договору страхування з фірми ТДВ «Страхова компанія «Глобал Гарант» за грошову винагороду. Отримавши зазначені документи та сплативши вказану суму ОСОБА_1, ОСОБА_3 вважаючи що на законних підставах отримав документи необхідні для відкриття візи для роботи в Польщі, за вказівкою ОСОБА_1 подав зазначені документи до візового центру та в подальшому відкрив робочу візу до Польщі. Після чого, на підставі запрошення на роботу від польської юридичної особи, договору страхування з фірми ТДВ «Страхова компанія «Глобал Гарант», відкритої польської робочої візи та вказівок ОСОБА_1, в порушення вимог закону, ОСОБА_3 перетнув державний кордон України з Польщею. Таким чином, ОСОБА_1 за попередньою змовою з невстановленою досудовим розслідуванням особою, умисно порушуючи ст.ст. 9, 12 Закону України «Про державний кордон України» сприяли незаконному переправленню особи через державний кордон України під виглядом працевлаштування.¹

До змісту тактичного комплексу насамперед відноситься проведення обшуку у фігурантів, метою якого є викриття учасників злочинної діяльності, збирання доказів про незаконне переправлення осіб через державний кордон України.²

¹ Справа № 1-кс/759/1009/20 : Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 13 лютого 2020 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2022).

² Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України : метод. рек. / С. С. Чернявський, А. А. Вознюк, О. М. Брисковська та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 34.

Зокрема, об'єктами обшуку за таких обставин є:

- бланки міграційних документів (посвідки на тимчасове проживання, посвідки на постійне проживання іноземцям та особам без громадянства, дозволу на імміграцію тощо), паспортів та інших документів, що посвідчують особу;
- проїзні документи і квитки, посадочні талони, квитанції, багажні бирки, купони, туристичні тури, придбані на ім'я мігрантів;
- різного виду відомості про платежі, книги розрахунків і документи, що відносяться до щоденної організації трудової діяльності мігрантів (наприклад, з обліку робочого часу, виконану роботу та оплату праці);
- документи, які стосуються видачі віз, реєстрації, паспортів;
- різне обладнання та предмети, призначені для виготовлення підроблених документів;
- документи, що мають інформацію про заплановану операцію незаконного переправлення осіб через кордон;
- предмети і документи, заборонені в обігу (наприклад, зброя) тощо.¹

У такому тактичному комплексі відіграє важливу роль допит свідків та потерпілих. Зокрема, під час таких допитів необхідно встановити:

- обставини знайомства та характер взаємовідносин із підозрюваним;
- чи було відомо, що під приводом працевлаштування здійснюється незаконне переправлення осіб через державний кордон України;
- хто сприяв виїзду із України, до якої держави, які вимоги були пред'явлені;
- які засоби використовувалися при перетинанні кордону тощо.

¹ Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. С. 343.

Не менш важливе значення має допит підозрюваного, основне завдання якого полягає в тому, щоб отримати відомості, які дозволяють перевірити його причетність до кримінального правопорушення та роль у ньому.

До того ж, як зазначають Л. Ю. Капітанчук та А. З. Сорока, при розслідуванні нелегальної міграції у 86,3 % випадків проводиться пред'явлення для впізнання нелегальними мігрантами «переправників», оскільки організатори переважно безпосередньо не займаються переправленням нелегальних мігрантів і не встановлюють з ними безпосередній контакт. Використання можливостей судових експертиз та залучення спеціалістів при проведенні окремих слідчих дій також є змістовною складовою тактичного комплексу.¹

У випадку необхідності слід провести огляд місця події, яким здебільшого є: місця виготовлення та збуту підроблених документів, місця перетинання кордону тощо.

Загалом, особливості виявлення ознак функціонування каналів нелегальної міграції залежать від стану оперативно-розшукової та оперативно-службової діяльності органів державної прикордонної служби України, їх взаємодії з правоохоронними органами, діяльність яких спрямована на виявлення ознак нелегальної міграції поза межами контрольованого прикордонного району.²

Переходячи до тактичної операції «Фіктивний роботодавець або посередник», слід зазначити, що повнота та всебічність розслідування із встановленням всіх обставин, що підлягають доказуванню, багато у чому залежить від вирішення таких завдань:

- 1) з'ясування, чи має особа, що виступала посередником, відповідні реєстраційні, дозвільні документи та ліцензію щодо надання посередницьких послуг з працевлаштування

¹ Капітанчук Л. Ю., Сорока А. З. Особливості організації і тактики слідчих дій у ході розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 260–266.

² Капітанчук Л. Ю. Особливості розслідування незаконної міграції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Національна академія внутрішніх справ. С. 11.

- за кордоном, як від Міністерства соціальної політики України, так і від зарубіжних країн, з якими вона співпрацює, та чи зареєстрована на сайті вказаного міністерства;
- 2) встановлення відповідності наявних у документах реквізитів назви такої фірми, чи співпадає адреса агенції, декларації з тими реквізитами, що існують на веб-сайті Мінекономіки;
 - 3) встановлення обставин щодо запрошення на роботу, наявність заяв про намір доручити відповідну працю українцю від іноземного роботодавця;
 - 4) встановлення, які саме проекти контрактів мали місце, копії контрактів та договорів з працевлаштування, та які дозволи на роботу від іноземних держав надавалися, куди направлялися чи планувалося направляти робітників з боку особи-посередника. Та чи не були на момент відправки ці дозволи прострочені у часі;
 - 5) з'ясування у відповідному консульстві чи посольстві факту легалізації цих договорів;
 - 6) з'ясування, які документи, що необхідні для оформлення трудової візи чи дозволу на роботу були використані та чи є вони у наявності;
 - 7) з'ясування, чи є в наявності копії ліцензій від уповноваженого іноземного органу держави на послуги з підбору робітничого персоналу в Україні, що надані іноземним трудовим агенціям, з якими співпрацює фірма, чи особа посередник. А також, чи є копія дозволу з працевлаштування громадян України, чи копія так званого «наміру роботодавця надати роботу іноземцю», що надані уповноваженим органом іноземної держави вже для відповідного іноземного роботодавця, до якого на роботу направляються робітники;
 - 8) з'ясування, чи отримує посередник від іноземних роботодавців, які шукають робітників в Україні зарплатню за свої послуги.

При цьому, слід враховувати, що підписання трудового договору (контракту) є обов'язковою умовою легального працевлаштування.

Відсутність трудового договору або його підробка може свідчити про фіктивність роботодавця та посередника, який надає послуги із працевлаштування за кордоном.

Слід зазначити, що за загальними правилами працевлаштування громадян України за кордоном трудовий договір (контракт) повинен бути написаний зрозумілою мовою і складається у 2-х примірниках, один з яких видається на руки. У разі працевлаштування органами виконавчої влади (Центром зайнятості) та суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном (агенціями) перед виїздом до держави перебування особі стороною, що сприяє в працевлаштуванні, видається проект трудового договору (контракту), завірений іноземним роботодавцем. Проект трудового договору (контракту) викладається українською мовою та однією чи більше мовами, що використовуються в державі перебування, і містить зобов'язання, які бере на себе іноземний роботодавець.

У трудовому договорі (контракті) повинна міститися найбільш повна інформація про умови роботи (у тому числі щодо забезпечення безпечних та нешкідливих умов праці); оплата праці (у тому числі щодо розміру гарантованої заробітної плати), відрахувань із заробітної плати; тривалість робочого часу і часу відпочинку, строк дії трудового договору (контракту) та умови його розірвання; надання соціальної та медичної допомоги, здійснення соціального страхування; відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю в наслідок нещасного випадку на виробництві або тимчасової непрацездатності, умови проживання тощо.¹

Відсутність такого контракту, невідповідність встановленим вимогам або його підробка може свідчити про шахрайські дії з боку осіб, які пропонували роботу за кордоном, та фіктивність фірми із працевлаштування. Таку інформацію можна отримати через вилучення в ході тимчасового доступу до речей та документів,

¹ Працевлаштування громадян України за кордоном. Пенсійне забезпечення. <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/> (дата звернення: 04.01.2023).

під час обшуків таких документів, їх огляду та подальшого проведення почеркознавчої та технічної експертизи.

Нерідко посередники при вимозі надати копії таких контрактів посилаються на те, що їх строки зберігання вийшли та ін.

Втім, договір (контракт) про надання послуг щодо посередництва в працевлаштуванні за кордоном повинен зберігатися протягом трьох років після закінчення його строку дії. Стільки ж часу має зберігатися копія трудового договору (контракту), укладеного між клієнтом ліцензіата й іноземним роботодавцем¹. Тому, відмова у наданні таких документів також свідчить про фіктивність дій посередника.

Крім того, П. Д. Біленчук звертає увагу, що нерідко працевлаштуванням займаються окремі посередники та фіктивні фірми за своїми каналами, за спрощеною схемою.²

У випадку встановлення факту ненадання обіцяних послуг, заявлених посередником і роботодавцем, тактичними завданнями слідчого є:

- з'ясування інформації про умови праці, проживання, порядку надання соціальної та медичної допомоги, здійснення соціального страхування тощо, відповідність цих умов заявленим у договорі;
- з'ясування інформації про оплату праці, відповідність цих умов заявленим в договорі;
- з'ясування інформації про тривалість робочого часу і час відпочинку, відповідність цих умов заявленим в договорі;
- з'ясування інформації щодо обставин розірвання договору, відповідність цих строків умовам договору тощо.

Зі змісту тактичних операцій вбачається, що основними джерелами доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень,

¹ Денисова А. Нові правила посередництва в працевлаштуванні за рубежом. *Закон і бізнес*. 2018. URL: https://zib.com.ua/graphics/logotype_zib_small_ua.gif (дата звернення: 22 березня 2022).

² Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2007. С. 354.

пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, є документи. Тому домінуюче місце серед всіх видів експертиз займає почеркознавча та технічна експертиза документів, що дозволяють:

- встановити факт внесення змін у документ та способи їх виготовлення;
- виявити невідповідність документа встановленій формі та з'ясувати факт копіювання конкретного підпису з оригіналу за допомогою технічних засобів;
- встановити, чи виконано підпис від імені конкретної особи і чи має місце факт імітації почерку іншої особи тощо.

Втім, призначаючи експертизу, слідчий повинен врахувати низку обставин та вирішити, чи достатньо у його розпорядженні матеріалів для повноцінного експертного дослідження.¹

Ведучи мову про особливості підготовки та призначення експертиз у справах досліджуваної категорії, необхідно зосередити увагу на збиранні матеріалів для проведення почеркознавчої та технічної експертизи документів, що має певну специфіку, зумовлену необхідністю надання великої кількості документів, їх бланків, а також зразків для порівняльного дослідження (вільних, умовно-вільних та експериментальних зразків відтисків печаток (штампів), почерку (підпису)).²

Для того, щоб правильно зібрати матеріал у необхідній кількості та якості, доцільно залучити спеціаліста. Наприклад, під час огляду, обшуку та тимчасового доступу до речей та документів спеціаліста залучають для надання допомоги у визначенні необхідного переліку документів, що мають відношення до справи та з'ясування місця їх знаходження; виявлення документів, що містять ознаки підробки; правильного вилучення як паперових,

¹ Бідняк В. А., Бідняк Г. С., Чаплинський К. О. Теоретичні, правові та праксеологічні засади використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням в галузі охорони здоров'я : монографія. Одеса : Видавничий дім Гельветика, 2021. 206 с.

² Павлова Н. В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла : монографія / за заг. ред. канд. юрид. наук, проф. Є. І. Макаренка. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. С. 148.

так і електронних документів та їх описання. Професійна допомога необхідна й при оцінюванні висновку експерта, вивченні змістовної частини документів.

До того ж, гарантією раціонального експертного дослідження і процесу розслідування в цілому є також отримання консультації фахівця щодо формулювання питань експерту.¹

Говорячи про об'єкти технічної та почеркознавчої експертизи, слід зазначити, що ними в основному є документи, що підтверджують:

- факт перетинання державного кордону України. Так, переміщення громадян України чи інших країн світу через кордон має обов'язково супроводжуватися наявністю відповідних документів, які дозволяють здійснювати його перетин. Особливістю при призначенні технічної експертизи документів, що посвідчують особу при перетині через державний кордон України, є необхідність зазначати індивідуальні ознаки досліджуваного об'єкта та його зразків. Такими ознаками є: назва документа (наприклад, дипломатичний паспорт, паспорт для виїзду за кордон та інші); серія і номер (наприклад, МЕ 702315); дані про особу, на яку від виданий. У разі необхідності вирішення експертизою питання про встановлення способу нанесення відбитків, слід вказувати місце знаходження таких відбитків. Це здійснюється для конкретизації об'єкта дослідження з метою уникнення плутанини та вивчення саме того документа або його частини, які мав на увазі ініціатор експертизи;²
- факт створення суб'єкта підприємницької діяльності (установчі та реєстраційні документи фірми, що проваджує

¹ Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2006. С. 148.

² Тельянчук Л. С. Криміналістичне дослідження документів, що посвідчують особу при перетинанні державного кордону України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2016. С. 50.

діяльність з посередництва у працевлаштуванні за кордоном тощо);

- факт укладання конкретної угоди між фірмою-посередником, роботодавцем та робітником;
- факт звернення в різноманітні структури з приводу оформлення виїзних документів, страховки (заяви, довідки);
- факт існування взаємин між суб'єктом підприємницької діяльності, що проваджує діяльність з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, та іноземними роботодавцями (контракт про посередництво у працевлаштуванні за кордоном із закордонним роботодавцем; засвідчений нотаріально проект трудового договору (у перекладі) тощо);
- факт отримання дозволу на працевлаштування громадян України за кордоном, виданий роботодавцю уповноваженим органом країни працевлаштування та легалізований в консульській установі України;
- особисті документи тощо.

Говорячи про консультативно-довідкову допомогу спеціаліста, слід сказати, що вона організовується найчастіше для ознайомлення з умовами і правилами роботи тієї чи іншої організації, до розслідування незаконної діяльності якої приступає слідчий.¹

Участь спеціаліста при допиті полягає у наданні допомоги слідчому у формулюванні питань, що стосуються сфери працевлаштування за кордоном, консультуванні щодо законодавчих актів, що регламентують порядок перетинання кордону, порядок здійснення підприємницької діяльності щодо працевлаштування за кордоном, роз'ясненні спеціальних термінів.

Отже, перелік заходів, що входять до тактичного комплексу, залежить від того, які саме завдання необхідно вирішити і які засоби та способи доцільно використовувати для цього.

¹ Павлова Н. В., Птушкін Д. А., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 132.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено теоретичний аналіз та розв'язання наукового завдання з розробки й наукового обґрунтування методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном. Найсуттєвішими результатами дослідження є:

1. Діяльність щодо виїзду за кордон із метою працевлаштування регулюється низкою нормативних актів як вітчизняного, так і міжнародного характеру. Поряд з цим, прогресивні зміни у структурі злочинності та поява нових сучасних способів дій, у тому числі і у сфері працевлаштування, ускладнили можливість держави повною мірою захищати вищевказані права громадян, внаслідок чого низка суб'єктів стають потерпілими від дій несумлінних посередників та роботодавців.

Певною проблемою на заваді захисту прав українців за кордоном стає прагнення громадян працевлаштуватися поза офіційним контролем. У зв'язку із цим ряд норм потребують уточнення та кардинальних змін.

2. Місце вчинення кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном може бути декілька. Зокрема, злочинні дії можуть починатися в офісі посередника з працевлаштування, продовжуватися пересіченням державного кордону і закінчуватися на території іншої країни. Серед найпопулярніших країн для заробітчан-українців виявилася Польща, Угорщина, Чехія, Італія, Іспанія, Фінляндія та Німеччина, що визначає географічне поширення кримінально караних посягань в цих регіонах. Щодо часу та сезонності, то все залежить від попиту в певний проміжок часу на робітників для виконання певних видів работ.

Так, наприклад, в Фінляндії основним видом зайнятості є сезонний збір ягід та грибів, який розпочинається з липня і закінчується у вересні. Іспанія випереджає всі держави за рівнем імпортування фруктів, а попит на робітників для збору врожаю розпочинається з жовтня по травень. В пік туристичних сезонів у курортних державах зростає попит на кількість офіціантів і барменів, аніматорів та ін.

3. Способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, багато у чому залежать від обстановки, що склалася як в Україні, так і в іноземній державі, в якій особа планувала працевлаштуватися. На вибір способів також впливають особистісні характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення та у відношенні яких такі кримінальні правопорушення вчиняються. Існує безліч злочинних схем у сфері працевлаштування за кордоном, а зі зміною соціально-політичної, фінансово-економічної ситуації змінюються й удосконалюються способи злочинних дій, які набувають нового змісту.

Спосіб вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, потрібно визначати як повноструктурний комплекс дій, спрямованих на підготовку, вчинення чи приховування протиправних дій.

4. Будь-яка діяльність зумовлює наслідки, що відображаються у вигляді слідів. Матеріальні сліди у провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном в основному відображаються у документах: установчих, ліцензійних, бухгалтерських, банківських, копіях квитанцій на міжнародні поштові відправлення та перекази, паспортах громадян, документах, що були використані для перетинання державного кордону з метою працевлаштування, документах, що підтверджують факт працевлаштування та перебування за кордоном, контракти про посередництво у працевлаштуванні за кордоном із закордонним роботодавцем, проекті трудового договору тощо. Уявні сліди залишаються в пам'яті потерпілих, свідків, інших суб'єктів, які мають відношення до процесу працевлаштування.

Віртуальні сліди у провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном можуть міститися у електронних журналах проведення фінансових операцій, електронних реєстрах та базах даних, в електронній скриньці, у пам'яті телефону, у голосових повідомленнях та і відеодзвінках; на сторінці вебсайту, аканту особи, у пам'яті комп'ютера тощо.

5. Типові криміналістичні ознаки особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері працевлаштування за кордоном, розглядаються шляхом узагальнення відомостей соціально-демографічного характеру, моральних властивостей та психологічних особливостей, які відрізняють конкретну особу від усіх інших.

Щодо соціально-демографічної характеристики, то 90 % осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері працевлаштування за кордоном, є мешканцями великих міст. Більшість з них є громадянами України. Водночас, специфіка кримінальних правопорушень даного напрямку полягає в тому, що вчиненню протиправних дій можуть сприяти іноземні громадяни, особливо у випадках торгівлі людьми під приводом працевлаштування. Освітній та інтелектуальний рівень осіб, які вчиняють злочини у сфері працевлаштування за кордоном, достатньо високий, особливо при вчиненні обманних дій щодо потенційних заробітчан. 75 % осіб мають вищу освіту, здебільшого юридичну або економічну. Вікова категорія — від 20–45 років, кількість жінок та чоловіків приблизно однакова (45 % та 55 %), кількість раніше судимих осіб складає приблизно 16 %.

Вказані кримінальні правопорушення вчиняють особи із жорстким характером, стійкою антисоціальною позицією, із низькими моральними якостями, вмінням переконувати та нав'язувати свою позицію іншим (67 %).

6. Потерпілими у даній категорії проваджень насамперед стають особи, які, бажаючи працевлаштуватися, не перевіряють документи, що засвідчують діяльність посередника з працевлаштування та його репутацію, не перевіряють наявність відповідної вакансії за кордоном та не дізнаються про умови праці в іншій країні тощо.

7. Розглянуто особливості початку досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном. Визначаючи напрями розслідування на початковому етапі, слід мати на увазі, що заявник може сприймати цивільно-правовий делікт як злочин чи навпаки. До того ж, дії, пов'язані із працевлаштуванням, можуть містити у собі різні склади кримінальних правопорушень. Тому, першочерговою задачею є встановлення умислу та визначення правового характеру певних дій. Коло обставин, що підлягають встановленню, можна поділити та три групи:

- а) ті, що передбачені КПК України;
- б) ті, що встановлені в диспозиціях статей КК України, які регламентують кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані із працевлаштуванням за кордоном;
- в) ті, які не входять до предмета доказування, але мають важливе значення для розгляду кримінального провадження по суті.

8. Ефективність діяльності правоохоронних органів з питань посилення боротьби із кримінальними правопорушеннями, що вчиняються у сфері працевлаштування за кордоном, напряду залежить не лише від вдосконалення їх організаційних структур, чи належної модернізації, підвищення мобільності у реагуванні на зміни в динаміці вказаної злочинності, але й від покращення рівня взаємодії самих правоохоронних органів з органами, які уповноважені дотримуватися вимог з реалізації державної політики України у вказаній сфері та здійснювати координацію міграційної трудової діяльності, а також проводити планові (позапланові) заходи з контролю та нагляду за додержанням передбачених законом стандартів та правил, і ліцензійних умов у цілому, а також, з питань здійснення та дотримання уповноваженими суб'єктами визначених законом правил щодо зовнішньої трудової міграції.

Велике значення в питаннях успішного розслідування кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном має і міжнародне співробітництво з уповноваженими компетентними органами іноземних держав у таких кримінальних провадженнях. Вказане співробітництво ґрунтується на відповідних міжнародних

актах з питань надання правової допомоги у кримінальних провадженнях, ратифікованих державами-учасницями. А за відсутності таких правових актів здійснюється на засадах взаємності, за якою одна держава, в рамках необхідності отримання правової допомоги у кримінальному провадженні, звертаючись до іншої держави та направляючи відповідний запит про це, письмово гарантує запитуваній стороні, що якщо у неї в майбутньому виникне така ж потреба, розглянути її запит з надання правової допомоги. Органами, уповноваженими вирішувати питання з міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні є Офіс Генерального прокурора, Міністерство юстиції України та Національне антикорупційне бюро України. Водночас, основними суб'єктами, що здійснюють координацію, організацію та забезпечення співробітництва правоохоронних та інших органів державної влади України з компетентними органами іноземних держав, є Інтерпол та Європол.

9. При розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, до предмету допиту можна віднести встановлення таких обставин: відомості про зміст підготовчих дій та особливості безпосереднього вчинення кримінального правопорушення; особи, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, відношення до цього службових осіб; документи, що пред'являлися на підтвердження сумлінності дій; документи, що підписувалися потерпілим; відомості про кримінально-правову кваліфікацію дій; відомості про особливості місця, в якому укладалася угода про майбутнє працевлаштування за кордоном, зовнішність осіб, які пропонували роботу та в цей час знаходилися поруч; відомості про країну працевлаштування та роботодавця, особливості праці в іншій країні; відомості про психологічний та фізичний стан особи на момент вчинення кримінального правопорушення; який вплив чинився на потерпілого і яким чином було досягнуто мети (обман, насильство тощо); відомості про домовленості між потерпілим та злочинцями.

У випадках вчинення даної категорії кримінальних правопорушень членами кримінальних угруповань важливого значення набувають відомості про функціонування злочинної групи,

кількість її учасників, послідовність та зміст вчинених кримінальних правопорушень, характер участі кожного з членів групи у вчиненні злочинних дій, а також наявність корумпованих зв'язків в органах державної влади.

10. Найбільш поширеними слідчими (розшуковими) діями, спрямованими на отримання інформації з матеріальних джерел, є огляд предметів і документів (98 %) і обшук (56 %). У той же час, не дивлячись на те, що тимчасовий доступ до речей і документів не є слідчою (розшуковою) дією, він має спільні риси з оглядом і обшуком, адже метою зазначених процесуальних дій є отримання матеріальних доказів.

Зокрема, при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, слідчі частіше за все стикаються із необхідністю звернення про тимчасовий доступ до речей та документів до:

- 1) державної міграційної служби України (28 %);
- 2) центру надання адміністративних послуг (ЦНАП) — про отримання документів для виїзду за кордон (5 %);
- 3) страхових фірм та компаній — про видачу документів, їх копій, які надавалися громадянами для отримання страховки для виїзду за кордон з метою працевлаштування (9 %);
- 4) закладів вищої освіти — про видачу документів, що підтверджують проходження навчання певними особами та отримання відповідної кваліфікації (6 %);
- 5) медичних закладів — про видачу документів, отримання інформації про здоров'я осіб, які мали намір працевлаштуватися або вже вважаються працевлаштованими за кордоном (7 %);
- 6) консульських установ — про видачу копій документів, які надавалися громадянами для отримання робочої візи (6 %);
- 7) прикордонних пунктів пропуску з приводу перетинання державного кордону певними особами (2 %) тощо.

Найбільш поширеними об'єктами вилучення під час обшуку у провадженнях даної категорії, є: фотографії, надані потерпілою особою для складання документів, необхідних

для працевлаштування; заповнені анкети (55 %); паспорти громадянина України на ім'я різних осіб та їх копії (66 %); закордонні паспорти та їх копії (42 %); оригінал та копія медичної страховки на ім'я різних осіб (7 %); товарні чеки за оплату послуг з працевлаштування (22 %); банківські рахунки (20 %); договори на посередництво у працевлаштуванні (81 %); трудові контракти (84 %); свідоцтва про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця (21 %); різноманітні печатки та штампи фізичних осіб-підприємців, держустанов, підроблені штампи про перетин кордону тощо (67 %); копії або оригінали декларації про провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном (42 %); розписки (26 %); документи про освіту громадян, які надавалися для працевлаштування (12 %); комп'ютерна оргтехніка та мобільні телефони, в яких збереглася інформація про злочинну діяльність (89 %); флешносії, на яких зберігаються електронні варіанти підроблених документів, інформація про злочинні схеми (19 %); довідки про присвоєння ідентифікаційного коду (8 %); оригінали та копії довідок із банків та підприємств про працевлаштування (9 %); заяви на отримання візи (11 %) тощо.

11. Сформовано типові тактичні операції, спрямовані на вирішення завдань розслідування кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із посередництва у працевлаштуванні за кордоном.

Зокрема, при розслідуванні таких кримінальних правопорушень можуть застосуватися як базові: «Розшук і затримання злочинця», «Вивчення особи», «Нейтралізація протидії», «Співучасники», «Збирання доказів» тощо, так і специфічні тактичні операції: «Фіктивний роботодавець або посередник», «Виявлення факту вчинення злочинних дій під прикриттям працевлаштування за кордоном», «Пошук зниклого заробітчанина». Важливість таких тактичних операцій зумовлена тим, що під прикриттям діяльності з працевлаштування часто здійснюється й торгівля людьми, з вивезенням їх за кордон і подальшою трудовою, сексуальною експлуатацією, а також залученням «потенційних» робітників до жебракування, використанням їх у різноманітних злочинних схемах тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Kuznichenko Y., Dykha M. V., Pavlova N., Frolov S., Hryhorash O. Defining the probability of bank debtors' default using financial solvency assessment models. *Banks and Bank Systems*. 13 (2). 1–11. DOI: 10.21511/bbs.13(2).2018.01.
2. Pyrih Ihor, Sezonov Viktor, Yefimov Mykola, Oderiy Oleksiy, Novikov Vitaliy. Forensic Examination of Plastic Identification Documents. *Pakistan Journal of Criminology*. Vol. 15, № 02, April–June 2023 (17–32).
3. Uliia Chornous, Svitlana Pylypenko, Olga Vakulyk, Hanna Bidniak, Anatoliy Ostapchuk. Current Challenges Of International Cooperation In The Area Of Human Trafficking Countering. *International Journal of Advanced Science and Technology*. Vol. 29. No. 8s (2020). Vol. 29. No. 8s (2020). Special Issue.
4. Yefimov Mykola, Pavlova Natalia, Fedchenko Volodymyr, Pletenets Viktor, Kryvopusk Oleksandr. Foreign experience in legal regulation of fraud investigation. *Journal of University of Zulia (Revista de la Universidad de Zulia)*. 2022. Number 38. P. 159–168.
5. Агенство ООН з питань міграції: Міжнародна організація з міграції. URL: <https://iom.org.ua/ua/mom-v-ukrayini> (дата звернення 14.07.2022).
6. Андрушко А. В. Кримінологічна характеристика торгівлі людьми, вчиненої з метою примусового втягнення в зайняття жебратством. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 4 (29). С. 104–110.
7. Антонюк І. А. Особливості допиту в кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері надання послуг із посередництва

- у працевлаштуванні. *Науково-практичний господарсько-правовий журнал : Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9 (295). 260 с. С. 219–223.
8. Аріт К. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів у сфері економічної діяльності. *Право і Безпека*. 2013. № 2. С. 106–112.
 9. Басай В. Д., Томин С. В. Дослідження віртуальних слідів — перспективний напрямок криміналістичного слідознавства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С. 220–222.
 10. Безвізові країни для Українців в 2019 році. URL: <https://www.momondo.ua/kudy-poihaty/stattya/bezvizovi-krayiny-dlya-ukraintsiv> (дата звернення: 24.08.2022).
 11. Бегалов Є. П. Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України : дис. ... докт. філ. : 081. Київ, 2020. 278 с.
 12. Белан С. В., Луценко Т. О. Психологічні проблеми подолання протидії слідству при проведенні окремих слідчих дій. *Проблеми екстремальної та кризисної психології*. 2009. Вип. 6. С. 11–20.
 13. Бідняк В. А., Бідняк Г. С., Чаплинський К. О. Теоретичні, правові та праксеологічні засади використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням в галузі охорони здоров'я : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 206 с.
 14. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 152 с.
 15. Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : МАУП, 2007. 512 с.
 16. Білоус В. В. Проблеми методики розслідування фіктивного підприємництва : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 20 с.

17. Бойко О. П., Рогальська В. В. Взаємодія слідчих національної поліції України з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні : монографія. Дніпро : Видавець Біла К.О., 2018. 180 с.
18. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник. 5-те вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 860 с.
19. Бондаренко Н. В. Кримінологічна характеристика та запобігання нелегальній міграції в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Межрегіональна академія управління персоналом. Київ, 2018. 217 с.
20. Бондаренко Н. В. Кримінологічна характеристика та запобігання нелегальній міграції в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Межрегіональна академія управління персоналом. Київ, 2018. 217 с.
21. Булулуков О. Ю. Тактична операція «Особа злочинця під час розслідування вбивства за відсутності трупа». *Проблеми законності* : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2001. Вип. 49. С. 166–175.
22. Васільєв В. Т., Петроє О. М. Міжнародна трудова міграція: аналіз ситуації та наслідків для України. *Вісник НАДУ*. 2015. № 4. С. 93–100.
23. Весельський В. К., Пясковський В. К. Торгівля людьми в Україні (проблеми розслідування) : навч. посіб. Київ : КНТ, 2007. 268 с.
24. Вієрс М., Хавеман Р. Рекомендації з питань протидії торгівлі людьми для системи кримінальної юстиції в Україні. Київ, 2006. С. 19–22.
25. Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.
26. Волкова А. І. Структура криміналістичної характеристик торгівлі людьми. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. № 27. С. 174–181.
27. Волобуєв А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва : навч. посібник / за ред. О. М. Бандурки. Харків : Ун-т внутр. справ, 1999. 245 с.

28. Волобуев А. Ф. Тактичні задачі розслідування розкрадань майна в сфері підприємницької діяльності. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1999. № 3. С. 84–90.
29. Волобуева О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2006. 236 с.
30. Гукова І. А. Підготовка до проведення вербальних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні шахрайства у сфері надання послуг із посередництва у працевлаштуванні. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 431 с.
31. Гула Л. Ф. Особливості розслідування злочинів, учинених організованими злочинними групами. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 170–180.
32. Денисова А. Нові правила посередництва в працевлаштуванні за рубежом. *Закон і бізнес*. 2018. URL: https://zib.com.ua/graphics/logotype_zib_small_ua.gif (дата звернення: 22.03.2022).
33. Дехтярьов Є. В. Особливості тактики допиту особи, яка підозрюється у вчиненні шахрайства в сфері господарсько-договірних зобов'язань. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. № 3. 2011. С. 286–292.
34. Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми : навч. посіб. / Нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2001. 94 с.
35. Дмитренко Ю. П. Трудове право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 624 с.
36. Дубина В. І. Аналіз діяльності підрозділів боротьби з злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми МВС України у період з 2005 по 2014 роки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 33–41.

37. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_307#Text (дата звернення: 06.08.2023).
38. Європейська соціальна хартія, від 3 травня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 16.11.2022).
39. Єдиний портал органів системи МВС України. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/9190_Pracivniki_Departamentu_Interpolu_ta_vropolu_Nacpolicii_Ukraini_rozshukuyut_svidkiv_podii_v_Londoni.htm (дата звернення: 09.09.2023).
40. Єфімов М. М., Павлова Н. В., Чучко С. В. Методика розслідування шахрайств, пов'язаних із купівлею-продажем товарів через мережу Інтернет: теоретичні та праксеологічні засади : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 202 с.
41. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.
42. Жаровська Г. П. Торгівля людьми як форма організованої злочинної діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. Вип. 71. С. 373–379.
43. Журба О. В. Поняття та сутність праці за кордоном та сучасної української трудової міграції. *Форум права*. 2008. № 1. С. 130–133.
44. З початку року поліція виявила понад 160 фактів торгівлі людьми — Артем Крищенко. Єдиний портал органів системи МВС України. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/19880_Z_pochatku_roku_policiya_viyavila_ponad_160_faktiv_torgivli_lyudmi_Artem_Krishchenko.htm (дата звернення: 26.07.2022).
45. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... на здобуття наук. степеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / НАВС. Київ, 2005. 20 с.
46. Завидняк І. О. Тактичні операції, спрямовані на подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій.

- Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. № 19. С. 159–166.
47. Заклади допомоги особам, постраждалим від торгівлі людьми. URL: http://tsm.if.gov.ua/content/content&content_id=16480 (дата звернення: 09.09.2023).
48. Запотоцький А. П. Особливості тимчасового доступу до речей і документів під час досудового розслідування злочинів у сфері будівництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (103). С. 131–145.
49. Заяць К. Д. Методика розслідування шахрайств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харківський нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 196 с.
50. Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / НЮА ім. Я. Мудрого. Харків, 2002. 18 с.
51. Зміни для українців із тимчасовим захистом у Європі. URL: <https://iaa.org.ua/> (дата звернення: 12.11.2023).
52. Інтерпол. *Вікіпедія*. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 09.09.2022).
53. Кабаченко Г. С. Регулювання ринку праці в умовах трансформації структури зайнятості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Донецький національний ун-т ім. Василя Стуса. Вінниця, 2017. 247 с.
54. Казаренко М. С. Про тактичні операції у структурі розслідування економічних злочинів. *Право і безпека*. 2005. С. 73–75.
55. Капітан В. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні. *Ефективність державного управління* : Збірник наукових праць. 2012. № 32. С. 474–481.
56. Капітанчук Л. Ю. Особливості розслідування незаконної міграції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Національна академія внутрішніх справ. 20 с.
57. Капітанчук Л. Ю., Сорока А. З. Особливості організації і тактики слідчих дій у ході розслідування незаконного переправлення

- осіб через державний кордон України. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 260–266.
58. Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження за КПК України. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Одеса, 2013. С. 223–229.
59. Князев С. В. Виявлення та перевірка оперативної інформації при протидії злочинам, що вчиняються на ринку житла. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 25.
60. Коваленко В. В. Типові способи, сліди й обстановка вчинення злочину як елементи криміналістичної характеристики торгівлі людьми. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 2 (31). С. 182–187.
61. Колісниченко О. Н., Савченко А. Н. До питання про поняття способів вчинення злочину у криміналістиці. *Питання криміналістики та судової експертизи*. 1962. С. 62.
62. Колісниченко О. Н., Коновалова В. О. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посіб. Харків : Юрид. ін-т, 1985. 92 с.
63. Компас : посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. Міграція та права людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/migration#Migration%20and%20Human> (дата звернення: 11.09.2022).
64. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 06.09.2022).
65. Конвенція про працівників-мігрантів від 1 липня 1949 р. № 97. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993159> (дата звернення: 12.10.2022).
66. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2530-17> (дата звернення: 16.11.2022).

67. Коновалова В. Е. Початкові слідчі дії та тактичні операції при розслідуванні злочинів у сфері економіки. *Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15–16 грудня 1998 р.). Харків : Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, 1999. С. 72–74.
68. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
69. Координатор проєктів ОБСЄ в Україні. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/107311> (дата звернення: 20.07.2022).
70. Корж В. П. Деякі проблеми розслідування злочинів організованих транснаціональних груп про торгівлю жінками. *Право України*. 2001. № 4. С. 78–79.
71. Кравченко К. Тактика проведення обшуків під час розслідування торгівлі людьми з метою трудової експлуатації. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 2. С. 249–253.
72. Кравченко К. С. Тактика огляду місця події під час розслідування торгівлі людьми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 2 (45). С. 100–102.
73. Кривопуск О. Г. Особливості початку досудового розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 418–421.
74. Кривопуск О. Г. Способи вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 369–376.
75. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2010. 496 с.
76. Криміналістик : підручник: у 2 т. Т. 2 / А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва,

- Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.
77. Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.
78. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VIIIю URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.12.2023).
79. Крищенко А. МВС: у 2017 році від торгівлі людьми в Україні постраждали 184 жінки, 161 чоловік і 22 дитини. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/localnews/mvs-u-2017-rotsi-vid-torgivli-ljudmi-v-ukrajini-postrazhdali-161-cholovik-184-zhinki-i-22-ditini-236146.html> (дата звернення: 06.09.2021).
80. Кузьменко С. С. Розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2019. 249 с.
81. Кузьмічов В. С. Криміналістика : навч. посіб. / В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. Київ : Юрінком Інтер, 2001. С. 198.
82. Кучменко Н. Легальні та нелегальні канали трудової міграції українців: правові та етнологічні аспекти. *Етнічна історія народів Європи*. 2010. Вип. 31. С. 100–105.
83. Лиськов М. О. Кримінально-правова характеристика складів злочину проти трудових прав людини : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2012. 209 с.
84. Литвинчук О. І., Сорока М. С., Колесников І. В. та ін. Електронні докази. Обшук. Частина 1. Харків : Фактор, 2020. 80 с.
85. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2006. 573 с.

86. Лісніченко Д. В. Тимчасовий доступ до речей та документів: аналіз і проблемні аспекти. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 157–160.
87. Ліцензія на посередництво у працевлаштуванні за кордоном. URL: <https://legalaid.ua/ua/> (дата звернення: 12.11.2021).
88. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.
89. Максимішин Л. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 250 с.
90. Матусовський Г. А. Економічні злочини : криміналістичний аналіз. Харків : Консум, 1999. С. 149–156.
91. Матусовський Г. А. Методика розслідування розкрадань. Київ : УМК ВО, 1988. 88 с.
92. Міжнародна конвенція про захист прав трудящих-мігрантів та членів їх сімей / Конвенція ООН 995_203 от 18 декаб. 1990 г. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_j91 (дата звернення: 12.07.2021).
93. Мельник П. Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема. URL: <http://www.conferences.neasmo.org.ua/node/554> (дата звернення: 12.07.2021).
94. Методичні рекомендації з питань боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів / І. С. Оверченко, О. І. Олійник, О. С. Стеблинська, А. В. Брітанов. Київ : Державна пенітенціарна служба України, 2015. 70 с.
95. Мещеряков В. А. Сліди злочинів у сфері високих технологій. *Бібліотека криміналіста*. 2013. № 5 (10). С. 265–269.
96. Міграція в Україні: цифри і факти. Міжнародна організація з міграції (МОМ) Представництво в Україні. Друге видання 2013. URL: <https://www.iom.org.ua/sites/all/themes/frontend/logo.png> (дата звернення: 14.01.2021).

97. Міжнародна організація праці. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 06.08.2022).
98. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 16.11.2022).
99. Міжнародно-правові проблеми протидії нелегальній міграції та торгівлі жінками / відп. ред. Ю. Римаренко, Ю. Шемшученко, Я. Кондратьєва. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 234 с.
100. Міністерство закордонних справ України. Добровільна реєстрація українських громадян при подорожах за кордон. URL: <https://friend.mfa.gov.ua/#/> (дата звернення: 22.07.2023).
101. Міністерство соціальної політики України: структура міністерства. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/struktura-centralnogo-aparatu-ministerstva.html> (дата звернення: 06.06.2022).
102. На Львівщині судитимуть прикордонника за переправлення мігрантки. URL: <https://www.unn.com.ua/> (дата звернення: 14.01.2022).
103. Набруско М. С. Типова слідова картина як елемент криміналістичної характеристики торгівлі людьми. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. № 4 (51). С. 62–67.
104. Назаренко К. Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : монографія. Дніпро : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 172 с.
105. Народний правовий портал «Юрисконсульт»: вебсайт. URL: <https://legalexpert.in.ua/> (дата звернення: 23.02.2022).
106. Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження) / Н. О. Марчук, В. В. Касько, Р. О. Куйбіда, М. І. Хавронюк та ін. ; за ред. Н. О. Марчук. Київ : Арт-Дизайн, 2015. 248 с.
107. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюк. Київ : Каннон, А.С.К., 2002. 1104 с.
108. Національна поліція : Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми. URL: <https://www.npu.gov.ua/>

- about/struktura/struktura/dbzptl.html (дата звернення: 22.07.2022).
109. Никифоряк Л. П., Орлеан А. М. Аналіз судової практики з питань застосування законодавства України щодо протидії торгівлі людьми. Київ : Видавництво «Фенікс», 2019. 120 с.
 110. Ніколаєць К. Трудова міграція до країн Європейського союзу: фактори та наслідки. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 5. С. 101–115.
 111. Огляд судової практики Верховного Суду щодо перегляду ухвал слідчих суддів. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 01.01.2018 по 01.06.2020 / Упоряд.: правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної і правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2020. 77 с.
 112. Олійничук О. Банківські картки як об'єкт шахрайства: стан і протидія явищу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Випуск 1 (9). С. 91–94.
 113. Оніщик Ю. В Міжнародне співробітництво у боротьбі з фінансовими правопорушеннями : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2016. 422 с.
 114. Орлеан А. М., Пустова О. В. Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці : науково-практичний посібник. Київ : Фенікс, 2013. 152 с.
 115. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: www.npu.gov.ua/uk/publish/article/2189419 (дата звернення: 14.12.2022).
 116. Павлик М. П. Віктимність поведінки осіб, які стають потерпілими від злочинів у сфері працевлаштування за кордоном. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С. 110–112.
 117. Павлик М. П. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному*

- середовищі: зимові диспути* : тези доп. I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Дніпро, 2020. Т. 2. С. 512–516.
118. Павлик М. П. Визначення основних напрямів розслідування злочинів, пов'язаних із наданням послуг щодо працевлаштування за кордоном. *Актуальні питання досудового розслідування* : матер. V Всеукр.наук.-практ. конф. Кривий Ріг : Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 139–141.
119. Павлик М. П. Вилучення документів при розслідуванні злочинів, пов'язаних із наданням послуг щодо працевлаштування за кордоном. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 361–362.
120. Павлик М. П. Криміналістична характеристика особи, яка вчиняє злочини у сфері працевлаштування за кордоном. *Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів Національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матер. Міжнар. наук.-практ. круглого столу. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 204–207.
121. Павлик М. П. Міжнародна співпраця під час розслідування злочинів у сфері працевлаштування за кордоном. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : Науковий журнал. 2020. № 3 (106). С. 281–288.
122. Павлик М. П. Обстановка й умови вчинення злочинів, пов'язаних із наданням послуг щодо працевлаштування за кордоном. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 листоп. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 461 с. С. 310–314.
123. Павлик М. П. Організаційно-підготовчі заходи до проведення допиту при розслідуванні злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 240–243.

124. Павлик М. П. Правовий режим діяльності з працевлаштування за кордоном та його вплив на обстановку вчинення злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1 (104). С. 281–287.
125. Павлик М. П. Слідова картина кримінальних правопорушень, пов'язаних із наданням послуг щодо працевлаштування за кордоном. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. Ч. 2. 116 с. С. 99–102.
126. Павлик М. П. Трудова та сексуальна експлуатація під прикриттям діяльності щодо працевлаштування за кордоном: окремі аспекти. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 29–30 січ. 2021 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. Ч. 2. С. 100–103.
127. Павлик М. П. Характеристика способів вчинення злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4 (101). С. 230–236.
128. Павлик М. П. Комплекси тактичних операцій у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном. *Підприємництво, господарство і право* : науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2021. № 3 (301). С. 300–305.
129. Павлик М. П. Оцінка первинної інформації та коло обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном: окремі аспекти. *Вісник Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 250–255.
130. Павлик Н. П. Проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних джерел при розслідуванні злочинів у сфері працевлаштування за кордоном. *KELM*. 2020. № 4 (32). С. 98–103.

131. Павликівський В. І. Проблеми оціночних ознак в злочинному порушенні угоди про працю (ст. 173 Кримінального кодексу України). *Наукові записки ХЕПУ*. 2014. № 1(16). С. 45–50.
132. Павлова Н. В., Птушкін Д. А., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян : монографія / Дніпр. державний університет внутрішніх справ. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 196 с.
133. Павлова Н. В. Освітньо-професійні характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення шляхом шахрайства: криміналістичний аналіз. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словачької Республіки)*. 2023. № 2. С. 77–82.
134. Павлова Н. В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла : монографія / за заг. ред. канд. юрид. наук, проф. Є. І. Макаренка. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. 176 с.
135. Павлова Н. В. Тактична операція та її співвідношення з іншими категоріями криміналістичної тактики. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 136–138.*
136. Павлова Н. В. Криміналістичне прогнозування у методиці розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 401–405.
137. Павлова Н. В. Наукові передумови формування окремих криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 135–145.
138. Павлова Н. В. Обман: його сутність та взаємозв'язок із шахрайством. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 322–327.

139. Павлова Н. В. Особливості початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (Ювілейний). С. 466–471.
140. Панов І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2007. 728 с.
141. Панов Н. И. Спосіб вчинення злочину та кримінальна відповідальність. Харків : Вища школа, 1982. 161 с.
142. Патрелюк Д. А. Предмет допиту у кримінальних провадженнях про незаконні заволодіння транспортними засобами, що вчинені неповнолітніми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Випуск 26. С. 260–263.
143. Пиріг С. О. Платіжні системи : навч. посіб. для вузів. Київ : ЦУЛ, 2008. 239 с.
144. Пітюлич М. І. Новітні тенденції розвитку міжнародної трудової міграції та їх наслідки для України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2014. №1. С. 96–100.
145. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 364 с.
146. Подорожуй відповідально : Працевлаштування в ЄС. URL: https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/EwB_Brochure4_2017-1.pdf (дата звернення: 25.07.2023).
147. Посольство Федеративної Республіки Німеччина : вебсайт. URL: <https://kiew.diplo.de/ua-uk/service/05-VisaEinreise/-/2253078> (дата звернення: 12.01.2022).
148. Постанова від 31.10.2019 № 346/7477/13-к Верховний Суд. Касаційний кримінальний суд. URL: https://liga360.ligazakon.net/?_ga=2.88246235.1387064368.1604009422-959032568.1578245818 (дата звернення: 25.03.2022).
149. Працевлаштування в Чехії — програма «Режим Україна». URL: https://biz.ligazakon.net/Content/_pics/platformaHeaderImage/logo_liga_zakon.svg (дата звернення: 12.11.2022).

150. Працевлаштування за кордоном: перспективи та шанси українських біженців. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/01/12/252252/> (дата звернення: 14.02.2023).
151. Приходько О. В. Тактичні операції при розслідуванні хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 188–192.
152. Про взаємну допомогу у кримінальних справах : Європейська конвенція. Страсбург, 20 квітня 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036 (дата звернення: 07.09.2023).
153. Про видачу правопорушників : Європейська конвенція. Париж, 13 грудня 1957 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033 (дата звернення: 07.09.2023).
154. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав трудових мігрантів та боротьби з шахрайством у працевлаштуванні за кордоном : Закон України № 2982-IX від 20 березня 2023 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T232982?an=1> (дата звернення: 12.12.2023).
155. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування : Закон України № 2213-VIII від 16.11.2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 03.12.2022).
156. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 40. Ст. 219. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 12.11.2022).
157. Про державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 року № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 23.07.2022).
158. Про деякі питання провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном :

- Постанова Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 р. № 1118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 12.11.2023).
159. Про дипломатичну службу : Закон України від 7 червня 2018 р. № 2449-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text> (дата звернення: 14.07.2020).
160. Про зайнятість : Закон України від 2013 року. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 15.01.2022).
161. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 10.02.2023).
162. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : Наказ Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державного Комітету у справах державного кордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України № 3/1/2/5/2/2 від 09.01.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97> (дата звернення: 09.09.2022).
163. Про затвердження положення про державну міграційну службу : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.07.2022).
164. Про затвердження Положень Міністерства соціальної політики України : Наказ від 14.09.2017 № 1460. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/2908.html?PrintVersion> (дата звернення: 09.09.2022).
165. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС від 08.02.2019 № 100.

- URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE33194.html (дата звернення: 10.02.2021).
166. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : Постанова кабінету міністрів України від 27.01.1995 № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 23.10.2023).
 167. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 05.11.2015 № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-VIII#Text> (дата звернення: 14.07.2022).
 168. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 12.02.2022).
 169. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення: 16.11.2022).
 170. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 10.12.2023).
 171. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України 2007 року. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 12.02.2022).
 172. Про передачу провадження у кримінальних справах : Європейська конвенція (ETS N 73). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008 (дата звернення: 07.09.2023).
 173. Про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав : Конвенція, ратифікована від 21.12.2011 р. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 10.04.2020).
 174. Про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах : Конвенція. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009 (дата звернення: 07.09.2023).
 175. Про працю : Кодекс законів про працю України 1971 року. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 12.05.2022).

176. Про прикордонний контроль : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 6. Ст. 46. URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 07.09.2023).
177. Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1957 рік, Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції : Закон України від 16 січ. 1998 р. N 43/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 07.09.2023).
178. Проблеми та перспективи удосконалення протидії діяльності суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності : монографія / [В. В. Лисенко, В. М. Попович, І. Є. Криницький, П. І. Заруба, С. І. Федчук, О. С. Задорожний, В. Г. Петросян]. Київ : Алерта, 2012. 298 с.
179. Протидія торгівлі людьми. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/107307> (дата звернення: 20.07.2022).
180. Процик І. С., Кара Н. І. Особливості процесів міграції населення України. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2022. № 1 (7). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jun/28342/procik-231-240.pdf> (дата звернення: 25.01.2023).
181. Птушкін Д. А. Розслідування шахрайства, вчиненого щодо об'єктів нерухомого майна громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / МВС України, Дніпр. держ. ун-т. внутр. справ. Д., 2018. 240 с.
182. Пчеліна О. В. Тактичні завдання злочинів і криміналістична методика. *Криміналістичний вісник*. 2012. № 2 (18). С. 48–52.
183. Пчеліна О. В. Тактичні операції під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 3. С. 290–294.
184. Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів економічної спрямованості. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/187223465.pdf> (дата звернення: 17.01.2021).

185. Пясковський В. В. Методика розслідування торгівлі людьми : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2004. 20 с.
186. Пясковський В. В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики умисного вбивства батьками, родичами або особами, на яких покладено обов'язки з її виховання. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 69–73.
187. Римарчук Р. М. Суб'єкти та криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми. *Боротьба із торгівлею людьми* : зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2013. С. 167–170.
188. Робота за кордоном: Особливості працевлаштування українців з тимчасовим захистом. URL: <https://visitukraine.today/> (дата звернення: 12.12.2023).
189. Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України : метод. рек. / С. С. Чернявський, А. А. Вознюк, О. М. Брисковська та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 64 с.
190. Романов С. Ю. Обман як спосіб злочинної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Харків, 1998. 199 с.
191. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія. Київ : Атіка, 2002. 144 с.
192. Салманова О. Ю. Проблемні питання правозастосування тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному провадженні. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 7. Ч. 2. С. 315–322.
193. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник. У 2 ч. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 478 с.
194. Салтевський М. В., Лукашевич В. Г., Глібко В. М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. Київ : ВІПОЛ, 1994. 180 с.
195. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
196. Слідчі (розшукові) дії : навч. посібник / О. В. Авраменко, Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк та ін. ; за заг. ред. Р. І. Благути та Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

197. Смалійчук А. В. Інтелектуальна міграція в контексті трансформації ринку праці України: підходи до регулювання. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2015. № 1. С. 259–265.
198. Смалюк Р. В. Захист трудових прав громадян України за кордоном. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2013. № 1 (7). URL. <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13srvuzk.pdf> (дата звернення: 28.03.2020).
199. Сметаніна Н. В., Манагарова Є. С. Кримінологічна характеристика злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми в умовах гібридної війни. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 209–212.
200. Сорочан А. В. Теоретичні та праксеологічні основи розслідування шахрайства на первинному ринку нерухомості : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 239 с.
201. Справа № 07100007. СУ УМВС України у Вінницькій області.
202. Справа № 1-664/2009 року : Вирок імені України Оболонського районного суду м. Києва від 16 вересня 2009 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2023).
203. Справа № 11-107/07 : Ухвала іменем України Колегії суддів судової палати в кримінальних справах апеляційного суду Волинської області від 02 березня 2007 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2022).
204. Справа № 12015040780000774 / архів Дніпропетровської області.
205. Справа № 12017040000000715 / архів Дніпропетровської області.
206. Справа № 12018040000000914 / архів Дніпропетровської області.
207. Справа № 1-кс/759/1009/20 : Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 13 лютого 2020 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2022).
208. Справа № 466/476/15-к : Вирок імені України Шевченківського районного суду м. Львова від 05 березня 2015 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2022).
209. Справа № 1-54/11 : Вирок імені України Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 11 квітня

- 2012 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2022).
210. Справа № 750/927/20 : Вирок імені України Деснянського районного суду м. Чернігова від 02 квітня 2020 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.02.2022).
211. Справа № 752/15996/19 : Ухвала Голосіївського районного суду міста Києва від 11 вересня 2019 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2020).
212. Справа №127/22547/20 : Ухвала імені України Вінницького міського суду Вінницької області від 15 жовтня 2020 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2020).
213. Статистичні дані розгляду кримінальних справ в судах України. URL: <https://court.gov.ua> (дата звернення: 14.01.2022).
214. Статут Міжнародної Організації Праці : Міжнародний документ від 28.06.1919 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_154 (дата звернення: 22.11.2023).
215. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2012. 491 с.
216. Тактика виявлення незаконного перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : методичні рекомендації. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/arm/bnon_2015/pages/imbl/imb/IMB_5.pdf (дата звернення: 20.11.2021).
217. Татарин Н. М., Пряхін Є. В. Методика розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 192 с.
218. Тельянчук Л. С. Криміналістичне дослідження документів, що посвідчують особу при перетинанні державного кордону України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016. 184 с.
219. Тугова А. С. Міграція населення під час війни та її вплив на ринок оплати праці. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/> (дата звернення: 12.12.2023).

220. Угода про співробітництво в сфері трудової міграції і соціального захисту трудових мігрантів : Багатостороння угода від 15.04.1994 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.05.2021).
221. Урядовий портал : Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення: 12.12.2021).
222. Філіппов С. О. Кримінологічні засади протидії транскордонній злочинності : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Національна Академія державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2019. 561 с.
223. Хімч В. О. Особливості регулювання трудових відносин у міжнародному приватному та трудовому праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. 2022. С. 321–323.
224. Центр візової підтримки : Інформаційно-консультативний єдиний центр. URL: <https://visacenter-ukraine.com/> (дата звернення: 25.07.2022).
225. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
226. Чаплинський К. О. Проблемні питання взаємодії слідчих та оперативних підрозділів національної поліції України під час розслідування кримінальних правопорушень. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка: наук. журн.* / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Івано-Франківськ : ЛДУВС, 2022. № 4 (100). С. 247–258.
227. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.
228. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ : Ліра, 2010. 304 с.
229. Чередник К. О., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства на ринку нерухомості : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 244 с.

230. Чередник К. О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2019. 270 с.
231. Черечукіна Л. В., Яковенко М. О. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми : метод. рек. для практ. працівників. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 135 с.
232. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2010. 610 с.
233. Черноус Ю. М. Завдання міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/boz_2011_25-26_17.pdf (дата звернення: 06.06.2022).
234. Чучко С. В. Віртуальні (комп'ютерні) сліди шахрайства, пов'язаного із торгівлею товарами через мережу Інтернет. *Сучасні інформаційні технології в діяльності національної поліції України* : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Дніпро, 26 лист. 2020 р.). Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 25–28.
235. Шевчук В. М. Поняття тактичної операції: наукові погляди та теоретичні підходи. *Митна справа*. 2004. № 5. С. 52–58.
236. Шевчук В. М. Можливості застосування типових тактичних операцій у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 135–139.
237. Шевчук В. М. Проблеми криміналістичної класифікації тактичних операцій. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2012. № 24. С. 180–192.
238. Шевчук В. М. Тактична операція як різновид тактико-криміналістичних комплексів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 5. С. 248–252.
239. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підруч для студ. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2010. С. 184.

240. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. 432 с.
241. Шкрибайло М. В. Поняття та криміналістична класифікація шахрайств у сфері працевлаштування. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Випуск 2 (8). С. 186–189.
242. Шульга А. М., Цвіркун Н. Ю. Підстави кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1 (15). С. 167–177.
243. Щербаковська К. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування торгівлі людьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 234 с.
244. Юрченко О. М. Попередження шахрайства у сфері інвестування будівництва житла. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3 (31). С. 129–136.

ДОДАТКИ

Додаток А

Законодавчі акти України, що стосуються діяльності у працевлаштуванні за кордоном та спрямовані на захист прав трудових мігрантів

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав трудових мігрантів та боротьби з шахрайством у працевлаштуванні за кордоном

Верховна Рада України **постановляє**:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Кодексі України про адміністративні правопорушення (Відомості Верховної Ради УРСР, 1984 р., додаток до № 51, ст. 1122):

1) главу 12 доповнити статтею 166⁻²⁸ такого змісту:

**«Стаття 166⁻²⁸. Порухення вимог законодавства у сфері
надання послуг з посередництва у працевлаштуванні**

Здійснення суб'єктом господарювання діяльності з надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном без включення до переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги

з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» —

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб юридичної особи та фізичних осіб — підприємців від семи тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною першою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, —

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб юридичної особи та фізичних осіб — підприємців від восьми тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стягнення з громадян будь-яких гонорарів, комісійних, винагород, інших видів оплати послуг з посередництва у працевлаштуванні в Україні або за кордоном —

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб юридичної особи та фізичних осіб — підприємців від трьох тисяч п'ятисот до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»;

2) статтю 221 після цифр «166⁻²⁷» доповнити цифрами «166⁻²⁸»;

3) у пункті 1 частини першої статті 255 абзац «центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю (частини перша — четверта, сьома статті 41, статті 41⁻¹-41⁻³, 173⁻⁵, 188⁻¹)» викласти в такій редакції:

«центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення (частини перша — четверта, сьома статті 41, статті 41⁻¹-41⁻³, 166⁻²⁸, 173⁻⁵, 188⁻¹)».

2. У Законі України «Про зайнятість населення» (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 24, ст. 243 із наступними змінами):

1) пункт 10 частини першої статті 16 викласти в такій редакції:

«10) ведення переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном»;

2) у частині третій статті 36 слова «що забезпечує формування державної політики політику у сфері зайнятості населення

та трудової міграції» замінити словами «що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції»;

3) статтю 38 викласти в такій редакції:

«Стаття 38. Діяльність суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном

1. Суб'єкт господарювання має право надавати послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном після його включення до переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, та в межах укладених зовнішньоекономічних договорів. Включення до такого переліку здійснюється на підставі поданої до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, декларації про провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку.

2. Для початку провадження діяльності з надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном та включення до переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, такий суб'єкт господарювання має:

1) бути зареєстрованим у встановленому законодавством порядку за видом економічної діяльності з посередництва у працевлаштуванні;

2) мати укладений з іноземним роботодавцем зовнішньоекономічний договір (контракт) про надання послуг з посередництва у працевлаштуванні, пошуку та добору працівників (далі — зовнішньоекономічний договір (контракт) та реєстраційні документи іноземного суб'єкта господарювання — роботодавця у державі місцезнаходження;

3) мати зареєстроване місце провадження господарської діяльності;

4) подати декларацію про провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном.

3. Послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном надаються суб'єктами господарювання відповідно до укладеного зовнішньоекономічного договору (контракту).

Зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається українською мовою та однією чи більше мовами, що використовуються в державі місцезнаходження роботодавця.

Зовнішньоекономічний договір (контракт) зберігається у суб'єкта господарювання, що надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, протягом трьох років після закінчення строку його дії.

4. Суб'єкт господарювання, що надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, зобов'язаний:

1) надати громадянину до виїзду для працевлаштування за кордоном:

інформацію у письмовій формі про права та гарантії, які йому надаються за трудовим договором (контрактом), передбачені законодавством України та законодавством держави місцезнаходження роботодавця;

контактні дані консульських установ України у державі перебування;

проект трудового договору (контракту), завірений іноземним роботодавцем.

Одержання інформації та проекту трудового договору (контракту) підтверджується письмовим (електронним цифровим) підписом громадянина. Зазначені документи зберігаються у суб'єкта господарювання, що надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, протягом п'яти років;

2) вести облік громадян, які за його посередництва працевлаштовані за кордоном;

3) безоплатно надавати громадянам інформацію та консультації про переваги легального працевлаштування за кордоном, характер майбутньої роботи, умови та розмір оплати праці, умови проживання в державі перебування, наявність міжнародних договорів (угод) у сфері працевлаштування та соціального забезпечення, укладених між Україною та державою місцезнаходження роботодавця;

4) подавати до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері

зайнятості населення та трудової міграції, звітність про здійснення діяльності з надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном. Порядок, форма та строки подання такої звітності затверджуються Кабінетом Міністрів України;

5) повідомляти центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, про зміну даних, зазначених у переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, протягом одного місяця з дня настання такої зміни;

6) у разі укладення нового або декількох зовнішньоекономічних договорів (контрактів) відомості про них та реєстраційні документи таких іноземних суб'єктів господарювання — роботодавців у державі місцезнаходження надсилаються до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, у місячний строк після їх укладення;

7) забезпечувати безперешкодний доступ до зареєстрованого місця провадження господарської діяльності з надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном представників центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, для здійснення державного контролю.

5. Суб'єкт господарювання, що надає послуги з посередництва у працевлаштуванні моряків, рибалок на судна, що плавають під Державним Прапором України або прапором іноземної держави, крім зобов'язань, визначених частиною третьою цієї статті, зобов'язаний перевіряти наявність у моряків, рибалок, які працевлаштовуються за його посередництва, кваліфікації, необхідної для виконання робіт, заявлених судновласником, та документів, що її підтверджують.

6. Суб'єктам господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, забороняється:

1) вимагати, зберігати чи використовувати інформацію про стан здоров'я громадянина або використовувати таку інформацію для визначення його придатності до роботи, якщо зазначена інформація не пов'язана безпосередньо з вимогами до конкретної професії, виду діяльності та якщо на це не одержано письмову згоду громадянина;

2) стягувати з громадян будь-які гонорари, комісійні, винагороди, інші види оплати послуг з посередництва у працевлаштуванні прямо чи опосередковано, повністю або частково. Оплата послуг з посередництва у працевлаштуванні здійснюється виключно роботодавцем, якому надано такі послуги;

3) пропонувати громадянам роботу, що має ознаки неформальної зайнятості, а також таку, що приховує справжню мету та предмет роботи, або залучати до роботи, яка не визначена трудовим договором (контрактом).

7. Перелік суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, формується та ведеться центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, забезпечує вільний доступ до переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, на своєму офіційному вебсайті.

8. Суб'єкт господарювання, що надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, виключається з переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, на підставі рішення центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Підставою для прийняття рішення про виключення з переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, є:

1) заява суб'єкта господарювання, що надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, про виключення з переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном;

2) наявність у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань відомостей про державну реєстрацію припинення юридичної особи або державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця;

3) подання копії свідоцтва про смерть фізичної особи-підприємця;

4) неподання або порушення строків подання звітності, передбаченої пунктом 4 частини четвертої цієї статті, протягом трьох звітних періодів поспіль;

5) акт центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, складений за результатами проведення заходу державного контролю у зв'язку з невиконанням вимог про усунення порушень, передбачених частинами четвертою і шостою цієї статті;

6) встановлення факту надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном без укладеного зовнішньоекономічного договору (контракту);

7) неможливість проведення центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, перевірки за зазначеним у переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, місцем провадження господарської діяльності з надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном протягом шести місяців з дати, визначеної у рішенні про проведення перевірки;

8) встановлення особі у встановленому порядку статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, внаслідок

працевлаштування за сприяння суб'єкта господарювання, що надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном»;

9) доповнити статтю 38-1 такого змісту:

«Стаття 38¹. Декларація про провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном

1. Декларація про провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном подається у паперовому чи електронному вигляді за формою та у порядку, визначених Кабінетом Міністрів України. У декларації зазначається інформація про:

1) державну реєстрацію в установленому законом порядку;

2) адресу місця провадження господарської діяльності;

3) керівника суб'єкта господарювання, що надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном (паспортні дані, реєстраційний номер облікової картки платника податків (крім фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті);

4) укладений зовнішньоекономічний договір (контракт) та реєстраційні документи іноземного суб'єкта господарювання — роботодавця у державі місцезнаходження.

2. Посадовим особам центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, забороняється вимагати від суб'єктів господарювання, що подають декларацію про провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном, документи, не передбачені цим Законом.

3. Суб'єкт господарювання, що має намір надавати послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, включається до переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує

державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, протягом 10 робочих днів з дня подання декларації про провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном, якщо йому не надано обґрунтовану відмову у включенні до такого переліку.

4. Підставою для відмови у включенні до переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, є подання в декларації про провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном відомостей не в повному обсязі або недостовірних відомостей»;

5) пункт 3 частини першої статті 41 викласти в такій редакції:

«контролю за додержанням законодавства про зайнятість населення, що здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення»;

6) у частині першій статті 52:

в абзаці першому слова «уповноважений орган з реалізації державної політики з питань державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства про зайнятість населення» замінити словами «центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення»;

доповнити абзацом другим такого змісту:

«Заходи державного контролю за додержанням законодавства про зайнятість населення проводяться у формі інспекційних відвідувань на підставі рішення керівника центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, чи його територіального органу про проведення інспекційного відвідування, прийнятого за результатами аналізу інформації, отриманої з медіа, інших джерел, доступ до яких не обмежений законодавством, чи від центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику

у сфері зайнятості населення та трудової міграції, а також з інших підстав, визначених законом»;

7) частину третю статті 53 викласти в такій редакції:

«3. У разі провадження суб'єктом господарювання діяльності з надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном без включення до переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, з такого суб'єкта господарювання стягується штраф у двадцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої на момент виявлення порушення».

3. Пункт 20 частини першої статті 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (Відомості Верховної Ради України, 2015 р., № 23, ст. 158 із наступними змінами) виключити.

4. У Законі України «Про зовнішню трудову міграцію» (Відомості Верховної Ради України, 2015 р., № 49–50, ст. 463):

1) у статті 16:

пункт 2 частини першої викласти в такій редакції:

«2) суб'єктом господарювання, який включений до переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, у порядку, визначеному Законом України «Про зайнятість населення»;

у частині другій:

в абзаці першому слова «суб'єктом господарювання, що надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном на підставі ліцензії, виданої відповідно до закону» замінити словами «суб'єктом господарювання, зазначеним у пункті 2 частини першої цієї статті»;

в абзаці четвертому слова «та умов його розірвання» замінити словами «та умов його припинення (розірвання)»;

2) частину третю статті 20 викласти в такій редакції:

«3. Суб'єкти господарювання, які включені до переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, медіа, інші підприємства, установи та організації або фізичні особи, які поширюють недостовірну

інформацію щодо зовнішньої трудової міграції, яка може спричинити негативні наслідки для трудових мігрантів та членів їхніх сімей, несуть відповідальність згідно із законом».

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності через шість місяців з дня його опублікування, крім пункту 3 цього розділу, який набирає чинності з дня опублікування цього Закону.

2. Установити, що суб'єкти господарювання, які отримали ліцензію з посередництва у працевлаштуванні за кордоном до набрання чинності цим Законом, за поданою до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, протягом шести місяців з дня набрання чинності цим Законом декларацією про провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном включаються до переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном. Ліцензії з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, видані суб'єктам господарювання до набрання чинності цим Законом, втрачають чинність через шість місяців з дня набрання чинності цим Законом.

3. Кабінету Міністрів України у шестимісячний строк з дня опублікування цього Закону:

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

Президент України

м. Київ

20 березня 2023 року

№ 2982-IX

В. ЗЕЛЕНСЬКИЙ

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 27 жовтня 2023 р. № 1118

Київ

**Деякі питання провадження господарської діяльності
у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном**

Відповідно до статей 38 і 38-1 Закону України «Про зайнятість населення» Кабінет Міністрів України **постановляє**:

1. Затвердити такі, що додаються:

Порядок подання декларації про провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном;

Порядок формування та ведення переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном.

2. Визнати такими, що втратили чинність, постанови Кабінету Міністрів України згідно з переліком, що додається.

Прем'єр-міністр України

Д. ШМИГАЛЬ

Інд. 73

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 27 жовтня 2023 р. № 1118

ПОРЯДОК
подання декларації про провадження господарської
діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні
за кордоном

1. Цей Порядок визначає процедуру подання декларації про провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном (далі — декларація).

2. У цьому Порядку під терміном «заявник» розуміється суб'єкт господарювання, що надає послуги у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном, у якого в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань зазначений один із видів діяльності за кодом 78 «Діяльність із працевлаштування» згідно з КВЕД, який має укладений з іноземним роботодавцем зовнішньоекономічний договір (контракт) про надання послуг у сфері посередництва у працевлаштуванні, пошуку та добору працівників, реєстраційні документи іноземного суб'єкта господарювання — роботодавця у державі місцезнаходження.

3. Декларація подається особисто заявником або його уповноваженою особою до Мінекономіки за формою згідно з додатком у паперовій формі поштовим відправленням з описом вкладення або через центр надання адміністративних послуг, або в електронній формі через відповідні інформаційно-комунікаційні системи (Портал електронних сервісів Мінекономіки, Єдиний державний вебпортал електронних послуг (у разі технічної можливості)).

У разі подання декларації засобами Порталу електронних сервісів Мінекономіки або Єдиного державного вебпорталу електронних послуг така декларація формується у довільній формі із зазначенням інформації, передбаченої формою декларації згідно з додатком.

Декларація в електронній формі подається заявником, що проішов автентифікацію з використанням інтегрованої системи електронної ідентифікації, електронного підпису, що базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа, згідно з вимогами законодавства у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг або інших засобів електронної ідентифікації, які дають змогу однозначно встановити особу. Оформлення та подання заявниками декларації в електронній формі здійснюється згідно з вимогами законодавства у сферах електронних документів та електронного документообігу, електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг.

4. У декларації зазначаються такі відомості про заявника:

для юридичної особи — організаційно-правова форма; найменування, зокрема скорочене (за наявності); код згідно з ЄДРПОУ; код і назва виду економічної діяльності згідно з КВЕД; місцезнаходження (поштовий індекс; Автономна Республіка Крим або назва області; назва району; назва міста, селища чи села; назва вулиці (проспекту, бульвару, провулку, узвозу тощо); номер будинку; номер корпусу; номер офісу (приміщення); прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності) керівника юридичної особи, реєстраційний номер його облікової картки платника податків або серія (за наявності) та номер паспорта громадянина України (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідному контролюючому органу і мають відмітку в паспорті); номер телефону та/або адреса електронної пошти; адреса веб-сайту (за наявності);

для фізичної особи — підприємця — прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності); реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія (за наявності) та номер паспорта громадянина України (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідному контролюючому органу і мають відмітку

в паспорті); код виду економічної діяльності згідно з КВЕД; місцезнаходження (адреса проживання, за якою здійснюється зв'язок з фізичною особою — підприємцем) (поштовий індекс; Автономна Республіка Крим або назва області; назва району; назва міста, селища чи села; назва вулиці (проспекту, бульвару, провулку, узвозу тощо); номер будинку; номер корпусу; номер квартири); номер телефону та/або адреса електронної пошти; адреса веб-сайту (за наявності);

zareєстроване місце (zareєстровані місця) провадження господарської діяльності (поштовий індекс; Автономна Республіка Крим або назва області; назва району; назва міста, селища чи села; назва вулиці (проспекту, бульвару, провулку, узвозу тощо); номер будинку; номер корпусу; номер офісу (приміщення);

для юридичних осіб — перелік відокремлених підрозділів, філій, у межах яких планується провадження господарської діяльності (у разі їх наявності); щодо кожного підрозділу зазначається адреса його місцезнаходження (найменування, зокрема скорочене (за наявності); поштовий індекс; Автономна Республіка Крим або назва області; назва району; назва міста, селища чи села; назва вулиці (проспекту, бульвару, провулку, узвозу тощо); номер будинку; номер корпусу; номер офісу (приміщення); номер телефону та/або адреса електронної пошти; адреса веб-сайту (за наявності);

інформація про укладений зовнішньоекономічний договір (контракт) про надання послуг у сфері посередництва у працевлаштуванні, пошуку та добору працівників і реєстраційні документи іноземного суб'єкта господарювання — роботодавця у державі місцезнаходження.

5. Відповідальність за достовірність та повноту відомостей, зазначених в декларації, покладається на заявника.

6. Мінекономіки проводить аналіз повноти та достовірності зазначених у декларації відомостей шляхом перевірки заповнення всіх обов'язкових полів форми декларації та порівняння, встановлення відповідності та підтвердження поданих/внесених заявником відомостей з даними з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань.

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 27 жовтня 2023 р. № 1118

ПОРЯДОК
формування та ведення переліку суб'єктів господарювання,
що надають послуги у сфері посередництва
у працевлаштуванні за кордоном

1. Цей Порядок визначає механізм формування та ведення переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном (далі — суб'єкти господарювання), включення та виключення суб'єктів господарювання з такого переліку.

2. Перелік суб'єктів господарювання, що надають послуги у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном (далі — перелік), формується та ведеться як електронна база даних, яка забезпечує збирання, накопичення та облік інформації, що міститься у поданих суб'єктами господарювання деклараціях про провадження господарської діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном (далі — декларація).

3. Суб'єкт господарювання має право надавати послуги у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном після його включення до переліку та в межах укладених зовнішньоекономічних договорів (контрактів) про надання послуг у сфері посередництва у працевлаштуванні, пошуку та добору працівників.

4. Перелік формується та ведеться Мінекономіки з урахуванням вимог Закону України «Про захист персональних даних».

5. До переліку вносяться:

1) відомості про суб'єкта господарювання:

для юридичної особи — організаційно-правова форма; найменування, зокрема скорочене (за наявності); код згідно з ЄДРПОУ; код і назва виду економічної діяльності згідно з КВЕД; місцезнаходження (поштовий індекс; Автономна Республіка Крим або назва

області; назва району; назва міста, селища чи села; назва вулиці (проспекту, бульвару, провулку, узвозу тощо); номер будинку; номер корпусу; номер офісу (приміщення); прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності) керівника юридичної особи, реєстраційний номер його облікової картки платника податків або серія (за наявності) та номер паспорта громадянина України (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідному контролюючому органу і мають відмітку в паспорті); номер телефону та/або адреса електронної пошти; адреса вебсайту (за наявності);

для фізичної особи-підприємця — прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності); реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія (за наявності) та номер паспорта громадянина України (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку у паспорті); код і назва виду економічної діяльності згідно з КВЕД; місцезнаходження (адреса проживання, за якою здійснюється зв'язок з фізичною особою-підприємцем) (поштовий індекс; Автономна Республіка Крим або назва області; назва району; назва міста, селища чи села; назва вулиці (проспект, бульвар, провулок, узвіз тощо); номер будинку; номер корпусу; номер квартири); номер телефону та/або адреса електронної пошти; адреса вебсайту (за наявності);

відомості про зареєстроване місце (зареєстровані місця) провадження господарської діяльності (поштовий індекс; Автономна Республіка Крим або назва області; назва району; назва міста, селища чи села; назва вулиці (проспект, бульвар, провулок, узвіз тощо); номер будинку; номер корпусу; номер офісу (приміщення);

для юридичних осіб — перелік відокремлених підрозділів, філій у межах яких планується провадження господарської діяльності (у разі наявності); адреса щодо кожного підрозділу зазначається

окремо (найменування, у тому числі скорочене (за наявності); поштовий індекс; Автономна Республіка Крим або назва області; назва району; назва міста, селища чи села; назва вулиці (проспекту, бульвару, провулку, узвозу тощо); номер будинку; номер корпусу; номер офісу (приміщення); номер телефону та/або адреса електронної пошти; адреса вебсайту (за наявності);

2) дата включення суб'єкта господарювання до переліку;

3) номер і дата рішення про виключення суб'єкта господарювання з переліку;

4) номер і дата укладення зовнішньоекономічного договору (контракту), строк дії зовнішньоекономічного договору (контракту);

5) найменування іноземного суб'єкта господарювання — роботодавця у державі місцезнаходження;

6) реєстраційний номер і дата реєстрації документа, що підтверджує факт реєстрації іноземного суб'єкта господарювання — роботодавця у державі місцезнаходження;

7) держава місцезнаходження іноземного суб'єкта господарювання — роботодавця;

8) держава або перелік держав перебування особи, якій надано послуги у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном (заповнюється після подання звітності про провадження діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном);

9) найменування посади працевлаштування у державі перебування (заповнюється після подання звітності про провадження діяльності у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном);

10) дата державної реєстрації припинення юридичної особи або державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;

11) дата реєстрації подання суб'єктом господарювання звітності про провадження діяльності з надання послуг у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном;

12) дата реєстрації повідомлення суб'єктом господарювання про зміну відомостей, зазначених у переліку;

13) дата встановлення факту надання суб'єктом господарювання послуг у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном без укладення зовнішньоекономічного договору (контракту);

14) номер і дата акта, складеного Держпраці за результатами здійснення заходу державного нагляду (контролю) з питань додержання законодавства про зайнятість населення в частині надання послуг у сфері працевлаштування за кордоном;

15) дата повідомлення Нацсоцслужби про суб'єкта господарювання, який надає послуги у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном та який сприяв працевлаштуванню особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

Відомості, внесені до переліку, зберігаються у структурованому вигляді. Дані документів зберігаються у зручній для візуального сприйняття формі.

6. Суб'єкт господарювання, що має намір надавати послуги у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном, включається Мінекономіки до переліку протягом 10 робочих днів з дня подання декларації, якщо суб'єкту господарювання не надано обґрунтовану відмову у включенні до такого переліку.

7. Підставою для відмови у включенні до переліку є подання в декларації не в повному обсязі або недостовірних відомостей.

8. Інформування суб'єкта господарювання про включення та відмову у включенні до переліку здійснюється шляхом надсилення йому листа поштовим відправленням або через відповідні інформаційно-комунікаційні системи (Портал електронних сервісів Мінекономіки, засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (за наявності технічної можливості)).

9. Суб'єкт господарювання, що надає послуги у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном, виключається з переліку на підставі рішення Мінекономіки.

10. Підставою для прийняття рішення Мінекономіки про виключення суб'єкта господарювання з переліку є:

1) заява суб'єкта господарювання про виключення його з переліку;

2) наявність в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань відомостей про державну реєстрацію припинення юридичної особи або державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця;

3) подання копії свідоцтва про смерть фізичної особи-підприємця;

4) неподання або порушення строків подання суб'єктом господарювання звітності про провадження діяльності з надання послуг у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном протягом трьох звітних періодів підряд;

5) акт, складений Держпраці за результатами здійснення заходу державного нагляду (контролю) у зв'язку з невиконанням вимог припису про усунення порушень вимог частини четвертої та/або шостої статті 38 Закону України «Про зайнятість населення»;

6) встановлення факту надання суб'єктом господарювання послуг у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном без укладення зовнішньоекономічного договору (контракту);

7) неможливість здійснення Держпраці заходу державного нагляду (контролю) у зв'язку з відсутністю суб'єкта господарювання за зазначеним у переліку місцем провадження господарської діяльності з надання послуг у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном протягом шести місяців з дати, визначеної у рішенні про здійснення такого заходу;

8) встановлення особі в установленому порядку статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, внаслідок працевлаштування за сприяння суб'єкта господарювання, що надає послуги у сфері посередництва у працевлаштуванні за кордоном.

11. У разі прийняття суб'єктом господарювання рішення про виключення його з переліку суб'єкт господарювання або уповноважена ним особа подає до Мінекономіки заяву за формою згідно з додатком у паперовій формі поштовим відправленням з описом вкладення або через центр надання адміністративних послуг, або в електронній формі через відповідні інформаційно-комунікаційні

системи (Портал електронних сервісів Мінекономіки, засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (за наявності технічної можливості)).

У разі подання такої заяви засобами Порталу електронних сервісів Мінекономіки, засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг така заява формується у довільній формі із зазначенням інформації, передбаченої формою заяви згідно з додатком.

Заява про виключення з переліку суб'єкта господарювання в електронній формі подається суб'єктом господарювання, що пройшов автентифікацію з використанням інтегрованої системи електронної ідентифікації, електронного підпису, що базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа, згідно з вимогами законодавства у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг або інших засобів електронної ідентифікації, які дають змогу однозначно встановити особу. Оформлення та подання суб'єктом господарювання заяви в електронній формі здійснюється згідно з вимогами законодавства у сферах електронних документів та електронного документообігу, електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг.

12. Перелік оприлюднюється на офіційному веб-сайті Мінекономіки.

Відомості, що містяться у переліку, є відкритими та загальнодоступними (крім реєстраційних номерів облікової картки платника податків, паспортних даних та адреси місця проживання фізичної особи-підприємця).

13. У разі виявлення суб'єктом господарювання технічної помилки (описки, друкарської, граматичної, орфографічної, арифметичної помилки) у переліку суб'єкт господарювання, який виявив технічну помилку, інформує про це Мінекономіки шляхом надсилання листа, яке вносить відповідні зміни до переліку.

14. Адміністративні послуги з включення та виключення суб'єкта господарювання з переліку надаються безоплатно.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про зовнішню трудову міграцію (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 49–50, ст. 463)

Цей Закон визначає правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України за кордоном (трудових мігрантів) і членів їхніх сімей.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі нижченаведені терміни вживаються в такому значенні:

1) держава перебування — держава, на території якої трудовий мігрант здійснював, здійснює або має намір здійснювати оплачувану діяльність, не заборонену законодавством цієї держави;

2) зовнішня трудова міграція — переміщення громадян України, пов'язане з перетинанням державного кордону, з метою здійснення оплачуваної діяльності в державі перебування;

3) реінтеграція в суспільство — комплекс соціальних, правових, економічних та інших заходів, спрямованих на сприяння адаптації в суспільстві трудових мігрантів і членів їхніх сімей після повернення з держави перебування;

4) трудовий мігрант — громадянин України, який здійснював, здійснює або здійснюватиме оплачувану діяльність у державі перебування, не заборонену законодавством цієї держави;

5) члени сім'ї трудового мігранта — особи, які перебувають з трудовим мігрантом у шлюбі, діти та інші особи, які перебувають

на його утриманні та є членами сім'ї відповідно до Сімейного кодексу України.

Стаття 2. Сфера дії Закону

1. Дія цього Закону поширюється на трудових мігрантів, які:

- 1) працюють на підставі трудового договору (контракту);
- 2) самостійно забезпечують себе роботою;
- 3) надають оплачувані послуги (виконують роботи);
- 4) здійснюють іншу оплачувану діяльність, не заборонену законодавством держави перебування.

2. Дія цього Закону поширюється також на членів сімей трудових мігрантів.

3. Дія цього Закону не поширюється на:

- 1) громадян України, які шукають притулок чи отримали притулок у державі перебування;
- 2) осіб, які здобувають освіту, професійну підготовку та підвищують кваліфікацію за кордоном, зокрема в межах освітніх програм;
- 3) працівників дипломатичної служби та працівників інших органів державної влади, які працюють у закордонних дипломатичних установах України;
- 4) осіб, відряджених підприємствами, установами та організаціями для виконання роботи в державі перебування.

Стаття 3. Законодавство про зовнішню трудову міграцію

1. Законодавство про зовнішню трудову міграцію складається з Конституції України, цього Закону, інших актів законодавства, що регулюють відносини у сфері зовнішньої трудової міграції, а також міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

2. Якщо міжнародним договором України, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, встановлено більш високий рівень гарантій ніж ті, що передбачені цим Законом, застосовуються норми міжнародного договору України.

Розділ II

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Стаття 4. Засади державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції

1. Державна політика у сфері зовнішньої трудової міграції базується на принципах забезпечення прав та законних інтересів трудових мігрантів і членів їхніх сімей та здійснюється на засадах ефективного державного регулювання процесів зовнішньої трудової міграції.

2. Держава забезпечує реалізацію передбачених у цьому Законі прав трудових мігрантів і членів їхніх сімей незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак.

Стаття 5. Державна політика у сфері зовнішньої трудової міграції

1. Державна політика у сфері зовнішньої трудової міграції здійснюється за такими напрямками:

1) здійснення ефективного державного регулювання зовнішньої трудової міграції;

2) забезпечення соціального та правового захисту трудових мігрантів і членів їхніх сімей;

3) здійснення співробітництва з державними органами іноземних держав, міжнародними та громадськими об'єднаннями, заінтересованими у вирішенні питань зовнішньої трудової міграції;

4) здійснення заходів із запобігання незаконній зовнішній трудовій міграції;

5) створення умов для повернення в Україну та реінтеграції в суспільство трудових мігрантів і членів їхніх сімей;

6) посилення інституційної спроможності закордонних дипломатичних установ України щодо надання правової, інформаційної та іншої допомоги трудовим мігрантам і членам їхніх сімей на території держави перебування;

7) провадження науково-дослідної та інформаційно-роз'яснювальної діяльності у сфері зовнішньої трудової міграції;

8) удосконалення системи збирання та оброблення статистичної інформації про трудових мігрантів і членів їхніх сімей, а також моніторингу стану зовнішньої трудової міграції;

9) сприяння задоволенню національно-культурних, освітніх та мовних потреб трудових мігрантів і членів їхніх сімей;

10) укладення міжнародних договорів з питань захисту прав трудових мігрантів і членів їхніх сімей у державі перебування.

Стаття 6. Органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері зовнішньої трудової міграції

1. Формування та реалізацію державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції в межах своїх повноважень забезпечують Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, а також місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

2. Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері зовнішньої трудової міграції, є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері праці, зайнятості населення та трудової міграції.

{Частина друга статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 341-IX від 05.12.2019}

Стаття 7. Міжнародне співробітництво у сфері зовнішньої трудової міграції

1. Центральні та місцеві органи виконавчої влади у межах своїх повноважень забезпечують розвиток співробітництва у сфері зовнішньої трудової міграції з органами держави перебування та міжнародними організаціями.

Розділ III

ПРАВА ТА СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ

Стаття 8. Права трудових мігрантів на належні умови праці та соціальний захист

1. Права трудових мігрантів, зокрема на належні умови праці, винагороду, відпочинок і соціальний захист, регулюються законодавством держави перебування та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

2. Трудові мігранти і члени їхніх сімей можуть добровільно брати участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування згідно із законами України.

3. Пенсійне забезпечення трудових мігрантів здійснюється відповідно до законів, якими встановлюються умови пенсійного забезпечення, та міжнародних договорів у сфері пенсійного забезпечення, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

4. Піклування про дітей трудових мігрантів та інших членів їхніх сімей, які перебувають на їх утриманні та залишаються на території України, здійснюється відповідно до законодавства та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

5. Громадяни України, які здійснювали оплачувану діяльність у державі перебування до набрання чинності цим Законом, прирівнюються у своїх правах та законних інтересах до трудових мігрантів та членів їхніх сімей.

Стаття 9. Право трудових мігрантів і членів їхніх сімей на освіту та підтвердження результатів неформального професійного навчання

1. Загальна середня, професійно-технічна та вища освіта, здобута трудовими мігрантами і членами їхніх сімей за кордоном, визнається в Україні відповідно до законодавства.

2. Трудові мігранти і члени їхніх сімей мають право на підтвердження результатів неформального професійного навчання відповідно до законодавства.

3. Трудові мігранти і члени їхніх сімей мають право на здобуття освіти в Україні відповідно до законодавства.

4. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, здійснює міжнародне співробітництво з питань освіти та забезпечує реалізацію конституційного права на обов'язкову загальну середню освіту трудових мігрантів і членів їхніх сімей.

Стаття 10. Державні гарантії щодо консульського сприяння трудовим мігрантам

1. Закордонні дипломатичні установи України вживають заходів для того, щоб трудові мігранти і члени їхніх сімей у повному обсязі користувалися правами, наданими їм відповідно до законодавства.

2. Консульські установи України за кордоном на постійній основі здійснюють прийом громадян, надають безоплатну консульсько-правову допомогу з консульських питань, а також інформацію щодо міжнародного права і національного права іноземних країн.

Стаття 11. Діяльність в Україні утворених за кордоном громадських об'єднань трудових мігрантів

1. Громадські об'єднання трудових мігрантів, утворені за кордоном, мають право провадити свою діяльність на території України відповідно до законодавства.

2. Громадські об'єднання трудових мігрантів, утворені за кордоном, можуть здійснювати співробітництво з центральними та місцевими органами виконавчої влади і міжнародними неурядовими організаціями відповідно до законодавства.

Стаття 12. Сприяння задоволенню національно-культурних, освітніх, духовних і мовних потреб трудових мігрантів

1. Держава сприяє задоволенню національно-культурних, освітніх, духовних і мовних потреб трудових мігрантів незалежно від держави перебування.

2. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері культури

та мистецтва, державної мовної політики, забезпечує здійснення заходів, спрямованих на популяризацію національно-культурного надбання українського народу за межами України.

Стаття 13. Забезпечення права трудових мігрантів і членів їхніх сімей на інформацію

1. Трудові мігранти і члени їхніх сімей мають право на отримання від центральних та місцевих органів виконавчої влади, до повноважень яких належать питання трудової міграції, інформації про умови виїзду та працевлаштування за кордоном, ризики потрапляння в ситуації, пов'язані з торгівлею людьми, умови міжнародних договорів України щодо трудової міграції та будь-якої іншої інформації, що підвищує рівень обізнаності громадян з питань працевлаштування за кордоном з урахуванням вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації».

2. Центральні та місцеві органи виконавчої влади у межах своїх повноважень здійснюють заходи з поширення інформації, передбаченої частиною першою цієї статті.

Стаття 14. Реінтеграція в суспільство трудових мігрантів

1. Держава сприяє реінтеграції в суспільство трудових мігрантів і членів їхніх сімей шляхом здійснення комплексу соціальних, правових, економічних та інших заходів, передбачених законодавством.

2. Відповідальним за реінтеграцію трудових мігрантів є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері праці, зайнятості населення та трудової міграції.

{Частина друга статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом № 341-IX від 05.12.2019}

3. Центральні та місцеві органи виконавчої влади у межах своїх повноважень сприяють реінтеграції трудових мігрантів, які виявили намір повернутися або повернулися в Україну.

4. Для надання трудовим мігрантам можливості ознайомитися до їх повернення з держави перебування з умовами повернення на запит заінтересованої особи надається інформація про:

- 1) можливості та умови працевлаштування в Україні;
- 2) допомогу, що надається для економічної реінтеграції;
- 3) збереження прав, набутих за кордоном у сфері соціального забезпечення;
- 4) загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- 5) заходи, яких необхідно вжити для полегшення пошуку житла;
- 6) встановлення еквівалентності професійних кваліфікацій, отриманих за кордоном, а також про будь-які іспити, які необхідно скласти для забезпечення їх офіційного визнання;
- 7) встановлення еквівалентності освітніх кваліфікацій для надання дітям трудових мігрантів можливості бути прийнятими до школи в той самий клас, який вони відвідували в державі перебування.

Стаття 15. Право трудових мігрантів на відшкодування шкоди, заподіяної під час трудової діяльності в державі перебування

1. Право трудових мігрантів на відшкодування шкоди, заподіяної під час трудової діяльності в державі перебування (каліцтво, професійне захворювання або інше ушкодження здоров'я), регулюється законодавством держави перебування та/або умовами трудового договору (контракту).

2. У разі смерті трудового мігранта, що сталася під час провадження ним трудової діяльності на території держави перебування, перевезення в Україну тіла (праху) померлого здійснюється відповідно до законодавства за допомогою дипломатичних або консульських представництв України.

Розділ IV

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЛАЧУВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДЕРЖАВІ ПЕРЕБУВАННЯ

Стаття 16. Працевлаштування трудового мігранта в державі перебування

1. Працевлаштування трудового мігранта в державі перебування може здійснюватися:

1) органами виконавчої влади відповідно до укладених міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

2) суб'єктом господарювання, який включений до переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, у порядку, визначеному Законом України «Про зайнятість населення»;

{Пункт 2 частини першої статті 16 в редакції Закону № 2982-IX від 20.03.2023}

3) трудовим мігрантом самостійно.

2. У разі працевлаштування органами виконавчої влади відповідно до укладених міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або суб'єктом господарювання, зазначеним у пункті 2 частини першої цієї статті, трудовому мігранту перед від'їздом до держави перебування стороною, що сприяє працевлаштуванню, видається проект трудового договору (контракту), завірений іноземним роботодавцем.

{Абзац перший частини другої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2982-IX від 20.03.2023}

Проект трудового договору (контракту) викладається українською мовою та однією чи більше мовами, що використовуються в державі перебування, і містить зобов'язання, які бере на себе іноземний роботодавець, зокрема щодо:

1) умов праці (у тому числі щодо забезпечення безпечних та нешкідливих умов праці), оплати праці (у тому числі щодо розміру гарантованої заробітної плати), відрахувань із заробітної плати;

2) тривалості робочого часу і часу відпочинку, строку дії трудового договору (контракту) та умов його припинення (розірвання);

{Абзац четвертий частини другої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2982-IX від 20.03.2023}

3) надання соціальної та медичної допомоги, здійснення соціального страхування;

4) відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю внаслідок нещасного випадку на виробництві або тимчасової непрацездатності;

5) репатріації трудового мігранта.

Стаття 17. Обмін з державами перебування інформацією з питань зовнішньої трудової міграції

1. Центральні органи виконавчої влади у межах своїх повноважень здійснюють з державами перебування обмін інформацією з питань зовнішньої трудової міграції, зокрема про:

- 1) вимоги законодавства у сфері трудової міграції;
- 2) обсяг, напрями та динаміку трудової міграції громадян України;
- 3) стан ринку праці;
- 4) зразки документів, що видаються уповноваженими державними органами України чи іноземної держави та підтверджують громадянство, посвідчують особу пред'явника, дають право на в'їзд або виїзд з держави і визнані Україною, а також документів, що надають право на здійснення трудової діяльності в державі перебування;
- 5) виявлені канали незаконної зовнішньої трудової міграції та торгівлі людьми.

Стаття 18. Переказ коштів трудових мігрантів

1. Переказ коштів трудових мігрантів здійснюється відповідно до законодавства держави перебування та законодавства України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами.

2. Держава сприяє створенню трудовим мігрантам умов для здійснення грошових переказів в Україну, зокрема в частині відкриття кореспондентських рахунків банків України в іноземних банках та проведення консультацій з основними міжнародними системами грошових переказів з метою зменшення комісійної винагороди за здійснення переказу.

Стаття 19. Оподаткування доходів трудових мігрантів

1. Оподаткування доходів трудових мігрантів здійснюється в порядку та розмірах, встановлених державою перебування, якщо інше не передбачено міжнародними договорами.

Резиденти України з урахуванням норм міжнародних договорів мають право на зарахування податків і зборів, сплачених за межами України, під час розрахунку податків і зборів в Україні згідно з нормами, встановленими Податковим кодексом України.

2. Під час перебування за межами України трудовий мігрант зобов'язаний забезпечити повноту та своєчасність сплати податків і зборів за майно, розташоване на території України, що належить йому на праві власності або перебуває в оренді, зокрема шляхом призначення уповноваженої особи.

3. Уникнення подвійного оподаткування доходів трудових мігрантів реалізується відповідними міжнародними договорами України.

Розділ V

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Стаття 20. Контроль та відповідальність за порушення законодавства щодо трудової міграції

1. Центральні органи виконавчої влади у межах своїх повноважень здійснюють державний контроль за дотриманням законодавства щодо трудової міграції.

2. Центральні та місцеві органи виконавчої влади у межах своїх повноважень вживають заходів із запобігання незаконній зовнішній трудовій міграції.

3. Суб'єкти господарювання, які включені до переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, медіа, інші підприємства, установи та організації або фізичні особи, які поширюють недостовірну інформацію щодо зовнішньої трудової міграції, яка може спричинити негативні наслідки для трудових мігрантів та членів їхніх сімей, несуть відповідальність згідно із законом.

{Частина третя статті 20 в редакції Закону № 2982-IX від 20.03.2023}

4. Посадові особи несуть відповідальність за порушення цього Закону згідно із законом.

Розділ VI

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2016 року, крім пункту 2 цього розділу, який набирає чинності з дня опублікування цього Закону.

2. Кабінету Міністрів України у двомісячний строк з дня опублікування цього Закону:

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

розробити нормативно-правові акти, необхідні для забезпечення реалізації цього Закону;

забезпечити перегляд та приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

КАБІNET МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 27 січня 1995 р. № 57

Київ

**Про затвердження Правил перетинання
державного кордону громадянами України**

Відповідно до статті 3 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» Кабінет Міністрів України постановляє:

Затвердити Правила перетинання державного кордону громадянами України (додаються).

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 27 січня 1995 р. № 57
(у редакції постанови Кабінету Міністрів України
від 25 серпня 2010 р. № 724)

ПРАВИЛА
перетинання державного кордону громадянами України

1. Ці Правила визначають порядок та умови перетинання громадянами України державного кордону.

{Пункт 1 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 597 від 13.06.2023}

2. Перетинання громадянами України (далі — громадяни) державного кордону здійснюється в пунктах пропуску через державний кордон та пунктах контролю (далі — пункти пропуску),

якщо інше не передбачено законом, за одним з таких документів, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну:

- 1) паспорт громадянина України для виїзду за кордон;
- 2) дипломатичний паспорт;
- 3) службовий паспорт;
- 4) проїзний документ дитини (чинний протягом строку, на який він виданий);

{Підпункт 4 пункту 2 в редакції Постанови КМ № 527 від 04.07.2018}

- 5) посвідчення особи моряка;
- 6) посвідчення члена екіпажу.

У разі коли громадянин, який постійно проживає в Україні, втратив зазначені документи (далі — паспортні документи) за межами України або якщо строк дії таких документів закінчився під час перебування громадянина за межами України, або встановлено, що вони є недійсними з інших причин, документом, що дає право на в'їзд в Україну, є посвідчення особи на повернення в Україну, яке видається дипломатичним представництвом або консульською установою України за кордоном.

У передбачених міжнародними договорами або законодавством України випадках перетинання громадянином державного кордону здійснюється також за іншими документами. У такому разі прикордонний контроль здійснюється у порядку, який застосовується під час надання громадянином паспортних документів.

У випадках, визначених законодавством, для перетинання державного кордону громадяни крім паспортних документів повинні мати також підтверджуючі документи.

2⁻¹. У разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану перетинати державний кордон мають право:

особи з інвалідністю за наявності посвідчення, яке підтверджує відповідний статус, або пенсійного посвідчення чи посвідчення, що підтверджує призначення соціальної допомоги відповідно до Законів України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію,

та особам з інвалідністю», в яких зазначено групу та причину інвалідності, або довідки для отримання пільг особами з інвалідністю, які не мають права на пенсію чи соціальну допомогу, за формою, затвердженою Мінсоцполітики (далі — документи, що підтверджують інвалідність);

{Абзац другий пункту 2¹ із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1212 від 28.10.2022}

особи, які мають дружину (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I супроводжують таких дружину (чоловіка) для виїзду за межі України, за наявності документів (їх нотаріально засвідчених копій), що підтверджують родинні зв'язки, інвалідність;

особи, які мають одного із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи і супроводжують одного із таких батьків для виїзду за межі України, за наявності документів (їх нотаріально засвідчених копій), що підтверджують родинні зв'язки, інвалідність, а також документів, що підтверджують спільне проживання (їх задеклароване або зареєстроване місце проживання (перебування) збігається із задекларованим або зареєстрованим місцем проживання (перебування) їх батьків чи батьків дружини (чоловіка), або здійснення догляду за своїми батьками чи батьками дружини (чоловіка), що підтверджується актом встановлення факту здійснення догляду за одним із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка), або документів (посвідчення, довідки) про отримання компенсації (допомоги, надбавки) на догляд. Акт встановлення факту здійснення догляду складається на підставі звернення особи з інвалідністю I чи II групи або особи, яка здійснює догляд, до районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу сільської, селищної, міської ради із заявою про здійснення особою такого догляду. У випадку, якщо особа з інвалідністю I чи II групи є взятою на облік внутрішньо переміщеною особою, звернення із заявою про здійснення догляду подається за місцем реєстрації фактичного місця проживання такої внутрішньо переміщеної особи. На підставі такого звернення особи з інвалідністю I чи II групи або особи, яка

здійснює догляд, районною, районною у м. Києві та Севастополі держадміністрацією, виконавчим органом сільської, селищної, міської ради не пізніше ніж протягом п'яти робочих днів після надходження заяви складається акт встановлення факту здійснення догляду в довільній формі. Зазначений акт надсилається заявнику або видається особисто за його бажанням;

особи, які здійснюють постійний догляд за особами з інвалідністю I чи II групи і супроводжують таких осіб для виїзду за межі України, за наявності документів (посвідчення, довідки) про отримання компенсації (допомоги, надбавки) на догляд або документів, що підтверджують інвалідність, та акта встановлення факту здійснення догляду. Акт встановлення факту здійснення догляду за особою з інвалідністю I чи II групи складається на підставі звернення особи з інвалідністю I чи II групи або особи, яка здійснює догляд, до районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу сільської, селищної, міської ради із заявою про здійснення особою такого догляду. У випадку, якщо особа з інвалідністю I чи II групи є взятою на облік внутрішньо переміщеною особою, звернення із заявою про здійснення догляду подається за місцем реєстрації фактичного місця проживання такої внутрішньо переміщеної особи. На підставі такого звернення особи з інвалідністю I чи II групи або особи, яка здійснює догляд, районною, районною у м. Києві та Севастополі держадміністрацією, виконавчим органом сільської, селищної, міської ради не пізніше ніж протягом п'яти робочих днів після надходження заяви складається акт встановлення факту здійснення догляду в довільній формі. Зазначений акт надсилається заявнику або видається особисто за його бажанням;

батьки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину з інвалідністю віком до 18 років, за наявності свідоцтва про народження дитини або документів, що підтверджують відповідні повноваження особи, що супроводжує дитину з інвалідністю (у разі здійснення супроводу опікуном, піклувальником, одним або обома прийомними батьками,

батьками-вихователями), посвідчення, що підтверджує призначення соціальної допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю», в якому зазначено статус «дитина з інвалідністю», або довідки про отримання державної соціальної допомоги дітям з інвалідністю, виданої структурним підрозділом з питань соціального захисту населення районної, районної у м. Києві держадміністрації, виконавчим органом міської ради, до території територіальної громади якої входить територія міста обласного значення, районної у місті (у разі її утворення) ради (незалежно від того, кого призначено отримувачем допомоги), або індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю, виданої лікарсько-консультативною комісією закладу охорони здоров'я, або медичного висновку про дитину з інвалідністю до 18 років (їх нотаріально засвідчених копій);

батьки, на утриманні яких перебуває повнолітня дитина, яка є особою з інвалідністю I чи II групи, за наявності свідоцтва про її народження та документів, що підтверджують інвалідність (їх нотаріально засвідчених копій);

баби, діди, повнолітні брати, сестри, мачухи, вітчими, які супроводжують дітей з інвалідністю для виїзду за межі України, у разі їх приналежності до категорії осіб, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації, за наявності у них відповідних підтверджених документів та документів, що підтверджують родинні зв'язки (їх нотаріально засвідчених копій);

особи, які потребують постійного догляду, — у супроводі одного із членів сім'ї першого ступеня споріднення (у значенні, наведеному у підпункті 14.1.263 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України) за наявності документів, що підтверджують родинні зв'язки, та висновку лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я про потребу у постійному сторонньому догляді або у супроводі особи, яка здійснює постійний догляд за зазначеними особами, за наявності документів (посвідчення, довідки) про отримання компенсації (допомоги, надбавки) на догляд або висновку

лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я про потребу у постійному сторонньому догляді та акта встановлення факту здійснення догляду. Акт встановлення факту здійснення догляду за іншою особою, яка потребує постійного догляду, складається на підставі звернення особи, яка здійснює догляд, до районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу сільської, селищної, міської ради із заявою про здійснення особою такого догляду. У випадку, якщо особа, яка потребує постійного догляду, є взятою на облік внутрішньо переміщеною особою, звернення із заявою про здійснення догляду подається за місцем реєстрації фактичного місця проживання такої внутрішньо переміщеної особи. На підставі такого звернення особи, яка здійснює догляд, районною, районною у м. Києві та Севастополі держадміністрацією, виконавчим органом сільської, селищної, міської ради не пізніше ніж протягом п'яти робочих днів після надходження заяви складається акт встановлення факту здійснення догляду в довільній формі. Зазначений акт надсилається заявнику або видається особисто за його бажанням;

опікуни осіб з інвалідністю, визнаних судом недієздатними, які супроводжують таких осіб для виїзду за межі України, за наявності рішення про призначення опікуна над такою особою, а у разі, коли опікуна такій особі не призначено, — один з повнолітніх членів сім'ї першого чи другого ступеня споріднення (у значенні, наведеному у підпункті 14.1.263 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України) за наявності документів, що підтверджують родинні зв'язки, інвалідність (їх нотаріально засвідчених копій);

особи з інвалідністю або інші особи, які потребують постійного догляду, які проживають (перебувають) у закладах/установах незалежно від форми власності та підпорядкування і отримують соціальні послуги із стаціонарного догляду, паліативного догляду, підтриманого проживання (далі — заклади догляду), — у супроводі працівників закладу догляду, уповноважених директором закладу догляду або особою, яка його заміщує (за наявності наказу директора закладу догляду або особи, яка його заміщує, про виїзд осіб

з інвалідністю або інших осіб, які потребують постійного догляду, за межі України та документів, що підтверджують інвалідність). При цьому осіб з інвалідністю або інших осіб, які потребують постійного догляду, можуть супроводжувати працівники закладу догляду, які перебувають на військовому обліку у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки, Центральному управлінні або регіональних органах СБУ, підрозділах Служби зовнішньої розвідки, з розрахунку одна особа на 25 осіб з інвалідністю та інших осіб, які потребують постійного догляду.

Виїзд за межі України громадян України чоловічої статі віком від 18 до 60 років, зазначених в абзацах третьому — сьомому, дев'ятому і десятому цього пункту та пункті 2⁻² цих Правил, може здійснюватися самостійно без осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, осіб, які потребують постійного догляду, чи дітей, визначених пунктом 2⁻² цих Правил, на підставі довідки про перебування таких осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, осіб, які потребують постійного догляду, чи дітей, визначених пунктом 2⁻² цих Правил, на консульському обліку, документів (їх нотаріально засвідчених копій), що дають право на виїзд, які передбачені відповідно в абзацах третьому — сьомому, дев'ятому і десятому цього пункту та пункті 2⁻² цих Правил, та документів, зазначених у пункті 2 цих Правил.

Громадяни України чоловічої статі віком від 18 до 60 років, зазначені в абзацах третьому — сьомому, дев'ятому і десятому цього пункту, які супроводжували осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, осіб, які потребують постійного догляду, чи дітей, визначених пунктом 2⁻² цих Правил, для виїзду за межі України, зобов'язані повернутися в Україну не пізніше повернення на територію України осіб, яких вони супроводжували.

Виїзд за межі України супроводжуваних осіб самостійно без осіб, зазначених в абзаці одинадцятому цього пункту, здійснюється за наявності наказу директора закладу догляду або особи, яка його заміщує, про ротацію супроводжуваних осіб з числа працівників закладу догляду з урахуванням вимог до таких осіб, визначених абзацом одинадцятим цього пункту.

Нацсоцслужба протягом трьох робочих днів після перетину державного кордону організованими групами осіб з інвалідністю, зазначеними в абзаці одинадцятому цього пункту, повідомляє про це МЗС із зазначенням держави подальшого перебування таких осіб.

Після прибуття осіб з інвалідністю, зазначених в абзаці одинадцятому цього пункту, на місце тимчасового перебування за межами України супроводжуючі особи зобов'язані протягом семи робочих днів звернутися до закордонної дипломатичної установи України в державі перебування для взяття таких осіб на консульський облік.

Закордонна дипломатична установа України протягом семи робочих днів зобов'язана через МЗС поінформувати Мінсоцполітики та Нацсоцслужбу про взяття осіб з інвалідністю, зазначених в абзаці одинадцятому цього пункту, на консульський облік.

{Правила доповнено пунктом 2¹ згідно з Постановою КМ № 264 від 12.03.2022; в редакції Постанов КМ № 383 від 29.03.2022, № 1044 від 10.09.2022}

2². У разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану супровід дітей, хворих на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, дитини, яка отримала тяжку травму, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, що підтверджується документом, виданим лікарсько-консультативною комісією закладу охорони здоров'я в порядку та за формою, що встановлені МОЗ, здійснюється матір'ю та/або батьком, опікуном, піклувальником, одним або обома прийомними батьками, батьками-вихователями, які здійснюють такий супровід, за наявності довідки про отримання державної допомоги на дитину, хвору на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади,

цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, на дитину, яка отримала тяжку травму, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, яким не встановлено інвалідність, виданої структурним підрозділом з питань соціального захисту населення районної, районної у м. Києві держадміністрації, виконавчим органом міської ради, до території територіальної громади якої входить територія міста обласного значення, районної у місті (у разі її утворення) ради (незалежно від того, кого призначено отримувачем допомоги), або документа, виданого лікарсько-консультативною комісією закладу охорони здоров'я в порядку та за формою, що встановлені МОЗ, а також документів, що підтверджують родинні зв'язки (у разі здійснення супроводу матір'ю та/або батьком), або документів, що підтверджують відповідні повноваження особи, що супроводжує таку дитину (у разі здійснення супроводу опікуном, піклувальником, одним або обома прийомними батьками, батьками-вихователями). Виїзд за межі України супроводжуваних осіб самостійно без дітей, зазначених у цьому пункті, може здійснюватися на підставі документів, зазначених у цьому пункті та абзаці дванадцятому пункту 2¹.

{Правила доповнено пунктом 2² згідно з Постановою КМ № 264 від 12.03.2022; в редакції Постанови КМ № 383 від 29.03.2022; із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1044 від 10.09.2022}

2³. У разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану виїзд за межі України дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, форми власності та підпорядкування на цілодобове перебування (далі — діти), здійснюється у супроводі законного представника або іншої уповноваженої ним особи та за наявності:

паспорта громадянина України або свідоцтва про народження дитини (за відсутності паспорта громадянина України)/документів, що містять відомості про особу, на підставі яких Держприкордонслужба дозволить перетин державного кордону;

наказу директора закладу/установи, де проживали/перебували діти, або особи, яка його заміщує, про виїзд дітей за межі України;

письмового погодження за підписом голови або заступника обласної військової адміністрації (засвідченого печаткою) про дозвіл на виїзд за межі України дітей, погодженого з Нацслужбою. Таке погодження може надаватися за допомогою електронних засобів зв'язку. У разі неможливості отримати таке погодження обласної військової (військово-цивільної) адміністрації дозвіл на виїзд за межі України дітей за запитом директора закладу/установи, де проживали/перебували діти, надає Нацсоцслужба, про що повідомляє Мінсоцполітики протягом одного робочого дня з наданням відомостей про дітей, супроводжуваних осіб/особу, державу остаточного перебування;

запрошення установ, організацій різних типів та форм власності, які уповноважені державою остаточного перебування дітей або органами місцевого самоврядування такої держави на здійснення заходів щодо прийому та супроводу дітей з інших країн. У запрошенні зазначається держава остаточного перебування дітей, кількість та категорія дітей, умови їх перебування, відповідальна організація, яка буде супроводжувати дітей протягом усього періоду їх перебування за межами України, гарантії щодо повернення дітей на територію України.

{Абзац п'ятий пункту 2³ із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 383 від 29.03.2022}

У разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану виїзд за межі України дітей, які не досягли 18-річного віку та не належать до категорії дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, але які зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, влаштовані до сімей патронатних вихователів, здійснюється у супроводі особи, уповноваженої керівником відповідного закладу/працівником закладу, який його заміщує або органом опіки та піклування чи обласною військовою адміністрацією,

у супроводі патронатного вихователя, який здійснює догляд за дітьми, за наявності:

паспорта громадянина України або свідоцтва про народження дитини (за відсутності паспорта громадянина України)/документів, що містять відомості про особу, на підставі яких Держприкордонслужба дозволить перетин державного кордону;

наказу директора закладу / установи, де проживали/перебували діти, або особи, яка його заміщує;

письмового погодження за підписом голови або заступника обласної військової адміністрації (засвідченого печаткою) про дозвіл на виїзд за межі України дітей, погодженого Нацсоцслужбою. Таке погодження може надаватися за допомогою електронних засобів зв'язку. У разі неможливості отримати таке погодження обласної військової (військово-цивільної) адміністрації дозвіл на виїзд за межі України дітей за запитом директора закладу/установи, де проживали/перебували діти, надає Нацсоцслужба, про що повідомляє Мінсоцполітики протягом одного робочого дня з наданням відомостей про дітей, супроводжуваних осіб / особу, державу остаточного перебування;

рішення органу опіки та піклування про влаштування дитини до сім'ї патронатного вихователя та письмового погодження за підписом голови або заступника обласної військової (військово-цивільної) адміністрації (засвідченого печаткою) про дозвіл на виїзд за межі України такої сім'ї або дітей, які влаштовані в сім'ю патронатного вихователя, із зазначенням держави їх остаточного перебування;

запрошення установ, організацій різних типів та форм власності, які уповноважені державою остаточного перебування дітей або органами місцевого самоврядування такої держави на здійснення заходів щодо прийому та супроводу дітей з інших країн. У запрошенні зазначається держава остаточного перебування дітей, кількість та категорія дітей, умови їх перебування, відповідальна організація, яка буде супроводжувати дітей протягом усього періоду їх перебування за межами України, гарантії щодо повернення дітей на територію України.

{Абзац одинадцятий пункту 2⁻³ із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 383 від 29.03.2022}

Виїзд за межі України дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку, визначених у підпунктах 2⁻⁵ пункту 6 цих Правил, в супроводі одного із законних представників здійснюється за наявності письмового погодження служби у справах дітей за місцем звернення чи служби у справах дітей обласної військової (військово-цивільної) адміністрації на виїзд із зазначенням держави остаточного перебування дітей.

{Абзац дванадцятий пункту 2⁻³ із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 383 від 29.03.2022}

Виїзд за межі України дітей, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з батьків, баби, діда, повнолітніх брата, сестри, мачухи, вітчима або інших осіб, уповноважених одним з батьків письмовою заявою, завіреною органом опіки та піклування, здійснюється без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків та за наявності паспорта громадянина України або свідоцтва про народження дитини (за відсутності паспорта громадянина України) / документів, що містять відомості про особу, на підставі яких Держприкордонслужба дозволить перетин державного кордону. При цьому в разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану рішення щодо надання дозволу на виїзд за межі України особі чоловічої статі, яка супроводжує дитину, яка не досягла 16-річного віку, приймається з урахуванням приналежності супроводжуючої особи до переліку категорій осіб, які звільнені від військової служби та мобілізації, за наявності у неї підтвердних документів.

{Абзац тринадцятий пункту 2⁻³ із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 383 від 29.03.2022}

Нацсоцслужба протягом трьох робочих днів після погодження дозволу на виїзд за межі України дітей, зазначених в абзацах першому, шостому, дванадцятому та тринадцятому цього пункту, повідомляє про це МЗС із зазначенням держави остаточного перебування дітей.

Після прибуття дітей, зазначених в абзацах першому, шостому, дванадцятому та тринадцятому цього пункту, до держави

остаточного перебування особи, що супроводжують дітей, зобов'язані протягом семи робочих днів звернутися до закордонної дипломатичної установи України в державі перебування для постановки їх на тимчасовий консульський облік.

{Абзац п'ятнадцятий пункту 2³ із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1044 від 10.09.2022}

Закордонна дипломатична установа України протягом одного робочого дня зобов'язана через МЗС поінформувати Мінсоцполітики та Нацсоцслужбу про взяття дітей на консульській облік. Для виїзду дітей за межі України можуть бути сформовані групи дітей із супроводжуючими особами з розрахунку один супроводжуючий не більш як на 15 дітей / один супроводжуючий не більш як на чотири дитини з інвалідністю.

{Абзац шістнадцятий пункту 2³ із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1044 від 10.09.2022}

Мінсоцполітики через уповноважених представників Мінсоцполітики, Нацсоцслужби, інших центральних органів виконавчої влади, громадських об'єднань, зокрема міжнародних, та осіб, діяльність яких спрямована на захист прав дітей, може відповідно до міжурядових домовленостей проводити моніторинг умов перебування дітей за межами України, дотримання соціальних стандартів та прав у державі їх перебування та разом із закордонними дипломатичними установами України сприяти реалізації та захисту прав та інтересів дітей, які перебувають за межами України, їх батьками та іншими законними представниками.

{Абзац сімнадцятий пункту 2³ в редакції Постанови КМ № 1044 від 10.09.2022}

Держприкордонслужба забезпечує безперешкодний перетин державного кордону уповноваженими представниками моніторингової групи, створеної відповідно до наказу Мінсоцполітики.

{Правила доповнено пунктом 2³ згідно з Постановою КМ № 264 від 12.03.2022}

{Пункт 2⁴ виключено на підставі Постанови КМ № 264 від 12.03.2022}

2⁵. Особи з інвалідністю I групи та діти з інвалідністю мають першочергове право на проходження передбачених законодавством видів контролю в пунктах пропуску через державний кордон. Разом із зазначеними особами у пріоритетному порядку можуть слідувати особи, які їх супроводжують (не більше ніж дві особи). У пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення пріоритет може надаватися під час слідування в пішому порядку або на легковому автомобілі за умови відсутності у транспортному засобі, в якому прямують зазначені особи, інших осіб.

Право на першочергове проходження передбачених законодавством видів контролю в пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення також мають організовані групи осіб з інвалідністю або інших осіб, які потребують постійного догляду та проживають / перебувають у закладах догляду, які слідуєть автобусом (за умови відсутності у транспортному засобі, в якому прямують зазначені особи, інших осіб, крім осіб з інвалідністю, інших осіб, які потребують постійного догляду та проживають/ перебувають у закладах догляду, та наявності не більше ніж двох осіб, що супроводжують кожен особу з інвалідністю).

{Правила доповнено пунктом 2⁵ згідно з Постановою КМ № 383 від 29.03.2022}

2⁶. У разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану право на перетин державного кордону, крім осіб, зазначених у пунктах 2¹ та 2² цих Правил, також мають інші військовозобов'язані особи, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації. Ця норма не поширюється на осіб, визначених в абзацах другому і третьому частини третьої статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а також пункті 2¹⁴ цих Правил.

{Правила доповнено пунктом 2⁶ згідно з Постановою КМ № 383 від 29.03.2022; із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 399 від 01.04.2022, № 69 від 27.01.2023, № 840 від 11.08.2023}

2⁷. У разі введення на території України воєнного стану виїзд за межі України осіб із складових сил оборони та сил безпеки,

постраждалих у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на лікування за кордон здійснюється за наявності паспорта громадянина України для виїзду за кордон або паспорта громадянина України (за їх відсутності — документів, що містять відомості про особу, на підставі яких Держприкордонслужба дозволить перетин державного кордону) та за наявності висновку про необхідність направлення особи із складових сил оборони або сил безпеки, постраждалої у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на лікування за кордон та листа МОЗ про погоджений з іноземною стороною перелік осіб із складових сил оборони та сил безпеки, постраждалих у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, яких заклади охорони здоров'я іноземних держав можуть прийняти на лікування за кордоном.

Виїзд таких осіб дозволяється у супроводі одного з членів сім'ї першого ступеня споріднення (у значенні, наведеному у підпункті 14.1.263 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України).

{Правила доповнено пунктом 2⁷ згідно з Постановою КМ № 411 від 05.04.2022 — діє до дня припинення чи скасування воєнного стану і протягом шести місяців після його припинення чи скасування}

2⁸. У разі введення в Україні воєнного стану пропуск водіїв, що здійснюють перевезення медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги автомобільними транспортними засобами для потреб Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також населення України, через державний кордон здійснюється уповноваженими службовими особами Держприкордонслужби за наявності відповідних рішень про виїзд за межі України, виконання правил перетину державного кордону України та за наявності інформації про особу у відповідній інформаційній системі, адміністратором якої є Укртрансбезпека.

Рішення про виїзд за межі України водіїв, що здійснюють перевезення для потреб Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також медичних вантажів, вантажів гуманітарної допомоги автомобільними

транспортними засобами, приймається Мінінфраструктури або обласними, Київською міською військовими адміністраціями за наявності відповідного обґрунтування щодо обсягів вантажів та кількості транспортних засобів, необхідних для їх перевезення, у листах від будь-якого з таких органів, підприємств, установ, організацій, закладів:

- військових, правоохоронних органів;
- військових адміністрацій;
- медичних закладів;
- відправників чи отримувачів гуманітарної допомоги.

Рішення про виїзд за межі України, яке дає можливість перетину державного кордону, приймається на строк не більше шести місяців.

Мінінфраструктури або обласні, Київська міська військові адміністрації надсилають до Адміністрації Держприкордонслужби рішення про виїзд за межі України зазначених в абзаці першому цього пункту осіб для врахування під час їх виїзду за межі України.

Особи, зазначені в абзаці першому цього пункту, можуть безперервно перебувати за кордоном не більше 30 календарних днів з дня перетину державного кордону.

У разі перевищення строків перебування осіб за кордоном та/або зміни мети виїзду за кордон, що встановлені цим пунктом, Мінінфраструктури та військові адміністрації скасовують своє рішення про виїзд за межі України відповідних осіб протягом семи робочих днів з моменту встановлення фактів зазначених порушень.

У разі непідтвердження мети поїздки уповноважені службові особи Держприкордонслужби відмовляють особам, зазначеним в абзаці першому цього пункту, у перетинанні державного кордону в порядку, визначеному частиною першою статті 14 Закону України «Про прикордонний контроль».

{Правила доповнено пунктом 2⁸ згідно з Постановою КМ № 615 від 20.05.2022}

2⁹. У разі введення в Україні воєнного стану пропуск через державний кордон водіїв транспортних засобів суб'єктів

господарювання, які мають ліцензію на право провадження господарської діяльності з міжнародних перевезень вантажів та пасажирів автомобільним транспортом (далі — ліцензіати), здійснюється уповноваженими службовими особами Держприкордонслужби за умови виконання правил перетину державного кордону України та за наявності інформації про особу у відповідній інформаційній системі, адміністратором якої є Укртрансбезпека.

Інформація про водіїв, зазначених в абзаці першому цього пункту, вноситься до відповідної інформаційної системи, адміністратором якої є Укртрансбезпека, на підставі заявки ліцензіата.

Перетин державного кордону здійснюється особою, зазначеною в абзаці першому цього пункту, лише на транспортному засобі, який є засобом провадження господарської діяльності ліцензіата, повна маса якого становить 3500 кілограмів та більше.

Укртрансбезпека проводить перевірку інформації про транспортний засіб на основі даних, що містяться в Єдиному державному реєстрі транспортних засобів, та вносить відповідні дані до Єдиного комплексу інформаційних систем Укртрансбезпеки.

На одному транспортному засобі державний кордон можуть одночасно перетинати:

два водії на вантажному транспортному засобі ліцензіата;

{Абзац шостий пункту 2⁹ із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1081 від 13.10.2023}

три водії на пасажирському транспортному засобі (автобусі) ліцензіата.

{Абзац сьомий пункту 2⁹ із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1081 від 13.10.2023}

Особи, зазначені в абзаці першому цього пункту, можуть безперервно перебувати за кордоном не більше 60 календарних днів з дня перетину державного кордону.

{Абзац восьмий пункту 2⁹ із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1285 від 15.11.2022}

У разі перевищення строків перебування осіб за кордоном, установлених цим пунктом, Укртрансбезпека може припинити доступ

відповідного ліцензіата до Єдиного комплексу інформаційних систем Укртрансбезпеки на три місяці.

Рішення про припинення доступу ліцензіата до Єдиного комплексу інформаційних систем Укртрансбезпеки приймається комісією, до складу якої можуть залучатися представники Мінінфраструктури та інших органів державної влади.

Рішення про припинення доступу ліцензіата до Єдиного комплексу інформаційних систем Укртрансбезпеки затверджується наказом Голови Укртрансбезпеки.

Наказ про припинення доступу ліцензіата до Єдиного комплексу інформаційних систем Укртрансбезпеки оприлюднюється наступного дня після його видання на офіційному веб-сайті Укртрансбезпеки та надсилається ліцензіату на електронну адресу (у разі наявності), що міститься в ліцензійній справі.

У разі непідтвердження мети поїздки уповноважені службові особи Держприкордонслужби відмовляють особам, зазначеним в абзаці першому цього пункту, в перетинанні державного кордону в порядку, визначеному частиною першою статті 14 Закону України «Про прикордонний контроль».

{Правила доповнено пунктом 2⁹ згідно з Постановою КМ № 615 від 20.05.2022}

2⁻¹⁰. У разі введення в Україні воєнного стану пропуск працівників підприємств залізничного транспорту, які забезпечують функціонування та безперебійну роботу залізниці, через державний кордон здійснюється уповноваженими службовими особами Держприкордонслужби за наявності відповідних рішень про виїзд за межі України та виконання правил перетину державного кордону України.

Рішення про виїзд за межі України працівників підприємств залізничного транспорту, які забезпечують функціонування та безперебійну роботу залізниці, приймається:

щодо працівників АТ «Українська залізниця» та підприємств залізничного транспорту, що належать до сфери управління Мінінфраструктури, — Мінінфраструктури;

щодо працівників підприємств, для яких вантажний залізничний транспорт не є основним видом діяльності, — обласними, Київською міською військовими адміністраціями за місцезнаходженням таких підприємств.

Рішення про виїзд за межі України приймається на строк не більше шести місяців на підставі листів підприємств залізничного транспорту, в яких містяться відповідні обґрунтування та наявні підтвердження обсягів перевезень вантажів залізничним транспортом в період воєнного стану.

{Правила доповнено пунктом 2¹⁰ згідно з Постановою КМ № 615 від 20.05.2022}

2¹¹. У разі введення в Україні воєнного стану пропуск через державний кордон здійснюється уповноваженими службовими особами Держприкордонслужби за наявності відповідних підтвердних документів та за умови виконання правил перетину державного кордону України:

1) спортсменів, які включені в установленому порядку до складу національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю; тренерів із складу національних збірних команд України, які забезпечують підготовку спортсменів, включених до складу національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю; спортивних суддів та фахівців, що забезпечують, організаційне, науково-методичне, медичне супроводження, антидопінговий контроль за підготовкою спортсменів, які включені до складу національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю для участі в спортивних заходах та/або спортивних змаганнях, що проводяться за кордоном;

2) спортсменів, тренерів, які включені до складу команд спортивних клубів найвищих дивізіонів з ігрових видів спорту, осіб, що забезпечують організаційне, науково-методичне, медичне супроводження, які включені до складу команд спортивних клубів найвищих дивізіонів з ігрових видів спорту, спортивних суддів,

арбітрів для участі у спортивних заходах та/або спортивних змаганнях, що проводяться за кордоном.

Підтвердними документами для осіб, зазначених у підпункті 1 цього пункту, є рішення Мінмолодьспорту щодо включення до складу учасників спортивного заходу та/або спортивного змагання, а документами для осіб, зазначених у підпункті 2 цього пункту, — лист Міністра молоді та спорту, а у разі його відсутності — особи, яка виконує його обов'язки, до Держприкордонслужби щодо участі зазначених осіб у спортивному заході та/або спортивному змаганні та перетинанні державного кордону відповідними особами.

Такий лист надається Держприкордонслужбі за попереднім зверненням (заявою) відповідних суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, що містить вичерпний перелік осіб, які беруть участь у спортивному заході та/або спортивному змаганні, та строк його проведення.

Особи, зазначені у підпункті 1 цього пункту, можуть безперервно перебувати за кордоном не більше 30 календарних днів з дня перетинання державного кордону, але не менше строку проведення заходу, визначеного в Єдиному календарному плані фізкультурно-оздоровчих, спортивних заходів та спортивних змагань України на відповідний рік. Строк перебування за кордоном може бути збільшений у разі, коли зазначені особи братимуть участь в іншому спортивному заході та/або спортивному змаганні в іншій країні, визначеній Єдиним календарним планом фізкультурно-оздоровчих, спортивних заходів та спортивних змагань України на відповідний рік, який починається протягом 10 робочих днів з дня завершення попереднього спортивного заходу та/або спортивного змагання.

{Абзац шостий пункту 2¹¹ в редакції Постанови КМ № 336 від 18.04.2023}

Особи, зазначені у підпункті 2 цього пункту, можуть безперервно перебувати за кордоном не більше 30 календарних днів з дня перетинання державного кордону, але не менше строку проведення спортивного заходу та/або спортивного змагання, зазначеного у листі Міністра молоді та спорту, а у разі його

відсутності — особи, яка виконує його обов'язки, до Держприкордонслужби щодо перетинання державного кордону відповідними особами. Строк перебування за кордоном може бути збільшений у разі, коли зазначені особи після завершення спортивного заходу та/або спортивного змагання братимуть участь в іншому спортивному заході та/або спортивному змаганні, згідно з листом Міністра молоді та спорту, а у разі його відсутності — особи, яка виконує його обов'язки, надісланим до Держприкордонслужби, щодо продовження строку перебування за кордоном відповідних осіб.

У разі непідтвердження мети поїздки уповноважені службові особи Держприкордонслужби відмовляють у перетинанні державного кордону особам, зазначеним у підпунктах 1 і 2 цього пункту, в порядку, визначеному частиною першою статті 14 Закону України «Про прикордонний контроль».

{Правила доповнено пунктом 2¹¹ згідно з Постановою КМ № 615 від 20.05.2022; в редакції Постанови КМ № 1082 від 27.09.2022; із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 336 від 18.04.2023}

2¹². У разі введення на території України воєнного стану громадяни України чоловічої статі віком від 18 до 60 років мають право перетинати державний кордон України, якщо вони прямують для роботи на морських суднах, суднах внутрішнього плавання у складі екіпажів таких суден або для проходження практичної підготовки на суднах.

Для перетину державного кордону України такі особи повинні надати такі документи:

1) курсанти закладів освіти:
посвідчення особи моряка;

довідку від закладу освіти щодо направлення курсанта для проходження практичної підготовки на судні під українським або іноземним прапором;

військово-облікові документи з відповідними відмітками районного (об'єднаного районного), міського (районного у містах, об'єднаного міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки;

2) особи, які прямують для роботи на суднах у складі екіпажів суден, що здійснюють рейси до/з морських портів України, та які здобули відповідну освіту та кваліфікацію до 24 лютого 2022 р., і випускники закладів освіти, які завершили навчання у період воєнного стану:

посвідчення особи моряка;

суднову роль (список осіб суднового екіпажу) (crew list);

підтвердження від Адміністрації судноплавства про отримання копій освітніх і кваліфікаційних документів;

3) інші особи, які прямують для роботи на морських суднах, суднах внутрішнього плавання у складі екіпажів таких суден та які здобули відповідну освіту та кваліфікацію до 24 лютого 2022 р., і випускники закладів освіти, які завершили навчання у період воєнного стану:

посвідчення особи моряка;

підтвердження від Адміністрації судноплавства про отримання копій освітніх і кваліфікаційних документів;

військово-облікові документи з відповідними відмітками районного (об'єднаного районного), міського (районного у містах, об'єднаного міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки.

Особи, зазначені у підпункті 3 цього пункту, під час перетину державного кордону України повинні мати трудовий договір (контракт) для роботи на морському судні, судні внутрішнього плавання або лист від судовласника, оператора судна про намір укласти з громадянином України трудовий договір (контракт) для роботи на морському судні, судні внутрішнього плавання.

Адміністрація судноплавства у дводенний строк з моменту отримання завірених копій документів від осіб, зазначених в абзаці першому цього пункту (крім курсантів закладів освіти), видає таким особам підтвердження про отримання копій освітніх і кваліфікаційних документів у довільній формі за підписом Голови Адміністрації судноплавства або його заступника, яке містить гербову печатку або на яке накладено кваліфікований електронний підпис.

Особи, зазначені у підпункті 3 цього пункту, після отримання від Адміністрації судноплавства підтвердження про отримання копій освітніх і кваліфікаційних документів, а також особи, зазначені у підпункті 1 цього пункту, які досягли віку від 18 до 60 років та отримали довідку від закладу освіти щодо направлення курсанта для проходження практичної підготовки на судні під українським або іноземним прапором, зобов'язані особисто в семиденний строк повідомити відповідним органам, де вони перебувають на військово-обліку, та отримати дозвіл на виїзд з місця проживання від керівника відповідного районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки (військовозобов'язані та резервісти СБУ, Служби зовнішньої розвідки України — дозвіл відповідного керівника) для пред'явлення уповноваженим службовим особам Держприкордонслужби під час перетину кордону.

Особи, зазначені в абзаці першому цього пункту, можуть безперервно перебувати за кордоном не більше строку дії трудового договору (контракту).

{Правила доповнено пунктом 2¹² згідно з Постановою КМ № 992 від 02.09.2022}

2¹³. У разі введення на території України воєнного стану пропуск через державний кордон громадян України чоловічої статі віком від 18 до 60 років, що належать до авіаційного персоналу, є державними інспекторами з безпеки авіації або особами, уповноваженими на проведення перевірок Державіаслужби, та працівниками Державного авіаційного підприємства «Україна», якщо вони прямують для роботи (виконання службових обов'язків) за кордоном або тренажерної підготовки, а також є студентами або курсантами закладів освіти України, які прямують для проходження практичної льотної підготовки в іноземні заклади освіти або в авіаційні школи, здійснюється уповноваженими службовими особами Держприкордонслужби за умови виконання правил перетинання державного кордону України, наявності підтвердних документів.

{Абзац перший пункту 2-13 із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 934 від 01.09.2023, № 278 від 12.03.2024}

Підтвердними документами для авіаційного персоналу, який працює у суб'єкта авіаційної діяльності (резидента), є:

засвідчена суб'єктом авіаційної діяльності (резидентом) копія укладеного трудового договору (контракту) або укладений договір на проходження тренажерної підготовки між суб'єктом авіаційної діяльності чи особою авіаційного персоналу та організацією, яка розміщується за межами України;

підтвердження, надане Державіаслужбою, що особа належить до авіаційного персоналу та має відповідне свідоцтво (посвідчення);

наказ суб'єкта авіаційної діяльності про відрядження особи за кордон.

Підтвердними документами для авіаційного персоналу, який працює або має намір працювати у суб'єкта авіаційної діяльності (нерезидента), є:

копія укладеного трудового договору (контракту) із суб'єктом авіаційної діяльності (нерезидентом) або лист від нього про намір укласти трудовий договір (контракт), або копія укладеного договору на проходження тренажерної підготовки між особою авіаційного персоналу та організацією, яка розміщується за межами України;

підтвердження, надане Державіаслужбою, що особа належить до авіаційного персоналу та має відповідне свідоцтво (посвідчення);

військово-облікові документи з відповідними відмітками районного (об'єднаного районного), міського (районного у містах, об'єднаного міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки.

Підтвердним документом для державних інспекторів з безпеки авіації є посвідчення державного інспектора з безпеки авіації та наказ Державіаслужби про відрядження за кордон державного інспектора з безпеки авіації, а для осіб, уповноважених на проведення перевірок — наказ Державіаслужби про відрядження за кордон особи, уповноваженої на проведення перевірок.

{Абзац десятий пункту 2¹³ в редакції Постанови КМ № 278 від 12.03.2024}

Підтвердним документом для працівників Державного авіаційного підприємства «Україна» є наказ підприємства про відрядження працівника за кордон.

Підтвердними документами для студентів або курсантів закладів освіти України є:

{Пункт 2⁻¹³ доповнено новим абзацом згідно з Постановою КМ № 934 від 01.09.2023}

довідка від закладу освіти України щодо направлення студента або курсанта для проходження практичної льотної підготовки в іноземному закладі освіти або в авіаційній школі;

{Пункт 2⁻¹³ доповнено новим абзацом згідно з Постановою КМ № 934 від 01.09.2023}

військово-облікові документи з відповідними відмітками районного (об'єднаного районного), міського (районного у містах, об'єднаного міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки.

{Пункт 2⁻¹³ доповнено новим абзацом згідно з Постановою КМ № 934 від 01.09.2023}

Особа, яка належить до авіаційного персоналу та працює або має намір працевлаштуватися у суб'єкта авіаційної діяльності (нерезидента), отримує дозвіл на виїзд з місця проживання від керівника відповідного районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки (військовозобов'язані та резервісти СБУ, Служби зовнішньої розвідки — дозвіл відповідного керівника) для пред'явлення уповноваженим службовим особам Держприкордонслужби під час перетину кордону.

Авіаційний персонал, який працює у суб'єкта авіаційної діяльності (резидента), а також державні інспектори з безпеки авіації та особи, уповноважені на проведення перевірок, можуть безперервно перебувати за кордоном протягом строку відрядження. Авіаційний персонал, який працює або має намір працевлаштуватися у суб'єкта авіаційної діяльності (нерезидента), може безперервно перебувати за кордоном не більше строку дії трудового договору або договору про проходження тренажерної підготовки.

Студенти або курсанти закладу освіти України можуть безперервно перебувати за кордоном не більше строку проходження практичної льотної підготовки в іноземних закладах освіти або в авіаційних школах.

{Абзац шістнадцятий пункту 2⁻¹³ із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 934 від 01.09.2023, № 278 від 12.03.2024}

{Правила доповнено пунктом 2⁻¹³ згідно з Постановою КМ № 1148 від 04.10.2022}

2⁻¹⁴. У разі введення в Україні воєнного стану члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, керівники центральних органів виконавчої влади, їх перші заступники та заступники, Державний секретар Кабінету Міністрів України, його перший заступник та заступники, Керівник Апарату Верховної Ради України, його перший заступник та заступники, державні секретарі міністерств, Керівник Офісу Президента України та його заступники, керівники інших допоміжних органів і служб, утворених Президентом України, та їх заступники, Голова Служби безпеки, його перший заступник та заступники, Голова та члени Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, Голова та члени Рахункової палати, Голова та члени Центральної виборчої комісії, голови та члени інших державних колегіальних органів, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та його представники, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим та його заступники, голови місцевих держадміністрацій, їх перші заступники та заступники, судді Конституційного Суду України, судді, прокурори, керівники інших державних органів та їх заступники, депутати місцевих рад, а також керівники структурних підрозділів державних органів та органів місцевого самоврядування і працівники, які заброньовані на період мобілізації та на воєнний час за органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого

самоврядування, керівники державних унітарних підприємств та їх заступники, голова та члени виконавчих органів господарських товариств, у статутному капіталі яких 50 і більше відсотків акцій (часток) належать державі, голова та члени виконавчих органів господарських товариств, у статутному капіталі яких 50 і більше відсотків акцій (часток) належать господарським товариствам, частка держави в яких становить 100 відсотків, у тому числі дочірніх підприємств, мають право перетинати державний кордон на підставі відповідних рішень про службові відрядження.

Пропуск через державний кордон жінки (у тому числі тієї, яка є усиновлювачем, опікуном, піклувальником, однією з прийомних батьків або однією з батьків-вихователів) та/або чоловіка, який є самотнім батьком, самотнім усиновлювачем або опікуном, піклувальником, прийомним батьком чи батьком-вихователем (за умови, що він не перебуває у шлюбі та самостійно виховує та утримує дитину без участі матері), із числа зазначених у цьому пункті осіб, які мають або виховують дитину / дітей віком до 18 років, під час їх виїзду за межі України з метою відвідування таких дітей, які перебувають за межами України, або для супроводження таких дітей для виїзду за межі України здійснюється уповноваженими особами Держприкордонслужби за наявності відповідних підтвердних документів.

{Абзац другий пункту 2⁻¹⁴ в редакції Постанови КМ № 119 від 10.02.2023}

{Правила доповнено пунктом 2⁻¹⁴ згідно з Постановою КМ № 69 від 27.01.2023}

2⁻¹⁵. У разі введення в Україні воєнного стану пропуск військовослужбовців через державний кордон здійснюється уповноваженими особами Держприкордонслужби на підставі прийнятих Міністром оборони, керівником іншого утвореного відповідно до закону військового формування, керівником правоохоронного органу спеціального призначення, керівником розвідувального органу рішень щодо виконання завдань у сфері безпеки і оборони.

{Правила доповнено пунктом 2⁻¹⁵ згідно з Постановою КМ № 69 від 27.01.2023}

2⁻¹⁶. У разі введення в Україні воєнного стану пропуск через державний кордон осіб, визначених пунктом 2⁻¹⁴ цих Правил, для

лікування за кордоном здійснюється за наявності документів, які дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну, та листа Міністра охорони здоров'я про погоджений з іноземною стороною перелік осіб, яких заклади охорони здоров'я іноземних держав можуть прийняти на лікування за кордоном. Виїзд таких осіб дозволяється у супроводі одного з членів сім'ї першого ступеня споріднення.

{Правила доповнено пунктом 2⁻¹⁶ згідно з Постановою КМ № 69 від 27.01.2023}

2⁻¹⁷. У разі введення в Україні воєнного стану Голова Державної прикордонної служби може прийняти рішення про дозвіл на перетин державного кордону для осіб, визначених пунктом 2⁻¹⁴ цих Правил, у разі смерті за кордоном одного із членів сім'ї першого або другого ступеня споріднення.

{Правила доповнено пунктом 2⁻¹⁷ згідно з Постановою КМ № 69 від 27.01.2023}

2⁻¹⁸. У разі введення в Україні воєнного стану пропуск через державний кордон громадян України, які є працівниками дипломатичної служби та направляються у службове або довготермінове відрядження, і членів їх сімей, які перебуватимуть разом з ними за місцем їх довготермінового відрядження, здійснюється уповноваженими службовими особами Держприкордонслужби за наявності відповідних підтвердних документів.

Підтвердними документами для працівників дипломатичної служби, які направляються у службове відрядження, є засвідчені копії наказів МЗС / закордонної дипломатичної установи України про направлення таких працівників дипломатичної служби у службове відрядження та їх дипломатичні або службові паспорти.

Підтвердними документами для працівників дипломатичної служби, які направляються у довготермінове відрядження, і членів їх сімей, які перебуватимуть разом з ними за місцем їх довготермінового відрядження, є засвідчені копії наказів МЗС про переведення / призначення / направлення / відрядження таких працівників до закордонних дипломатичних установ України та їх дипломатичні або службові паспорти.

{Правила доповнено пунктом 2⁻¹⁸ згідно з Постановою КМ № 428 від 02.05.2023}

3. Виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, здійснюється за згодою обох батьків (усиновлювачів) (далі — батьки) та в їх супроводі або в супроводі осіб, уповноважених ними, які на момент виїзду з України досягли 18-річного віку, у тому числі в супроводі членів екіпажу повітряного судна, на якому вони прямують.

{Пункт 3 в редакції Постанови КМ № 527 від 04.07.2018}

4. Виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з батьків або інших осіб, уповноважених одним з батьків за нотаріально посвідченою згодою, здійснюється:

1) за нотаріально посвідченою згодою другого з батьків із зазначенням у ній держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі, якщо другий з батьків відсутній у пункті пропуску;

2) без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків:

якщо другий з батьків є іноземцем або особою без громадянства, що підтверджується записом про батька у свідоцтві про народження дитини, та який (яка) відсутній у пункті пропуску;

якщо у паспорті громадянина України для виїзду за кордон, з яким перетинає державний кордон громадянин, який не досяг 16-річного віку, є запис про вибуття на постійне місце проживання за межі України чи відмітка (штамп) про взяття на постійний консульський облік у закордонній дипломатичній установі України або перебування такого громадянина на постійному консульському обліку підтверджується довідкою про перебування на консульському обліку, яка формується з використанням засобів відомчої інформаційної системи МЗС;

{Абзац третій підпункту 2 пункту 4 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 733 від 19.10.2016; в редакції Постанови КМ № 85 від 29.01.2020}

у разі пред'явлення документів або їх нотаріально засвідчених копій:

свідоцтва про смерть другого з батьків;

рішення суду про позбавлення батьківських прав другого з батьків;

рішення суду про визнання другого з батьків безвісно відсутнім;
рішення суду про визнання другого з батьків недієздатним;
рішення суду про надання дозволу на виїзд з України громадянина, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків;

довідки про народження дитини, виданої відділом реєстрації актів цивільного стану, із зазначенням підстав внесення відомостей про батька відповідно до частини першої статті 135 Сімейного кодексу України (під час виїзду дитини за кордон у супроводі одиної матері);

довідки про наявність заборгованості із сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці, виданої органом державної виконавчої служби, приватним виконавцем;

{Підпункт 2 пункту 4 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ № 76 від 14.02.2018; в редакції Постанови КМ № 619 від 22.08.2018}

свідоцтва про народження дитини, виданого компетентним органом іноземної держави, що не містить відомостей про батька дитини, легалізованого або засвідченого апостилем, а також без будь-якого додаткового засвідчення у випадках, передбачених міжнародним договором України.

{Підпункт 2 пункту 4 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ № 527 від 04.07.2018}

3) без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків у разі тимчасового виїзду з України на строк до одного місяця під час пред'явлення рішення суду або органу опіки та піклування (районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчого органу міської, районної у місті (у разі його утворення), сільської, селищної ради об'єднаної територіальної громади) або їх копій, засвідчених нотаріально чи органом, який їх видав, у якому визначено (підтверджено) місце проживання дитини з одним із батьків, який має намір виїзду з дитиною або який уповноважив на це нотаріально посвідченою згодою інших осіб;

{Пункт 4 доповнено підпунктом 3 згідно з Постановою КМ № 619 від 22.08.2018}

4) без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків у разі тимчасового виїзду з України на строк до одного місяця та більше дитини з інвалідністю, дитини, яка хворіє на захворювання, передбачені частиною п'ятою статті 157 Сімейного кодексу України, під час пред'явлення таких документів або їх копій, засвідчених нотаріально чи органом, який їх видав:

довідки, виданої органом державної виконавчої служби, приватним виконавцем, про наявність заборгованості із сплати аліментів (у разі коли сукупний розмір заборгованості перевищує суму відповідних платежів за три місяці);

документа, виданого лікарсько-консультативною комісією лікувально-профілактичного закладу, в порядку та за формою, встановленими МОЗ (у разі коли сума заборгованості по аліментах становить понад три місяці, але не більше чотирьох місяців).

{Пункт 4 доповнено підпунктом 4 згідно з Постановою КМ № 619 від 22.08.2018}

5. Виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, в супроводі осіб, які уповноважені обома батьками, здійснюється за нотаріально посвідченою згодою обох батьків із зазначенням держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі.

6. Виїзд з України дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 16-річного віку, здійснюється:

1) які проживають (перебувають) у закладах охорони здоров'я, навчальному або іншому дитячому закладі, — у разі пред'явлення нотаріально посвідченої згоди керівника цього закладу та у супроводі уповноваженої ним особи;

2) які влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї, — у разі пред'явлення оригіналу договору про влаштування дитини до прийомної сім'ї або його нотаріально засвідченої копії та у супроводі прийомних батьків або одного з них;

3) які влаштовані на виховання та спільне проживання до дитячого будинку сімейного типу, — у разі пред'явлення оригіналу договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу

або його нотаріально засвідченої копії та у супроводі батьків-вихователів або одного з них;

4) які перебувають під опікою, піклуванням за рішенням органів опіки та піклування, — у разі пред'явлення оригіналу рішення/розпорядження про встановлення опіки (піклування) або його нотаріально засвідченої копії та у супроводі опікуна або піклувальника;

{Підпункт 4 пункту 6 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 117 від 20.02.2019}

5) які перебувають під опікою, піклуванням за рішенням суду, — у разі пред'явлення рішення суду про встановлення опіки (піклування) або його нотаріально засвідченої копії та у супроводі опікуна або піклувальника;

6) які відповідно до договору про патронат передані органом опіки і піклування на виховання в сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття — у разі пред'явлення оригіналу зазначеного договору, посвідченого підписом уповноваженої особи відповідної місцевої держадміністрації або міської (за винятком міст районного значення) ради, скріпленим гербовою печаткою, або його нотаріально засвідченої копії та у супроводі патронатного вихователя.

Виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з прийомних батьків, батьків-вихователів здійснюється за нотаріально посвідченою згодою другого з батьків із зазначенням держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі, якщо другий з них відсутній у пункті пропуску через державний кордон.

Виїзд з України дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 16-річного віку, зокрема тих, що проживають (перебувають) у районах проведення антитерористичної операції, попередньо повинен бути погоджений із службою у справах дітей відповідної місцевої держадміністрації або міської (за винятком міст районного значення) ради у порядку, визначеному Мінсоцполітики.

{Абзац дев'ятого пункту 6 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 415 від 23.05.2012; в редакції Постанови КМ № 534 від 16.10.2014}

Виїзд з України дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 16-річного віку, після їх усиновлення іноземцями здійснюється у супроводі батьків-усиновлювачів у разі пред'явлення рішення суду про усиновлення або його нотаріально засвідченої копії.

Виїзд за кордон на відпочинок та оздоровлення груп дітей, до складу яких входять діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, віком від 7 до 18 років, здійснюється відповідно до вимог Порядку організації виїзду дітей за кордон на оздоровлення та відпочинок, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2021 р. № 1167 (Офіційний вісник України, 2021 р., № 89, ст. 5759).

{Пункт 6 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ № 117 від 20.02.2019; із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 661 від 10.06.2022}

7. Громадяни в'їздять в Україну без будь-яких обмежень.

8. В'їзд/вихід на територію пункту пропуску громадян, які перетинають державний кордон, перебування у пункті пропуску та виїзд/вихід громадян з нього здійснюється за паспортними документами.

9. Громадяни, які перетинають державний кордон, зобов'язані пройти прикордонний, митний та інші види контролю відповідно до законодавства.

10. Пропуск громадян через державний кордон здійснюється уповноваженими службовими особами підрозділу охорони державного кордону.

11. Паспортний документ або посвідчення особи на повернення в Україну вважаються дійсними, якщо вони відповідають встановленому зразку, видані уповноваженим на те органом, оформлені належним чином і належать громадянину, який їх пред'являє.

12. Для здійснення прикордонного контролю громадяни подають уповноваженим службовим особам підрозділу охорони державного кордону паспортні, а у випадках, передбачених законодавством, і підтверджуючі документи без обкладинок і зайвих вкладень.

Паспортні та підтверджуючі документи громадян, які перетинають державний кордон, перевіряються уповноваженими службовими особами підрозділу охорони державного кордону з метою встановлення їх дійсності та належності громадянину, який їх пред'являє.

У ході перевірки документів під час виїзду з України з'ясовується наявність або відсутність підстав для тимчасового обмеження громадянина у праві виїзду за кордон.

У разі тимчасового виїзду з України громадян у порядку, передбаченому підпунктом 3 пункту 4 цього Порядку, той з батьків, який має намір виїзду з дитиною, або який уповноважив на це нотаріально посвідченою згодою інших осіб, перевіряється уповноваженими службовими особами підрозділу охорони державного кордону у частині відсутності відомостей щодо нього у переліку відомостей про боржників за рішеннями про встановлення побачення з дитиною, про усунення перешкод у побаченні з дитиною Єдиного реєстру боржників.

{Пункт 12 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ № 619 від 22.08.2018}

У разі наявності в Єдиному реєстрі боржників таких відомостей уповноважена службова особа підрозділу охорони державного кордону відмовляє у перетинанні державного кордону з дитиною тому із батьків, який має намір виїзду з дитиною, або у перетинанні державного кордону дитині, яка виїжджає з України в супроводі інших осіб, уповноважених одним з батьків нотаріально посвідченою згодою, про що виносить обґрунтоване письмове рішення із зазначенням причин відмови, один примірник якого видається особі, якій відмовлено в перетинанні кордону.

{Пункт 12 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ № 619 від 22.08.2018}

Відсутність можливості перевірити в Єдиному реєстрі боржників наявність таких відомостей не може бути підставою для відмови особі у перетинанні державного кордону.

{Пункт 12 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ № 619 від 22.08.2018}

13. Під час здійснення прикордонного контролю уповноважені службові особи підрозділу охорони державного кордону

використовують бази даних Держприкордонслужби про осіб, які перетнули державний кордон, вчинили правопорушення, проти дію яким законодавством віднесено до компетенції Держприкордонслужби, яким тимчасово обмежено право виїзду з України, про недійсні, викрадені та втрачені паспортні документи, а також інші передбачені законом бази даних.

Інформація про громадян, яким уповноваженою службовою особою Держприкордонслужби або Головою Державної прикордонної служби надано дозвіл на перетинання державного кордону, вноситься до відповідної бази даних.

14. Під час здійснення прикордонного контролю уповноважені службові особи підрозділу охорони державного кордону відповідно до Закону України «Про прикордонний контроль» за результатами оцінки ризиків проводять опитування громадян, які перетинають державний кордон.

15. На підставі рішення уповноваженого законом державного органу про тимчасову відмову у виїзді за кордон (заборону виїзду), прийнятого відповідно до статті 6 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», уповноважена службова особа підрозділу охорони державного кордону відмовляє громадянину у перетинанні державного кордону, про що виносить обґрунтоване письмове рішення із зазначенням причин відмови, один примірник якого видається громадянину.

Тимчасове затримання або вилучення паспорта громадянина України для виїзду за кордон чи проїзного документа дитини на виконання рішення уповноваженого законом державного органу про тимчасову відмову у виїзді за кордон (заборону виїзду) здійснюється уповноваженою службовою особою підрозділу охорони державного кордону у порядку, визначеному пунктами 24 і 25 Правил оформлення і видачі паспорта громадянина України для виїзду за кордон і проїзного документа дитини, їх тимчасового затримання та вилучення, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 31 березня 1995 р. № 231 (ЗП України, 1995 р., № 6, ст. 158; Офіційний вісник України, 2004 р., № 12, ст. 752).

16. Підроблені, недійсні паспортні документи або такі, що належать іншим особам, або використовуються для вчинення кримінального чи адміністративного правопорушення тимчасово затримуються або вилучаються уповноваженою службовою особою підрозділу охорони державного кордону. Після прийняття рішення уповноваженою службовою особою підрозділу охорони державного кордону про відмову громадянину у перетинанні державного кордону тимчасово затримані чи вилучені паспортні документи надсилаються відповідному правоохоронному органу або органу, який їх видав.

{Пункт 16 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 868 від 19.09.2012}

17. Рішення уповноваженого законом державного органу про тимчасову відмову у виїзді за кордон (заборону виїзду) та тимчасове затримання або вилучення паспортного документа уповноваженою службовою особою підрозділу охорони державного кордону може бути оскаржене громадянином в установленому законом порядку.

18. Після закінчення перевірки, в результаті якої встановлено дійсність та належність громадянину паспортного документа (підтверджуючих документів) або посвідчення особи на повернення в Україну, а також відсутність підстав для тимчасового затримання або вилучення паспортного документа, уповноважена службова особа підрозділу охорони державного кордону повертає громадянину паспортний документ (підтверджуючий документ) або посвідчення особи на повернення в Україну.

19. Відмітка про перетинання державного кордону в паспортному документі проставляється на підставі особистого звернення громадянина до уповноваженої службової особи підрозділу охорони державного кордону, яка проводить перевірку документів.

20. Уповноважені службові особи підрозділу охорони державного кордону за результатами оцінки ризиків, що здійснюється під час прикордонного контролю, можуть проводити повторну перевірку документів громадян, які перетинають державний кордон.

21. Тривалість здійснення прикордонного та інших видів контролю не повинна перевищувати час стоянки транспортних засобів, передбачений розкладом (графіком) їх руху в пунктах пропуску для автомобільного, залізничного, повітряного, морського та поромного сполучення.

Якщо під час здійснення прикордонного або інших видів контролю виявлено порушення, час стоянки транспортних засобів у пунктах пропуску може бути продовжено до прийняття рішення про пропуск громадян, з боку яких вчинено порушення, та транспортних засобів, у яких вони перебувають.

22. У приміщення (на місце) та транспортні засоби, в яких перебувають пасажирів, які пройшли перед перетинанням державного кордону прикордонний контроль, а також у приміщення (на місце) та транспортні засоби, в яких перебувають пасажирів, які прибули з-за кордону і не пройшли такий контроль, вхід іншим особам забороняється без дозволу уповноважених службових осіб підрозділу охорони державного кордону.

23. Посадка громадян у транспортні засоби, що перетинають державний кордон, а також завантаження (вивантаження) вантажу та багажу в пунктах пропуску проводиться тільки з дозволу уповноважених службових осіб підрозділу охорони державного кордону і митних органів, якщо це не заборонено іншими контрольними органами і службами.

24. Громадяни (пасажирів) і обслуговуючий персонал транспортних засобів, що перетинають державний кордон, на вимогу уповноважених службових осіб підрозділу охорони державного кордону та інших контрольних органів і служб надають для огляду транспортні засоби, вантажі та інше майно.

25. Громадяни та обслуговуючий персонал транспортних засобів, що перетинають державний кордон, мають право:

бути присутніми під час огляду транспортних засобів, вантажів і багажу, що їм належать, а також відбору зразків проб речовин і матеріалів, що їм належать, для експрес-аналізу відповідними контрольними органами і службами;

отримувати від уповноважених службових осіб підрозділу охорони державного кордону та інших контрольних органів і служб усні роз'яснення в разі тимчасової відмови їм у перетинанні державного кордону.

26. Виїзд транспортних засобів, що перетинають державний кордон, з пункту пропуску здійснюється тільки з дозволу уповноважених службових осіб підрозділу охорони державного кордону.

27. Виконання законних вимог уповноважених службових осіб підрозділу охорони державного кордону та інших контрольних органів і служб у пунктах пропуску обов'язкове для усіх громадян, які перетинають державний кордон.

28. Адміністрація залізничних вокзалів та аеропортів і обслуговуючий персонал транспортних засобів організують і вживають своєчасних заходів до оповіщення та підготовки пасажирів, які перетинають державний кордон, до здійснення прикордонного, митного та інших видів контролю.

29. За порушення порядку перетинання державного кордону, встановленого цими Правилами, громадяни притягуються до відповідальності згідно із законом.

Міжнародно-правові акти у сфері трудової міграції

Конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав

Статус Конвенції див. (997_k08)

*{Конвенцію ратифіковано Законом
N 4207-VI (4207-17) від 21.12.2011}*

Дата підписання: 14.11.2008

Дата ратифікації Україною: 21.12.2011

Дата набрання чинності для України: 01.03.2012

Офіційний переклад

Держави-учасниці Співдружності Незалежних Держав (далі — Сторони), прагнучи створити умови для забезпечення рівного ставлення стосовно трудящих-мігрантів, членів їхніх сімей та громадян приймаючої Сторони настільки, наскільки це регламентується її законодавством і міжнародними зобов'язаннями;

успішно усвідомлюючи необхідність створення сприятливих умов для переміщення робочої сили територіями Сторін, ґрунтуючись на їхніх національних інтересах;

для цілей ефективного регулювання трудових міграційних потоків, досягнення відповідності їхніх обсягів, напрямів та складу інтересам соціально-економічного розвитку Сторін;

керуючися принципами взаєморозуміння, терпимості, поваги між представниками різних народів, виходячи з інтересів розвитку Співдружності Незалежних Держав, прихильності до Загальної декларації прав людини (995_015) від 10 грудня 1948 року, а також іншими обов'язковими для них основоположними документами Організації Об'єднаних Націй та Співдружності Незалежних

Держав в галузі прав людини й захисту прав трудящих-мігрантів, домовилися про таке:

Розділ I

Сфера застосування та визначення термінів

Стаття 1

Для цілей цієї Конвенції наведені нижче терміни мають такі значення:

«трудящий-мігрант» — особа, яка є громадянином однієї зі Сторін, а також особа без громадянства, яка постійно проживає на території однієї Сторони, законно знаходиться та на законній підставі займається оплачуваною трудовою діяльністю на території іншої Сторони, громадянином якої вона не є та в якій постійно не проживає;

«прикордонний трудящий» — трудящий-мігрант, який працює на прикордонній території однієї Сторони та зберігає своє постійне місце проживання на прикордонній території іншої Сторони, куди він повертається щодня або, принаймні, не рідше одного разу на тиждень;

«сезонний трудящий» — трудящий-мігрант, робота якого за своїм характером пов'язана із сезонними умовами й виконується протягом певного періоду року;

«роботодавець (наймач)» — юридична або фізична особа, яка надає роботу трудящим-мігрантам на умовах і в порядку, передбачених законодавством приймаючої Сторони;

«член сім'ї трудящого-мігранта» — особа, що перебуває в шлюбі з трудящим-мігрантом, а також діти, які перебувають на її утриманні, та інші особи, які визнаються членами сім'ї відповідно до законодавства приймаючої Сторони;

«Сторона постійного проживання» — держава, на території якої трудящий-мігрант проживає постійно та з території якої в'їжджає на територію іншої Сторони для здійснення оплачуваної трудової діяльності;

«держава транзиту» — держава, через яку трудящий-мігрант проїжджає під час слідування до приймаючої Сторони або з приймаючої Сторони до Сторони постійного проживання;

«приймаюча Сторона» — держава, на території якої трудящий-мігрант здійснює оплачувану трудову діяльність;

«компетентні органи» — органи державної влади Сторін, до компетенції яких входять питання, пов'язані з виконанням цієї Конвенції;

«умови праці» — сукупність факторів трудового процесу та виробничого середовища, в якому здійснюється трудова діяльність людини, які здійснюють вплив на її здоров'я та працездатність у ході праці, а також установлені відповідно до законодавства приймаючої Сторони тривалість робочого часу й часу відпочинку, порядок надання оплачуваних відпусток, оплата праці та інші умови праці;

«охорона праці» — система забезпечення безпеки життя й здоров'я трудящих-мігрантів у ході трудової діяльності, яка включає правові, соціально-економічні, організаційно-технічні, санітарно-гігієнічні, лікувально-профілактичні, реабілітаційні та інші заходи й засоби, установлені відповідно до законодавства приймаючої Сторони;

«цикл міграції» — період часу, який уключає виїзд зі Сторони постійного проживання, транзит, в'їзд до приймаючої Сторони, перебування та здійснення оплачуваної трудової діяльності в приймаючій Стороні, а також повернення до Сторони постійного проживання.

Стаття 2

Дія цієї Конвенції поширюється на всіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей, які знаходяться на території приймаючої Сторони на законних підставах, незалежно від статі, раси, мови, віросповідання або переконань, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, громадянства Сторін, віку, економічного, майнового, сімейного стану чи будь-якої іншої ознаки.

Ця Конвенція регулює відносини, що виникають протягом усього циклу міграції трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей.

Стаття 3

Дія цієї Конвенції не поширюється на:

осіб, відряджених Сторонами до міжнародних організацій або найнятих міжнародними організаціями, установами або якою-небудь зі Сторін для виконання поза її територією офіційних функцій, статус яких регулюється нормами міжнародного права або відповідними міжнародними договорами, учасницями яких є Сторони;

осіб, відряджених або найнятих однією зі Сторін для участі поза її територією в здійсненні програм розвитку або співробітництва, допуск і статус яких регулюються відповідними міжнародними договорами з приймаючою Стороною та які відповідно до цих міжнародних договорів не вважаються трудящими-мігрантами;

осіб, які, будучи громадянами однієї Сторони, виконують роботу на території іншої Сторони від імені та в інтересах організації, яка має філіали (представництва) на території цієї іншої Сторони;

осіб, які займаються підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено законодавством приймаючої Сторони та міжнародними договорами, учасницею яких вона є;

осіб, які клопочуть про надання їм статусу біженця або притулку на території приймаючої Сторони;

осіб, які отримали статус біженця або притулок на території приймаючої Сторони;

священнослужителів, які займаються релігійною діяльністю в офіційно зареєстрованих релігійних організаціях приймаючої Сторони;

моряків;

осіб, які приїжджають для цілей навчання;

осіб, акредитованих на території приймаючої Сторони як працівники представництв іноземних фірм або засобів масової інформації.

Стаття 4

1. Кожна зі Сторін відповідно до свого законодавства може встановлювати для трудящих-мігрантів обмеження стосовно:

категорій робіт за наймом, роду занять або діяльності в інтересах цієї Сторони;

доступу до оплачуваної трудової діяльності для цілей здійснення захисту національного ринку праці та забезпечення пріоритетного права своїх громадян на заняття вакантних місць.

2. Права трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей можуть підлягати обмеженням, передбаченим законодавством Сторін, в інтересах забезпечення національної безпеки, громадського порядку, здоров'я та моральності населення або для захисту прав і свобод інших осіб.

3. Сторона інформує депозитарій про прийняття передбачених цією статтею обмежень для трудящих-мігрантів протягом 45 днів з дати прийняття цих обмежень.

Розділ II

Основні права трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей

Стаття 5

Трудящі-мігранти й члени їхніх сімей мають право в'їзду на територію приймаючої Сторони, перебування, переміщення та виїзду в порядку, установленому її законодавством та (або) міжнародними договорами.

Стаття 6

1. Трудящі-мігранти користуються на території приймаючої Сторони правами, які відповідно до законодавства надаються громадянам цієї Сторони, на:

- безпечні умови праці;
- рівну винагороду за рівнозначну роботу, зокрема отримання доплат і компенсацій для осіб, які мають на них право;
- користування житлом на платній основі;
- соціальне забезпечення (соціальне страхування), крім пенсійного, відповідно до законодавства приймаючої Сторони;
- обов'язкове соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань відповідно до законодавства приймаючої Сторони;

відшкодування шкоди, заподіяної життю й здоров'ю в результаті нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

доступ до іншої оплачуваної трудової діяльності у випадку її втрати з не залежних від трудящого-мігранта обставин, з урахуванням обмежень, передбачених статтею 4 цієї Конвенції.

2. Права трудящих-мігрантів, які стосуються здійснення ними трудової діяльності в приймаючій Стороні, регулюються законодавством і міжнародними договорами, учасницею яких є ця Сторона.

Стаття 7

1. Трудящі-мігранти й члени їхніх сімей відповідно до міжнародних договорів і законодавства приймаючої Сторони користуються такими основними правами:

на життя, свободу та особисту недоторканність;

на укладення шлюбу;

на рівність з громадянами приймаючої Сторони перед законом і судом;

на захист від незаконного втручання в особисте або сімейне життя;

на захист від незаконного зазіхання на недоторканність житла;

на захист таємниці особистого листування або інших форм зв'язку;

на захист честі, достоїнства та ділової репутації;

на захист приватної власності, яка належить на законних підставах;

на отримання освіти;

на доступ до культурного життя й участь у ньому;

на соціальне забезпечення (соціальне страхування), крім пенсійного;

на отримання безоплатної швидкої (невідкладної) медичної допомоги та іншої медичної допомоги на платній основі;

на реєстрацію народження дитини в приймаючій Стороні.

2. Сторони гарантують трудящим-мігрантам і членам їхніх сімей реалізацію права на свободу слова, віросповідання, висловлення власної думки, створення асоціацій, громадських організацій та вступ до професійних спілок відповідно до законодавства приймаючої Сторони.

3. Кожний трудящий-мігрант і член його сім'ї має право на визнання його правосуб'єктності на території будь-якої зі Сторін відповідно до законодавства й міжнародних договорів цієї Сторони.

Стаття 8

Сторони не допускають випадків рабства, будь-якого іншого підневільного стану, примусової праці, катувань, жорстокого й такого, що принижує честь і достоїнство людини, ставлення або покарань стосовно трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей.

Стаття 9

Під час увозу та вивозу трудящими-мігрантами й членами їхніх сімей особистого майна, а також предметів, призначених для трудової діяльності, застосовуються міжнародні договори та законодавство приймаючої Сторони.

Стаття 10

Трудящі-мігранти мають право переказувати й перевозити з приймаючої Сторони кошти, отримані як оплата трудової діяльності відповідно до цієї Конвенції, у валюті приймаючої Сторони й в іноземній валюті відповідно до міжнародних договорів та її законодавства.

Стаття 11

Трудящі-мігранти й члени їхніх сімей мають право на безоплатне отримання від компетентних органів Сторін інформації, яка стосується:

порядку реалізації їхніх прав і свобод, які впливають із цієї Конвенції;

умов їхнього перебування та здійснення оплачуваної трудової діяльності, а також прав й обов'язків, які впливають із законодавства приймаючої Сторони або держави транзиту і їхніх міжнародних договорів.

Стаття 12

1. Трудящі-мігранти й члени їхніх сімей не можуть бути випроwadжені, піддані депортації або реадмісії з приймаючої Сторони інакше, як на підставах, передбачених міжнародними договорами та законодавством цієї Сторони.

2. Сторони гарантують, що ніхто, крім компетентного органу, який діє при цьому на підставі та в порядку, передбаченому законодавством приймаючої Сторони, не може вилучити документів, які посвідчують особу, і документів, які дають право на в'їзд, перебування та (або) здійснення оплачуваної трудової діяльності трудящим-мігрантом і членами його сім'ї.

Вилучення зазначених документів, санкціоноване компетентними органами, здійснюється за умови видачі офіційного документа, який підтверджує таке вилучення. Не допускається знищення або псування паспорта або іншого документа, який посвідчує особу трудящого-мігранта й (або) членів його сім'ї, і документів, які дають право на в'їзд, перебування та (або) здійснення оплачуваної трудової діяльності трудящим-мігрантом і членами його сім'ї.

Стаття 13

1. Члени сімей трудящих-мігрантів (за винятком прикордонних і сезонних трудящих) користуються в приймаючій Стороні такими самими правами, як і її громадяни, на загальну освіту й додаткову професійну освіту.

Зміст понять «загальна освіта» й «додаткова професійна освіта» визначається законодавством приймаючої Сторони.

2. Сторони сприяють організації програм вивчення членами сімей трудящих-мігрантів мови приймаючої Сторони й не перешкоджають вивченню рідної мови.

Розділ III

Положення, які застосовуються до прикордонних і сезонних трудящих і членів їхніх сімей

Стаття 14

1. Прикордонні трудящі користуються правами, передбаченими цією Конвенцією, які можуть надаватись їм відповідно до перебування та здійснення оплачуваної трудової діяльності в приймаючій Стороні та з урахуванням обмежень, передбачених статтею 4 цієї Конвенції.

2. Питання спрощеного порядку працевлаштування та перетинання державного кордону для прикордонних трудящих вирішуються Сторонами на основі двосторонніх міжнародних договорів.

Стаття 15

1. Положення Конвенції поширюються на сезонних трудящих у період здійснення ними трудової діяльності з урахуванням обмежень, зазначених у статті 4 цієї Конвенції.

2. Питання спрощеного порядку працевлаштування сезонних трудящих вирішуються Сторонами на основі міжнародних договорів.

Розділ IV

Співробітництво із забезпечення прав трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей

Стаття 16

1. Сторони взаємодіють у сфері залучення трудящих-мігрантів і використання їхньої праці на територіях Сторін.

2. Приймаюча Сторона й Сторона постійного проживання вживають усіх можливих заходів з питань повернення трудящих-мігрантів після закінчення строку їхнього перебування та здійснення ними оплачуваної трудової діяльності в приймаючій Стороні, а також у разі порушення ними міграційного законодавства приймаючої Сторони, зокрема шляхом укладання угод про реадмісію.

3. Сторони вживають погоджених заходів з оформлення трудящим-мігрантам і членам їхніх сімей документів, які містять біометричні дані, створення на їхній основі банків даних про трудящих-мігрантів, які виїжджають зі Сторони постійного проживання та здійснюють трудову діяльність у приймаючій Стороні, а також обміну інформацією про трудових мігрантів.

Стаття 17

Сторони співробітничать з питань медичного страхування трудящих-мігрантів.

Стаття 18

Приймаюча Сторона та Сторона постійного проживання можуть здійснювати співробітництво з питань професійної освіти трудящих-мігрантів на територіях обох Сторін з професій і спеціальностей, які є затребуваними на ринку праці приймаючої Сторони.

Стаття 19

Компетентні органи Сторін, щоб уникнути подвійного оподаткування, стосовно податків на доходи та майно трудящих-мігрантів керуються положеннями міжнародних договорів, учасниками яких є відповідні Сторони.

Стаття 20

Питання пенсійного забезпечення трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей регулюються законодавством Сторони постійного проживання та міжнародними договорами Сторін.

Стаття 21

Сторони своєчасно обмінюються інформацією про зміни в законодавстві в галузі праці, зайнятості населення й трудової міграції, правилах в'їзду, перебування, переміщення та виїзду, умовах життя й порядку здійснення оплачуваної трудової діяльності трудящими-мігрантами й стан національних ринків праці.

Стаття 22

У разі смерті трудящого-мігранта або члена його сім'ї компетентні органи Сторін:

інформують про факт смерті трудящого-мігранта або члена його сім'ї дипломатичне представництво або консульську установу Сторони постійного проживання, надають їм необхідні відомості стосовно факту смерті;

сприяють здійсненню роботодавцем (наймачем) перевезення тіла та особистого майна померлого трудящого-мігранта до Сторони постійного проживання, а також виконанню роботодавцем (наймачем) його фінансових зобов'язань стосовно померлого трудящого-мігранта й членів його сім'ї на умовах трудового договору.

Розділ V

Прикінцеві положення

Стаття 23

1. Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як обмеження або утиск основних прав і свобод людини, які визнаються й гарантуються законодавством відповідної Сторони та загальновизнаними принципами й нормами міжнародного права.

2. Обмеження, установлені цією Конвенцією стосовно прав і свобод трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей, не повинні застосовуватися для інших цілей, крім тих, для яких їх передбачено.

Стаття 24

Сторони не пізніше, ніж у тримісячний строк з дати підписання цієї Конвенції, визначають компетентні органи, на які буде покладено її реалізацію, та інформують про це депозитарій.

У разі зміни компетентних органів Сторони негайно інформують про це депозитарій.

Стаття 25

Ця Конвенція не зачіпає прав і зобов'язань Сторін, які впливають з укладених ними інших міжнародних договорів.

Стаття 26

Питання про хід реалізації положень цієї Конвенції розглядаються на засіданнях Ради керівників міграційних органів держав — учасниць Співдружності Незалежних Держав, а також Консультативної Ради з питань праці, міграції та соціального захисту населення держав — учасниць Співдружності Незалежних Держав.

Стаття 27

Спірні питання між Сторонами, пов'язані із застосуванням або тлумаченням цієї Конвенції, вирішуються шляхом консультацій і переговорів заінтересованих Сторін.

Стаття 28

Ця Конвенція набирає чинності після закінчення 30 днів з дати отримання депозитарієм третього повідомлення про виконання Сторонами, які її підписали, внутрішньодержавних процедур, необхідних для набрання нею чинності.

Для Сторін, які виконали внутрішньодержавні процедури пізніше, ця Конвенція набирає чинності після закінчення 30 днів з дати отримання депозитарієм відповідних документів.

Стаття 29

До цієї Конвенції можуть бути внесені зміни та доповнення за згодою Сторін, які оформлюються окремим протоколом, який набирає чинності в порядку, передбаченому статтею 28 цією Конвенції.

Стаття 30

Кожна Сторона може вийти із цієї Конвенції, надіславши письмове повідомлення про це депозитарієві не пізніше, ніж за 12 місяців до дати виходу, урегулювавши зобов'язання, що виникли під час дії цієї Конвенції.

Стаття 31

Ця Конвенція після набрання нею чинності відкрита для приєднання для будь-якої держави — учасниці СНД шляхом передачі депозитарієві документа про приєднання.

Для держави, яка приєднується, Конвенція набирає чинності після закінчення 30 днів з дати отримання депозитарієм документа про приєднання.

Стаття 32

Ця Конвенція діє протягом п'яти років з дати набрання чинності. Після закінчення цього строку ця Конвенція автоматично продовжується щоразу на черговий п'ятирічний період, якщо Сторони не приймуть іншого рішення.

Угода про співробітництво в галузі трудової міграції та соціального захисту трудящих-мігрантів

Статус Угоди

{Угоду ратифіковано Законом № 290/95-ВР від 11.07.95}

{Зміни і доповнення до Угоди див. у Протоколі від 25.11.2005}

{Дію Угоди зупинено у відносинах України з Російською Федерацією та Республікою Білорусь на підставі Закону № 3192-ІХ від 29.06.2023}

{Щодо припинення дії міжнародного договору 25 липня 2023 року

у відносинах України з Російською Федерацією та Республікою Білорусь див. Лист Міністерства закордонних справ № 72/14-612-87561 від 26.07.2023}

Дата підписання: 15.04.1994

Дата набрання чинності: 11.08.1995

Дата ратифікації Україною: 11.07.1995

Дата набрання чинності для України: 22.08.1995

Уряди держав-учасниць цієї Угоди (далі — Сторони), ґрунтуючись на положеннях Договору про створення Економічного союзу, виходячи з прихильності до основоположних документів ООН в галузі прав людини та принципів, вироблених у межах Міжнародної Організації Праці, усвідомлюючи значення та масштаби трудової міграції між державами Сторін, прагнучи до всебічного розвитку співробітництва між державами-учасницями цієї Угоди в галузі трудової діяльності та соціального захисту трудівників-мігрантів на території держав Сторін, домовилися про таке:

Стаття 1

Ця Угода регулює основні напрями співробітництва Сторін у галузі трудової діяльності та соціального захисту осіб (далі працівники) і членів їхніх сімей, які постійно проживають на території однієї з держав Сторін і здійснюють свою трудову діяльність на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності (далі — роботодавці або наймачі) на території іншої держави Сторін відповідно до законодавства Сторони працевлаштування.

Ця Угода не застосовується:

до біженців та вимушених переселенців;

до осіб вільних професій та артистів, які в'їхали на короткий строк;

до осіб, які приїжджають спеціально з метою здобути освіту.

Стаття 2

Терміни, що застосовуються в цій Угоді, мають такі значення:

«трудівник-мігрант (або працівник)» — особа, яка постійно проживає на території Сторони виїзду і на законних підставах займається оплачуваною діяльністю в Стороні працевлаштування;

«члени сім'ї» — особа, яка перебуває в шлюбі з трудівником-мігрантом, а також діти та інші особи, які перебувають на утриманні і визнаються за членів сім'ї відповідно до застосовуваного законодавства Сторони працевлаштування;

«роботодавець (наймач)» — підприємство, установа, організація, незалежно від форм власності та відомчої залежності, які надають роботу в Стороні працевлаштування;

«Сторона виїзду» — держава, на території якої трудівники-мігранти проживають постійно і звідки мігрують в іншу державу з наміром отримати роботу;

«Сторона працевлаштування» — держава, на території якої трудівники-мігранти, що прибули з іншої держави, провадять свою трудову діяльність на умовах трудового договору (контракту);

«Повноважні органи» — органи Сторін, до компетенції яких належить вирішення питань реалізації цієї Угоди;

«умови праці» — сукупність факторів виробничого середовища, які впливають на стан здоров'я та працездатність людини у процесі праці, а також встановлена тривалість робочого часу та часу відпочинку, надання відпусток, оплата праці відповідно до законодавства про працю Сторони працевлаштування.

Стаття 3

Порядок залучення працівників, кваліфікаційні, вікові та інші вимоги до них встановлює Сторона працевлаштування, виходячи з чинного на її території законодавства, якщо інше не передбачено двосторонніми угодами.

Чисельність працівників, яких приймають, визначається на основі двосторонніх угод.

Стаття 4

Кожна зі Сторін визнає (без легалізації) дипломи, свідоцтва про освіту, відповідні документи про надання звання, розряду, кваліфікації та інші неодмінні для здійснення трудової діяльності документи і завірений, у встановленому на території Сторони виїзду порядку, їх переклад державною мовою Сторони працевлаштування або російською мовою.

Трудовий стаж, зокрема стаж на пільгових підставах і за спеціальністю, взаємно визнається Сторонами.

У разі остаточного виїзду трудівника-мігранта зі Сторони працевлаштування роботодавець (наймач) видає йому довідку або інший документ, який містить відомості про тривалість роботи та заробітну плату щомісячно.

Стаття 5

В'їзд працівників на територію Сторони працевлаштування, перебування і виїзд здійснюються відповідно до чинного на її території законодавства та угод, укладених між Сторонами.

Сторони можуть вимагати дострокового припинення трудових відносин і повернення трудівника-мігранта до Сторони виїзду у разі порушення ним законів Сторони працевлаштування та правил перебування іноземних громадян.

Стаття 6

Трудова діяльність працівника оформляється трудовим договором (контрактом), укладеним з роботодавцем державною мовою Сторони працевлаштування та російською мовою відповідно до трудового законодавства Сторони працевлаштування, який вручається працівникові до його виїзду на роботу.

У трудовому договорі (контракті) повинні міститися основні реквізити роботодавця та працівника, професійні вимоги до працівника, відомості про суть роботи, умови праці та її оплати, тривалість робочого дня і відпочинку, умови проживання, а також строк дії трудового договору, умови його розірвання, порядок покриття транспортних витрат.

Працівники мають права і виконують обов'язки, встановлені трудовим законодавством Сторони працевлаштування.

Якщо трудовий договір (контракт) розірвано у зв'язку з ліквідацією або реорганізацією підприємства (установи, організації), скороченням чисельності або штату працівників на трудівника-мігранта поширюються пільги та компенсації відповідно до законодавства Сторони працевлаштування для вивільнених на зазначених підставах працівників. У цьому разі трудівник-мігрант підлягає поверненню до Сторони виїзду за рахунок коштів роботодавця (наймача).

Трудовий договір (контракт) не може передаватися від одного роботодавця (наймача) іншому.

Стаття 7

Оподаткування трудових доходів працівників Сторони працевлаштування здійснюється в порядку та розмірах, встановлених законодавством Сторони працевлаштування. Сторони не допускають подвійного оподаткування зароблених працівниками коштів.

Стаття 8

Працівники і члени їхніх сімей мають право на ввезення та на вивезення особистого майна відповідно до чинного законодавства Сторін або двосторонніх угод.

Стаття 9

Питання пенсійного забезпечення працівників і членів їхніх сімей регулюються Угодою про гарантії прав громадян держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у галузі пенсійного забезпечення від 13 березня 1992 року або (та) двосторонніми угодами.

Стаття 10

Трудівники-мігранти мають право на соціальне страхування та соціальне забезпечення (крім пенсійного) відповідно до чинного на території Сторони працевлаштування законодавства, якщо інше не передбачено спеціальною угодою. Їхнє медичне обслуговування здійснюється за рахунок роботодавця (наймача) Сторони працевлаштування на однаковому рівні з її громадянами.

Стаття 11

Порядок відшкодування працівникові шкоди, завданої каліцтвом, професійним захворюванням або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків, регулюється законодавством Сторони працевлаштування, якщо інше не передбачено окремою угодою.

Стаття 12

У разі смерті працівника роботодавець (наймач) організовує перевезення тіла і особистого майна померлого на територію Сторони виїзду, несе всі пов'язані з цим затрати, інформує дипломатичне або консульське представництво цієї Сторони з наданням матеріалів щодо факту смерті.

Стаття 13

Сторони інформують одна одну:

про національне законодавство та інші нормативні акти в галузі праці, зайнятості, еміграції та імміграції, зокрема про умови життя трудівників-мігрантів;

про стан ринків праці Сторін.

Сторони вживають необхідних заходів з метою запобігання працевлаштуванню трудівників-мігрантів через посередників, які не мають відповідних дозволів компетентних органів Сторони виїзду на провадження такої діяльності.

Кожна особа, яка сприяє таємній або незаконній імміграції, несе відповідальність згідно з чинним законодавством Сторони працевлаштування.

Стаття 14

Працівники можуть здійснювати переказ зароблених коштів на територію Сторони виїзду відповідно до законодавства Сторони працевлаштування та з урахуванням двосторонніх угод.

Стаття 15

Сторони не пізніше як у місячний строк з дня підписання цієї Угоди визначають відповідні Повноважні органи.

Стаття 16

Усі питання, пов'язані з виконанням цієї Угоди, вирішуються шляхом взаємних консультацій Повноважних органів Сторін

або через Консультативну Раду з праці, міграції та соціального захисту населення держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, а в разі потреби — між їхніми урядами.

Стаття 17

Сторони можуть вносити до цієї Угоди за взаємною домовленістю потрібні доповнення та зміни, які оформляються відповідними протоколами і становлять невід'ємну частину цієї Угоди.

Стаття 18

У разі припинення дії цієї Угоди її положення залишаються чинними щодо трудових договорів (контрактів), укладених працівниками з роботодавцем (наймачем), до закінчення терміну, на який вони були укладені.

Стаття 19

Ця Угода набирає чинності з дня здачі депозитарію повідомлень від трьох Сторін, що підтверджують виконання державами-учасницями внутрішньодержавних процедур, потрібних для настання її чинності.

Стаття 20

Ця Угода відкрита для приєднання до неї інших держав, які поділяють її цілі та принципи, шляхом передачі депозитарію документів про приєднання.

Стаття 21

Ця Угода укладається терміном на п'ять років і буде автоматично подовжуватись кожного разу на один рік. Кожна зі Сторін може заявити про свій намір вийти з цієї Угоди шляхом письмового повідомлення депозитарія про це не менше ніж за шість місяців до закінчення відповідного періоду.

Додаток В

**Зведені результати анкетування працівників
правоохоронних органів Національної поліції України
(органів досудового розслідування, оперативних підрозділів)
та працівників прокуратури**

З а п и т а н н я		%
1	2	3
1.	Вкажіть Ваш вік:	
	До 25 років	42
	25–35 років	34
	36–45 років	20
	46 рік і старше	4
2.	Вкажіть стаж практичної роботи:	
	до 1 року	8
	від 1 до 3 років	14
	від 3 до 5 років	20
	від 5 до 10 років	37
	більше 10 років	21
3.	Ваша служба та посада:	
	керівник слідчого підрозділу	5
	заступник начальника відділення	10
	старший слідчий	32
	слідчий	20
	працівник оперативного підрозділу	20
процесуальний керівник (прокурор прокуратури)	13	
4.	Ваша освіта:	
	вища юридична	88
	вища освіта за іншим профілем	10
	середня освіта	2
5.	Чи розслідували Ви особисто або брали участь у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном:	
	так	94
	ні	6

Продовження Додатка В

1	2	3
6.	Чи мали місце у Вашому підрозділі випадки розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, іншими слідчими: так ні	91 9
7.	Які саме злочинні дії, пов'язані із працевлаштуванням за кордоном, частіше за все чиняться: шахрайство торгівля людьми (трудова експлуатація) торгівля людьми (сексуальні експлуатація) нелегальна міграція використання особи, яка має намір отримати роботу, у різноманітних злочинних схемах інше	39 17 16 9 11 8
8.	Чи існує в органі, де Ви працюєте, спеціалізація окремих працівників з розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном: існує не існує	12 88
9.	Чи вважаєте Ви, що розслідування кримінальних правопорушень даної категорії потребує відповідної кваліфікації слідчого у цьому напрямку: так ні	92 8
10.	Як Ви вважаєте, яким чином слід підвищувати свою кваліфікацію у цьому напрямку: шляхом спілкування з фахівцями у галузі працевлаштування за кордоном шляхом вивчення спеціальної літератури немає необхідності інше	61 48 4 12
11.	Як часто Вами використовується відеозапис під час проведення слідчих (розшукових) дій: постійно, не залежно від обов'язкових вимог не бачу необхідності тільки у випадках, в яких застосування відеозапису є обов'язковим інше	28 14 48 10

Продовження Додатка В

1	2	3
12.	Чи вважаєте Ви, що питання, які стосуються кримінальних правопорушень, вчинених у сфері працевлаштування за кордоном, достатньо складними для сприйняття слідчим без належної підготовки: так ні	92 8
13.	Вкажіть причини, які впливали на те, що у розслідуваннях Вами проваджених не встановлено злочинців: недоліки в організації та плануванні розслідування злочин виявлено через певний проміжок часу знищення окремих слідів та доказів недостатній рівень знань щодо розслідування таких злочинів недостатнє використання науково-технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових) дій помилки в оцінці наявної інформації та доказів, внаслідок яких були висунуті та перевірялись хибні версії інше	32 28 32 28 31 17 15
14	Між якими органами (установами) здебільшого здійснюється взаємодія при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном: між слідчим та оперативним працівником між слідчим та органами виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сфері зайнятості населення і трудової міграції між слідчим та представниками департаменту з боротьби торгівлі людьми між слідчим та спеціалістом інше	100 79 43 56 34
15	Міжнародне співробітництво у справах щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, має місце у формі: надання запитів про міжнародну правову допомогу видача (екстрадиція) особи переїзду кримінального переслідування інше	92 23 12 11

Продовження Додатка В

1	2	3
16	Вкажіть, які слідчі (розшукові) та процесуальні дії у провадженнях даної категорії звичайно проводяться: огляд місця події огляд предметів та документів допит обшук пред'явлення для впізнання слідчий експеримент призначення експертиз освідчування тимчасовий доступ до речей та документів інші	 91 98 100 57 38 9 100 18 100 18
17	Інформація про об'єкти пошуку, а також місця їх знаходження надається: оперативними працівниками міститься в показаннях свідків міститься в показаннях потерпілих міститься у висновках експертиз інше	 72 41 19 14 9
18	Об'єктами пошуку при планованому обшукі чи тимчасовому доступу до речей та документів в основному визначаються: трудові договори з іноземними роботодавцями касові чеки установчі та ліцензійні документи листування, чорнові записи, блокноти, записні книжки, в тому числі електронні носії комп'ютерної інформації (комп'ютери, компакт-диски, мобільні телефони, електронні записники і інші електронні носії текстової або цифрової інформації) цінності, здобуті злочинним шляхом фотографії, аудіо- та відеозаписи інше	 83 82 31 51 73 61 41 41
19	Як Ви вважаєте, яким можуть бути основні причини великої тривалості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном: багатоепізодність недостатність кваліфікації у слідчого	 91 61

Продовження Додатка В

1	2	3
	відсутність технічного оснащення	32
	відсутність у справах слідчо-оперативної групи	8
	інше	34
20	Вкажіть умови, які сприяють успішному проведенню слідчих (розшукових) дій при розслідуванні даних кримінальних правопорушень: всебічна та ретельна підготовка своєчасність у прийнятті рішення правильне застосування тактичних прийомів та їх комплексів використання спеціальних знань, у тому числі інших осіб залучення відповідних спеціалістів інше	100 100 79 62 48 38
21	Які чинники, на Вашу думку, впливають на поширення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном? (вкажіть не більше трьох): недосконалість законодавства у сфері працевлаштування за кордоном недосконалість державного контролю за сферою працевлаштування за кордоном відсутність ефективної взаємодії державних органів між собою відсутність налагодженої міжнародної співпраці віктимна поведінка (недбалість, необізнаність, зайва довірливість тощо) потерпілих високий рівень корумпованості органів державної влади та місцевого самоврядування інше	92 71 35 91 91 52 31
22	Що, на Вашу думку, є причиною (причинами) високої латентності кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном? (вкажіть не більше двох): недосконалість законодавства високий рівень корумпованості органів державної влади, правоохоронних органів, контролюючих суб'єктів та органів місцевого самоврядування недостатня кваліфікація працівників, які розслідують такі злочини складність розслідування та отримання доказової інформації	92 33 71 61

Продовження Додатка В

1	2	3
23	<p>Найчастіше первинна інформація про вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, отримується:</p> <ul style="list-style-type: none"> з усної або письмової заяви або повідомлення про вчинений злочин з рапорту поліцейського про самостійне виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинений злочин інше 	<p>55</p> <p>25</p> <p>20</p>
24	<p>Найчастіше збирання первинної інформації відбувається завдяки наступним заходам:</p> <ul style="list-style-type: none"> отримання пояснень від потерпілого та очевидців вчиненого злочину встановлення осіб злочинців, та осіб, які сприяли вчиненню злочину, зокрема тих, діяльність яких була пов'язана із супроводженням дій, необхідних для переправлення потерпілих за кордон з метою працевлаштування та відібрання пояснень від них отримання від фізичних та юридичних осіб наступних документів: щодо умов працевлаштування за кордоном (угоди, договори, контракти, тощо); які визначають організаційно-правовий статус фірми із працевлаштування за межами України та свідчать про її діяльність (статuti, ліцензії, тощо); які підтверджують передання грошових коштів, за надання послуг по працевлаштуванню (договори, розписки, чеки, квитанції, тощо); тих, що були використані як засіб вчинення злочину (підроблені або справжні) тимчасове вилучення речей і документів, зокрема і тих, що перераховані вище під час проведення огляду місця подій інше 	<p>65</p> <p>45</p> <p>35</p> <p>25</p> <p>35</p>
25	<p>Серед основних дій, спрямованих на становлення основних обставин у даній категорії проваджень, можна віднести:</p> <ul style="list-style-type: none"> допит потерпілого з детальним викладенням обставин вчинення щодо нього протиправних дій, з'ясування, яким чином особа отримувала дозвіл на працевлаштування, які при цьому документи надавала 	<p>47</p>

Продовження Додатка В

1	2	3
	допити свідків щодо володіння інформацією про умови, за яких укладалася угода щодо працевлаштування за кордоном, а також отримання інформації, що характеризує особу потерпілого та осіб, які причетні до вчинення злочину	36
	вилучення документів, що визначають організаційно-правовий статус фірми із працевлаштування та свідчать про її діяльність (статуту, ліцензії, договори)	43
	вилучення бухгалтерських, банківських та інших документів, що відображають господарські операції	42
	вилучення документів, що були використані як засіб вчинення злочину (підроблені або справжні)	34
	вилучення документів, що були використані для перетинання державного кордону з метою працевлаштування	22
	огляд предметів та документів, у тому числі електронних (текстових, графічних зображень, фотографій, відео- та звукозаписів тощо), веб-сайтів (сторінок), мультимедійних та голосових повідомлень тощо)	51
	вилучення документів, що підтверджують факт працевлаштування за кордоном, бронювання або оплати житла в країні працевлаштування тощо	23
	одержання відповіді з Державної прикордонної служби України про те, що особа у певний час перетинала державний кордон із визначенням типу візи	24
	обшук житла або іншого приміщення підозрюваного з метою відшукування предметів і документів, що мають відношення до вчинення злочинів, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном	44
	проведення допиту підозрюваних	61
	призначення експертиз	79
	інше	31
26	До суб'єктів уповноважених здійснювати захист українських громадян з питань трудової міграції у сфері працевлаштування за кордоном, можна віднести:	
	представництво Міжнародної організації з міграції в Україні	46
	державна міграційна служба	47

Продовження Додатка В

1	2	3
	прикордонна служба	51
	закордонні дипломатичні установи України	71
	офіс Координатора проектів ОБСЄ в Україні	33
27	<p>В питаннях виїзду громадян України за межі нашої держави в пошуках роботи, можна виділити такі напрямки:</p> <p>громадянин здійснює самостійно пошук країни та безпосереднє місце роботи у ній, не порушуючи вимог міграційного законодавства</p> <p>в пошуках роботи громадянин, порушуючи міграційне законодавство та законодавство про державну прикордонну службу, самостійно чи за допомогою певних осіб нелегально перетинає державний кордон і потрапляючи на територію іншої держави займається там нелегальною трудовою діяльністю</p> <p>для пошуку роботи за межами України, громадянин використовує сферу туристичних послуг. Як турист він потрапляє до такої країни, а потім починає переховуватися на її території, перебуваючи вже в нелегальному становищі та займатися там нелегальною трудовою діяльністю</p> <p>для пошуку роботи громадянин використовує послуги особи, яка видає себе за посередника, що має право на надання посередницьких послуг з працевлаштування за кордоном</p> <p>для пошуку роботи громадянин використовує послуги особи, яка дійсно має дозвіл, ліцензію на надання таких послуг у питаннях працевлаштування за кордоном</p> <p>інше</p>	<p>41</p> <p>44</p> <p>34</p> <p>68</p> <p>22</p> <p>17</p>

**Результати вивчення
кримінальних проваджень за фактами кримінальних
правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном
(Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька,
Івано-Франківська, Київська, Львівська, Миколаївська, Одеська,
Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Сумська, Харківська,
Чернівецька області та м. Київ)**

№	Досліджувані питання	%
1	Дії із вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, вчинялися:	
	у великих містах	89
	у невеликих місцях	11
2	Місцем вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, є:	
	злочинні дії не завжди мають чітко окреслені межі місця вчинення злочину	31
	офіс фірми з працевлаштування	51
	банківські установи	4
	місцем вчинення була територія іншої країни	61
	інше	23
3	За якою статтею Кримінального кодексу України розслідувалося провадження:	
	кримінальне провадження розслідувалося лише за ст. 190 КК України	39
	кримінальне провадження (справа) розслідувалося за сукупністю статей КК України	17
	кримінальне провадження (справа) розслідувалося за ст. 149 КК України	33
	інше	28
4	Способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном включали:	
	підготовка, безпосереднє вчинення, приховування	96

Продовження Додатка Г

	безпосереднє вчинення, приховування	4
	тільки вчинення	0
5	Підготовка до вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном включала:	
	визначення часу, місця та способу вчинення злочину	98
	складання плану дій та забезпечення сприятливих умов для досягнення злочинного умислу	99
	знаходження співучасників та осіб, які сприятимуть вчиненню злочину	94
	пошук безробітних на біржах праці, через мережу Інтернет	91
	розміщення рекламних оголошень в друкованих та електронних ЗМІ про вигідні умови заробітку за кордоном	92
	підробка документів	89
	інше	26
6	Способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном:	
	створення фіктивної посередницької фірми з надання послуг щодо працевлаштування на роботу за кордоном без мети надання таких послуг	27
	створення фіктивних сайтів агенцій щодо працевлаштування за кордоном з метою отримання «обов'язкового попереднього внеску» на вказані реквізити банківської картки за бронювання вакансії	18
	укладання «псевдо угоди» із особами, які мають намір отримати роботу за кордоном, з подальшим відбиранням документів та вивозом за кордон з метою трудової чи сексуальної експлуатації	33
	укладання «псевдо угоди» із особами, які мають намір отримати роботу за кордоном з подальшим відбиранням документів та вивозом за кордон з метою залучення до жебракування та використання у злочинних схемах	12
	інше	10

Продовження Додатка Г

7	Способами приховування кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном є:	
	підробка документів	78
	знищення предметів, документів та інших засобів учинення злочину	31
	укладання трудового договору та інших угод від імені іншої особи	19
	давання заздалегідь неправдивих показань та замовчування певних фактів	91
	організація роботи під виглядом зайняття легальної діяльності	36
	інше	22
8	Відомості про особу, яка вчиняє кримінальні правопорушення, пов'язані із працевлаштуванням за кордоном:	
	<i>1) освіта:</i>	
	середня-спеціальна	15
	вища	75
	загальна середня освіта	10
	<i>2) місце проживання:</i>	
	сільська місцевість	11
	велике місто	89
	<i>3) вік:</i>	
	до 20 років	4
	20–30 років	39
	31–40 років	31
	більше 40 років	26
<i>4) сімейний стан:</i>		
є сім'я	67	
немає сім'ї	33	
<i>5) наявність судимості:</i>		
є судимість	16	
немає судимості	84	
<i>6) склад осіб:</i>		
шахрайство вчинено однією особою	24	
шахрайство вчинено групою осіб	44	
організованою злочинною групою	32	

Продовження Додатка Г

	7) <i>стать:</i> жіноча чоловіча	45 55
	8) <i>професійна зайнятість:</i> особи, які не мають офіційної зайнятості суб'єкти господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном і працюють на легальній основі особи, які надають послуги із працевлаштування за кордоном, але вони діють без отримання ліцензії на зайняття підприємницькою діяльністю у цьому напрямку особи, які займаються страховою діяльністю представники державної міграційної служби представники соціальних служб особи, які здійснюють юридичне супроводження	57 22 12 6 6 2 11
9	Відомості про потерпілого:	
	1) <i>освіта:</i> середня вища неповна середня освіта або взагалі немає	38 41 21
	2) <i>чи належить потерпілий до соціально незахищених верств населення:</i> так ні	4 96
	3) <i>стать:</i> чоловік жінка	57 43
	4) <i>вік</i> до 20 років з 20 до 30 років з 30 до 50 після 50	6 61 28 5
	5) <i>рівень матеріального благополуччя:</i> – заможні особи, які намагалися покращити свій матеріальний стан за рахунок вигідного працевлаштування – особи середнього рівня достатку, які мали бажання додатково заробити – особи низького рівня достатку, які погоджувалися на будь-які пропозиції з працевлаштування, аби вижити	8 50 4 2

Продовження Додатка Г

10	Які слідчі (розшукові), процесуальні дії проводились у справах щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном:	
	допит	100
	одночасний допит двох або більше осіб	86
	обшук	56
	огляд місця події	91
	огляд предметів та документів	98
	пред'явлення для впізнання осіб	32
	призначення експертиз	100
	тимчасовий доступ до речей та документів	100
інші	83	
11	Свідками у справах щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном виступали:	
	особи, які знаходилися у приміщенні агентства з працевлаштування і спостерігали подію	64
	працівники страхових агентств, консульств, державної міграційної служби, через яких оформлювалися документи (візи, страховки для виїзду за кордон з метою працевлаштування)	19
	банківські працівники, які проводили розрахункові операції	14
	родичі, знайомі, сусіди потерпілого, підозрюваного та ін.	32
інші	28	
12	Одночасний допит проводився:	
	між підозрюваними особами	14
	між підозрюваним та потерпілим	62
	між підозрюваним та свідками	12
між свідками	8	
13	Де найчастіше здійснюється вилучення документів (під час обшуку або тимчасового доступу до речей та документів):	
	в державній міграційній службі України	28
	в офісі роботодавця	39
	в банківських установах	5

Продовження Додатка Г

	в центрі надання адміністративних послуг	5
	в страхових фірмах та компаніях	9
	в консульських установах	6
	в прикордонних пунктах пропуску	2
	інше	32
14	Які об'єкти найчастіше вилучаються під час обшуків та під час тимчасового доступу до речей та документів:	
	реєстраційні, установчі та ліцензійні документи, що посвідчують законність діяльності	34
	документи, що підтверджують відкриття розрахункових рахунків у банківській установі	42
	журнал реєстрації господарських операцій	24
	трудові угоди	84
	документи, що підтверджують оплату послуг (розрахунковий документ)	98
	заповнені анкети	55
	паспорти громадянина України на ім'я різних осіб та їх копії	66
	закордонні паспорти та їх копії	42
	договори на посередництво у працевлаштуванні	81
	різноманітні печатки та штампи фізичних осіб-підприємців, держустанов, підроблені штампи про перетин кордону тощо	67
	документи про освіту громадян, які надавалися для працевлаштування	12
	комп'ютерна оргтехніка та мобільні телефони, в яких збереглася інформація про злочинну діяльність	89
	інше	42
15	Помилки, яких припускаються слідчі під час проведення обшуку:	
	відсутність технічних засобів фіксації	12
	обмежене застосування техніко-криміналістичних засобів для виявлення пошуку	23
	недотримання криміналістичних рекомендацій щодо правил проведення відео-, фотозйомки	21
	відсутність спеціаліста (спеціалістів)	12
	інше	14

Продовження Додатка Г

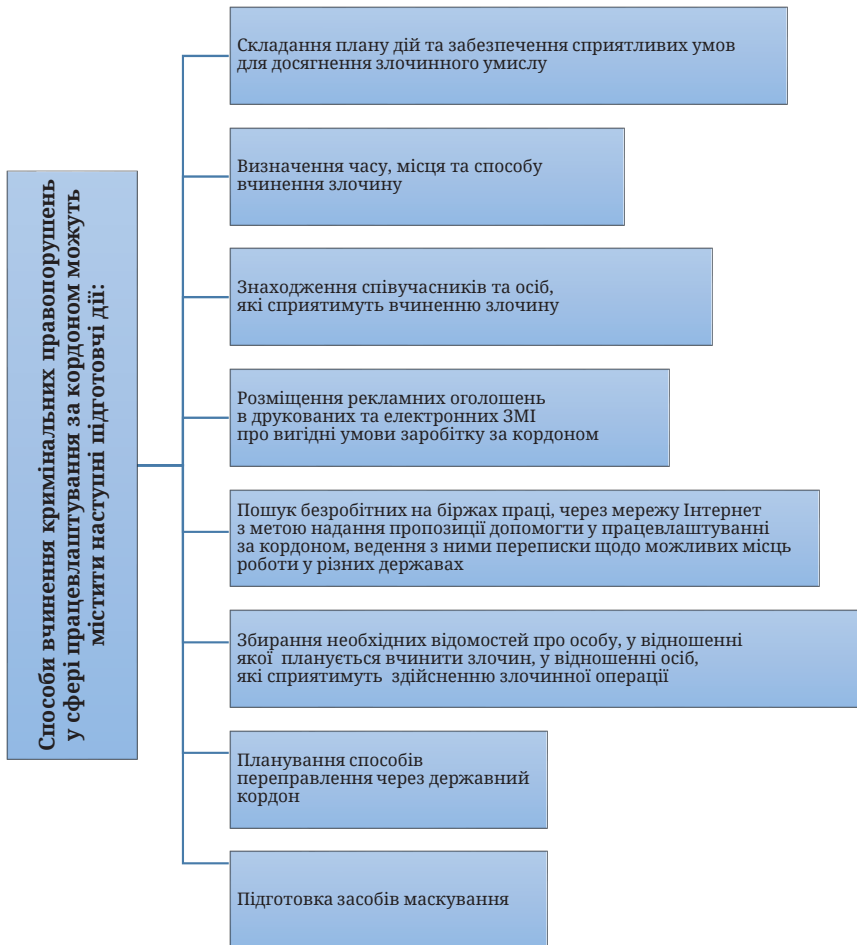
16	Призначення експертиз:	
	почеркознавчі	87
	технічні експертизи документів	99
	комп'ютерно-технічні	12
	трасологічні	6
	експертиза документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності	19
	інші	14
17	Віктимна поведінка потерпілих здебільшого проявляється у:	
	легковажне відношення до обрання посередника та його репутації, не бажання перевіряти ліцензію, реєстраційні та інші документи, що підтверджують законну діяльність із надання послуг з працевлаштування за кордоном	79
	відсутність намірів з боку потенційних «заробітчани» отримати інформацію про місцевий ринок праці у країні, де планується працевлаштування, і вимоги до іноземних співробітників, особливості культури та менталітету населення цієї країни	64
	не достатнє володіння інформацією з боку потенційних заробітчани про умови майбутньої роботи, розмір заробітної плати та систему штрафів, умови проживання, роботодавця	81
	підписування документів без детального вивчення їх змісту, а також підписання порожніх аркушів, або документів із неповним змістом	62
	відмова від укладання трудового договору з іноземним роботодавцем, що ускладнює захист своїх прав в рамках законодавства про працю країни перебування	51
	відкриття замість робочої — туристичної візи, що зумовлює статус «нелегал» в країні перебування, де працює заробітчанин	31
	віддавання в руки посередникам або роботодавцям особистих документів та паспортів, що стає причиною їх вилучення і безправності у країні працевлаштування	58
	інше	33

Продовження Додатка Г

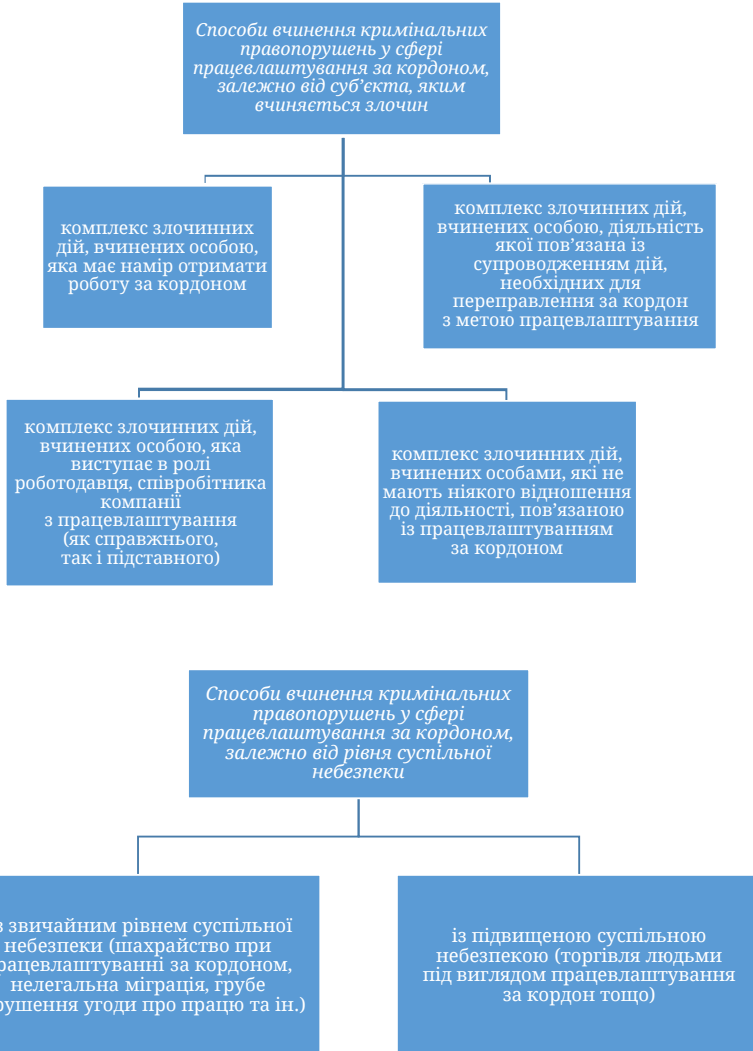
18	При розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із працевлаштуванням за кордоном, до предмету допиту входили такі обставини:	
	відомості про виникнення злочинного задуму, зміст підготовчих дій та особливості безпосереднього вчинення злочину	56
	відомості про кримінально-правову кваліфікацію дій і чи не було сукупності	72
	відомості про умови та обстановку, в яких вчинявся злочин	51
	відомості про психологічний та фізичний стан особи на момент вчинення злочину	42
	відомості про домовленості між потерпілим та злочинцями	38
19	Основна частина слідів відображається:	
	у документах	98
	у пам'яті свідків	61
	у пам'яті потерпілих	68
	віртуальні сліди, що можуть міститися в електронній скриньці	66
	віртуальні сліди в мобільному телефоні	62
	у голосових повідомленнях та і відео дзвінках	44
	на сторінці веб-сайту, аканту особи	49
	у пам'яті комп'ютера	58
інше	44	

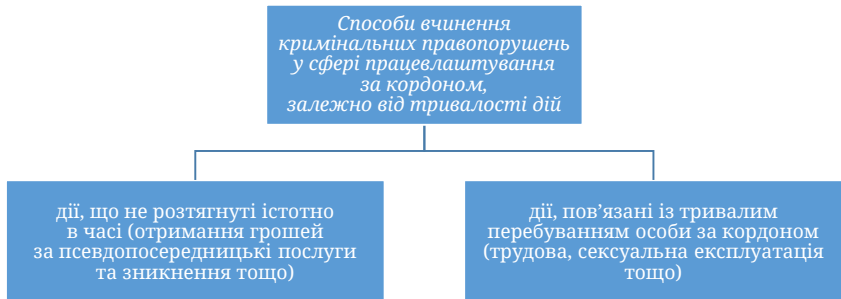
ДІАГРАМИ, ТАБЛИЦІ, СХЕМИ

Способи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном:

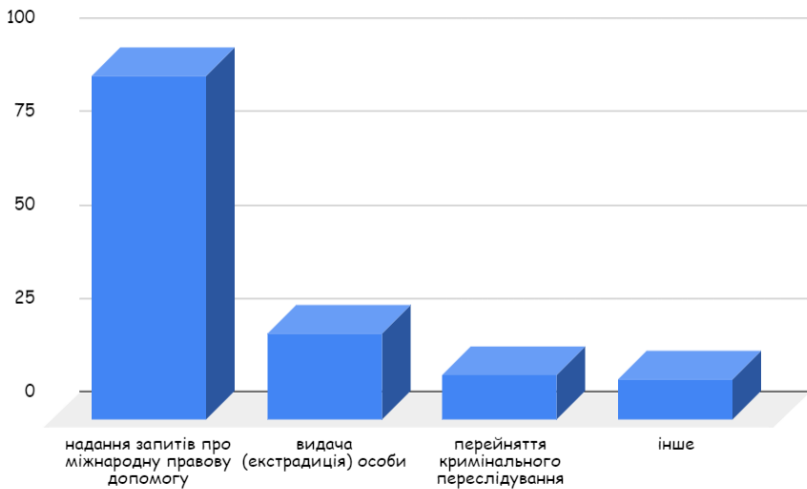

Способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном, залежно від різних критеріїв:

Форми міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном

Суб'єкти, уповноважені здійснювати захист українських громадян з питань трудової міграції у сфері працевлаштування за кордоном
Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні
Державна міграційна служба
Прикордонна служба
Закордонні дипломатичні установи України
Офіс Координатора проектів ОБСЄ в Україні

Об'єкти вилучення під час обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном:

Комп'ютерна оргтехніка та мобільні телефони, в яких збереглася інформація про злочинну діяльність	89%
Трудові контракти	84%
Договори на посередництво у працевлаштуванні	81%
Різноманітні печатки та штампи фізичних осіб-підприємців, держустанов, підроблені штампи про перетин кордону тощо	67%
Паспорти громадянина України на ім'я різних осіб та їх копії	66%
Фотографії, надані потерпілою особою для складання документів, необхідних для працевлаштування, заповнені анкети	55%
Закордонні паспорти та їх копії	42%
Розписки	26%
Товарні чеки за оплату послуг з працевлаштування	22%
Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця	21%
Банківські рахунки	20%
Флешносії, на яких зберігаються електронні варіанти підроблених документів, інформація про злочинні схеми	19%
Заяви на отримання візи	11%
Оригінали та копії довідок із банків та підприємств про працевлаштування	9%
Довідки про присвоєння ідентифікаційного коду	8%
Оригінал та копія медичної страховки на ім'я різних осіб	7%

Обставини, що підлягають встановленню під час допиту потерпілого під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном:

- з яких джерел, коли, як потерпілий дізнався про фірму із працевлаштування за кордоном

- чи були попередні телефонні розмови, електронне листування (якими саме засобами зв'язку) із особами, які пропонували послуги із працевлаштування за кордоном

до якої країни фірма пропонувала направляти заробітчан

- адреса, описання обстановки місця, де відбулася зустріч із особами, які пропонували роботу за кордоном, чи співпадає це місце із місцем укладання трудового договору

- зовнішній вигляд осіб, які пропонували роботу за кордоном, як вони спілкувалися між собою

чи були присутні інші особи (свідки) під час спілкування з особами, які пропонували роботу, чи бачили ці особи факт підписання документів

- чи запрошувалися у потерпілого копії, оригінали особистих та інших документів, яких саме, як пояснили злочинці таку необхідність

- чи не вимагали посередники грошових внесків за надання інформації щодо вигідних пропозицій з працевлаштування за кордоном, якщо так, то на яку суму

які послуги з працевлаштування, і в якому обсязі обіцяли надати злочинці, та в якому обсязі насправді послуги були надані

- яка була форма розрахунку, і за якими реквізитами здійснювався перерахунок коштів, де саме

- чи укладався з потерпілим трудовий контракт

- яка шкода була завдана потерпілому та на яку суму

- чи не мало місце примушування потерпілого перевозити наркотичні засоби, зброю, культурні цінності тощо під виглядом заробітчанина, хто саме змушував виконувати такі дії і чому потерпілий погодився (під впливом погроз, шантажу тощо)

з яких обставин потерпілий став жертвою торгівлі людьми, скільки продовжувалися знущання, хто саме має до цього відношення, де він утримувався, чи не було підозри на момент укладання трудового контракту щодо хибності угоди щодо працевлаштування за кордоном тощо

Обставини, що підлягають встановленню під час допиту підозрюваного під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері працевлаштування за кордоном:

- коли і за яких обставин виник умисел на вчинення злочинних дій	- в чому виражалася злочинна поведінка і чи не було співучасників, хто цьому сприяв	- як довго тривала злочинна діяльність, скільки епізодів і чи у всіх епізодах підозрюваний брав участь
- яка роль кожного співучасника у вчиненні кожного епізоду	- яким чином підшукувалися громадяни, котрі бажали отримати роботу за кордоном, хто надавав про них інформацію, чи не було змови із держслужбовцями	- які обставини знайомства з потерпілим
- чи мав право підозрюваний на зайняття працевлаштуванням за межами України та оформлення документів, необхідних для виїзду за кордон	- чи була у підозрюваного в наявності ліцензія Управління політики зайнятості та трудової міграції на працевлаштування за кордоном, яким чином вона була отримана	- чи не було змови із державними службовцями, чи не були задіяні підставні особи тощо
- який характер зв'язків з іноземними працедавцями, з представниками державної міграційної служби, прикордонної служби, представниками консульських установ	- які перед потерпілим були заявлені зобов'язання, чи підозрюваний мав намір виконати покладені на нього зобов'язання на момент укладання угоди з потерпілим	- на погляд підозрюваного, чи викликав він у потерпілих впевненість щодо правомірності дій
- чи була з боку потерпілих передача грошових коштів за надання послуг з працевлаштування та на оформлення документів, в якій сумі, яка форма оплати	- в яких державах обіцялося працевлаштування, які обговорювалися умови праці, проживання, оплати тощо	- які документи вимагалися від потерпілого, і які документи він підписував
- чи було з потерпілим укладено трудовий контракт, у якій формі	- чи не було складено акт наданих послуг, якщо так, то чи підписувався він обома сторонами після укладення трудового договору (контракту) з іноземним роботодавцем	- чи не мало місце здійснення торгівлі людьми під виглядом працевлаштування тощо

Теоретичні та праксеологічні засади розслідування кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном

- з яких джерел, коли, як потерпілий дізнався про фірму із працевлаштування за кордоном	- чи були попередні телефонні розмови, електронне листування (якими саме засобами зв'язку) із особами, які пропонували послуги із працевлаштування за кордоном	- до якої країни фірма пропонувала направляти заробітчан
- адреса, описання обстановки місця, де відбулася зустріч із особами, які пропонували роботу за кордоном, чи співпадає це місце із місцем укладання трудового договору	- зовнішній вигляд осіб, які пропонували роботу за кордоном, як вони спілкувалися між собою	- чи були присутні інші особи (свідки) під час спілкування з особами, які пропонували роботу, чи бачили ці особи факт підписання документів
- чи запрошувалися у потерпілого копії, оригінали особистих та інших документів, яких саме, як пояснили злочинці таку необхідність	- чи не вимагали посередники грошових внесків за надання інформації щодо вигідних пропозицій з працевлаштування за кордоном, якщо так, то на яку суму	- які послуги з працевлаштування, і в якому обсязі обіцяли надати злочинці, та в якому обсязі насправді послуги були надані
- яка була форма розрахунку, і за якими реквізитами здійснювався перерахунок коштів, де саме	- чи укладався з потерпілим трудовий контракт	- яка шкода була завдана потерпілому та на яку суму
- чи не мало місце примушування потерпілого перевозити наркотичні засоби, зброю, культурні цінності тощо під виглядом заробітчанина, хто саме змушував виконувати такі дії і чому потерпілий погодився (під впливом погроз, шантажу тощо)	- чи не мало місце вчинення щодо потерпілого дій, пов'язаних із трудовою та сексуальною експлуатацією	

Комплекс заходів, що входять до тактичної операції «Пошук зниклого заробітчанина»

- проведення допитів свідків (родичів, знайомих осіб зниклого) щодо встановлення характеру домовленостей між особою, яка мала намір отримати роботу та особою, яка таку роботу пропонувала; чи укладався трудовий контракт і чи не залишилися його копії; в якій країні опинився зниклий; коли останній час відбувалося спілкування, через який зв'язок і яка була тема спілкування; чи не було переказів з боку постраждалого, у який спосіб

- надання запиту до провайдера (оператора) комунікації з метою встановлення ір адреси, з якої здійснювалося спілкування «заробітчанина» з його родичами. У разі місцезнаходження провайдера за межами юрисдикції України, необхідно діяти через Національне бюро Інтерпол

- запити до посольства країни перебування потерпілого з метою: з'ясування інформації щодо реального існування роботодавця, який вказаний у трудовому контракті (за умов наявності такого контракту); щодо наявності даних потерпілого в базі даних іноземців, яким видано дозвіл на працевлаштування

- запити або здійснення тимчасового доступу до речей та документів до банку, через який здійснювався грошовий переказ родичам від потерпілого та огляд платіжних доручень та квитанцій

- проведення пред'явлення для впізнання особи (у тому числі за фотознімками), яка запропонувала роботу потерпілому та сприяла його виїзду (у випадку, якщо свідок володіє такою інформацією)

- одночасні допити двох або більше осіб між особами, які сприяли виїзду потерпілого за кордон (посередник) та свідками, яким відома інформація про таке сприяння

- проведення обшуків у осіб, відносно яких є інформація про їх причетність до ОЗУ, що переправляє людей за кордон з метою трудової або сексуальної експлуатації під виглядом працевлаштування

- проведення оперативно-технічних заходів, спрямованих на отримання інформації про телефонне та електронне спілкування потерпілого з його родичами та іншими особами в Україні, за необхідності через сприяння Національного бюро Інтерпол тощо

Наукове видання

ЧАПЛИНСЬКИЙ Костянтин Олександрович
ПАВЛИК Микола Петрович
ЗАРУБЕЙ Вікторія Володимирівна
ПАВЛОВА Наталя Валеріївна

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ НАДАННЯ ПОСЛУГ ІЗ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ
ЗА КОРДОНОМ**

Монографія

На обкладинці використана ілюстрація із джерела:
[https://dan-it.com.ua/uk/blog/
cto-takoe-kiberbezopasnost-mery-obespechenija-kiberbezopasnosti/](https://dan-it.com.ua/uk/blog/cto-takoe-kiberbezopasnost-mery-obespechenija-kiberbezopasnosti/)

Верстка	<i>Н. Ковальчук</i>
Обкладинка	<i>А. Юдашкіна</i>
Технічне редагування	<i>О. Гринюк</i>

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 26.04.2024 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 19,18. Наклад 300.
Замовлення № 031м/0424.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.